

Granice i obszary wpływów w polityce wewnętrznej i relacjach międzynarodowych

pod redakcją
Agnieszki Kisztelińskiej-Węgrzyńskiej
i Natalii Matiaszczyk

Granice i obszary wpływów w polityce wewnętrznej i relacjach międzynarodowych

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Granice i obszary wpływów w polityce wewnętrznej i relacjach międzynarodowych

pod redakcją
Agnieszki Kisztelińskiej-Węgrzyńskiej
i Natalii Matiaszczyk

Agnieszka Kisztełińska-Węgrzyńska (ORCID: 0000-0003-3682-4442)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Teorii i Historii Stosunków Międzynarodowych, 90-127 Łódź, ul. Składowa 43

Natalia Matiaszczyk (ORCID: 0000-0003-1310-0732)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Studiów Azjatyckich, 90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENCI

Justyna Miecznikowska-Jerzak
Bogdan Koszel

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbiał

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Teresa Margańska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Kochelski

Ilustracja wykorzystana na okładce: ©Freepik

© Copyright by Authors, Łódź 2023

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

<https://doi.org/10.18778/8331-316-0>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11076.23.0.K

Ark. wyd. 16,0; ark. druk. 17,25

e-ISBN 978-83-8331-316-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Natalia Matiaszczyk

Wstęp 7

Część 1

POLITYKA I BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE 13

Lidia Kołodziejczyk

Wpływ Polski na Europejską Politykę Sąsiedztwa w latach 2002–2009 15

Bartosz Kurowski

Jaką rolę w działaniu terrorystów odgrywa technologia i jaką może odegrać w przyszłości? 33

Piotr Rembowski

Dezinformacja rosyjska związana z pandemią COVID-19 51

Wojciech Religa

Tureckie działania neoimperialne na przykładzie Syrii i syryjskiej wojny domowej 77

Część 2

ROSYJSKA INWAZJA NA UKRAINĘ 107

Natalia Matiaszczyk

Japonia i Korea Południowa wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę 109

Norbert Furmańczyk

Wpływ wojny ukraińsko-rosyjskiej na pozycję Rosji w Azji Centralnej na przykładzie relacji z Kazachstanem 141

Bartosz Bartoszewski

Porównanie stanu relacji polsko-litewskich przed rosyjską agresją na Ukrainę w 2014 roku i po niej 155

Część 3

POLITYKA WEWNĘTRZNA I PRAWA OBYWATELI 175

Weronika Kosmała

Prawa kobiet w Chińskiej Republice Ludowej i Republice Chińskiej na Tajwanie na początku XXI wieku. Analiza porównawcza 177

Jakub Burski

Analiza sytuacji mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej w XXI wieku na przykładzie programu *Merry Queer* 193

Joanna Szpecińska

Kryzys demokracji w Polsce w latach 2014–2022. Analiza przyczyn i omówienie skutków 205

Część 4

KULTURA I TURYSTYKA 225

Karolina Czapla

Wpływ południowokoreańskiej sztuki filmowej na turystykę slumsową w Korei Południowej w XXI wieku 227

Oliwia Suszwałak

Wpływ rozwoju turystyki na sytuację wewnątrz Korei Północnej 241

Wiktoria Bednarska

Rola wybranych elementów południowokoreańskiej kultury w rozpowszechnianiu nauki języka koreańskiego wśród Polek i Polaków po pierwszej dekadzie XXI wieku 257

Natalia Matiaszczyk

 0000-0003-1310-0732

Wstęp

Badanie współczesnych zjawisk społecznych przebiegających równolegle w oddalonych od siebie regionach wymaga przyjęcia takich scenariuszy badawczych, które umożliwią zarówno odpowiedzi na pytania dotyczące ich genezy, przebiegu, jak i wpływu na otoczenie. Grupa studentów i doktorantów z Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego postanowiła opublikować zbiór tekstów ujmujących zagadnienie oddziaływania, czy też wywierania wpływu w polityce wewnętrznej i relacjach międzynarodowych. Zastosowano przy tym mieszane schematy badawcze, gdzie w celu znalezienia praktycznego rozwiązania opisuje się, wyjaśnia czy prognozuje bezpośredni wpływ danych procesów, zjawisk, wydarzeń na otaczającą nas rzeczywistość. Mieszane schematy badawcze, w których dochodzi do zestawienia ze sobą danych o różnym charakterze, pozwalają zweryfikować poprawność wcześniej zdobytych odpowiedzi. Dominująca metoda funkcjonalna, dzięki której badano współczesne systemy społeczne i polityczne, została uzupełniona metodami: porównawczą, analizy treści, obserwacji, narracyjną, agenda-setting i instytucjonalno-prawną¹.

Wychodząc z założeń determinizmu, skutki zjawisk społecznych sklasyfikowano w odniesieniu do czterech głównych tematów badawczych: sfery polityki i bezpieczeństwa międzynarodowego, rosyjskiej inwazji na Ukrainę, polityki wewnętrznej oraz kultury wraz z turystyką. Każda z części zawiera przegląd najnowszych badań nad wymienionymi zagadnieniami i odpowiedzi na pytania badawcze skoncentrowane na ocenie wpływu danego zjawiska na ogół przemian międzynarodowych.

Podejście konstruktywistyczne widoczne jest w artykułach relacjonujących wpływ jednostek na otaczającą nas rzeczywistość i nadawanie jej znaczenia. W tej sferze dominują zagadnienia wpływu uczestników życia politycznego i społecznego na kulturę, tradycję i historię. Otwarty i interdyscyplinarny

¹ J. A. Gregor, *Political Science and the Uses of Functional Analysis*, „American Political Science Review” 1968, t. 62, z. 2, s. 425–439.

charakter pytań badawczych służy uzupełnianiu narracji na temat współczesnych oddziaływań. Tak ujęte poszukiwania badawcze mają na celu określenie zmiany, jaka dokonuje się współcześnie w obrębie obszarów zagrożonych wykluczeniem, czy wytyczenia dla owej zmiany granic.

W pierwszej części, w przedstawionych artykułach Autorzy i Autorki skupili swoją uwagę na problemie badawczym i sposobach jego rozwiązania. Dzięki mieszanym schematom badawczym możliwa była walidacja dotychczasowych wyników dociekań, uzupełnienie ich wyników dzięki odrębnym podejściom i zebranych źródłom, eksploracja badań rozumiana jako wykorzystanie danej metody do zastosowania kolejnej, a także neutralizacja badań, czyli stosowanie zarówno dużej, jak i małej próby badawczej². Oddziaływanie państw reprezentowanych przez wybrane instytucje ukazano na przykładach Polski, Rosji i Turcji. Reprezentacja tych państw i zmiana oddziaływań, jakie mają miejsce za przyczyną ich polityki zagranicznej prowadzonej wobec krajów sąsiednich, Unii Europejskiej, organizacji międzynarodowych czy aktorów niepaństwowych, to przyczynek do pytań badawczych dotyczących roli mediów i propagandy.

Część pierwsza rozpoczyna się artykułem poświęconym wpływowi Polski na Europejską Politykę Sąsiedztwa w latach 2002–2009, zarówno poprzez bezpośrednie inicjatywy, jak i dyskusje nad innymi prezentowanymi projektami polityki sąsiedztwa. Dzięki aktywności polskiej dyplomacji pomysły zgłaszane przez Warszawę zostały zrealizowane przez Unię Europejską, przez co w okresie 2002–2009 Europejska Polityka Sąsiedztwa przybrała kierunek wschodnioeuropejski.

Kolejny artykuł podkreśla znaczenie współczesnej technologii w działalności organizacji terrorystycznych. Na przykładzie Państwa Islamskiego autor dokonuje szerokiej i wieloaspektowej analizy potencjału mediów i internetu, które wykorzystywane są przez terrorystów, w tym struktury medialnej oraz metody propagandy i jej produktów. Zaprezentowane zostało także zjawisko „elektronicznego dżihadu”, polegające na pozyskiwaniu nowych bojowników przy wykorzystaniu internetu.

Także trzeci artykuł związany jest z internetem i środkami komunikowania masowego. Poświęcony jest on zjawisku dezinformacji rosyjskiej odnoszącej się do pandemii COVID-19 od początku jej wystąpienia na świecie. Autor przedstawia, jak tworzona była i jest rosyjska dezinformacja związana z pandemią COVID-19, w jakim celu jest tworzona, a także tłumaczy, czy istnieje

² R. Backer, L. Czechowska, G. Gadomska i in. (red.), *Metodologia badań politologicznych*, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa 2016, s. 105.

związek pomiędzy nią a bezpieczeństwem innych państw, oraz czy może być specjalnie wykreowanym narzędziem politycznym.

Ostatni artykuł części pierwszej podejmuje zagadnienie wpływu Turcji na sytuację wewnętrzną w Syrii, w tym na syryjską wojnę domową. Istotnym elementem jest charakterystyka i opis procesu przemian ustrojowych, wizerunkowych i społeczno-gospodarczych zapoczątkowanych przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) pod kierownictwem Recepa Tayyipa Erdoğan. To dzięki nim Turcja rozpoczęła budowę swojego politycznego kapitału na Bliskim Wschodzie. Autor podejmuje wielowątkowe podejście do tureckiej polityki neoimperialnej – od bezpieczeństwa wewnętrznego, przez zaangażowanie w syryjską wojnę domową i relacje z Kurdami, po walkę z Państwem Islamskim.

Kolejnym wątkiem przewodnim, któremu została poświęcona druga część monografii, była rosyjska inwazja na Ukrainę. Analizowane zagadnienia dotyczą wydarzeń już od pierwszej agresji w 2014 roku. Główny nacisk położony został jednak na rosyjską pełnoskalową inwazję w 2022 roku, która zmieniła sytuację polityczną i gospodarczą na całym świecie. Analizowano wpływ konfliktu na obecne relacje zarówno na obszarze azjatyckim, jak i europejskim. Zmiany w obszarze decyzji strategicznych obserwowane w Japonii, Korei Południowej, Kazachstanie i państwach bałtyckich ukazują gwałtowne przewartościowanie celów politycznych realizowanych w ostatnich latach. Pytania dotyczyły zaangażowania politycznego, ale także społecznego, gdzie przyglądano się różnym rodzajom wsparcia dla Ukrainy. Skala zmian, a także ich szybkie tempo zaskakują i zachęcają również do prognoz w zakresie tworzenia nowego porządku geopolitycznego.

Autorka pierwszego artykułu części drugiej pokazuje, że rosyjska inwazja na Ukrainę oddziałuje nawet na bardzo oddalone od Europy państwa i zmusza je do reakcji. Rozdział porusza zagadnienia dotyczące pomocy udzielonej Ukrainie przez Japonię i Koreę Południową, ograniczeń, z jakimi borykają się władze w Tokio i Seulu, oraz ich stanowiska wobec Rosji. Oba państwa wspierają Ukrainę i udzielają jej pomocy w odpowiedzi na rosyjską agresję, jednak rodzaj wsparcia determinowany jest ograniczeniami prawnymi i politycznymi.

Drugi artykuł poświęcony jest temu, jak zmieniła się pozycja Federacji Rosyjskiej w Azji Centralnej po jej inwazji na Ukrainę w 2022 roku. Analizowanym przykładem jest Kazachstan, który od czasów carskiej Rosji pozostawał pod silnymi wpływami Moskwy. Przez lata można było zauważyć mniejsze bądź większe problemy w relacjach z Rosją, jednak po 24 lutego 2022 roku widoczny jest znaczny spadek wpływów rosyjskich w Kazachstanie, co swoje przełożenie będzie miało także na cały obszar Azji Centralnej. Głównym pytaniem, które podejmuje autor, jest: Czy to właśnie nieudolna kampania rosyjska na Ukrainie

jest powodem odsunięcia państwa kazachskiego od Rosji, czy może jest ona spowodowana coraz większym wpływem Chin na Kazachstan?

Trzeci i ostatni artykuł tej części poświęcony jest relacjom polsko-litewskim przed 2014 rokiem i po 2014 roku, kiedy to Rosja dokonała pierwszej agresji na Ukrainę i doprowadziła do aneksji Krymu. Autor ukazuje złożoność relacji między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską, prezentując także najważniejsze problemy w nich występujące. Ukazane zostały również wspólne polsko-litewskie inicjatywy odnoszące się do bezpieczeństwa, które nabrały nowego znaczenia po pełnoskalowej rosyjskiej agresji na Ukrainę w 2022 roku.

Część trzecia monografii, poświęcona przemianom wewnętrznym, definiuje ograniczenia w zakresie zmian społecznych i politycznych obserwowanych w Korei Południowej, Chinach, na Tajwanie i w Polsce. Z jednej strony są to przykłady odległe geograficznie, lecz jednocześnie niezwykle obecne w kulturze masowej. Transformacja kulturowa i reorientacja wartości posiada pewne wspólne podstawy wynikające z procesów globalizacji. Współczesne debaty społeczne wypełnia walka o prawa człowieka, świadomość tych praw i sukcesywna praca nad katalogiem wspólnych idei. Obserwowanie przemian społeczeństw wschodnich pozwala na formułowanie wniosków odnośnie do kondycji i stanu demokracji zachodnich. Oczekiwania dotyczące rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, uzupełnione refleksją nad dotychczasowym dorobkiem cywilizacji zachodniej, zachęcają do porównań w stosunku do społeczeństw wschodnich.

Autorka pierwszego artykułu opiera się na metodzie porównawczej. Tematem jej badań jest kwestia praw kobiet w Chińskiej Republice Ludowej i Republice Chińskiej na Tajwanie. Oba państwa przeszły przez zupełnie różne procesy rozwoju politycznego, społecznego oraz gospodarczego. Chociaż pozostają one pod wpływem idei konfucjanizmu oraz patriarchalnego modelu rodziny i społeczeństwa, to widoczne są zauważalne różnice w uprawnieniach kobiet.

Drugi artykuł podejmuje kwestię sytuacji i praw mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej w XXI wieku. Podstawą analizy jest program telewizyjny *Merry Queer*, a zwłaszcza problemy dotyczące osób homoseksualnych w gronie rodziny, jak i w samym społeczeństwie koreańskim. Przedstawiony został również odbiór społeczny programu, a także badania opinii publicznej dotyczące mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej. Społeczeństwo tego kraju przechodzi powolną transformację pod względem akceptacji mniejszości homoseksualnej, a programy takie jak *Merry Queer* wpływają na zwiększenie świadomości społecznej i polepszenie sytuacji mniejszości.

Trzecią część kończy artykuł poświęcony demokracji w Polsce. Autorka przedstawia zmiany polityczne zachodzące w Polsce w latach 2014–2022. Bazą do analizy były międzynarodowe rankingi takie jak Democracy Index, Fragile

State Index, sondaże społeczne i raporty organizacji pozarządowych, na podstawie których stwierdzono, iż Polska jest obecnie wadliwą demokracją.

Zagadnienia związane z migracjami, wymianą kulturową i oddziaływaniem na poziomie kultury masowej zostały ujęte w czwartej i ostatniej części publikacji. Autorki zainteresowane Półwyspem Koreańskim przybliżyły wpływ tego regionu na współczesny świat i ukazały rosnące zainteresowanie kontynentem azjatyckim wśród ludzi młodych i zwróciły uwagę na pewne trendy, jakie wyznaczają dynamicznie rozwijające się kraje wschodnie, dotyczące zarówno polityki, bezpieczeństwa, jak i kultury. Prognozy związane z rozwojem społeczeństw azjatyckich i zainteresowanie młodych badaczy tymi przemianami zachęcają do formułowania wniosków i poszukiwania analogii na temat procesów globalizacyjnych.

Pierwszy artykuł tej części przedstawia wpływ południowokoreańskiej sztuki filmowej na turystykę slumsową w Korei Południowej w XXI wieku. Autorka porusza interesujący temat turystyki slumsowej, przedstawiając, jak rosnąca popularność kultury koreańskiej przyczynia się do wzrostu zainteresowania dzielnicami biedy. Podstawą analizy były dwie południowokoreańskie produkcje – *Squid Game* i *Parasite*, które w ostatnim czasie zyskały ogólnoświatową popularność.

Kolejny artykuł także podejmuje kwestię turystyki, jednakże w Korei Północnej, oraz jej wpływu na ogólną sytuację wewnątrz tego państwa. Autorka zwraca uwagę na specyficzny charakter tego kraju, spowodowany przyjęciem doktryn takich jak dżucze i songun, które skutecznie odizolowały go od reszty społeczeństwa międzynarodowego. To właśnie ta izolacja przyciąga wielu turystów, stąd też przedstawione i porównane zostały doświadczenia turystów z krajów zachodnich oraz z Chin.

Ostatni artykuł poświęcony jest roli kultury Korei Południowej w rozpowszechnianiu nauki języka koreańskiego wśród Polek i Polaków. Tak zwana koreańska fala przynosi Korei Południowej liczne korzyści w zakresie soft power. Na podstawie własnych badań Autorka stara się odpowiedzieć na pytania dotyczące sposobów, w jakie południowokoreańska kultura popularna wykorzystywana jest przez Republikę Korei do promocji swojego języka, oraz jakie efekty tych prób zaobserwować można w Polsce.

Redaktorzy tomu dziękują Dziekanowi Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, prof. Ryszardowi Machnikowskiemu, za pomoc w wydaniu publikacji. Jednocześnie mamy nadzieję, że te pierwsze teksty Kolegów i Koleżanek z tego Wydziału staną się małym krokiem do rozwoju kariery naukowej, zachęcą do podjęcia studiów doktoranckich i zgłębiania nowych tematów badawczych w przyszłości.

Część 1

**POLITYKA I BEZPIECZEŃSTWO
MIĘDZYNARODOWE**

Lidia Kołodziejczyk

 0009-0003-6073-8592

Wpływ Polski na Europejską Politykę Sąsiedztwa w latach 2002–2009

Abstrakt

Celem tekstu jest przedstawienie wpływu Polski na Europejską Politykę Sąsiedztwa w latach 2002–2009, kiedy to Polska zgłosiła dwie inicjatywy dotyczące tego zagadnienia. Polska dyplomacja brała również aktywny udział w dyskusjach nad innymi prezentowanymi projektami polityki sąsiedztwa oraz nad kierunkiem, który powinna obrać Unia Europejska w jej realizacji. Polska faworyzowała przy tym rejon Europy Wschodniej, który od wieków odgrywa jeden z głównych obszarów zainteresowania polskiej polityki zagranicznej. Jego stabilizacja kształtuje polski interes narodowy nie tylko ze względu na bliskie sąsiedztwo, ale również z uwagi na zaznaczającą się tam imperialną politykę Federacji Rosyjskiej, która niezmiennie jest postrzegana w Polsce jako główne zagrożenie. Analiza zebranych materiałów pokazała, że inicjatywy zgłaszane przez polską dyplomację zostały zrealizowane przez Unię Europejską, przez co w okresie 2002–2009 Europejska Polityka Sąsiedztwa przybrała kierunek wschodnioeuropejski.

Słowa kluczowe: Partnerstwo Wschodnie, Europejska Polityka Sąsiedztwa, polityka zagraniczna Polski w Unii Europejskiej

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genezy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, a także polskich przedsięwzięć w kreowaniu jej wymiaru wschodniego w latach 2002–2009, któremu pragnęła przewodniczyć. Podstawowym problemem badawczym jest wykazanie, iż zaangażowanie Polski w unijną politykę sąsiedztwa jest uargumentowane i wywarło na nią realny wpływ w postaci Partnerstwa Wschodniego. Hipotezą badawczą niniejszego tekstu jest założenie, że polskie inicjatywy w ramach opisywanej polityki unijnej miały rzeczywisty

wpływ na obrany przez nią w ramach Unii Europejskiej kierunek. Przedstawię krótką genezę kształtowania się Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz powody zainteresowania tą koncepcją przez Polskę. Ponadto opiszę polską inicjatywę rozwoju Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i jej konkurencyjne projekty, przechodząc do Partnerstwa Wschodniego. Do przygotowania artykułu posłużyła metoda analizy źródeł tekstowych, wśród których przeważają artykuły naukowe, ale można wyróżnić również monografie oraz unijne dokumenty.

Sąsiedztwo jest ważnym elementem środowiska politycznego, w którym znajdują się aktorzy stosunków międzynarodowych. Odgrywa ono istotną rolę nie tylko w przypadku państw, ale stanowi również ważny czynnik kształtowania polityk aktorów niepaństwowych. Jest szczególnie istotne dla Unii Europejskiej, której liczba członków nie jest stała i ulega zmianom. Zmiany te ciągną za sobą nie tylko modyfikacje terytorialne, ale również nowe otoczenie i sąsiadów. Powoduje to pojawienie się nowych zagrożeń, ale również możliwości współpracy i szans rozwoju dla obu zainteresowanych stron. Każdy podmiot precyzuje swoje stanowisko wobec swojego sąsiedztwa, dlatego Unia Europejska również musiała podjąć działania w tym kierunku. Jej sytuacja była szczególna z uwagi na ciągłe rozszerzanie swoich struktur, a na przełomie wieków, w wyniku deklaracji przyjęcia do wspólnoty aż 10 nowych członków, zarysowało się to jeszcze wyraźniej. Wyjaśnia to potrzebę stworzenia takiego elementu polityki zagranicznej, jaką była polityka sąsiedztwa. Jednym z przyjętych w tym czasie do Unii Europejskiej państw była Polska. Jej położenie w tej organizacji jest wyjątkowe, graniczy ona bowiem z Europą Wschodnią, z którą łączą ją wspólne elementy w historii, kulturze i wyznaniu religijnym. Dodatkowo teren ten ma dla niej znaczenie strategiczne. Zmiany zachodzące na tamtejszym obszarze oddziałują na sytuację Polski, a po 2004 roku również na Unię Europejską, której stała się częścią. Dlatego zaangażowanie Polski w unijną politykę sąsiedztwa jest uzasadnione i wywarło na nią realny wpływ w postaci Partnerstwa Wschodniego. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genezy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, a także polskich przedsięwzięć w kreowaniu jej wymiaru wschodniego w latach 2002–2009, któremu pragnęła przewodniczyć. Hipotezą badawczą jest założenie, że polskie inicjatywy w ramach opisywanej polityki unijnej miały rzeczywisty wpływ na obrany przez Unię Europejską kierunek.

Geneza Europejskiej Polityki Sąsiedztwa

Po rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych nowych dziesięciu kandydatów do struktur Unii Europejskiej w latach 90. XX wieku, w polityce unijnej zaszły szerokie zmiany. Przyjęcie takiej liczby państw jednocześnie oraz poszerzenie

terytorium organizacji niosło ze sobą wiele poważnych i niespotykanych dotąd wyzwań, szans, jak i zagrożeń. Nowe ramy terytorialne sprawiły, że Unia Europejska zyskała nowe sąsiedztwo, z którym dotąd nie obcowała, ponieważ jej dotychczasowi sąsiedzi przez okres kilkunastu, czy kilku lat uwikłani byli w procesy akcesyjne. Dlatego przed 2004 rokiem Unia Europejska nie musiała formułować polityki dotyczącej jej bezpośredniego sąsiedztwa, ponieważ kontakty z nim toczyły się w ramach procesów wstąpienia do organizacji¹. Uwagę na to zagadnienie zwróciła Komisja Europejska w 1997 roku, stając się pomysłodawcą uregulowania stosunków z sąsiadami. W wydanym przez nią dokumencie pod nazwą „Agenda 2000 – Unia Europejska rozszerzona i silniejsza” główny nacisk zwrócono na poprawę relacji z Rosją, Mołdawią, Ukrainą i Białorusią². Motywacją do podjęcia takich działań, oprócz zmian na mapie i w sąsiedztwie, było zmęczenie rozszerzeniami struktur unijnych. To z kolei spowodowało, że Unia Europejska utraciła najważniejszy dotychczas instrument oddziaływania na swoje zewnętrzne otoczenie, jakim było tworzenie perspektywy członkostwa³. Niechęć do dalszych rozszerzeń wynikała również z perspektywy akcesji coraz biedniejszych państw, na których rozwój i wyrównanie dysproporcji musieliby dopłacać lub finansować je dotychczasowi członkowie. Wzmocnienie struktury nowymi członkami wywołało w Unii Europejskiej ambicje kształtowania stosunków zewnętrznych. Wiążące się z tym rozszerzenie strefy wpływów na nowe terytoria leżało natomiast w jej interesie ekonomicznym⁴. Na rozwój tej strefy zainteresowania unijnego miało także spojrzenie przyszłościowe, czego przykładem są decyzje Komisji Europejskiej z 2001 roku. Stwierdzając, że relacje Unii Europejskiej z sąsiedztwem nie są stałe i będą ewoluować, na co wpływ będzie miało zmieniające się środowisko polityczne i wyzwania z podejmowanych w nim współdziałań o charakterze reform, otwarcia rynków zbytu, dotyczących wymiaru sprawiedliwości, organ ten zdecydował, iż utworzona strefa wolnego handlu może przetrwać tylko w oparciu o wartości unijne⁵. Do tych fundamentalnych, napędzających politykę sąsiedzką można zaliczyć te funkcjonujące po dziś dzień, wśród których wymienia się komplementarność, zróżnicowanie i współodpowiedzialność. Ich uzupełnienie stanowią wartości pomocnicze, takie jak ukierunkowanie,

¹ P. Świeżak, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 1–2, s. 117.

² A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Konstrukcja i charakter prawny*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2021, s. 41.

³ P. Świeżak, *Europejska...*, s. 117.

⁴ Ibidem.

⁵ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 41.

elastyczność, widoczność i komunikacja⁶. Obok nich dużą rolę odgrywają wzorce i normy świadczące o europejskiej tożsamości, do których grona zalicza się demokrację, praworządność, sprawiedliwość społeczną i poszanowanie praw człowieka⁷. Promocja tych wartości odbywa się różnymi środkami i sposobami, a ich przestrzeganie podlega kontroli. Tak oto w kolejnym dokumencie Komisja Europejska zaznaczyła konieczność ustanowienia nowej formy polityki sąsiedztwa, która miała przynieść korzyści wszystkim zainteresowanym. Tak więc jej nadrzędnym celem stało się znalezienie wspólnego podejścia Unii Europejskiej wobec sąsiadów⁸. Przede wszystkim chciano zachować silną pozycję Unii i wzmocnić jej interesy w regionie śródziemnomorskim, bałkańskim i wschodnioeuropejskim, w czym główną rolę miała odgrywać gospodarka⁹. Coraz częstsza dyskusja na ten temat wyłoniła Inicjatywę Nowego Sąsiedztwa, opierającą się na dwóch głównych zasadach, którymi były warunkowość i dyferencjacja¹⁰. Z kolei w 2003 roku w komunikacie zatytułowanym „Szersza Europa – sąsiedztwo. Nowe ramy dla stosunków z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami” podkreślono, że bezpieczeństwo i zapewnienie rozwoju Unii Europejskiej jest ściśle połączone z polityką sąsiedztwa przez nią prowadzoną¹¹. Swoją udział w dyskusji nad kształtem tej polityki miał również Parlament Europejski, który w przedstawionej rezolucji zaznaczył, iż polityka sąsiedztwa powinna obejmować zintensyfikowany dialog polityczny, bezpieczeństwo oraz zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy¹². Utworzenie tego rodzaju polityki akcentowała również Rada Europejska w Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa przyjętej w 2003 roku. Według tego organu miała ona budować bezpieczeństwo na najbliższym obszarze¹³. Również ówczesny przewodniczący Komisji Europejskiej, po akcesji nowych członków Unii Europejskiej, wyraził potrzebę wzięcia odpowiedzialności za kraje sąsiadujące, co określił jako rozszerzenie bez instytucjonalizacji¹⁴. Europejska Polityka Sąsiedztwa

⁶ Ibidem, s. 87–88.

⁷ *Traktat o Unii Europejskiej – tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony*, tytuł I, artykuł III.

⁸ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 41.

⁹ Ibidem, s. 43.

¹⁰ K. Pełczyńska-Nałęcz, *Poszerzona Unia Europejska wobec wschodniego sąsiedztwa: problemy i rozwiązania*, OSW, Warszawa, październik 2003, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2003-10-15/poszerzona-unia-europejska-wobec-wschodniego-sasiedztwa>, s. 5 (dostęp: 13.10.2023).

¹¹ Ibidem, s. 6.

¹² A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 49.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, s. 50.

przyjęta została w 2004 roku jako swoiste przedłużenie procesu rozszerzeniowego, jednak bez realnego poszerzania granic, i miała na celu kontynuację procesu integracji państw leżących w strefie zainteresowania Unii Europejskiej¹⁵. Ostatecznie objęła ona swoim zasięgiem grupę państw spełniających trzy kryteria, to jest: geograficzne sąsiedztwo, posiadanie relacji traktatowych z nią oraz niezarysowana wcześniej perspektywa członkostwa¹⁶. W swoim założeniu miała jeszcze zapobiegać powstawaniu nowych linii podziału na kontynencie europejskim, nie dopuścić do izolacji sąsiadów oraz zaradzić wytworzeniu się barier na nowych granicach unijnych¹⁷. Państwa objęte tą polityką uczestniczą w niej dobrowolnie i przyjmują jej projekty oraz zasady¹⁸.

Europejska Polityka Sąsiedztwa ujęta została w ramy prawne. Podstawowymi dokumentami określającymi jej działania są artykuł 8 Traktatu o Unii Europejskiej, tytuł V tegoż samego traktatu, który opisuje działania zewnętrzne Unii¹⁹. Artykuł 212 ustęp 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej stanowi, iż Unia Europejska prowadzi działania z zakresu wszelakich działań z państwami trzecimi, które są inne od państw rozwijających się²⁰. Z kolei artykuł 8 Traktatu o Unii Europejskiej kreśli ramy funkcjonowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, ponieważ – zgodnie z jego zapisami – instytucja, jaką jest Unia Europejska, rozwija z państwami sąsiadującymi szczególne stosunki i tworzy strefę dobrobytu i dobrego sąsiedztwa opartą o wcześniej wspomniane wartości unijne. Dlatego w związku z tym może zawierać z nimi specjalne umowy o wspólnym działaniu lub nakładające specjalne prawa i obowiązki²¹. W źródłach tych sformułowane są ponadto cele polityki zagranicznej Unii Europejskiej, więc można przyjąć, że polityka sąsiedztwa stanowi jeden z jej elementów. W myśl tych zapisów Unia propaguje i umacnia swoje wartości oraz interesy, równocześnie chroni swoich obywateli, przyczynia się do pokoju, rozwoju, sprawiedliwego handlu, szacunku między narodami, poszanowania praw człowieka²². Europejską Politykę Sąsiedztwa określają dodatkowo

¹⁵ P. Olszewski, *Wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako wyraz unijnej geopolityki?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2011, nr 1–2, s. 119.

¹⁶ P. Świeżak, *Europejska...*, s. 120.

¹⁷ Ibidem, s. 121.

¹⁸ P. Olszewski, *Wymiar Europejskiej...*, s. 119.

¹⁹ Dokumenty informacyjne o Unii Europejskiej, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, 2017, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060504/04A_FT\(2013\)060504_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060504/04A_FT(2013)060504_PL.pdf) (dostęp: 30.12.2022).

²⁰ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej – tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony*, art. 212, ust. 1.

²¹ *Traktat o Unii Europejskiej...*, tytuł I, art. 8.

²² A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 22.

treści artykułów 206–207 dotyczące handlu oraz 216–219 na temat umów międzynarodowych Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej²³. Świadczy to o szerokim zakresie przedmiotu stosunków zewnętrznych UE, której istotę mogą stanowić zagadnienia polityczne, gospodarcze, finansowe, społeczne, kulturalne oraz te związane z bezpieczeństwem. Przedmiot polityki sąsiedztwa w początkowych latach jej funkcjonowania był bardzo szeroki, ponieważ obejmował szereg dziedzin i zagadnień. Zmianie uległo to dopiero w 2015 roku²⁴. Wraz ze zmianami w środowisku politycznym i zachodzącymi w nim przemianami, zakres ten uległ zmianom i kładł mocniejszy nacisk na różne płaszczyzny współpracy. Każdy region skupiał się bardziej na innym przedmiocie relacji, co wynikało z jego uwarunkowań i sytuacji. Zakres podmiotowy opisywanej polityki jest ograniczony, i to ściśle. Obejmuje ona swoim zasięgiem kraje niekandydujące do Unii Europejskiej, z którymi ta posiada granice lądowe lub morskie. Do tych państw zalicza się kraje Europy Wschodniej: Ukrainę, Białoruś, Mołdawię; Kaukazu Południowego: Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, a także basenu Morza Śródziemnego: Algierię, Egipt, Jordanię, Libię, Izrael, Liban, Syrię, Tunezję i Autonomię Palestyńską²⁵. Taki katalog państw, a raczej jego poszerzenie, świadczy o ewolucji polityki sąsiedztwa, która w swoim pierwotnym zarysie obejmować miała tylko czterech wschodnich sąsiadów. Rozbudowa potencjalnych partnerów spowodowana była odrzuceniem propozycji współpracy przez Federację Rosyjską, która przeciwna jest głównej zasadzie polityki, jaką jest partnerstwo. Również sytuacja polityczna Białorusi sprawiała problem w nawiązaniu współpracy²⁶. Głównym instrumentem są dwustronne plany opracowywane przez Unię Europejską i 12 krajów partnerskich, które przewidują programy reform gospodarczych i politycznych. Ich podstawę stanowią umowy prawne zawarte między Unią a jej partnerami, tj. umowy o partnerstwie i współpracy, a także układy stowarzyszeniowe²⁷. Powstanie takiego tworu, jakim jest Europejska Polityka Sąsiedztwa miało pierwotnie promować stabilność regionu, tworzyć strefę bezpieczeństwa i dobrobytu, jednakże nie zawsze okazała się ona wystarczająco skuteczna w swoich działaniach, czego wyrazem jest sytuacja na Ukrainie, która była jednym z państw priorytetowych jeśli chodzi o wschodnich sąsiadów Unii Europejskiej.

²³ Dokumenty informacyjne o Unii Europejskiej, *Europejska...*

²⁴ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 79.

²⁵ Ibidem, s. 75.

²⁶ Ibidem, s. 76.

²⁷ Dokumenty informacyjne o Unii Europejskiej, *Europejska...*

Polska propozycja Wymiaru Wschodniego

Kiedy Europejska Polityka Sąsiedztwa nie była jeszcze oficjalnie sprecyzowana i trwały dyskusje nad jej ostatecznym kształtem i kierunkiem, trzeba zaznaczyć, że Polska znajdowała się w fazie negocjacji akcesyjnych do struktur unijnych. Mimo iż miały się one ku końcowi, to nie będąc członkiem Unii Europejskiej, Polska nie mogła występować z oficjalnymi dokumentami i stanowiskami. Była to dość niekorzystna sytuacja dla Polski, która wstępując do Unii nadal w swojej polityce zagranicznej i interesie narodowym dużą rolę przypisywała swojej wschodniej granicy i sąsiadom. Zagrożenie płynące z tamtych terytoriów, szczególnie z imperialistycznej polityki Federacji Rosyjskiej, od dziesięcioleci stanowi ważny punkt dla poczucia bezpieczeństwa Polski i jej obywateli. Dlatego dyplomacja polska zdecydowała się nie być obojętna w tej kwestii i przedstawić swój głos w formowaniu kierunku polityki sąsiedztwa. I tak w 2002 roku przygotowała nieformalny dokument sondażowy prezentujący polski punkt widzenia stosunków Unii Europejskiej z sąsiadami. Wymiar Wschodni, bo taką nazwę przyjęła owa idea, miał stanowić narzędzie wielowymiarowej polityki zagranicznej Unii skierowanej do państw sąsiedzkich²⁸. Wzorowany był on na Wymiarze Północnym, inicjatywie Finlandii, w którą zaangażowały się Litwa, Łotwa, Szwecja, Dania i Islandia²⁹. Koncepcja Wymiaru Wschodniego była jedną z propozycji polityki wschodniej Unii Europejskiej, obok Inicjatywy Nowego Sąsiedztwa i projektu Szerszej Europy, które później zastąpione zostały Europejską Polityką Sąsiedztwa³⁰. Idea pierwszy raz została wspomniana przez ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka po ogłoszeniu rokowań dotyczących przyłączenia Polski do Unii Europejskiej. Kolejny raz miało to miejsce we wniosku Ministerstwa Spraw Zagranicznych w 2001 roku pt. „Polityka wschodnia Unii Europejskiej w ramach procesu rozszerzania UE na wschód: polska wizja”. Następną próbą na przełomie 2002 i 2003 roku przyjęła formę nieoficjalnego dokumentu zawierającego propozycje na temat przyszłych stosunków rozszerzonej Unii z państwami wschodnioeuropejskimi. Zaakcentowano tam potrzebę pogłębienia stosunków i w średnioterminowej perspektywie podpisanie umów stowarzyszeniowych z Ukrainą, Mołdawią i Białorusią, jeśli ta przejdzie proces demokratyzacji. W wizji długoterminowej

²⁸ A. Moraczewska, *Wymiar wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako strategia zarządzania ryzykiem*, „Przegląd Zachodni” 2014, nr 4, s. 45.

²⁹ T. Palmowski, *Wymiar Północny Unii Europejskiej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2004, t. 29, nr 1–2, s. 25.

³⁰ M. Sydoruk, *Wizje Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE oraz rola Polski w relacjach Unii i Ukrainy*, Centrum Europy Wschodniej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2017, s. 2.

przewidywano pełne członkostwo Ukrainy, ze względu na jej szczególnie europejski charakter. Inicjatywa ta nie znalazła wsparcia, ponieważ inni członkowie Unii Europejskiej nie wyrazili ani zainteresowania nią, ani woli politycznej, dlatego Wymiar Wschodni nie stał się jej samodzielnym kierunkiem polityki zewnętrznej³¹. Kolejność państw wymienionych w projekcie ma znaczenie, ponieważ wyraża znaczenie tej współpracy – oznacza to, że najbardziej zależało Polsce na zacieśnianiu stosunków z Ukrainą. Ze względu na naturę rządu Białorusi, Wymiar Wschodni opierać się miał na zasadzie warunkowości i miał obejmować swoim działaniem współpracę na szczeblu wspólnotowym, międzyrządowym oraz w wymiarze organizacji pozarządowych. Mimo że idea ta nie została urzeczywistniona, to polska dyplomacja pokazała, że jej przyszła polityka w unijnych strukturach dotyczyć będzie obszaru wschodnioeuropejskiego. Polska jest dla Europy Wschodniej największym sprzymierzeńcem w kwestii związanej z europejską integracją, dlatego stabilizowanie tamtejszych państw jest dla Polski jednym z ważniejszych priorytetów. Jest to widoczne już od 1989 roku, a gdy dziesięć lat później Polska wstąpiła do NATO, a niespełna pięć lat po przystąpieniu do Traktatu Północnoatlantyckiego do Unii Europejskiej stała się ona głównym wektorem polityki państw wschodnioeuropejskich. Rola Polski w stosunkach między Unią a Europą Wschodnią jest określona kilkoma czynnikami. Najważniejsze są te historyczne, ale istotne są również ekonomiczne i statusowe, gdyż rola Polski w Unii zależy w dużej mierze od jej przydatności w polityce wschodniej. Polska przejawia ambicje do przywództwa w kształtowaniu europejskiej polityki wschodniej. Pragnie podtrzymać integrację z niektórymi państwami, szczególnie Ukrainą, a w dalszej perspektywie zintegrować je z zachodnimi strukturami, dlatego już podczas negocjacji akcesyjnych Polska wykazała zainteresowanie rozwojem relacji ze wschodnimi sąsiadami³².

Synergia Czarnomorska a stanowisko Polski

Szczególną koncepcją dotyczącą wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa była Synergia Czarnomorska promowana w 2007 roku. Należy wspomnieć, że od czasu uformowania się Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w Europie Wschodniej zaszło kilka istotnych zmian, wskutek których więcej państw europejskich zaczęło interesować się tym obszarem. Zainteresowanie Unii państwami wschodnimi spowodowane było m.in. pomarańczową

³¹ O. Suchyj, T. Sydoruk, M. Heliasz, *Wschodni wymiar polityki europejskiej a Polska*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2013, nr 1, s. 177.

³² Ibidem.

rewolucją na Ukrainie³³. Natomiast przystąpienie w 2007 roku Rumunii i Bułgarii do Unii spowodowało wzrost zainteresowania regionem Morza Czarnego. Przyjęcie tych krajów do wspólnoty było czasem sprawowania prezydencji przez Niemcy, które postawiły na wzmocnienie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w jej wschodnim komponencie właśnie o region Morza Czarnego. Projekt ów, Synergia Czarnomorska – nowa inicjatywa współpracy regionalnej, zaznaczał strategiczne znaczenie regionu, gdyż znajduje się on pomiędzy Europą, Środkową Azją i Bliskim Wschodem. Ponadto jest bogaty w surowce mineralne, stanowi duży rynek zbytu i ważny węzeł komunikacyjny. Teren ten określa się jako niebezpieczny ze względu na „zamrożone” konflikty, dlatego wymaga stabilizacji³⁴. Inicjatywa skierowana do Turcji, Rosji, Ukrainy, Mołdawii, Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji skupiać się miała wokół trzech głównych aspektów: procesu przedakcesyjnego Turcji, partnerstwa strategicznego z Rosją oraz polityki sąsiedzkiej z pozostałymi krajami. Celem Synergii Czarnomorskiej miało być w głównej mierze wzmocnienie współpracy regionalnej Unii z regionem Morza Czarnego³⁵. Projekt propagowany przez Niemcy w 2007 roku zakładał współpracę w obszarze demokracji, praw człowieka, przepływu osób i bezpieczeństwa, zamrożonych konfliktów, energii, transportu, środowiska, handlu, polityki morskiej, sieci badawczej oraz edukacyjnej, nauki, współpracy transgranicznej. Jego celem było nadanie relacji unijnym wielostronnego charakteru i skuteczności. Miał on opierać się na starych strukturach i być realizowany na podstawie projektów oraz wzajemnego finansowania między adresatami³⁶. Wejście w życie Synergii Czarnomorskiej oznaczałoby dla Polski realizację polityki wschodniej bez niej, co uderzałoby w podstawowe interesy polskiej dyplomacji. Idea, wysuwając Rumunię na uprzywilejowaną pozycję, stawiała ją jednocześnie w roli konkurenta Polski o dominującą pozycję na wschodzie Europy. Stanowiła również element próby osłabienia pozycji Polski w Unii Europejskiej, gdyż ta w tym samym roku wszczęła spór o traktat lizboński i sposób głosowania. Dlatego sformułowanie innego projektu obejmującego tereny wschodnioeuropejskie stało się priorytetowe dla Polski, ponieważ kluczem do jej powodzenia na Wschodzie jest jej pozycja na Zachodzie oraz w Unii³⁷.

³³ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] A. Szeptycki (red.), *Między sąsiedztwem i integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2011, s. 45.

³⁴ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 128.

³⁵ Ibidem, s. 131.

³⁶ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 49.

³⁷ Z. Czachór, *Wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa na przykładzie Partnerstwa Wschodniego i Partnerstwa dla Modernizacji. Komentarz politologiczny*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2010, nr 4, s. 203.

Partnerstwo Wschodnie jako sukces polskiej dyplomacji w Unii Europejskiej

Projektem, który przelicytował Synergię Czarnomorską, okazała się propozycja polsko-szwedzka pod nazwą Partnerstwa Wschodniego. Do podjęcia tej inicjatywy skłoniły Polskę czynniki geostrategiczne. Zignorowanie wymiaru wschodniego w polityce unijnej byłoby cichą zgodą na objęcie tamtejszych obszarów rosyjską strefą wpływów, na co Polska nie mogła przyzwolić³⁸. Ponadto sukces transformacji ustrojowej Polski i szybkie wejście do Unii Europejskiej zrodziły poczucie, że w jej interesie leży przystąpienie wschodnich sąsiadów do tej struktury. Miało to odzwierciedlenie w priorytetach polskiej polityki zagranicznej w 2008 roku. Wtedy Polska doskonale zdawała sobie sprawę, że leży na skraju Unii Europejskiej, a Wschód należy do granic Polski i jednocześnie pełni rolę europejskiego sąsiada, a nie jedynie sąsiada Europy, jak Bliski Wschód czy Afryka Północna. Polityka wschodnia miała stać się domeną Polski³⁹. Partnerstwo Wschodnie skierowane było do wschodnich sąsiadów Unii jako oddzielnej grupy docelowej polityki zagranicznej UE, a włączenie go do polityki sąsiedztwa osłabiałoby rangę tych relacji, ponieważ polityką tą objęte są również kraje Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Partnerstwo w swoim pierwotnym kształcie przewidywało konkretne formy integracji politycznej i gospodarczej, tj. polityczne stowarzyszenie, pogłębione strefy wolnego handlu, liberalizację systemu wizowego, harmonizację prawa, wzmocnioną współpracę na rzecz bezpieczeństwa energetycznego⁴⁰. Komisja Europejska przyjęła projekt w 2008 roku podczas szczytu w Brukseli⁴¹. Przeworsowanie polskiej inicjatywy ułatwiły również wcześniejsze wydarzenia mające miejsce na kontynencie europejskim. Rok 2006 był czasem sprawowania prezydencji przez Austrię, wtedy też wystąpiono o dialog z głównymi krajami tranzytowymi energii dla Unii, czyli z Ukrainą i Mołdawią. Rok później, podczas prezydencji Niemiec, te wysunęły idee programu EPS plus, który przewidywał wzmocnienie współpracy z sąsiadami wschodnimi. Rosja zaś, popierając niepodległość separatystycznych republik Abchazji i Osetii Południowej, które oderwały się od Gruzji już w latach 90., dała do zrozumienia, że zmiany na obszarze postradzieckim są możliwe. I tak wyłoniły się dwa stanowiska dotyczące polityki wschodniej: polskie i niemieckie. W myśl tego drugiego centralnym punktem stosunków była

³⁸ Małgorzata Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 45.

³⁹ M. Lasoń, *Interesy, cele i oczekiwania Polski w ramach inicjatywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4, s. 162.

⁴⁰ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 46.

⁴¹ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 135.

Rosja i relacje z nią, natomiast Polska skupiła się na relacjach z krajami wschodnimi i na perspektywie zbliżenia ich z Unią Europejską. Polska znalazła się jednak w korzystnej sytuacji z powodu oziębienia relacji Rosji z Europą Zachodnią, które zmieniły się wskutek chęci zainstalowania w Polsce i Czechach amerykańskiego systemu obrony rakietowej. Również dzięki zmianom politycznym we Francji – w postaci polityki idei rozwoju Unii na południu Europy prezydenta Sarkozy’ego – odwiecznie przeciwnemu integracji ze Wschodem państwu udało się zrealizować polski projekt. Wysuwając Unii swoją propozycję na rzecz regionu Morza Śródziemnego, Francja była gotowa poprzeć Partnerstwo Wschodnie, aby tylko zaaktywizować unijne działania w kierunku południowym. Współpraca z obszarem na południe od Unii Europejskiej spowodowana była przemianami politycznymi w tamtejszym regionie, chęcią współpracy gospodarczej, a także rozwojem międzykulturowego dialogu⁴². Francuska inicjatywa wyróżniła się w świetle niepowodzeń dotychczasowych przedsięwzięć, które według tego państwa wynikały z poczucia przez państwa Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu wykluczenia z podejmowanych decyzji. Według obszaru Śródziemnomorza funkcjonowanie Unii Europejskiej przypominało działanie synergii ze względu na skupianie się głównie na aspektach ekonomicznych, społecznych i dużą instytucjonalizację⁴³. Francja pragnęła również zbliżenia z nowymi członkami Unii, w tym z Polską. W 2008 roku Polska i Szwecja przedstawiły Radzie Europejskiej swój projekt, a rok później go zaakceptowano. W latach 2006–2007 Polska przygotowała także dokument pod nazwą „Stosunki UE – Ukraina: polskie propozycje”, który również stanowił przejaw rozwoju Polityki Sąsiedztwa ze strony Polski⁴⁴. Federacja Rosyjska przeciwstawiała się Partnerstwu Wschodniemu, a wyrazem jej niezadowolenia było poparcie niepodległości Abchazji i Osetii Południowej. Zarówno Rosja sowiecka, jak i ta dzisiejsza, od zawsze były przeciwnie integracji europejskiej. W 2009 roku kraj ten wyraził swoją negatywną opinię na temat Partnerstwa Wschodniego. Wówczas prezydent Miedwiediew widział w nim inicjatywę skierowaną przeciwko Federacji Rosyjskiej, ówczesny premier Putin alternatywę wobec NATO, zaś minister Ławrow budowanie strefy wpływów w rosyjskiej bliskiej zagranicy⁴⁵. Inicjatywa polska nie byłaby możliwa do zrealizowania bez zaangażowania Szwecji, która wyraziła zainteresowanie rozwijaniem

⁴² J. Bartnik, *Od partnerstwa Eurośródziemnomorskiego do Unii na Rzecz Regionu Morza Śródziemnego – rozwój i ewolucja współpracy Unii Europejskiej i państw obszaru MENA*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 14, s. 1.

⁴³ Ibidem, s. 5.

⁴⁴ O. Suchyj, T. Sydoruk, M. Heliasz, *Wschodni...*, s. 181.

⁴⁵ A. Harasimowicz, *Europejska polityka sąsiedztwa – pechowa pierwsza dekada*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2, s. 29.

wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Szwecja wychodziła z założenia, że atrakcyjna oferta ze strony Unii może zachęcić jej wschodnich sąsiadów do reform demokratycznych i rynkowych. Choć relacje z tymi państwami nie są priorytetowe w polityce zagranicznej Szwecji, ta jednak zdecydowała się na udział w projekcie, bo zdawała sobie sprawę, że jest to ważny kierunek polityki Unii Europejskiej, a inicjowana przez dwa państwa będzie pozytywna w jej promocji⁴⁶. Początkowo jej partnerstwo z Polską przewidywano jako odmienne od polityki sąsiedztwa. Celem projektu miało być wzmacnianie europejskich propozycji dla wschodnich sąsiadów. Skierowany był on w szczególności do Ukrainy i Mołdawii, w których upatrywano przyszłych członków Unii. Ostateczny kształt odbiegał od początkowych ambicji, czego wyrazem jest włączenie Partnerstwa Wschodniego do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa⁴⁷. Partnerstwo Wschodnie to głównie inicjatywa Polski i Szwecji, ale w końcowym procesie kształtowania go brało udział wiele państw, m.in. kraje Grupy Wyszehradzkiej, które akcentowały potrzebę zintensyfikowania stosunków ze Wschodem⁴⁸. Początkiem rozwoju Partnerstwa Wschodniego było spotkanie szefów dyplomacji Polski i Litwy z przedstawicielami pięciu wschodnich sąsiadów Unii: Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu w 2007 roku, związane z konferencją Komisji Europejskiej dotyczącej rozwoju Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Udział wzięły w nim także kraje Grupy Wyszehradzkiej oraz Łotwa i Estonia. Zaangażowanie Szwecji miało duże znaczenie, ponieważ projekt nie był postrzegany jako zainteresowanie jedynie nowo przyjętych państw⁴⁹. Pomysł oferował krajom maksymalne zacieśnianie wzajemnych relacji, przy uwzględnianiu postępów reform i systemów politycznych⁵⁰. Miał być również partnerstwem równych względem siebie podmiotów o wspólnych wartościach, mającym na celu pogłębienie integracji gospodarczej, przyspieszenie procesu stowarzyszenia politycznego, a także promocję współpracy regionalnej. Współpraca miała przebiegać dwiema drogami – na podstawie kontaktów bilateralnych oraz współpracy wielostronnej⁵¹. Jednak zatwierdzenie Partnerstwa Wschodniego jako elementu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w roku 2008, a w następnym zainaugurowanie go, zmieniło jego pierwotnie zakładaną formę. Przewidywał on współpracę warunkową na poziomie technicznym ze wszystkimi pięcioma krajami, a z autorytarną Białorusią na pozio-

⁴⁶ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 57.

⁴⁷ O. Suchyj, T. Sydoruk, M. Heliasz, *Wschodni...*, s. 178.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ J. Cieślińska, *Partnerstwo Wschodnie – miejsce wymiaru wschodniego w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa UE*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 147.

⁵⁰ A. Kalicka-Mikołajczyk, *Europejska Polityka...*, s. 135.

⁵¹ Ibidem, s. 136.

mie eksperckim. Pogłębiona współpraca Wymiaru Wschodniego miała dotyczyć poszerzenia wsparcia Unii dla reform sektorowych zgodnych ze standardami europejskimi, ustanowienia poszerzonej strefy wolnego handlu, zbudowanej na bazie serii indywidualnie negocjowanych, uzupełnionych i wszechstronnych umów o wolnym handlu pomiędzy Unią Europejską i krajami partnerskimi, inicjowanie współpracy w zakresie szeroko rozumianej tematyki migracyjnej i dążenie do ruchu bezwizowego jako celu długoterminowego, a w perspektywie krótkookresowej posunięcie się o krok dalej w uelastycznieniu reżimu wizowego oraz intensyfikacji kontaktów międzyludzkich poprzez poszerzone programy wymian studenckich i akademickich⁵². Poziom integracji Partnerstwa Wschodniego rysował się proporcjonalnie do poziomu przestrzegania przez partnerów wartości europejskich, dostosowywania struktur i czynienia postępów. Inicjatywa wspiera demokrację, poprawia bezpieczeństwo energetyczne, promuje kontakty międzyludzkie, ale również dostarcza finanse na wszelakie projekty. Struktura Partnerstwa Wschodniego oparta jest na odbywających się co dwa lata szczytach, w których udział biorą szefowie państw lub rządów Unii i krajów przedstawicielskich, a także reprezentacja Parlamentu Europejskiego, Komisji Europejskiej i Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych. Proces Partnerstwa Wschodniego jest wielotorowy, oparty na czterech platformach tematycznych: demokracji, dobrych rządach i stabilności, integracji gospodarczej i konwergencji działań politycznych z działaniami Unii Europejskiej, bezpieczeństwie energetycznym i kontaktach międzyludzkich. Podejmuje się również inicjatywy przewodnie, które m.in. mogą wpierać zapobieganie katastrofom naturalnym⁵³. W ramach Partnerstwa Wschodniego powołano także Euronest i Forum Społeczeństwa Obywatelskiego, aby promować rozwój tego zjawiska w krajach wschodnioeuropejskich. Zgodnie z pierwotnym zamysłem, Euronest miał być zgromadzeniem sześćdziesięciu przedstawicieli Parlamentu Europejskiego oraz takiej samej liczby przedstawicieli państw partnerskich, mającym sprawować demokratyczną kontrolę nad implementacją Partnerstwa Wschodniego. Nie udało się jednak zrealizować pierwotnego planu utworzenia Euronestu w 2009 roku, z uwagi na brak porozumienia między przedstawicielami Parlamentu Europejskiego w sprawie reprezentacji Białorusi. Pojawił się problem, czy Białoruś powinna być reprezentowana przez przedstawicieli parlamentu, którego Parlament Europejski nie uznaje, czy przez przedstawicieli opozycji i społeczeństwa obywatelskiego⁵⁴. W walce o projekt Polsce sprzyjała ówczesna postawa Rosji wobec Unii

⁵² J. Cieślińska, *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 131.

⁵³ Dokumenty informacyjne o Unii Europejskiej, *Europejska...*

⁵⁴ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 61.

Europejskiej, strach, jaki wywołała inwazja na Gruzję i ogólne nastroje na kontynencie, ale to nie oznacza, że nie musiała mierzyć się z przeciwnikami swojej idei. Głosy oponentów wybrzmiały szczególnie w 2009 roku, przed unijnym szczytem. Zwracali oni uwagę na powtórne przemyślenie idei, by środki na nią przeznaczone współdziałały z funduszem łagodzącym skutki kryzysu finansowego⁵⁵. Jednym z większych antagonistów Partnerstwa Wschodniego były Niemcy, dla których projekt był niekorzystny pod względem relacji gospodarczych. Nie chciały one również dodatkowo drażnić Rosji, dla której program ten nie współgrał z prowadzoną polityką⁵⁶. Szczęśliwie polsko-szwedzkiemu przedsięwzięciu sprzyjały sprawujące wówczas prezydencje Czech i Szwecji. Chętnie wspierały one dalszy proces demokratyzacji i europeizacji wschodnich partnerów, nowe rynki zbytu, bezpieczeństwo energetyczne – dlatego Czesi popierali inicjatywę, choć nigdy w ich polityce region wschodni nie odgrywał kluczowej roli⁵⁷. Zorganizowali nawet szczyt inauguracyjny w Pradze. W rezultacie Partnerstwo Wschodnie przyjęte zostało jednomyślną decyzją przez wszystkich członków Unii. Istotne jest również stanowisko wschodnich sąsiadów wobec projektu. Ukraina popierała ideę zbliżenia z Unią i perspektywę członkostwa w przyszłości, na Białorusi w tym czasie panował krótki okres liberalizacji spowodowany problemami gospodarczymi, Gruzja odniosła się pozytywnie, gdyż finanse z niego mogły pomóc w powojennej odbudowie kraju, Mołdawia przejawiała umiarkowany entuzjazm, jednakże projekt popierał obraną przez nią europejską drogę, zaś dla Armenii i Azerbejdżanu był to punkt wzmocnienia relacji z Unią, szczególnie po konflikcie Rosji z Gruzją⁵⁸.

Partnerstwo Wschodnie jest wielkim osiągnięciem Polski oraz Unii Europejskiej w wymiarze gospodarczym, politycznym, społecznym oraz kulturowym⁵⁹. Za zaangażowaniem Polski w kreowaniu wschodniego wymiaru stosunków zewnętrznych Unii Europejskiej stało wiele celów. Interesami, atutami i profitami w Partnerstwie Wschodnim dla Polski było głównie ukazanie konstruktywnej postawy. Polska potrafiła nie tylko blokować decyzje Unii, ale także proponować, inicjować nowe projekty i tworzyć dla nich koalicję potrzebną do poparcia i realizacji, stwarzając szansę na kształtowanie polityki energetycznej na wyższym poziomie niż w ramach stosunków bilateralnych czy doraźnych spotkań, co mogło przełożyć się na zwiększenie szans realizacji projektów dotyczących dostaw surowców energetycznych do Polski i Unii Europejskiej

⁵⁵ J. Cieślińska, *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 145.

⁵⁶ M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza...*, s. 58.

⁵⁷ Ibidem, s. 55.

⁵⁸ J. Cieślińska, *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 151.

⁵⁹ O. Suchyj, T. Sydoruk, M. Heliasz, *Wschodni...*, s. 176.

niezależnie od Rosji, jak również układanie współpracy opartej na realizacji konkretnych projektów, zrównoważenie polityki unijnej w ramach współdziałania z krajami na granicy południowej i wschodniej Wspólnoty oraz budowa więzi regionalnych pomiędzy adresatami projektu, a tym samym tworzenie bezpieczniejszej i bardziej stabilnej strefy na wschodniej granicy Unii Europejskiej, ponadto możliwość wielostronnej współpracy w pokonywaniu trudności i wyzwań oraz realizacji wspólnych interesów Unii i państw współpracujących. Istotne było jeszcze stworzenie szansy dla Białorusi i zachęcenie jej do zmian demokratycznych poprzez warunkowe kierowanie oferty współpracy⁶⁰.

Podsumowanie

Polityka wschodnia jest elementem budowy pozycji Unii Europejskiej na świecie oraz w relacji z Chinami i Stanami Zjednoczonymi. Unia od długiego czasu daje jasny sygnał, że stabilność i rozwój Wschodu leży w jej interesie. Stosuje zasadę zrównoważonego i tożsamego podejścia do swoich południowych i wschodnich sąsiadów, aby otwierać się na możliwie największą liczbę państw partnerskich⁶¹. Zdając sobie z tego sprawę, Polska zdecydowała się wziąć aktywny udział i wpłynąć na kształt polityki sąsiedztwa, faworyzując przy tym bliski jej terytorialnie oraz strategicznie obszar Europy Wschodniej. Partnerstwo Wschodnie jest projektem doskonale wpisującym się w ambicje, interesy i cele Polski wobec państw położonych na wschód od jej granic. Jest pierwszą inicjatywą przygotowaną i przeprowadzoną w Unii Europejskiej, co ukazuje zdolność kreatywną polskiej polityki zagranicznej. Partnerstwo nie jest alternatywą dla rozszerzenia Unii, ale stanowi odpowiedź na niechęć państw członkowskich do dokonywania kolejnych. Ma to być zatem środek przybliżania partnerów ze Wschodu do Unii, a chcącym się integrować ułatwia przygotowania. Należy pamiętać, że Partnerstwo Wschodnie jest inicjatywą o znaczeniu strategicznym dla Unii Europejskiej. W projekcie chodziło o zapewnienie stabilności na jej wschodnich granicach, co pokazały wydarzenia w Gruzji z sierpnia 2008 roku i ich konsekwencje⁶². Ze względu na bliskie sąsiedztwo regionu Europy Wschodniej w stosunku do Polski i uznanie przez polską dyplomację zagrożenia płynącego z tego obszaru jako jeden z priorytetów polskiej polityki zagranicznej, kraj ten czynnie uczestniczył w kształtowaniu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i przedstawiał własne inicjatywy. Jeden z takich

⁶⁰ M. Lasoń, *Interesy, cele...*, s. 165.

⁶¹ Z. Czachór, *Wschodni wymiar Europejskiej...*, s. 199.

⁶² M. Lasoń, *Interesy, cele...*, s. 174.

projektów zakończył się sukcesem i został realizowany, co pokazuje, że Polska miała wpływ na Europejską Politykę Sąsiedztwa w latach 2002–2009.

Odnosząc się do współczesnej sytuacji, która dotyczy wschodniego sąsiedztwa Unii Europejskiej, Rosja odrzucała możliwość sąsiedzkiej współpracy z nią. Wyrazem tego była chociażby przyjęta w 2009 roku Średniookresowa strategia rozwoju stosunków pomiędzy Federacją Rosyjską a Unią Europejską, w której państwo to podkreśliło swoją euroazjatycką tożsamość i brak zainteresowania wstąpieniem do struktur unijnych. Partnerstwo Wschodnie zostało z kolei uznane za sprzeczne z rosyjskimi postulatami wobec Unii, ponieważ obejmowało swoim zasięgiem obszar tzw. „bliskiej zagranicy” Rosji, w których kraj ten nadal stawia się na uprzywilejowanej pozycji. W ten sposób Unia Europejska przestała być postrzegana przez rosyjskiego sąsiada jako „dobry Zachód”, a zaklasyfikowano ją do przeciwstawnej kategorii obok NATO i USA⁶³. Wprowadzanie demokratycznych zasad, które w konsekwencji odwracały te państwa od Rosji, a kierowały uwagę na Zachód, dla Federacji Rosyjskiej stanowiło zagrożenie. Wyrazem tego może być wspomniana wcześniej sytuacja Ukrainy i jej postępująca demokratyzacja oraz zbliżanie z Unią Europejską i zachodnimi wartościami, ale również współpraca w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Były to jedne z wielu czynników składających się na rosyjski interwencjonizm na Ukrainie, prowadzący w konsekwencji do pełnoskalowej wojny. Konflikt pomiędzy Rosją a Ukrainą stanowi współcześnie spore ograniczenie dla skuteczności i rozwoju Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, ponieważ może powodować wstrzemięźliwość unijnych sąsiadów, z obawy o reakcję Federacji Rosyjskiej. Dlatego inicjatywa polsko-szwedzka po kilkunastu latach funkcjonowania uległa pewnego rodzaju zamrożeniu, a jej znaczenie uległo zmniejszeniu, jednak zakończenie wojny na Ukrainie może przynieść ożywienie Partnerstwa Wschodniego oraz ponowne ożywienie polskiej dyplomacji w zakresie zwrotu Unii Europejskiej w kierunku wschodniego sąsiedztwa, jak to miało miejsce w latach 2002–2009. Dlatego można stwierdzić, iż samo powstanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i wkład Polski w jej formowanie jest zjawiskiem pozytywnym oraz ukazującym przedstawianie interesów Polski na unijnym forum.

⁶³ A. Legucka, *Rosja wobec Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, z. 2, s. 41–64.

Bibliografia

- Bartnik J., *Od partnerstwa Eurośródziemnomorskiego do Unii na rzecz Regionu Morza Śródziemnego – rozwój i ewolucja współpracy Unii Europejskiej i państw obszaru MENA*, „Obronność. Zeszyty naukowe” 2015, nr 2, s. 23–35.
- Cieślińska J., *Partnerstwo Wschodnie – miejsce wymiaru wschodniego w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa UE*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 127–153.
- Czachór Z., *Wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa na przykładzie Partnerstwa Wschodniego i Partnerstwa dla Modernizacji. Komentarz politologiczny*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2010, nr 4, s. 197–204.
- Dokumenty Informacyjne o Unii Europejskiej, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060504/04A_FT\(2013\)060504_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060504/04A_FT(2013)060504_PL.pdf) (dostęp: 30.12.2022).
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, *Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana), 2016.
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, *Traktat o Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana), 2016.
- Harasimowicz A., *Europejska polityka sąsiedztwa – pechowa pierwsza dekada*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2, s. 21–36.
- Kalicka-Mikołajczyk A., *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Konstrukcja i charakter prawny*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2021.
- Lasoń M., *Interesy, cele i oczekiwania Polski w ramach inicjatywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4, s. 161–174.
- Legucka A., *Rosja wobec Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, z. 2, s. 41–64.
- Mizerska-Wrotkowska M., *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] A. Szeptycki (red.), *Między sąsiedztwem i integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2011, s. 43–63.
- Moraczewska A., *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako strategia zarządzania ryzykiem*, „Przegląd Zachodni” 2014, nr 4, s. 45–60.
- Olszewski P., *Wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jako wyraz unijnej geopolityki?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2011, nr 1–2, s. 113–127.
- Palmowski T., *Wymiar Północny Unii Europejskiej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2004, t. 29, nr 1–2, s. 25–40.
- Pełczyńska-Nałęcz K., *Poszerzona Unia Europejska wobec wschodniego sąsiedztwa: problemy i rozwiązania*, OSW, Warszawa, październik 2003,

<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2003-10-15/poszerzona-unia-europejska-wobec-wschodniego-sasiedztwa> (dostęp: 13.10.2023).

Suchyj O., Sydoruk T., Heliasz M., *Wschodni wymiar polityki europejskiej a Polska*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2013, nr 1, s. 176–189.

Sydoruk M., *Wizje Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE oraz rola Polski w relacjach Unii i Ukrainy*, Centrum Europy Wschodniej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2017.

Świeżak P., *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 1–2, s. 116–139.

Bartosz Kurowski

 0009-0008-9855-9318

Jaką rolę w działaniu terrorystów odgrywa technologia i jaką może odegrać w przyszłości?

Abstrakt

Celem artykułu jest podkreślenie znaczenia współczesnej technologii w działalności Państwa Islamskiego, które jako jedno z pierwszych ugrupowań terrorystycznych na świecie dostrzegło ogromny potencjał w mediach, jako gotowych narzędziach ułatwiających szerzenie propagandy czy wzbudzanie przerażenia wśród społeczeństwa. Coraz częściej pojawiające się zjawisko „elektronicznego dżihadu” – polegające na pozyskiwaniu nowych bojowników przy wykorzystaniu internetu – czy szerzenie dezinformacji na obszarach kontrolowanych przez terrorystów za pomocą gazet i ulotek propagandowych, to jedynie niewielki zarys całej maszyny propagandowej dżihadystów. Szczególny priorytet został więc położony na wskazanie struktury medialnej, produktów propagandy, a także celów Państwa Islamskiego, które na przestrzeni lat zdają się ewoluować wraz ze zmieniającym się otoczeniem i postępującą globalizacją. W związku z tym współczesny terroryzm, coraz częściej określany mianem cyberterroryzmu, staje się jednocześnie zupełnie nowym zagrożeniem i wyzwaniem dla aparatu bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: Państwo Islamskie, współczesne media, propaganda, cyberprzestępczość, terroryzm

Wstęp

Właściwie już od początku XXI wieku społeczeństwo jest świadkiem imponującego skoku technologicznego, który opiera się przede wszystkim na rozwoju usług internetowych czy technologii dostępu mobilnego. Tak duże przemiany zrewolucjonizowały nie tylko media społecznościowe, ale nadały dyskursowi publicznemu zupełnie innej dynamiki. Nie pozostały również niezauważone

przez grupy terrorystyczne. Oczywiście technologia to nie tylko internet czy nowoczesne platformy multimedialne, a sam proces wytwarzania lub przetwarzania jakiegoś dobra lub informacji, od techniki malowania i projektowania, aż po technologię budowy maszyn.

W niniejszym artykule szczególny nacisk został położony przede wszystkim na wskazaniu, jaką rolę odgrywa i może odegrać w przyszłości wykorzystanie nowych technologii, a także technologii cyfrowej przez ISIS¹. To właśnie Państwo Islamskie stało się swojego rodzaju prekursorem i pierwszą grupą terrorystyczną, która zaczęła wykorzystywać media społecznościowe czy komunikatory internetowe jako podstawowe narzędzia swojej szeroko zakrojonej działalności. W związku z tym, ramy czasowe przyjęte w niniejszym artykule to lata 2014–2016, kiedy po ogłoszeniu kalifatu na terenach Iraku i Syrii 29 czerwca 2014 roku Państwo Islamskie zaczęło szczególnie prężnie działać w przestrzeni medialnej². Rok 2016 stanowi natomiast symboliczną datę pewnego zwrotu w rozważaniach nad cyberterroryzmem – po atakach na lotnisko w Brukseli – na które dżihadysty przygotowywali się szczególnie poprzez wykorzystanie nowych technologii.

Podstawowym problemem badawczym, który został podjęty w artykule jest wskazanie, iż współczesne media coraz częściej stają się głównym narzędziem wykorzystywanym przez ISIS do szerzenia propagandy i pozyskiwania nowych funduszy czy bojowników.

Hipotezą pracy badawczej jest stwierdzenie, że działalność terrorystyczna – w związku z globalizacją i cyfryzacją – coraz częściej odbywa się w przestrzeni internetowej, stanowiąc jednocześnie coraz większe wyzwanie dla służb bezpieczeństwa na całym świecie, nabierając tym samym wymiaru globalnego, opartego o tzw. nowe media.

Aby w pełni udowodnić postawioną hipotezę, autor stawia następujące pytania badawcze: Jak wygląda struktura medialna Państwa Islamskiego i podejmowane przez terrorystów działania psychologiczne? Jakie są cele i narzędzia propagandy ISIS? W jaki sposób nowe technologie przyczyniają się do ułatwienia komunikacji, cyberprzestępczości i pozyskiwania funduszy przez terrorystów?

¹ Skrót ISIS pochodzi od pełnej nazwy Islamic State of Iraq and Syria (Państwo Islamskie w Iraku i Syrii). W poniższej pracy zdecydowałem się wykorzystywać wiele skrótów na określenie Państwa Islamskiego, które na przestrzeni całej działalności terrorystów ulegały pewnym zmianom np. ISIL (Islamic State of Iraq and Lewant), ISI (Islamic State of Iraq) czy IS (Islamic State).

² M. M. Dziekan, R. Bania, K. Zdulski, *Państwo Islamskie – powstanie i działalność samozwańczego kalifatu*, 23.02.2020, <https://histmag.org/Panstwo-Islamskie-powstanie-i-dzialalnosc-samozwanczego-kalifatu-20228> (dostęp: 13.07.2023).

By w sposób jak najbardziej spójny i przejrzysty przedstawić omawiane zagadnienie, praca została podzielona na trzy części. Część pierwsza opisuje organy medialne Państwa Islamskiego, a także podkreśla ich znaczenie dla szerzenia propagandy i chaosu na terenach okupowanych przez dżihadystów. Ponadto, autor przybliży także termin elektronicznego dżihadu, będącego nowoczesną formą rekrutacji bojowników.

W części drugiej opisane zostały cztery podstawowe cele ISIS, opracowane przez polskich badaczy – Tomasza Grzyba i Rafała Zgryziewicza – na podstawie analizy działalności Państwa Islamskiego. Autor podkreśla szczególne znaczenie tzw. Linii Wysiłku, na których opiera się współczesna strategia działalności terrorystów w sieci, odwołując się tym samym do konkretnych korzyści płynących dla dżihadystów z zastosowania elementu zastraszania czy informowania.

Ostatnia część skupia się przede wszystkim na analizie przypadków cyberprzestępczości, jakiej dopuszcza się Państwo Islamskie po zamachach na lotnisko w Brukseli w 2016 roku. Wydarzenie to stanowiło element zwrotny w rozważaniach nad działalnością grup terrorystycznych w sieci, o czym szczególnie przekonały się służby bezpieczeństwa zupełnie nieprzygotowane na tak rozwiniętą sieć medialną ISIS.

Praca opiera się przede wszystkim na metodzie analizy przypadku (*case study*) – jako badanie jakościowe polegające na analizie i ocenie wykorzystania nowych technologii przez Państwo Islamskie w XXI wieku. Dogłębna analiza pozwala stwierdzić, iż współczesne media coraz częściej stanowią najchętniej wykorzystywane przez terrorystów narzędzia do poszerzania swoich wpływów. Ponieważ temat artykułu w dużej mierze jest stosunkowo nowym zjawiskiem i porusza kwestię obecności dżihadystów w internecie, niezbędnym w niniejszej pracy było zastosowanie analizy treści źródeł dotyczących zagadnienia – w szczególności publikacji prasowych i internetowych, a także literaturze przedmiotu.

Struktura medialna i podejmowane przez Państwo Islamskie działania psychologiczne

Aby w pełni zrozumieć rolę nowoczesnych technologii w działalności terrorystów, niezbędne jest przedstawienie, jak bardzo rozbudowana i istotna jest struktura medialna Państwa Islamskiego. Działania dżihadystów, szczególnie na terenach przez nich zarządzanych, skupiają się bardzo często na walce informacyjnej bądź propagandowej. To właśnie w tym celu powstały takie organy jak Rada Medialna, Instytut Al-Furqan czy centrum medialne

Al-Hayat³. Wszystkie trzy przedsięwzięcia zaczęły funkcjonować w drugiej połowie 2014 roku w wyniku ogłoszenia przez Abu Bakra al-Bagdadię powstania tzw. Państwa Islamskiego w Wielkim Mecze w Mosulu. Powstanie IS (Islamic State) stało się momentem, w którym technologia i media zaczęły być wykorzystywane przez dżihadystów w bardziej profesjonalny sposób, a w ich szeregach pojawili się zagraniczni informatycy i tłumacze, dzięki którym propaganda okazywała się skuteczniejsza i trafiała do całego świata⁴.

Rada Medialna ISI jest odpowiedzialna za działalność prasowo-informacyjną, ale także za nakreślanie sylwetki potencjalnych odbiorców i organizację operacji propagandowych⁵. Najbardziej charakterystycznym i popularnym działaniem Rady w ostatnich latach stało się prowadzenie tzw. elektronicznego dżihadu, czyli sposobu rekrutacji nowych bojowników (głównie z Europy) przy pomocy mediów społecznościowych⁶. Terrorysty zamieszczają w internecie, w tym na różnych portalach społecznościowych, filmy czy posty, na których starają się ocieplić swój wizerunek, przedstawiając się na zdjęciach z popularnym kremem czekoladowym (Nutellą) czy małymi kotkami, jednocześnie opowiadając, jak dużą szansą i zaszczytem stał się dla nich wyjazd na „świętą wojnę” do Iraku czy Syrii i walka u boku „braci”⁷. W ten sposób wielu młodych muzułmanów z Europy, którzy nie widzą w swoim życiu perspektyw na przyszłość i nierzadko czują się wyalienowani ze społeczeństwa, ulegają manipulacji i wyjeżdżają na dżihad z nadzieją na lepsze życie, zasilając tym samym szeregi Państwa Islamskiego. Takie działania terrorystów określane są mianem działań psychologicznych, które w połączeniu z technologią cyfrową stanowią potężną broń w maszynie propagandowej ISIS⁸.

Jednak użycie technologii w procesie rekrutacji nowych bojowników online to jedno z wielu narzędzi jakimi dysponuje Rada Medialna, obok której stoi najstarszy organ medialny ISI – Instytut Al-Furqan. To właśnie jego zadaniem pozostaje przygotowywanie materiałów propagandowych takich jak plakaty,

³ H. Haniyeh, *Daesh's Organisational Structure*, Al Jazeera Center for Studies, 01.02.2017, <http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/decipheringdaeshoriginsimpactandfuture/2014/12/201412395930929444.html> (dostęp: 30.03.2023).

⁴ M. Lakomy, *Internet w działalności tzw. Państwa Islamskiego: nowa jakość cyberdżihadizmu?*, „Studia i Analizy” 2015, t. 38, s. 165–166.

⁵ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania i taktyka działania*, Napoleon V, Grojec 2019, s. 84.

⁶ H. Haniyeh, *Daesh's Organisational Structure...*

⁷ S. Campbell, *ISIS Using Kittens and Nutella to Lure Jihadi Wannabes*, „Mirror”, 27.05.2016, <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-using-kittens-nutella-lure-8061303> (dostęp: 30.03.2023).

⁸ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 84.

ulotki czy gazety, które następnie rozpowszechniane są na terenach okupowanych, wśród miejscowej ludności. Instytut Al-Furqan przy współpracy z dziennikiem arabskojęzycznym Al-Hayat – który posiada ok. kilkudziesięciu biur terenowych w Iraku i Syrii – zajmują się także produkcją i obróbką wszelkich materiałów wideo zamieszczanych przez Państwo Islamskie w sieci⁹. Warto także podkreślić, iż aby wszelkie materiały, zarówno prasowe jak i wideo, trafiały do jak największej liczby odbiorców na całym świecie, wydawane są w wielu językach, takich jak rosyjski, francuski czy angielski, a wśród najbardziej rozpoznawalnych pozostają magazyny „Dabiq”, „Al-Kataib” czy „Rumiyah”¹⁰.

Cel i narzędzia propagandy Państwa Islamskiego

Jak widać, struktura medialna IS jest bardzo rozbudowaną machiną, w której skład wchodzi tysiące bojowników, techników czy tłumaczy odpowiedzialnych za prawidłowe funkcjonowanie całego procesu działań psychologicznych stosowanych przez dżihadystów do osiągnięcia konkretnych celów. Cele te, na podstawie działalności Państwa Islamskiego, zostały ściśle sprecyzowane przez polskich badaczy – doktora Tomasza Grzyba i Rafała Zgryziewicza i określone jako cztery główne Linie Wysiłku¹¹:

- pozyskiwać wsparcie (*support*),
- jednoczyć (*unite*),
- przerażać (*frighten*),
- informować (*inform*).

Właściwie żaden z powyższych celów nie mógłby zostać spełniony nawet w najmniejszym stopniu, gdyby nie wykorzystanie współczesnych technologii i szybki przesył informacji, czy to za pomocą komunikacji bezpośredniej, jak przekazywanie ulotek, czy przy użyciu forów społecznościowych i blogosfery. Tym samym, wraz z rozwojem technologii, zaczęły zmieniać się cele i sposób działania Państwa Islamskiego¹².

O ile proces jednoczenia w pewnym stopniu wyjaśniłem w poprzednim punkcie, podając przykład „elektronicznego dżihadu”, czyli rekrutacji nowych

⁹ Ibidem, s. 84–85.

¹⁰ A. Zelin, *A Clearinghouse for Jihādī Primary Source Material, Original Analysis, and Translation Service*, 2022, <https://jihadology.net/> (dostęp: 30.03.2023).

¹¹ R. Zgryziewicz, J. Shaheen, T. Grzyb, S. Fahmy, *Daesh. Information Campaign and Its Influence – Executive Summary*, NATO StratCom COE, 15.12.2015, https://stratcom-coe.org/cuploads/pfiles/executive_summary_15-12-2015.pdf (dostęp: 30.03.2023).

¹² K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 85.

bojowników online, o tyle w tym temacie należy podkreślić jeszcze jedną kwestię. W momencie, kiedy już potencjalny nowy dżihadysta zdecyduje się na dołączenie do Państwa Islamskiego, nierzadko zdarza się, że liderzy kalifatu, zamiast sprowadzać taką osobę do Iraku czy Syrii, wolą pozostawić ją w państwie europejskim jako swojego łącznika. Pozostają oni wtedy w kontakcie mailowym czy wymieniają się tweetami aż do momentu, kiedy taka osoba zostanie zmanipulowana do tego stopnia, że będzie mogła przeprowadzić atak terrorystyczny na miejscu¹³. Przywódcy Państwa Islamskiego szybko doszli do wniosku, że nie ma potrzeby wysyłać bojowników z Bliskiego Wschodu, aby przeprowadzali ataki na Zachodzie i ryzykować wykrycie ataku, skoro dzisiejsze technologie dają możliwość pozyskania nowych żołnierzy na miejscu, przy minimalnym zaangażowaniu.

Od razu widać tu olbrzymi skok technologiczny, jaki nastąpił w XXI wieku, a także łatwość, z jaką Państwu Islamskiemu udało się go wykorzystać w tak szybkim czasie, aby móc zjednoczyć swoich zwolenników niemal w każdym miejscu na świecie¹⁴.

Ciekawszą kwestią pozostaje natomiast pozyskiwanie wszelkiego wsparcia przez ISIS. Mówiąc o wsparciu, należy wymienić zarówno pozyskiwanie nowych bojowników, ale także powszechną akceptację wśród społeczności lokalnej, zamieszkującej tereny kontrolowane przez Państwo Islamskie. W tym celu dżihadysty skupiają się na kontroli struktury regionalnej mediów. Od organizowania kampanii propagandowych, mających na celu przedstawiać telewizję satelitarną jako szkodliwą i zagrażającą religijnym wartościom, aż po promowanie telewizji lokalnej, będącej pod patronatem Rady Medialnej ISI¹⁵. Tym samym zdają się pomocne kampanie billboardowe czy rozwieszanie plakatów i wręczanie ulotek przedstawiających dżihadystów jako walecznych i nieustraszonych bohaterów walczących o swój kraj i wiarę¹⁶. Coraz częściej pojawiają się także – w szczególności na obszarach wiejskich – kioski i mobilne punkty informacyjne, które poprzez sprzedaż takich magazynów jak „Dabiq” czy „Rumiyah”, a także rozpowszechnianie transmisji z przemówień liderów Państwa Islamskiego mają zachęcać miejscową ludność do współpracy i brania udziału w czynnym dżihadzie przeciwko państwom zachodnim¹⁷.

¹³ P. Engel, *The Orlando Attack Exposes the Biggest Blind Spot in the US Strategy Against ISIS*, Business Insider, 19.06.2019, <https://businessinsider.com.pl/international/the-orlando-attack-exposes-the-biggest-blind-spot-in-the-us-strategy-against-isis/phv4zht> (dostęp: 30.03.2023).

¹⁴ R. Zgryziewicz, J. Shaheen, T. Grzyb, S. Fahmy, *Daesh...*

¹⁵ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 73–74.

¹⁶ P. Engel, *The Orlando Attack...*

¹⁷ R. Zgryziewicz, J. Shaheen, T. Grzyb, S. Fahmy, *Daesh...*

Ostatnim z celów, które zostały przedstawione w badaniach, a który należy wyjaśnić jest wywoływanie przerażenia. Analizując wiele tekstów i historię działalności ISIS w mediach społecznościowych można dojść do wniosku, że to właśnie próby zastraszenia, wzbudzania strachu czy siania paniki wśród społeczności międzynarodowej były pierwszymi celami przyświecającymi terrorystom.

Już sam Abu Musab az-Zarkawi – inicjator wojny sunnicko-szyickiej, pierwszy dowódca Al’Kaidy w Iraku, a także główny twórca ISIS – doceniał rolę oddziaływania współczesnych mediów i nowych technologii do osiągania swoich celów¹⁸. To właśnie Zarkawi był odpowiedzialny za nagranie i udostępnienie w sieci w 2004 roku krótkiego filmu z egzekucji amerykańskiego mechanika Nicka Berga. Na ok. pięciominutowym wideo można było zobaczyć klęczącego, związanego mężczyznę w pomarańczowym kombinezonie, za którym stało pięciu zamaskowanych dżihadystów. Jeden z nich przeczytał wiadomość, z której wynikało, że egzekucja jest zemstą za nadużycia wojsk amerykańskich wobec zakładników będących członkami ISI, po czym krzyknął: „Allah akbar” i odciął zakładnikowi głowę. W toku śledztwa władzom amerykańskim udało się ustalić, iż ofiarą rzeczywiście był Nick Berg, a osobą wykonującą egzekucję był sam Abu Musab az-Zarkawi¹⁹. Było to pierwsze nagranie z przeprowadzonej przez członków Państwa Islamskiego egzekucji, które zostało udostępnione w internecie opinii publicznej. Z jednej strony tak brutalne i bezpośrednie wideo wzbudziło niebywałą sensację i zainteresowanie, z drugiej jednak strony za takim działaniem kryła się bardzo sprecyzowana taktyka. Szybko okazało się bowiem, że wśród opinii publicznej film ten zaczął wzbudzać uczucie strachu i niepewności. Ludzie na całym świecie (przede wszystkim jednak w Stanach Zjednoczonych) zaczęli bać się o własne życie²⁰.

Należy także pamiętać o tym, iż wideo zostało opublikowane w internecie w 2004 roku, a więc trzy lata po wydarzeniach związanych z atakiem na World Trade Center i dwa lata po ogłoszeniu orędzia prezydenta Stanów Zjednoczonych George’a W. Busha, w którym wymienił trzy państwa należące do tzw. osi zła, a wśród których znalazł się Irak, jako siedziba grup terrorystycznych²¹. Był to więc okres, w którym takie organizacje jak ISI czy Al-Ka’ida

¹⁸ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 23–25.

¹⁹ B. Whitaker, L. Harding, *American Beheaded in Revenge for Torture*, „The Guardian”, 12.05.2004, <https://www.theguardian.com/world/2004/may/12/iraq.alqaida> (dostęp: 30.03.2023).

²⁰ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 24.

²¹ The United States Capitol, *President Delivers State of the Union Address*, 29.01.2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html> (dostęp: 30.03.2023).

wzbudzały wśród ludzi przerażenie czy strach, i dokładnie na tym miała opierać się ich taktyka. Zarkawi, poprzez udostępnienie nagrania z egzekucji w mediach społecznościowych, pokazał całemu światu (a dokładnie ludności cywilnej), że dżihadysty nie cofną się przed niczym, a ich ofiarą może zostać dosłownie każdy.

Po dziesięciu latach narracja Państwa Islamskiego właściwie nie uległa zmianie, natomiast znacznie rozwinęła się technika i sposób, w jaki przedstawiają przekaz. Film opublikowany w sieci we wrześniu 2014 roku pt. *Flames of War: Fighting Has Just Begun* został uznany za sztandarowy projekt ISIS. Jednocześnie jest idealnym przykładem tego, jak wraz z rozwojem współczesnych technologii ewoluuje działalność terrorystyczna²². Trwające 55 minut wideo jest relacją z zajęcia przez dżihadystów bazy 17. dywizji armii syryjskiej. Na nagraniu można zauważyć bawiących się bojowników, już po zajęciu bazy, a także syryjskich jeńców, którzy kopią swoje groby, a po kilku minutach zostają przy nich rozstrzelani. Cały film jest utrzymany w bardzo nowoczesnej konwencji, a do nagrań zostały użyte kamery GoPro, aby utrzymać widzów w pewnym poczuciu interaktywności. Sam operator kamery bierze czynny udział w masowej egzekucji, kadrując dokładnie każde spojrzenie czy gest – rodem z hollywoodzkich produkcji, a film zostaje przedstawiony w języku angielskim²³. Wszystkie te zabiegi – idealnego wykadrowania scen egzekucji, stosowania techniki *slow motion*, dynamicznego montażu czy użycia języka angielskiego, mają na celu oddać przekaz jak najrealniej, a co za tym idzie sprawić, aby widz odczuwał każdą scenę jakby tam był, a więc aby odczuwał obrzydzenie, strach, poczucie lęku, niepewność, a na końcu przerażenie. W filmie pojawiają się także wstawki z przemówień George’a W. Busha po zakończeniu działań bojowych w Iraku, w których mówi, że „Stany Zjednoczone i nasi sojusznicy zwyciężyli”, po czym głos operatora zza kamery stwierdza: „Zostaliście okłamani, ponieważ to był dopiero początek”²⁴.

Ten przykład pokazuje, jak odpowiednio zastosowana poprzez użycie stosownych technik montażowych manipulacja może przynieść oczekiwane skutki, a więc wzbudzić poczucie strachu, ale także wątpliwości, czy na pewno jesteśmy odpowiednio chronieni przez organy bezpieczeństwa. W tym miejscu należy dodać, że taka manipulacja ma zadziałać również w drugą stronę, a więc sprawić, abyśmy zaczęli odczuwać negatywne emocje wobec muzułmańskich mniejszości mieszkających w naszym otoczeniu. W ten sposób moglibyśmy

²² K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 87.

²³ K. Ruble, *Islamic State Documentary Style Video Says the „Flames of War” Have Just Begun*, „Vice”, 19.09.2014, <https://www.vice.com/en/article/d3jjga/islamic-state-documentary-style-video-says-the-flames-of-war-have-just-begun> (dostęp: 30.03.2023).

²⁴ Ibidem.

zacząć stosować wobec nich przemoc, a także zacząć ich dyskryminować, jednocześnie się izolując, co doprowadziłoby do ich alienacji. W efekcie mniejszości te stałyby się podatne na manipulację ze strony terrorystów, którzy tylko czekają, aby zradykalizować kolejne europejskie społeczności²⁵.

Nie można nie zgodzić się, iż rzeczywiście taka taktyka grup terrorystycznych przynosi odpowiednie skutki, počawszy od faktu, że terroryści wciąż otrzymują wsparcie w postaci nowych bojowników z Europy i innych części świata, aż po wzbudzanie lęku i przerażenia. Przeciętna osoba przeglądająca wiadomości w internecie, która natknie się na film z egzekucji bądź zamachu samobójczego, z pewnością stwierdzi, iż Państwo Islamskie jest nieobliczalne i niedające się powstrzymać, skoro od tylu lat prowadzi skuteczne działania zbrojne na całym świecie, co jednak nie do końca okazuje się prawdą, jeśli przyrzeć się bliżej sukcesom odnoszonym przez zachodnie wojska na terenach Iraku czy Syrii²⁶. W tym kontekście nie ma to jednak żadnego znaczenia, ponieważ cel, jakim jest przekaz informacji i wzbudzenie lęku został osiągnięty.

Komunikacja, cyberprzestępczość i pozyskiwanie funduszy w użyciu nowych technologii

W poprzedniej części w dość szczegółowy sposób przedstawiłem cztery Linie Wysiłku, a więc najważniejsze cele, jakie przyświecają IS przy wykorzystaniu współczesnych technologii – jak się jednak okazuje nie są to jedyne cele. Obecna działalność terrorystyczna rzeczywiście w dużej mierze opiera się na propagandzie i budowaniu pozytywnego wizerunku, który ma służyć pozyskiwaniu nowych sojuszników. Nie mogłoby to jednak przynosić nawet najmniejszych efektów bez odpowiedniej komunikacji, a przede wszystkim środków finansowych, do pozyskiwania których Państwo Islamskie również używa współczesnej cybertechnologii.

Właściwie już od momentu, kiedy w przestrzeni publicznej zaczęły pojawiać się pierwsze smartfony, organy bezpieczeństwa zdawały sobie sprawę, że są one używane przez grupy terrorystyczne w celu komunikacji. Nie było jednak na to żadnych dowodów lub były one niewystarczające, aby móc się tej kwestii przyrzeć bliżej – aż do momentu przeprowadzenia śledztwa po zamachach ISIS na lotnisku w Brukseli w 2016 roku²⁷. W toku postępowania udało się

²⁵ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 95.

²⁶ Ibidem, s. 93.

²⁷ Ibidem, s. 99–101.

zdobyc laptop, który posłużył zamachowcom do komunikacji i zaplanowania ataku, jednak zanim udało się to potwierdzić, belgijscy technicy napotkali wiele przeszkód. Okazało się, że terroryści usunęli większość zawartości twardego dysku, a pozostała część danych została zabezpieczona za pomocą powszechnego programu szyfrującego. Ponadto zamachowcy użyli oprogramowania pozwalającego zachować anonimowość i usunąć wszelką działalność w sieci²⁸. Ostatecznie śledczym udało się odzyskać jedynie pewną część danych z laptopa, lecz to wystarczyło, aby zrozumieć, jak wysoce rozwinięta jest działalność grup terrorystycznych na płaszczyźnie posługiwania się nowoczesną technologią. Na jaw wyszło, że na laptopie były zapisane informacje i plany dotyczące zamachu w Brukseli, który – jak się okazało – został zaplanowany już o wiele wcześniej²⁹. Dodatkowo na dysku znajdowały się filmy propagandowe dotyczące przemówień Osamy bin Ladena, a także pewne dane świadczące o zainteresowaniu terrorystów obiektami jądrowymi czy TATP, który został użyty podczas ataku³⁰. To co jednak najbardziej zszokowało śledczych, to plik o nazwie „cele”, w którym znajdowały się podpliki: Groupe Omar, Groupe Francais, Groupe Iraquiens, Groupe Metro, Groupe Schiphol, które prawdopodobnie odnosiły się m.in. do zamachów na kawiarnię w Paryżu przez grupę Abu Omara, atak terrorystyczny na dyskotekę Bataclan w Paryżu, czy ataki samobójcze na Stade de France³¹.

Dopiero ta sytuacja pokazała służbom bezpieczeństwa w Brukseli, ale i na całym świecie, że właśnie są świadkami wejścia na zupełnie inny poziom walki z terroryzmem. O ile Państwo Islamskie nadal używa tradycyjnych form przekazu w Iraku czy Syrii, takich jak billboardy, gazety czy ulotki, o tyle okazuje się, że jest to jedynie pewnego rodzaju zasłona dla ich dzisiejszej działalności terrorystycznej w przestrzeni międzynarodowej. Państwo Islamskie nie ogranicza się już jedynie do publikowania w sieci filmów z egzekucji czy działalności na forach internetowych. Sytuacja w Brukseli pokazała, że dżihadysty posiadają komórki świetnie wyszkolonych techników i informatyków właściwie w każdym miejscu na świecie³². Okazuje się, że jeden laptop zawierał w sobie tyle wartościowych danych, iż przejęcie go w odpowiednim czasie mogło

²⁸ P. Cruickshank, *Laptop Yields Revelations on Brussels Attacks*, „KSHB”, 24.01.2017, <https://www.kshb.com/news/national/discarded-laptop-yields-revelations-on-network-behind-brussels-paris-attacks> (dostęp: 30.03.2023).

²⁹ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 101.

³⁰ P. Szymczak, *TATP, materiał wybuchowy zwany matką szatana. Czy można go wykryć?*, „Focus”, 23.09.2019, <https://www.focus.pl/artykul/czy-tatp-materia-wybuchowy-zwany-matk-szatana-mona-wykry> (dostęp: 30.03.2023).

³¹ P. Cruickshank, *Laptop Yields...*

³² K. Danielewicz, *Państwo Islamskie...*, s. 99–102.

uchronić społeczeństwo od co najmniej pięciu ataków terrorystycznych. Dzięki użyciu oprogramowania szyfrującego i usuwaniu metadanych przez dżihadystów służby bezpieczeństwa na całym świecie nie przypuszczały nawet, jak niebezpieczną bronią stały się dzisiaj nowe technologie w rękach terrorystów.

Coraz większym problemem staje się jednak fakt, że im bardziej służby bezpieczeństwa starają się zbadać i zrozumieć jak dalece posunięta jest działalność Państwa Islamskiego w użyciu nowych technologii, za każdym razem dżihadysty są od nich o krok dalej, rozwijając i stosując coraz nowocześniejsze techniki kamuflażu. Często zdarza się, że dziennikarze czy śledczy starają się wkraść w sieci terrorystyczne poprzez tajną działalność na czatach czy forach internetowych. To właśnie w toku takich działań jednej z ekspertek, Rukmini Callimachi, udało się ustalić, że przed atakami w Paryżu zamachowcy posługiwali się czatem o nazwie „Kalafa”, który miał być o wiele bezpieczniejszy od Twittera czy Messengera³³. W tym miejscu należy dodać, że – według nieoficjalnych danych amerykańskich agencji wywiadowczych – ISIS stworzyło własną aplikację zapewniającą bezpieczną komunikację jej członkom, jednak wciąż nie ma oficjalnych dowodów na potwierdzenie tej tezy³⁴. Powyższy przykład pokazuje jednak, iż zdobywane informacje są najczęściej szczątkowe, a cały proces ich pozyskiwania jest bardzo czasochłonny. Jest to spowodowane przede wszystkim tym, że członkowie IS bardzo dobrze zdają sobie sprawę z tajnej działalności organów ścigania w przestrzeni internetowej i prób inwigilacji poszczególnych platform internetowych i aplikacji³⁵. Tym sposobem dżihadysty pozostają bardzo oszczędni w swoich wypowiedziach na forach internetowych, a także starają się używać tzw. protokołów OTR (Off The Record), które zapewniają pełne szyfrowanie danych w trakcie procesu komunikacji w sieci. Oznacza to tyle, że w momencie kiedy dwie osoby komunikują się ze sobą za pomocą jakiejś aplikacji, każda wiadomość zapisywana jest cyfrowym kluczem, do którego dostęp ma jedynie urządzenie, z którego została wysłana wiadomość³⁶. Jest to tylko jedna z wielu technik wykorzystywanych przez Państwo Islamskie w użyciu nowych technologii, służąca do celów maskowania swojej działalności w przestrzeni internetowej.

Aby dokładniej wskazać, jak niebezpieczną bronią stają się nowe technologie w rękach terrorystów, można przytoczyć słowa byłego kanclerza skarbu

³³ P. J. Vogh, A. Goldman, *How ISIS Communicates In Secret*, „Digg”, 22.04.2016, <https://digg.com/2016/rukmini-callimachi-isis-reply-all> (dostęp: 30.03.2023).

³⁴ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 103.

³⁵ S. Frenkel, *This Is How ISIS Uses The Internet*, „BuzzFeed News”, 12.05.2016, <https://www.buzzfeednews.com/article/sheerafrenkel/everything-you-ever-wanted-to-know-about-how-isis-uses-the-i> (dostęp: 30.03.2023).

³⁶ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 103.

Wielkiej Brytanii – George’a Osborne’a, który w jednym z przemówień po atakach w Paryżu w listopadzie 2015 roku powiedział, że według jego wiedzy „bojownicy Państwa Islamskiego prowadzą badania nad możliwością przeprowadzania cyberataków na skalę globalną”³⁷. Alan Woodward – ekspert ds. cyberprzestępczości sugeruje, że biorąc pod uwagę fakt, jak bardzo terroryści są obeznani z technologią, takie ataki mogą mieć miejsce już w niedalekiej przyszłości³⁸. Wydaje się to tym bardziej realne, że w internecie można spotkać się z coraz większą liczbą informacji dotyczących przeprowadzania przez członków Państwa Islamskiego kampanii phishingowych czy ataków DDoS. Zdarzają się także przypadki, kiedy aktywiści działający w Iraku czy Syrii, próbując przedstawiać w sieci rzeczywiste realia z życia pod rządami kalifatu, otrzymują podejrzane maile, które zarówno w treści, jak i w samym wyglądzie są bardzo wiarygodne. W rzeczywistości jednak maile zawierają w sobie złośliwe oprogramowanie, które instaluje się na urządzeniu zaraz po otworzeniu wiadomości – w ten sposób nierzadko dżihadystom udaje się uzyskać dostęp do wszystkich danych z takiego urządzenia, a więc dotyczących działalności i nazwisk aktywistów z Iraku czy Syrii³⁹.

Podobnych cyberataków na przestrzeni ostatnich lat pojawia się coraz więcej nie tylko na Bliskim Wschodzie, ale także w Europie. Takie ataki są tym trudniejsze do wykrycia, im dalej znajduje się kraj, z którego atak został przeprowadzony. Amerykański wywiad, śledząc adresy IP, z których przeprowadzane były cyberataki, doszedł do wniosku, iż coraz częściej terroryści przemieszczają się do krajów sąsiednich, aby stamtąd przeprowadzić atak. Stanowi to dla nich kolejne zabezpieczenie, ponieważ przestrzeń internetowa w takich krajach jak Turcja czy Katar nie jest tak bardzo inwigilowana przez służby bezpieczeństwa jak w Iraku i Syrii⁴⁰.

Pozostając przy kwestii maskowania się w sieci i zabezpieczeń stosowanych przez członków Państwa Islamskiego, kluczowe zdaje się pytanie: Dlaczego, przy tak aktywnej działalności tylu zwolenników ISIS na całym świecie, służbom bezpieczeństwa tak trudno inwigilować przestrzeń internetową, w której poruszają się dżihadysty?

Odpowiedzią na nie wydają się być poradniki bezpieczeństwa w sieci dla zwolenników Państwa Islamskiego. Jeden z pierwszych takich dokumentów został odkryty zupełnie przypadkowo w 2015 roku przez zespół Aarona

³⁷ J. Wakefield, *How Does IS Communicate Securely?*, BBC News, 17.11.2015, <https://www.bbc.com/news/technology-34842854> (dostęp: 30.03.2023).

³⁸ Ibidem.

³⁹ S. Frenkel, *This Is How ISIS...*

⁴⁰ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 101–103.

Brantly'a z Akademii Wojskowej West Point i, jak szybko udało się ustalić, docelowo był on stworzony dla dziennikarzy i działaczy politycznych ze Strefy Gazy. Państwo Islamskie jedynie przejęło ten dokument i przekształciło na własny użytek w taki sposób, że zawierał on nie tylko zbiór przydatnych porad dotyczących bezpiecznej komunikacji w sieci czy sposobów ochrony danych, ale określał także miejsca i położenia, w których obecnie znajduje się użytkownik⁴¹. Przykładowo, według poradnika wszelkie konta pocztowe powinny być tworzone poprzez podanie fałszywych danych, a korzystając z sieci powinno się zawsze używać wtyczek VPN i Tor, dzięki którym można zachować anonimowość. Zaleca się także mieć zawsze wyłączony GPS w smartfonach czy nieużywanie Instagramu, WhatsAppa i innych amerykańskich komunikatorów⁴². Zamiast tego w ostatnich latach członkowie Państwa Islamskiego szczególnie upodabiali sobie niemieckie produkcje takie jak Telegram. Z informacji podanej do mediów jesienią 2015 roku przez jednego z założycieli aplikacji – Pawła Durowa – wynika, iż użycie Telegramu wśród zwolenników ISIS wzrosło w ostatnich latach, a filmy z egzekucji, przemówienia liderów i porady dotyczące wstąpienia do organizacji pojawiają się tam każdego dnia⁴³. Ponadto, według opinii Aarona Brantly'a podparte badaniem forów i mediów społecznościowych związanych z IS, najprawdopodobniej istnieje coś w rodzaju całodobowej informacji Państwa Islamskiego, która oferuje swoim zwolennikom wsparcie techniczne w przypadku problemów z bezpieczeństwem w sieci⁴⁴.

Podobny poradnik pojawił się już rok później w formie artykułu w internetowym magazynie „Dar Al-Islam” publikowanym przez ISIS – 16 stron poświęconych szczegółowym opisom, jak powinno postępować się w sieci, aby zwiększyć prawdopodobieństwo, że aktywność nie zostanie wykryta. Duża część artykułu nie różni się niczym od treści zamieszczonych w poprzednim poradniku, z tym, że ten drugi jest o wiele bardziej szczegółowy i „zaktualizowany”. Profesor Thomas Rid z King's College London zauważa, że w pierwszym poradniku wtyczka Tor była polecana jako jedna z bardziej bezpiecznych do utrzymania anonimowości w internecie, zaś autor artykułu w magazynie „Dar Al-Islam” już zdecydowanie ją odradza, twierdząc, że najprawdopodobniej zaczęły nad nią pracować służby bezpieczeństwa⁴⁵.

⁴¹ K. Zetter, *Security Manual Reveals the OPSEC Advice ISIS Gives Recruits*, „Wired”, 19.11.2015, <https://www.wired.com/2015/11/isis-opsec-encryption-manuals-reveal-terrorist-group-security-protocols/> (dostęp: 30.03.2023).

⁴² K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 104.

⁴³ S. Frenkel, *This Is How ISIS...*

⁴⁴ K. Zetter, *Security Manual...*

⁴⁵ S. Frenkel, *This Is How ISIS...*

Jest to już kolejny przykład, który pokazuje, jak szybko i efektywnie potrafią dzisiaj działać zwolennicy Państwa Islamskiego – po niecałym roku w sieci pojawił się nowy poradnik, który uwzględnił niemal wszystkie zmiany i postępy, jakie udało się uczynić informatykom śledczym, a wszystko po to, aby zapewnić swoim sojusznikom na całym świecie maksymalne bezpieczeństwo i anonimowość. Obecnie w internecie można znaleźć setki, jak nie tysiące mniejszych lub większych poradników dotyczących bezpieczeństwa w sieci, skierowanych do zwolenników ISIS. Wszystko to za sprawą innych zwolenników, którzy mieszkają głównie na Zachodzie i nie mają możliwości wspierania swoich „braci” na polu walki, robią to więc w mediach społecznościowych, zajmując się pisanie poradników i udzielaniem wskazówek dotyczących bezpieczeństwa w internecie⁴⁶.

Ostatnią już kwestią, o której należy wspomnieć, choć w niewielkim zakresie, jest użycie współczesnej technologii (internetu) w celu dokonywania oszustw i gromadzenia funduszy przez Państwo Islamskie.

Jedna z takich sytuacji miała miejsce we wrześniu 2014 roku, kiedy ISIS oficjalnie otrzymało darowiznę z Zatoki Perskiej w wysokości 2 mln dolarów. W toku śledztwa okazało się, iż były to pieniądze z jednej ze zbiorów (przykrywek) charytatywnych prowadzonej w internecie przez prywatną osobę. Podobna sytuacja miała miejsce we Włoszech, gdzie na jedną z bardziej znanych organizacji charytatywnych otworzono konto, na które były zbierane kwoty od darczyńców z całej Europy. Po czasie okazało się, że osoba odpowiedzialna za prowadzenie zbiórki była powiązana z Państwem Islamskim, a pieniądze zniknęły i zostały przesłane do Turcji, a następnie do Syrii, gdzie posłużyły jako wsparcie finansowe dla działalności terrorystycznej⁴⁷.

Na przestrzeni ostatnich lat podobne zbiórki w internecie prowadzone były w Amsterdamie i Paryżu, gdzie pod przykrywką pięknie opisaną akcją charytatywną „na pomoc humanitarną ofiarom z Syrii i Iraku” udało się ściągnąć od 60 do 100 tys. euro, które później trafiały na konta bankowe liderów Państwa Islamskiego⁴⁸.

⁴⁶ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 104.

⁴⁷ Financial Action Task Force Report, *Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and Levant (ISIL)*, 02.2015, s. 35–36, <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf> (dostęp: 30.03.2023).

⁴⁸ K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie...*, s. 144.

Podsumowanie

Działalność Państwa Islamskiego, szczególnie po pierwszej dekadzie XXI wieku, pokazała, iż rozwój technologii okazał się tak samo potrzebny, jak i niezbędny. Wraz ze wzrostem znaczenia cyfryzacji łatwo dostrzec, jak na przestrzeni ostatnich 20 lat terroryści szybko i sprawnie zaadaptowali się w nowym otoczeniu. Ciągłe rosnąca liczba zwolenników ISIS na całym świecie zdaje się tylko potwierdzać fakt, jak wiele nowych kanałów i metod przesyłania informacji, a także komunikowania się otworzyła technologia przed dżihadystami. Pewne różnice zauważyć można w celach, jakie stawiają przed sobą terroryści. Wraz z rozwojem technologii i uzyskaniem nowych narzędzi takich jak fora społecznościowe, blogosfery czy programy szyfrujące, a także wraz z uzyskaniem całkiem nowej, wykwalifikowanej fali zwolenników z Zachodu, ISIS nie porzeka już jedynie na wzbudzaniu przerażenia wśród społeczności międzynarodowej. Dzisiaj liderzy Państwa Islamskiego mogą sobie pozwolić na przeprowadzanie ataków terrorystycznych właściwie na całym świecie, nie ruszając się z Bliskiego Wschodu, przy swoim minimalnym zaangażowaniu. Zjawisko „elektronicznego dżihadu” staje się coraz bardziej powszechne i pozwala rekrutować nowych bojowników niemal z każdej części świata przy niewielkim ryzyku wykrycia, a nowe możliwości, jakie daje internet czy bankowość, są idealną przestrzenią do oszustw i pozyskiwania funduszy.

Można więc wysunąć stwierdzenie, iż wraz z rozwojem technologii, w drugiej dekadzie XXI wieku Państwo Islamskie dostało nowe życie i możliwości, i o ile instytucjom bezpieczeństwa w mniejszym lub większym stopniu udaje się hamować działalność ISIS w przestrzeni internetowej i wykorzystanie przez nich nowych technologii, o tyle wszystko wskazuje na to, że kolejna dekada będzie w dużym stopniu opierała się na walce z terroryzmem w cyberprzestrzeni.

Bibliografia

- Campbell S., *ISIS Using Kittens and Nutella to Lure Jihadi Wannabes*, „Mirror”, 27.05.2016, <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-using-kittens-nutella-lure-8061303> (dostęp: 30.03.2023).
- Cruikshank P., *Laptop Yields Revelations on Brussels Attacks*. „KSHB”, 24.01.2017, <https://www.kshb.com/news/national/discarded-laptop-yields-revelations-on-network-behind-brussels-paris-attacks> (dostęp: 30.03.2023).
- Danielewicz K. (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania i taktyka działania*, Napoleon V, Grojec 2019.

- Dziekan M., Bania R., Zdulski K., *Państwo Islamskie – powstanie i działalność samozwańczego kalifatu*, „Histmag”, <https://histmag.org/Panstwo-Islamskie-powstanie-i-dzialalnosc-samozwanczego-kalifatu-20228> (dostęp: 13.07.2023).
- Engel P., *The Orlando Attack Exposes the Biggest Blind Spot in the US Strategy Against ISIS*, „Business Insider”, 19.06.2019, <https://businessinsider.com.pl/international/the-orlando-attack-exposes-the-biggest-blind-spot-in-the-us-strategy-against-isis/phv4zht> (dostęp: 30.03.2023).
- Financial Action Task Force Report, *Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and Levant (ISIL)*, 02.2015, <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf> (dostęp: 30.03.2023).
- Frenkel S., *This Is How ISIS Uses The Internet*, „BuzzFeed News”, 12.05.2016, <https://www.buzzfeednews.com/article/sheerafrenkel/everything-you-ever-wanted-to-know-about-how-isis-uses-the-i> (dostęp: 30.03.2023).
- Haniyeh H., *Daesh's Organisational Structure*, „Al Jazeera Center for Studies”, 01.02.2017, <https://studies.aljazeera.net/en/dossiers/decipheringdaeshoriginsimpactandfuture/2014/12/201412395930929444.html> (dostęp: 30.03.2023).
- Lakomy M., *Internet w działalności tzw. Państwa Islamskiego: nowa jakość cyberdżihadyzmu?*, „Studia i Analizy” 2015, t. 38, s. 156–184.
- Ruble K., *Islamic State Documentary Style Video Says the „Flames of War” Have Just Begun*, „Vice”, 19.09.2014, <https://www.vice.com/en/article/d3jjga/islamic-state-documentary-style-video-says-the-flames-of-war-have-just-begun> (dostęp: 30.03.2023).
- Szymczak P., *TATP, materiał wybuchowy zwany matką szatana. Czy można go wykryć?*, „Focus”, 23.09.2019, <https://www.focus.pl/artykul/czy-tatp-materia-wybuchowy-zwany-matk-szatana-mona-wykry> (dostęp: 30.03.2023).
- The United States Capitol, *President Delivers State of the Union Address*, 29.01.2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html> (dostęp: 30.03.2023).
- Vogh P. J., Goldman A., *How ISIS Communicates In Secret*, „Digg”, 22.04.2016, <https://digg.com/2016/rukmini-callimachi-isis-reply-all> (dostęp: 30.03.2023).
- Wakefield J., *How Does IS Communicate Securely?*, BBC News, 17.11.2015, <https://www.bbc.com/news/technology-34842854> (dostęp: 30.03.2023).
- Whitaker B., Harding L., *American Beheaded in Revenge for Torture*, „The Guardian”, 12.05.2004, <https://www.theguardian.com/world/2004/may/12/iraq.alqaida> (dostęp: 30.03.2023).
- Zelin A., *A Clearinghouse for Jihādī Primary Source Material, Original Analysis, and Translation Service*, 2022, <https://jihadology.net/> (dostęp: 30.03.2023).

Jaką rolę w działaniu terrorystów odgrywa technologia...

- Zetter K., *Security Manual Reveals the OPSEC Advice ISIS Gives Recruits*, „Wired”, 19.11.2015, <https://www.wired.com/2015/11/isis-opsec-encryption-manuals-reveal-terrorist-group-security-protocols/> (dostęp: 30.03.2023).
- Zgryziewicz R., Shaheen J., Grzyb T., Fahmy S., *Daesh. Information campaign and its influence – Executive summary*, 15.12.2015, https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/executive_summary_15-12-2015.pdf (dostęp: 30.03.2023).

Piotr Rembowski

 0009-0000-4726-6269

Dezinformacja rosyjska związana z pandemią COVID-19

Wszystko ma swoją cenę.
A informacja to jeden z najdroższych towarów na świecie.

Paulo Coelho, *Zahir*

Abstrakt

Artykuł jest poświęcony zjawisku dezinformacji rosyjskiej odnoszącej się do pandemii COVID-19 od początku jej wystąpienia na świecie. Artykuł stara się odpowiedzieć na to, w jaki sposób jest tworzona dezinformacja rosyjska związana z pandemią, w jakim celu jest tworzona, czy istnieje związek pomiędzy nią a bezpieczeństwem innych państw, oraz czy jest specjalnie wykreowanym narzędziem politycznym. Artykuł ma wykazać, iż istnieje związek między kreowaną dezinformacją rosyjską a bezpieczeństwem innych państw oraz że dezinformacja jest specjalnie wykreowanym przez decydentów rosyjskich narzędziem politycznym. Aby znaleźć odpowiedź na pytania badawcze posłużono się metodą narracyjną, analizując wypowiedzi czołowych polityków rosyjskich oraz komunikaty środków masowego przekazu zależnych od rządu rosyjskiego. Artykuł podzielony jest na trzy części. W pierwszej części przybliżona została historia pandemii występujących na świecie, w drugiej – omówione zjawisko dezinformacji w polityce światowej, trzecia natomiast skupia się na dezinformacji rosyjskiej związanej z pandemią COVID-19. W artykule wykorzystano z wielu źródeł, m.in. z monografii Magdaleny Żakowskiej *Kłopoty z niedźwiedziem. Rosja w niemieckim, austriackim i szwajcarskim dyskursie medialnym od XIX do XXI wieku*. Powstało relatywnie dużo źródeł, które badają problem pandemii w historii świata, pandemii COVID-19, a także zjawisko dezinformacji. Natomiast dezinformacja rosyjska związana z pandemią COVID-19 nie jest jeszcze zgłębnionym w literaturze problemem.

Słowa kluczowe: dezinformacja, propaganda, Federacja Rosyjska, pandemia, COVID-19, polityka, Unia Europejska, Stany Zjednoczone Ameryki, bezpieczeństwo

Wstęp

Artykuł jest poświęcony zauważalnemu zjawisku dezinformacji rosyjskiej odnoszącej się do pandemii COVID-19 od początku jej wystąpienia na świecie. 11 marca 2020 roku Dyrektor Generalny Światowej Organizacji Zdrowia (ang. WHO – World Health Organisation) podczas publicznej konferencji prasowej ogłosił, iż zjawiska występowania na całym świecie przypadków zakażenia wirusem SARS-CoV-2 można zakwalifikować jako pandemię COVID-19¹. Pandemia zmieniła niewątpliwie życie wielu ludzi, zmieniła także życie polityczne.

Coraz częściej w debacie publicznej zaczęto podnosić temat dezinformacji odnośnie do pandemii jako broni politycznej. Światowa Organizacja Zdrowia określiła także, że występuje kolejne niebezpieczne zjawisko, tzw. infodemia – zjawisko polegające na szerzeniu niesprawdzonych, fałszywych informacji, groźb pod adresem społeczności bądź samego Dyrektora Generalnego organizacji związanych z decyzjami w sprawie pandemii COVID-19. Wszystko zostało zawarte w dokumencie z 2020 roku o stanowisku ws. infodemii w kontekście pandemii COVID-19, co ciekawe – wśród sygnatariuszy dokumentu nie ma Federacji Rosyjskiej².

Artykuł ma za zadanie zbadać, w jakim kontekście tworzona jest dezinformacja ws. COVID-19 przez Federację Rosyjską, czy jest ona używana jako narzędzie polityczne, aby wpływać na sytuację na arenie międzynarodowej. W artykule posłużono się metodą narracyjną, analizowane są wypowiedzi czołowych polityków rosyjskich oraz komunikaty środków masowego przekazu zależnych od rządu rosyjskiego. Użyto też metodę agenda-setting – posłużyła ona wykazaniu, iż istnieje zjawisko kreowania kierunków, w jakich debata publiczna ma iść. Metody te mają pomóc wykazać słuszność zakładanej hipotezy, że istnieje związek między kreowaną dezinformacją rosyjską a bezpieczeństwem innych państw, oraz że dezinformacja jest specjalnie wykreowanym przez decydentów rosyjskich narzędziem politycznym. Artykuł porusza także kwestię dezinformacji rosyjskiej wewnętrznej oraz zewnętrznej, czyli skierowanej w stronę innych państw oraz takiej, która jest tworzona na potrzeby społeczeństwa rosyjskiego.

¹ Dokument Światowej Organizacji Zdrowia, Biura Regionalnego w Europie odnośnie do przebiegu pandemii COVID-19, *A Timeline of WHO's COVID-19 Response in the WHO European Region. A living document (Version 3.0, from 31 December 2019 to 31 December 2021)*, s. 22, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/351782> (dostęp: 04.01.2023).

² Dokument Światowej Organizacji Zdrowia, *Cross-Regional Statement on „Infodemic” in the Context of COVID-19*, https://www.who.int/health-topics/infodemic/understanding-the-infodemic-and-misinformation-in-the-fight-against-covid-19#tab=tab_1 (dostęp: 04.01.2023).

Pandemie w historii ludzkości

Choroby towarzyszą ludziom od zawsze. Duże nasilenie przypadków danej choroby w tym samym czasie, na dużej powierzchni, określane jest w terminologii naukowej jako epidemia. Jest to większa niż przeciętnie występująca liczba zachorowań na daną chorobę. Z reguły początek epidemii chorób zakaźnych bierze się z terenu, na którym choroba występuje endemicznie, tzw. endemia. Do źródeł zakażenia można zaliczyć chorego człowieka, nosiciela zarazków, zakażone zwierzę lub także produkty roślinne i odzwierzęce. Najczęściej zarażenie następuje drogą kropelkową, za pośrednictwem owadów czy powietrza³. Kiedy dana choroba rozprzestrzenia się na inne miejsca, np. występuje na kilku kontynentach, występuje w kilku państwach, możemy wówczas mówić o zjawisku pandemii⁴.

W historii pandemii ważny jest okres tzw. czarnej śmierci, czyli epidemii/pandemii dżumy na kontynencie europejskim oraz azjatyckim. Czarna śmierć nawiedzała kilkakrotnie ludzkość. Pierwszym poważniejszym okresem epidemicznym była tzw. dżuma Justyniana. Była ona ostatnią i najdłuższą zarazą okresu starożytnego, datuje się ją na ok. V wiek naszej ery. Ciekawym w kontekście niniejszego artykułu jest fakt, iż ówcześni uczeni oraz ważne osobistości upatrywali przyczyny wystąpienia dżumy w bluźnierstwie przeciwko wierze, praktykach homoseksualnych czy tajnych działaniach (np. czary, magia)⁵. W późniejszych latach dżuma powracała jeszcze na kontynent europejski, a najpoważniejsze jej uderzenie miało miejsce w XIV wieku. Dżuma przywędrowała wtedy z Chin poprzez Jedwabny Szlak. Uważano wówczas, że dżuma jest wynikiem morowego powietrza z wnętrza Ziemi niesionego w różne strony – dlatego nazywano ją morem. Później dżuma powracała kilkakrotnie, np. w XVII wieku, zabijając 14% populacji Europy⁶. Ogniska wybuchały także w większych państwach. Ostatnim wielkim występowaniem dżumy był okres przełomu XIX i XX wieku w Chinach i Indiach – wówczas zginęło ok. 10 mln ludzi. Wydarzenie to skutkowało odkryciem patogenu, który wywoływał tę chorobę⁷.

³ Encyklopedia Internetowa PWN, hasło: *epidemia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/epidemia;3898232.html> (dostęp: 04.01.2023).

⁴ Encyklopedia Internetowa PWN, hasło: *pandemia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pandemia;3953787.html> (dostęp: 04.01.2023).

⁵ I. Milewski, „Zaraza zaczęła się od Egipcjan”. *Dżuma Justyniana widziana z perspektywy pandemii COVID-19*, „Studia Historica Gedanensia” 2021, t. 12, s. 14–17.

⁶ H. Krajewska, *Pandemie w historii świata*, „Wieś i Rolnictwo” 2020, nr 3, s. 19–20.

⁷ K. Gizelbach-Żochowska, B. Hermann, J. Gulczyński, E. Iżycka-Świeszewska, *Wielowiekowa zagadka dżumy*, [w:] M. Z. Felsmann, J. Szarka, M. Felsmann (red.), *Dawna medycyna i weterynaria. Środowisko a człowiek*, Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie, Chełmno 2013, s. 135.

Pierwszą oficjalnie uznaną pandemią w historii ludzkości określa się występowanie grypy w 1580 roku na kontynencie azjatyckim, europejskim i afrykańskim. Wybuch pandemii nastąpił w Rosji, choroba zaczęła rozprzestrzeniać się w Europie, a następnie w Afryce. Wówczas populacja wielu europejskich miast została znacząco zachwiana⁸. Wirus grypy powodował w późniejszych okresach kolejne pandemie, znacząco wpływając na funkcjonowanie świata. Było to możliwe m.in. dzięki szybkiemu rozwojowi transportu i współzależności między kontynentami. Kolejne fale następowały w latach 20. XVIII wieku – tutaj wirus grypy przedostał się na kontynenty obu Ameryk, oraz w latach 30. XIX wieku, gdzie ognisko zaczęło się w Chinach⁹.

Na początek XX wieku przypada nie tylko czas I wojny światowej, ale także rozwój pandemii grypy, tzw. hiszpanki, czy inaczej „złośliwej grypy”, w latach 1918–1919. W literaturze naukowej szacuje się, iż grypa pochłonęła więcej ofiar niż poprzedzający ją krwawy konflikt światowy. Grypa charakteryzowała się wysoką śmiertelnością, najwięcej ofiar pochłonęła w Indiach. Niejasne także jest jej pochodzenie, czy wirus przybył ze Stanów Zjednoczonych do Hiszpanii, czy wyodrębnił się już na Półwyspie Iberyjskim – stąd pochodziłaby poprawna nazwa „hiszpanka”¹⁰. Pandemia pochłonęła wówczas ok. 100 mln osób, dlatego społeczność międzynarodowa postanowiła utworzyć Międzynarodowy Program Nadzoru nad Grypą (w XXI wieku pod nazwą Global Influenza Surveillance and Response System – GISRS). Od tego czasu wzmożono badania nad wirusem, aby jak najlepiej go poznać. W późniejszych latach powracał – w latach 1957–1959 oraz 1968–1969; dochodziły do tego epidemie wywoływane wirusami grypy odzwierzęcej, np. ptasia grypa w 1997 roku¹¹.

W XXI wieku ludzkość nawiedziła kolejna pandemia, tym razem wywołana wirusem z rodziny koronawirusów, tj. wirus SARS-CoV-2, wywołującym u ludzi ostrą niewydolność układu oddechowego COVID-19. Pandemia zmieniła znacząco życie na całej planecie, m.in. ograniczyła ruch powietrzny, spowodowała podjęcie kroków mających na celu wyeliminowanie kontaktu pomiędzy ludźmi, wprowadzając pracę bądź edukację zdalną (pomocne były nowe technologie powstałe dzięki szybkiemu rozwojowi technologicznemu świata i zdolność adaptacyjna wielu państw). Wiele państw na świecie wprowadziło

⁸ T. Zahorski, I. Zendran, *Złoty wiek grypy. Krótka historia pandemii*, [w:] M. Dąsał (red.), *Acta Uroboroi – w kręgu epidemii. Monografia naukowa*, Studenckie Koło Naukowe Uroboros, Wrocław 2018, s. 91.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Wnęk, *Pandemia grypy hiszpanki (1918–1919) w świetle polskiej prasy*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2014, nr 77, s. 16–17.

¹¹ L. Brydak, *Grypa znana od stuleci – nadal groźna*, „Family Medicine & Primary Care Review” 2014, nr 2, s. 181–184.

obowiązkową izolację czy kwarantannę osób zakażonych wirusem. Jeśli chodzi o wiedzę na temat COVID-19, największym regulatorem standardów i autorytetem w tej dziedzinie jest Światowa Organizacja Zdrowia, która opiera swoje badania i spostrzeżenia na wiedzy przesyłanej z kontynentalnych agend organizacji. Wszystko zależy od tego, w jakim stopniu państwa są przychylne do informowania o przebiegu pandemii – tutaj trzeba stwierdzić, iż nie wszystkie państwa w sposób rzetelny i prawidłowy gromadzą dane¹².

Ludzkość w ciągu swojej historii doświadczyła wielu pandemii wywołanych np. wirusem grypy, czy pandemia bardziej nam współczesna, wywołana wirusem SARS-CoV-2. Niewątpliwie wszystkie w mniejszym bądź większym stopniu przyczyniły się do zmian w polityce międzynarodowej oraz w życiu codziennym zwykłych ludzi.

Zjawisko dezinformacji w polityce światowej

Aby określić dlaczego dezinformacja jest tak poważnym zjawiskiem w polityce światowej, trzeba wyjść od uzasadnienia, dlaczego informacja jest tak ważna. Polityka światowa, definiowana także jako międzynarodowa, składa się z wielu komponentów. Opisując ją i procesy w niej zachodzące kierujemy się określaniem relacji między poszczególnymi jej podmiotami – do tych podmiotów zaliczamy aktorów państwowych, tj. państwa narodowe, oraz aktorów niepaństwowych, tj. organizacje międzynarodowe, organizacje pozarządowe, czy nawet indywidualnych obywateli. Wraz z rozwojem świata przybywa komponentów składających się na politykę światową, niektóre też ewoluują¹³. Ewoluuje np. społeczeństwo, jego charakter oraz rola. W ciągu ostatnich 150 lat możemy mówić o powstaniu w wyniku rewolucji przemysłowej społeczeństwa industrialnego, będącego zaczątkiem do powstania nowoczesnego społeczeństwa kapitalistycznego oraz narodzin kultury masowej¹⁴.

W drugiej połowie XX wieku jeszcze większy rozwój nowych technologii informacyjnych oraz globalizacji przyczynił się do wytworzenia tzw. społeczeństwa informacyjnego, a świat zaczęto określać jako „globalną wioskę”. Jest to pewnego rodzaju wielość różnych grup, które w bardzo łatwy sposób mogą komunikować się ze sobą za pomocą najnowszych technologii, przy czym

¹² V. Krawczyk-Wasilewska, *COVID-19 jako paradygmat choroby globalnej*, „Lud” 2020, t. 104, s. 156, 160.

¹³ K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 2.

¹⁴ M. Golka, *Czym jest społeczeństwo informacyjne?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, t. 67, nr 4, s. 253.

pojawia się wiele różnych, nowych form komunikacji i czerpania informacji¹⁵. Zmienia się także pojęcie gospodarki i tego, co jest w niej najważniejsze. Wcześniej najważniejsze były trzy elementy – ziemia, praca ludzka i kapitał. Wraz z powstaniem społeczeństwa informacyjnego bardzo ważna stała się informacja. W zależności od jej wykorzystania można osiągnąć różne efekty¹⁶. Umiejętne dawkowanie, manipulowanie i posiadanie danej informacji może mieć negatywny wpływ na jednostki, całe społeczeństwa, ale także państwa. Często niesie to ze sobą zagrożenia w bezpieczeństwie informacyjnym – celowo podawane są niesprawdzone wiadomości, aby wzbudzać niepokoje społeczne¹⁷. Wskazuje się także, że nawet charakter współczesnych wojen zmienił się tak, iż do zdobywania przewagi nad przeciwnikiem bądź uzyskiwania określonych celów wykorzystywana jest informacja. Wcześniej co prawda informacja także była ważna w prowadzeniu konfliktów, ale dopiero w XXI wieku można mówić o wojnach informacyjnych¹⁸.

Widzimy zatem, że wykorzystanie informacji stało się ważnym elementem w polityce światowej. Samo pojęcie dezinformacji jest dosyć nowe: jego powstanie datuje się na lata 20. XX wieku, w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Używano go w Państwowej Policji Politycznej jako narzędzia do wprowadzania w błąd zagranicznych wywiadów. Moment ten był tym samym pierwszym w historii, kiedy zaczęto otwarcie używać dezinformacji jako narzędzia walki politycznej¹⁹. Robiono to zapewne wcześniej, jednak wtedy pierwszy raz nazwano taki zabieg i to, do czego służy informacja, a właściwie dezinformacja. Termin dezinformacja jest opisywany jako wprowadzenie kogoś w błąd, podając informację nieprawdziwą, fałszywą lub mylącą²⁰.

Użycie informacji, czy raczej dezinformacji na szeroką skalę jako narzędzia politycznego stosowano w III Rzeszy, aby wpływać na swoich obywateli. Stosowane zabiegi opierały się na dezinformacji, na manipulowaniu prawdziwą informacją oraz szerokiej propagandzie. Do ich stosowania przyczynił się wtedy stosunkowo nowy wynalazek – radio. Społeczeństwu niemieckiemu

¹⁵ Ibidem, s. 257–258.

¹⁶ P. Dziekański, *Informacja jako dobro ekonomiczne będące źródłem przewagi konkurencyjnej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2012, nr 24, s. 388.

¹⁷ W. Krztoń, *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review” 2015, t. 20, nr 3, s. 109–110.

¹⁸ J. Reginia-Zacharski, *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy. Cele. Modele. Teorie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 142.

¹⁹ M. Wachowicz, *Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji*, „Wiedza Obronna” 2019, t. 266–267, nr 1–2, s. 227.

²⁰ Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: *dezinformacja*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dezinformacja;2554971.html> (dostęp: 05.01.2023).

podawane były fałszywe informacje o Żydach jako „szkodnikach” zagrażających zdrowej tkance społecznej. Głównym celem tych działań było utrwalenie w europejskich społeczeństwach stereotypowego obrazu Żyda – obrazu nieprawdziwego, opierającego się na zniekształconej informacji. Żyd ten musi znajdować się niżej w hierarchii społecznej, musi służyć Niemcom. Niemieccy oficjele stosowali metodę, którą dzisiaj możemy nazwać agenda-setting – czyli kierowali dyskursem politycznym i społecznym tak, aby osoby narodowości żydowskiej wywoływały jak najgorsze skojarzenia. Przy podkreślaniu negatywnych cech ludności żydowskiej czerpano z prymitywnych porównań opierających się na przeciwieństwie „czerń – biel”²¹. Główną twarzą propagandy i szerzenia dezinformacji antyżydowskiej był Josef Goebbels. Był on jednym z głównych przywódców narodowo-socjalistycznego państwa, intelektualistą, pierwszym propagandzistą reżimu oraz ministrem propagandy²².

Podczas zimnej wojny informacja oraz dezinformacja stały się najdroższym towarem. Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich przenikał większość struktur w państwach podległych sobie politycznie, żeby w jak najlepszy sposób kontrolować sytuację. Przykładem może być STASI (Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD) i Niemiecka Republika Demokratyczna – STASI jako organ władzy odpowiedzialny za kontrwywiad podsłuchiwał wszystkich obywateli oraz zbierał informacje. Najbardziej narażone były wspólnoty Kościołów – pastory protestanccy i ich dzieci, m.in. przyszła kanclerz Niemiec Angela Merkel, jako córka pastora, była podsłuchiwana przez władze²³.

Zwraca się uwagę na fakt, iż dezinformacja podczas zimnej wojny była wykorzystywana zarówno przez Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, jak i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich – chodziło o „zapanowanie nad duszami”. Stany Zjednoczone jednak w mniejszym stopniu mogły wykorzystywać ją jako narzędzie polityczne z racji głęboko zakorzenionej tam idei wolności słowa, mediów i prasy. Oddziaływanie na arenie międzynarodowej mogło być silniejsze niż oddziaływanie na swoich obywateli. Związek Radziecki z racji tego, iż obalał wcześniejszy porządek carskiej Rosji, w dużo łatwiejszy sposób mógł promować myśl przewodnią władzy wśród społeczeństwa, które szukało własnej

²¹ K. Grzegorzewski, „Judenfrage”. *Retoryczny obraz propagandy antysemickiej w III Rzeszy (na przykładzie publicznych wypowiedzi Adolfa Hitlera i innych polityków NSDAP w latach 1933–1945)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2011, nr 1, t. 14, s. 141–143.

²² J. L. Vullierme, *Lustro Zachodu. Nazizm i cywilizacja zachodnia*, Wydawnictwo WAB, Warszawa 2016, s. 11.

²³ A. Stempin, *Angela Merkel. Cesarzowa Europy*, Agora, Warszawa 2021, s. 44–45.

tożsamości²⁴. Przełomowym momentem w historii, gdzie właśnie użycie informacji stanowiło o przegranej w konflikcie, była wojna w Wietnamie, podczas której Stany Zjednoczone chciały udowodnić, że są skuteczne w powstrzymaniu komunizmu na świecie. Wojna ta, często nazywana „wojną salonową”, pokazała, jak bardzo ważne są przekazy medialne, które oddziałują na opinię publiczną. Przymiotnik „salonowa” odwołuje się do tego, iż cały konflikt relacjonowali reporterzy w telewizji, którą oglądały miliony Amerykanów w swoich domach. Wskutek pokazywania strasznych obrazów z linii frontu, poparcie wśród społeczeństwa dla interwencji militarnej drastycznie malało²⁵.

Wraz z rozwojem technologicznym oraz nastaniem nowej ery wielobiegunowości, znaczenie informacji na świecie się zmienia. Dostęp do informacji oraz sam sposób jej przekazywania wpływa na to, jak będzie kształtować się bezpieczeństwo. Postępującym zjawiskiem jest właśnie dezinformowanie, czyli wprowadzanie w błąd, aby uzyskać określone cele. Zagrożenie z tego wynikające zauważył m.in. Joseph Nye, kiedy stwierdził, że świat wchodzi w „erę globalnej informacji”²⁶ oraz próbował opisywać związane z tym niebezpieczeństwa.

Dezinformacja rosyjska a pandemia COVID-19

Jak wcześniej zostało wspomniane, sam termin „dezinformacja” został po raz pierwszy użyty w radzieckiej Rosji na opisanie strategii politycznej skierowanej przeciwko zagranicznym wywiadom. Władze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich doskonale wiedziały, jak bardzo ważna jest informacja w polityce światowej. Po upadku systemu dwubiegunowego, wraz ze wzmocnieniem pozycji Stanów Zjednoczonych i w późniejszym etapie, po powstaniu systemu wielobiegunowego, pozycja Rosji zmieniała się. Władze rosyjskie wiedziały, że nie mogą konkurować jak wcześniej z Zachodem pod względem militarnym czy ekonomicznym. Zaczęły więc skupiać się na czynnikach informacyjnych, aby tworzyć przeciwwagę bądź realizować swoje interesy na arenie międzynarodowej, gdzie coraz większą rolę zaczęła odgrywać zjednoczona Europa, Chiny czy Indie. W nowych doktrynach

²⁴ M. Makuła, *Komunistyczna propaganda w okresie zimnej wojny*, „Dialogi Polityczne/ Political Dialogues. Journal of Political Theory” 2003, nr 1, s. 61–66.

²⁵ J. Idzik, R. Klepka, *Medialne relacje wojenne. Od wojny w Wietnamie do czasów współczesnych*, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, Kraków 2020, s. 67–68.

²⁶ J. Coffey, *Book Review: The Future of Power by Joseph S. Nye*, „PRISM” 2011, t. 2, nr 4, s. 160–164.

bezpieczeństwa kolejni prezydenci Federacji Rosyjskiej wykazywali zasadność czynników informacyjnych²⁷.

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (później Federacja Rosyjska) od zawsze konkurował z mocarstwami europejskimi, później Stanami Zjednoczonymi, a teraz ze zjednoczoną Europą. Wraz z rozpadem ZSRR odezwała się we władzach, a także w narodzie rosyjskim nostalgia za byciem mocarstwem. Władze, przy wykorzystaniu nowych technologii, chętnie kultywują pamięć o prawdziwym socjalistycznym społeczeństwie oraz tworzą nowe mity w duchu neosowieckiej ideologii. Media w Rosji oskarżane są o zaprzeczanie faktom oraz reinterpretowanie rzeczywistości politycznej, tak aby przysłużyć się władzy i tworzyć w społeczeństwie poczucie „wielkiej Rosji”. Wykorzystywane są przy tym różne okazje, aby uderzać w Zachód²⁸. Często Zachód jest oskarżany już na szczble prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina o demoralizację oraz promowanie tzw. ideologii LGBT. W 2013 roku prezydent podpisał ustawę zakazującą adoptowanie dzieci przez pary homoseksualne oraz następnie ustawę zakazującą ideologii LGBT. Przy czym podkreślał, iż nie jest to działanie dyskryminacyjne skierowane w grupę ludzi, lecz obrona tradycyjnej instytucji małżeństwa oraz rodzinnych wartości²⁹. Tutaj możemy zaobserwować przykład manipulowania opinią publiczną za pomocą użycia niewłaściwego znaczenia słów. LGBT przedstawiane jest jako ideologia, podczas gdy w rzeczywistości jest to akronim od opisanie grupy społecznej ludzi różniących się orientacją seksualną od powszechnie przyjętej jako normę orientacji heteroseksualnej.

Osoba prezydenta jest także wykorzystywana do tworzenia propagandowego przekazu i umacniania w społeczeństwie i na świecie przekonania o wyjątkowości kraju. Przed 2014 rokiem, tj. rozpoczęciem działań zbrojnych na Ukrainie, Putin w światowej prasie jawił się jako osoba tajemnicza oraz bardzo silna. Opisywano go jako człowieka zdolnego do niegodziwych rzeczy, był m.in. wyróżniony tytułem Człowieka Roku tygodnika „Time” (wyróżniane są osoby, które mają istotny wpływ na politykę i świat, nie zawsze w dobrym tego słowa znaczeniu), był personifikacją władzy i całej Rosji. Ten wizerunek tworzyły także media państwowe – wizerunek męża stanu, oddanego swojemu społeczeństwu, prawie nierealistyczny do osiągnięcia przez zwykłych ludzi

²⁷ A. Czajowski, *Federacja Rosyjska: przywracanie utraconej wielkości*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna. Aktorzy, potencjały, strategie*, Poltext, Warszawa 2011, s. 101.

²⁸ U. Serafin, *Kartografia owoców świadomości europejskiej*, [w:] A. Arjakovsky (red.), *Historia świadomości europejskiej*, Znak, Kraków 2019, s. 498–499.

²⁹ A. Anishchuk, *Russia's Putin Signs Law Banning Gay Adoptions*, Reuters, 03.07.2013, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-russia-putin-gay-idCABRE96210N20130703> (dostęp: 06.01.2023).

ideał. Putin był określany jako osoba, która sama w sobie opanowała do poziomu perfekcji „sztukę propagandy i dezinformacji”³⁰.

Magdalena Żakowska w swojej monografii pt. *Kłopoty z niedźwiedziem. Rosja w niemieckim, austriackim i szwajcarskim dyskursie medialnym od XIX do XXI wieku* opisuje zbiorowe wyobrażenia na temat XIX-wiecznej Rosji, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz później Federacji Rosyjskiej w krajach Europy Zachodniej. Opisane jest także zjawisko bardzo ważne z punktu widzenia niniejszego artykułu, a mianowicie podporządkowanie opinii publicznej prezydentowi Władimirowi Putinowi. Putin od zawsze podkreślał zasadność idei stworzenia lub odtworzenia Rosji, w której liczą się normy moralne i wartości duchowe oraz bycie swoistym bastionem konserwatywnych wartości na świecie. Zaznaczał zawsze przy tym, że stoją one w opozycji do zachodnich wartości, które są zepsute. Zarządzanie społeczeństwem jest jeszcze łatwiejsze przy kreowaniu medialnego wizerunku przywódcy, w który wierzą młodzi ludzie, dorastający wraz z rozwijającą się karierą polityczną Putina. O takich ludziach mówi się „Generation P” lub „Generation Putin” – nie zdążyli zapoznać się z ideą społeczeństwa obywatelskiego oraz z prawdziwą demokracją. Media rosyjskie opisują ich jako energicznych, światowych i oddanych państwu³¹. Putinowi w ten sposób łatwiej jest tworzyć dezinformację wśród swojego społeczeństwa, a tym samym zarządzać nim.

Wydaje się, że Rosja oraz decydenci rosyjscy pod wpływem odpowiedniej okazji będą tworzyć odpowiednią dezinformację. Piotr Lewandowski (członek wielu międzynarodowych zespołów ds. walki z rosyjską dezinformacją, związany z Wydziałem Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej) w swojej monografii pt. *Potęga narracji. Narodowe mity (geo)polityczne Rosji w kontekście bezpieczeństwa informacyjnego* zwraca uwagę na fakt oddziaływania Rosji na arenę międzynarodową za pomocą wytworzonych mitów. Pokazuje, w jaki sposób Rosja, za pomocą różnorodnych środków, w dyskursie publicznym potrafi budować odpowiednie obrazy i przekształcać informacje tak, aby na nowo interpretować współczesne wydarzenia polityczne. Decydenci rosyjscy wykorzystują mity narodowe, media państwowe oraz tzw. zjawisko framythingu (zjawisko selekcji i akcentowania informacji w środowisku prasowym), tak aby jak najlepiej realizować cele polityczne³². Taką sytuacją stała się pandemia COVID-19.

³⁰ P. Cembrzyńska, *Władimir Putin. Studium z ikonografii władzy*, „Quart” 2014, t. 34, nr 4, s. 84–88.

³¹ M. Żakowska, *Kłopoty z niedźwiedziem. Rosja w niemieckim, austriackim i szwajcarskim dyskursie medialnym od XIX do XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 276–281.

³² P. Lewandowski, *Potęga narracji. Narodowe mity (geo)polityczne Rosji w kontekście bezpieczeństwa informacyjnego*, Universitas, Kraków 2022, s. 329.

Sposób tworzenia dezinformacji

Pandemia COVID-19 jest zjawiskiem bezprecedensowym w polityce światowej. Zmieniła, jak wcześniej zostało wspomniane, sposób w jaki funkcjonują ludzie, społeczeństwa, państwa, handel czy polityka międzynarodowa. Stała się też okazją do osiągnięcia konkretnych politycznych celów. Prezydent Federacji Rosyjskiej – Władimir Putin – wykorzystywał pandemię do wzmacniania pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Stosował do tego narrację wymierzoną w głównego oponenta, tj. Stany Zjednoczone Ameryki. W czerwcu 2020 roku Putin, występując w państwowej telewizji, stwierdził, iż Rosja, w przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, bardzo dobrze radzi sobie z pokonywaniem pandemii. Stwierdził także, że w Stanach rząd bardziej skupia się na priorytetach władz, niż na dobru własnych obywateli³³. W rzeczywistości, analizując statystyki Światowej Organizacji Zdrowia, np. z dnia 1 czerwca 2020 roku, Rosja traciła w wyniku śmierci na COVID-19 więcej obywateli na 100 tys. mieszkańców niż Stany Zjednoczone³⁴. Fakt manipulacji przez prezydenta Rosji informacjami odnośnie do statystyk związanych z chorobą oraz uderzenie przy tym w jednego z głównych oponentów państwowych świadczy o celowym przekłamaniu informacji. Jest to przykład tworzenia, już na najwyższym szczeblu, dezinformacji względem społeczeństwa rosyjskiego, ale także opinii międzynarodowej.

Kolejnym krokiem w kierunku dezinformacji jest wypieranie skuteczności innych szczepionek, które są wskazane do podawania przeciw COVID-19, przy jednoczesnym idealizowaniu rosyjskiej szczepionki. Szczepionka rosyjska Sputnik V została zarejestrowana 11 sierpnia 2020 roku w Państwowym Rejestrze Leków³⁵. Oficjalna strona internetowa szczepionki Sputnik V informuje o tym, iż jest to pierwsza na świecie zarejestrowana szczepionka przeciw COVID-19 oraz, co za tym idzie, pierwsza tak dobrze przebadana w warunkach laboratoryjnych.

³³ M. Kiselyova, *Putin Says Russia's Handling of Coronavirus is Superior to U.S.*, Reuters, 14.06.2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-russia-cases-idUSKBN23L07U> (dostęp: 06.01.2023).

³⁴ *Coronavirus Tracked: See How Your Country Compares*, „Financial Times”, <https://ig.ft.com/coronavirus-chart/?areas=usa&areas=rus&areasRegional=usny&areasRegional=usnm&areasRegional=uspr&areasRegional=usaz&areasRegional=usfl&areasRegional=usnd&cumulative=0&logScale=0&per100K=1&startDate=2020-06-01&values=deaths> (dostęp: 06.01.2023).

³⁵ Certyfikat rejestracji szczepionki przeciw COVID-19, Narodowy Rejestr Lekarstw (ros. Государственный реестр лекарственных средств), https://grls.rosminzdrav.ru/Grls_View_v2.aspx?routingGuid=962a4d42-1c47-4af4-b14d-86c6ce1421fd&t (dostęp: 06.01.2023).

Na stronie możemy także odnaleźć informacje o tym, iż Rosja jest najbardziej godnym zaufania na świecie producentem szczepionek oraz że wyprodukowany preparat jest najbardziej uznanym preparatem na rynku, a szczepionkę szeroko wykorzystuje się w kraju powstania³⁶. Konta na mediach społecznościowych pochodzenia rosyjskiego były włączone w akcję promocyjną szczepionki m.in. w Ameryce Łacińskiej (była to część tzw. dyplomacji szczepionkowej). Preparat propagowano jako przeciwwagę do innych szczepionek, wskazywano na jego silne właściwości wirusobójcze oraz wysoką skuteczność³⁷. Zastanawiającym faktem jest to, iż preparat nie został zautoryzowany przez Światową Organizację Zdrowia. Zostały zautoryzowane natomiast m.in. preparat firmy Pfizer/BioNTech czy firmy Johnson & Johnson³⁸. Przykład ten uwidacznia zafałszowanie informacji przedstawianych przez media rosyjskie oraz firmy zależne w pewnym stopniu od rządu rosyjskiego. Światowa Organizacja Zdrowia jako organizacja o wielkim zaufaniu publicznym traci w świetle rosyjskiej kampanii medialnej na znaczeniu.

Istnieje inny sposób tworzenia dezinformacji względem pandemii COVID-19 przez propagandę rosyjską, niekoniecznie przy wykorzystaniu kanałów mediów państwowych. Współcześnie największym źródłem informacji dla przeciętnego człowieka stały się szeroko rozumiane media społecznościowe. W przeciągu 5 lat liczba użytkowników takich mediów wzrosła o blisko połowę. W 2017 roku na świecie było 2,7 mld użytkowników mediów, a w 2022 roku było ich już 4,6 mld³⁹. W większości mediów społecznościowych proces zakładania konta na platformie nie wymaga weryfikacji osobowości. Pozwala to na zakładanie kont tzw. trollom internetowym, botom. Nie są to prawdziwe osoby, lecz fałszywe konta mające przesyłać jak najwięcej nieprawdziwych informacji. Tym samym tworzy się chaos informacyjny. Taka sytuacja wywiązała się w kontekście pandemii COVID-19. Wiele państw na świecie zwraca uwagę na nieprzeciętnie dużą aktywność kont szerzących dezinformację,

³⁶ Strona internetowa szczepionki Sputnik V, <https://sputnikvaccine.com/about-vaccine/> (dostęp: 06.01.2023).

³⁷ D. Linvill, P. Warren, D. White, *Russian Social Media Promotion of Sputnik V in Latin America*, Carnegie Endowment for International Peace, 22.03.2022, <https://carnegieendowment.org/2022/03/22/russian-social-media-promotion-of-sputnik-v-in-latin-america-pub-86644> (dostęp: 06.01.2023).

³⁸ *Koronawirus (COVID-19): Szczepionki*, Światowa Organizacja Zdrowia, [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-\(covid-19\)-vaccines?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=EA1aIQobChMI-vaWk9mz_AIVxwCiAx2EmQMUEAAYASAAEgKEoPD_BwE](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-(covid-19)-vaccines?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=EA1aIQobChMI-vaWk9mz_AIVxwCiAx2EmQMUEAAYASAAEgKEoPD_BwE) (dostęp: 06.01.2023).

³⁹ *Liczba użytkowników mediów społecznościowych na świecie w latach 2017–2027*, Statista, <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/> (dostęp: 09.01.2023).

m.in. względem zachodnich koncernów farmaceutycznych, produkujących szczepionki przeciw COVID-19 (Pfizer/BioNTech, Johnson&Johnson etc.). Urzędnicy Globalnego Centrum Zaangażowania (ang. Global Engagement Center) Departamentu Stanu Stanów Zjednoczonych Ameryki wykazali, iż większość kont szerzących dezinformację względem pandemii i szczepionek jest powiązanych z serwerami rosyjskimi⁴⁰.

Do doniesień urzędników Departamentu Stanu USA o farmach trolli na mediach społecznościowych, umieszczających nieprawdziwe informacje o pandemii i szczepionkach, odniósł się rzecznik prasowy prezydenta Federacji Rosyjskiej Dimitrij Pieskow. Powiedział, że całe oskarżenie względem władz rosyjskich jest nonsensem. Zaznaczył także, że wiele negatywnych publikacji odnośnie do szczepionki rosyjskiej Sputnik V jest tworzonych przez zachodnie media i prasę. Oświadczył również, że Rosja nie robi nic z dezinformacją dotyczącą ich szczepionki, bo urzędnicy by „zwariowali”, a całą akcję podburzają amerykańskie służby⁴¹. Widzimy tutaj znowu tworzoną przez rząd rosyjski narrację, w której oskarża Stany Zjednoczone o złowrogię działania i identyfikują je jako głównego oponenta.

Organizacja międzynarodowa Sojusz w Obronie Demokracji (Alliance for Securing Democracy), działająca przy amerykańskim think tanku German Marshall Fund, wskazuje na to, że szerzona w mediach społecznościowych dezinformacja w większości ma swoje źródła w Rosji, Chinach, Iranie. Wskazuje także na zakładanie kont przez farmy trolli na jednym z najbardziej popularnych portali społecznościowych – Twitterze. Konta te publikują treści podważające skuteczność zachodnich szczepionek przeciw COVID-19. Do najbardziej popularnych i wpływowych kont na portalu zalicza się m.in. konto ambasady rosyjskiej w Meksyku, które posiada także wiele „retweetów”, czyli przesłania danego tweetu (wpisu na portalu) dalej⁴². Za wspomniane

⁴⁰ M. Gordon, D. Volz, *Russian Disinformation Campaign Aims to Undermine Confidence in Pfizer, Other Covid-19 Vaccines, U.S. Officials Say*, „Wall Street Journal”, 07.03.2021, <https://www.wsj.com/articles/russian-disinformation-campaign-aims-to-undermine-confidence-in-pfizer-other-covid-19-vaccines-u-s-officials-say-11615129200> (dostęp: 09.01.2023).

⁴¹ M. Gordon, D. Volz, *Russian Disinformation Campaign Aims to Undermine Confidence in Pfizer, Other Covid-19 Vaccines, U.S. Officials Say*, „Wall Street Journal”, 07.03.2021, <https://www.wsj.com/articles/russian-disinformation-campaign-aims-to-undermine-confidence-in-pfizer-other-covid-19-vaccines-u-s-officials-say-11615129200> (dostęp: 09.01.2023).

⁴² B. Schafer, A. Frankland, N. Kohlenberg, E. Soula, *Influence-enza: How Russia, China, and Iran Have Shaped and Manipulated Coronavirus Vaccine Narratives*, Sojusz w Obronie Demokracji (Alliance for Securing Democracy), <https://securingdemocracy.gmfus.org/russia-china-iran-covid-vaccine-disinformation/> (dostęp: 09.01.2023).

„retweety” najprawdopodobniej odpowiadają wyprodukowane w farmach trolle, które zwiększają tym samym sztucznie zasięgi antynaukowych treści w internecie. Jest to niebezpieczne, gdyż platforma o tak dalekich zasięgach potrafi manipulować opinią publiczną oraz może decydować o tym, co będzie głównym tematem debaty publicznej.

Rosja nie ogranicza się do dezinformacji kierowanej przez urzędników państwowych czy konta internetowe. Wiele prominentnych osób związanych z mediami z krajów Europy Zachodniej potwierdzało, że próbowano je przekupić, aby rozgłaszali w mediach fałszywe informacje przykładowo odnośnie do szczepionki wyprodukowanej przez Pfizer/BioNTech. Osoby te mówiły o kontaktach ze strony pracowników firmy marketingowej Fazze. Nie jest to firma zarejestrowana w Wielkiej Brytanii, należy ona do większej firmy AdNow, obecnej w Wielkiej Brytanii i Rosji. Za wszystko miała być odpowiedzialna rosyjska bizneswoman Julia Sierebrjanskaja, osoba prominentna w kręgach politycznych na Kremlu. Szeroko prowadzona kampania skupiała się na przesyłaniu fałszywych informacji dotyczących szczepionek dziennikarzom z Niemiec, Francji czy Wielkiej Brytanii, aby ci mogli te informacje przekazać szerszej opinii publicznej. Cała działalność Sierebrajanskajej miała być realizowana z pieniędzy Rosyjskiego Funduszu Inwestycji Bezpośrednich (ang. Russia Direct Investment Fund). Fundusz oskarża się także o wręcz agresywne akcje promocyjne rosyjskiej szczepionki, krytykowanie zachodnich preparatów i przedstawianie badań niemających związku z prawdą⁴³.

Dezinformacja rosyjska odnośnie do pandemii COVID-19 jest tworzona na różne sposoby. Wydaje się, że najbardziej skupia się na szczepionkach przeciw wirusowi oraz na tym, żeby umniejszyć ich skuteczności względem preparatu rosyjskiego.

Wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne państw i międzynarodowe

Współcześnie informacja ma ogromne znaczenie, które ciągle wzrasta. Społeczeństwo określa się mianem informacyjnego. Coraz większą popularność, jeśli chodzi o zdobywanie jakiegokolwiek wiedzy zyskują media społecznościowe w internecie. Podczas pandemii COVID-19 większość dziedzin zaczęła funkcjonować w trybie zdalnym. W codziennym życiu coraz większą rolę zaczęła odgrywać technologia.

⁴³ M. Krutov, S. Dobrynin, M. Eckel, C. Schreck, *Exclusive: Meet The Murky Russian Network Behind An Anti-Pfizer Disinformation Drive In Europe*, Radio Free Europe / Radio Liberty, 27.05.2021, <https://www.rferl.org/a/russia-pfizer-covid-disinformation-serebrjanskaya-murky-vaccine-influencers/31277170.html> (dostęp: 09.01.2023).

Podczas pandemii mówiło się o postępującej mediatyzacji życia publicznego⁴⁴. Ludzie nie czekali na oficjalne komunikaty władz i organizacji międzynarodowych, polegając na informacjach z internetu. Biorąc pod uwagę wzmożoną akcję dezinformacyjną Federacji Rosyjskiej, przysłużyło się to do jeszcze większego jej spotęgowania. Akcje dezinformacyjne prowadzone na tak ogromną skalę mają wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne państw oraz na bezpieczeństwo międzynarodowe.

Jednym z założeń w prowadzonej akcji dezinformacyjnej jest osłabienie wiarygodności szeroko rozumianego Zachodu (najbardziej chodzi o Stany Zjednoczone Ameryki oraz Unii Europejskiej). Poprzez podważanie skuteczności preparatów szczepionkowych przeciw COVID-19 przez Federację Rosyjską podważa się także pozycję świata zachodniego na arenie międzynarodowej. Kreml próbuje w jak najbardziej dogodny dla siebie sposób odbudować swoją pozycję mocarstwa i zakwestionować status quo Zachodu. Rosja nie może konkurować w sposób militarny z Zachodem, m.in. ze względu na członkostwo wielu państw zachodnich w NATO, ani także w sposób gospodarczy. Jako ekwiwalent wykorzystuje konkurowanie w przestrzeni medialnej⁴⁵. Wpisuje się to doskonale w doktryny polityczne Rosji z początku XXI wieku, kiedy ustanawiano na nowo priorytety działań na arenie międzynarodowej. Jest to państwo o byłym statusie mocarstwa – spuścizna Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w którym obecne są jeszcze myśli o odbudowanie dawnej świetności.

Państwa przeszły do kontrofensywy i postanowiły walczyć z dezinformacją. Unia Europejska postawiła na szeroki program informowania swoich obywateli o prowadzonych akcjach dezinformacyjnych na portalach społecznościowych oraz przybliżania faktów odnośnie do pandemii, wirusa i dostępnych na rynku szczepionek. Dezinformacja określana jest jako zagrożenie hybrydowe dla obywateli Wspólnoty Europejskiej. Na oficjalnych stronach unijnych publikowane są informacje o tym, jak rozpoznać nieprawdziwe fakty i informacje. W 2020 roku Komisja Europejska i Wysoki Przedstawiciel Unii ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa wystosowali wspólny komunikat pt. „Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy do głosu faktom”, w którym zwrócili uwagę na konieczność podjęcia niezbędnych działań. Wśród nich było m.in. podniesienie wsparcia unijnego dla naukowców oraz tzw. weryfikatorów informacji. Zaczęto także współpracować z różnymi portalami internetowymi, aby te zwracały większą uwagę na fake newsy⁴⁶.

⁴⁴ V. Krawczyk-Wasilewska, *COVID-19 jako paradygmat...*

⁴⁵ S. Bachmann, D. Lee, A. Dowse, *COVID Information Warfare and the Future of Great Power Competition*, „The Fletcher Forum of World Affairs” 2020, t. 44, nr 2, s. 12–13.

⁴⁶ Strona Rady Europejskiej oraz Rady Unii Europejskiej, *Walka z dezinformacją*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/coronavirus/fighting-disinformation/> (dostęp: 09.01.2023).

Poszczególne państwa członkowskie Unii również wprowadziły szereg akcji w związku ze zwiększeniem świadomości dezinformacji wśród obywateli. Przykładem może być Polska. Strony rządowe Rzeczypospolitej Polskiej przybliżały obywatelom problem oraz omawiały sposoby, w jaki działały, aby zwiększyć bezpieczeństwo społeczeństwa. Jednym ze sposobów było monitorowanie przestrzeni internetowej i wychwytywanie podejrzanych materiałów. Zalecano także kierowanie się oficjalnymi komunikatami władz. Zwracano także uwagę na to, że najczęściej celem takich akcji jest działanie na podstawowe ludzkie uczucia poprzez wzbudzanie strachu i niepokoju społecznego. Za jednego z głównych winowajców podawano Rosyjski Instytut Studiów Strategicznych (RISS), który miał rozmieszczać informacje o pogarszającej się sytuacji epidemicznej w kraju. Także, co ciekawe, przywoływano fakt, iż strony rosyjskojęzyczne wykorzystują pandemię do podgrzewania nastrojów politycznych i społecznych. Na przykład obalano mit rozprowadzania koronawirusa za pomocą technologii 5G, co mogłoby skutkować niszczeniem infrastruktury informacyjnej w Polsce⁴⁷.

Akcja dezinformacyjna mogła jednak spowodować duże problemy społeczne mimo prowadzonych akcji kontr ofensywnych. Urzędnicy Unii Europejskiej zauważyli, że zwiększone akcje dezinformacyjne zmniejszają zaufanie obywateli do szczepionek wytworzonych na Zachodzie. Akcja wyszczepiania społeczeństwa, mimo szybkości i skuteczności, była zagrożona przez fake newsy ze strony rosyjskiej (warto dodać, że w dezinformację zaangażowane były także chińskie władze), co powodowało sceptycyzm, gdy chodzi o skuteczność preparatów⁴⁸. W dalszej konsekwencji mogło to prowadzić do podburzania nastrojów społecznych – w ogóle względem skuteczności innych preparatów farmaceutycznych wytwarzanych na Zachodzie, technologii czy procedur. Mogło również powodować poważne nadszarpnięcie autorytetu nauki oraz samych naukowców i lekarzy.

Światowa Organizacja Zdrowia zwracała także uwagę na szkodliwość akcji dezinformacyjnych względem COVID-19, szczepionek i całej sytuacji pandemii. We wcześniej przywołanym dokumencie „Międzyregionalne stanowisko w sprawie infodemii w związku z COVID-19” podpisanym przez 132 podmioty (państwa i organizacje międzynarodowe) podkreślano zasadność

⁴⁷ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. Służby specjalne, *Polska na celowniku dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> (dostęp: 09.01.2023).

⁴⁸ R. Emmott, *Russia, China Sow Disinformation to Undermine Trust in Western Vaccines: EU*, Reuters, 28.04.2021, <https://www.reuters.com/world/china/russia-china-sow-disinformation-undermine-trust-western-vaccines-eu-report-says-2021-04-28/> (dostęp: 09.01.2023).

współpracy międzynarodowej na tej płaszczyźnie, aby w jak najlepszy sposób chronić ludzkość. Szerzenie dezinformacji i fake newsów przyczyniało się do wzrostu przemocy, dzielenia społeczeństw. Światowa Organizacja Zdrowia zauważała, że cała ta sytuacja pokazała potrzebę dostępu każdego do sprawdzonej wiedzy, informacji opartych na dialogu, współrozumieniu⁴⁹.

Prowadzone akcje dezinformacyjne mają ogromne znaczenie jeśli chodzi o wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne poszczególnych państw. W czasie kryzysu ważne jest zachowanie jedności społecznej oraz słuchanie ekspertów i władz, tym bardziej, że zagrożone jest też bezpieczeństwo międzynarodowe, m.in. podważany jest dotychczasowy układ sił powstały do końca zimnej wojny. Zmiana systemu może prowadzić do nieoczekiwanych problemów oraz poważnych kryzysów, jeszcze większych niż ten wywołany rozprzestrzenianiem się koronawirusa.

Świadomość społeczeństw odnośnie do problemu dezinformacji rosyjskiej związanej z pandemią COVID-19

Deinformacja rosyjska była wytwarzana m.in. po to, aby zmniejszyć zaufanie społeczeństw względem zachodnich preparatów przeciw wirusowi oraz żeby zminimalizować zaufanie względem władzy. To drugie było bardzo ważną kwestią jeśli chodzi o zwalczanie pandemii. Wykazana została korelacja pomiędzy zaufaniem do rządzących a zaufaniem do szczepień. Związek ten polegał na tym, że im większe było zaufanie do instytucji państwowych, tym większa była również chęć szczepień wśród obywateli; im mniejsze, tym mniejsza chęć społeczeństw do szczepień. Osoby wykazujące zmniejszoną chęć do wykonania szczepień ochronnych wykazywały zwiększoną wiarę w teorie spiskowe, w wiadomości o charakterze dezinformacyjnym, częściej polegały na niesprawdzonych informacjach zaczerpniętych z mediów społecznościowych⁵⁰.

Unia Europejska jeszcze przed okresem pandemii na świecie zauważała problemy z szerzącą się dezinformacją wytwarzaną przez Federację Rosyjską, która była skierowana w jej obywateli tak, aby szerzyć niepokoje społeczne. Wskutek tego, w ramach grupy zadaniowej East StartCom działającej

⁴⁹ Dokument Światowej Organizacji Zdrowia, *Cross-Regional Statement on „Infodemic”...*

⁵⁰ B. Adhikari, P. Cheah, L. von Seidlein, *Trust is the Common Denominator for COVID-19 Vaccine Acceptance: A Literature Review*, „Vaccine: X” 2022, t. 12, artykuł opublikowany online, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590136222000730> (dostęp: 14.10.2023).

w ramach Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych, w 2015 roku powstał projekt o nazwie „EUvsDisinfo”. Jego głównym zadaniem jest przewidywanie i identyfikowanie działań dezinformacyjnych i kampanii prowadzonych przez Federację Rosyjską skierowanym przeciwko Unii, pojedynczym państwom członkowskim oraz państwom sąsiadującym z Unią, lecz do niej nienależącym⁵¹. Projekt na swojej stronie internetowej wykazuje sposoby manipulacji informacjami związanymi z pandemią w internecie, zawiera wykaz fałszywych informacji, obok nich są pokazane strony internetowe, na których te informacje były umieszczane, oraz państwa bądź regiony, w które ta dezinformacja została wymierzona⁵². Przykładem może być Specjalna Aktualizacja Raportu Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych pt. „Krótka ocena narracji i dezinformacji dotyczących pandemii COVID-19 (aktualizacja grudzień 2020 – kwiecień 2021)”, z 28 kwietnia 2021 roku. W raporcie tym zawarte są informacje m.in. o tym, iż media prorosyjskie oraz zależne od Kremla podają wiadomości o celowym opóźnieniu wprowadzenia szczepionki Sputnik V na rynek europejski, motywowanym uprzedzeniami politycznymi; informacje o celowej działalności mediów zachodnich wymierzonych w Rosję, a nawet Chiny⁵³.

Rosja podawała także nieprawdziwe informacje o pochodzeniu wirusa, przedstawiając go jako stworzonego przez człowieka i używanego jako broń biologiczną. Tym samym chciała pogorszyć sytuację zdrowia publicznego w krajach zachodnich (i tak już nadwyreżonych zaistnieniem pandemii systemów opieki zdrowotnej), a jej intencją było pokazać się jako państwo potrafiące zapanować nad kryzysem, np. oferując Włochom pomoc medyczną⁵⁴. Strona internetowa Pew Research Center opublikowała w sierpniu 2022 roku raport dotyczący odczuć społeczeństw w krajach rozwiniętych w związku m.in. z radzeniem sobie rządu i rządzących z pokonaniem pandemii, z polityką wobec COVID-19, czy odczuciami odnośnie do nastrojów społecznych

⁵¹ Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *About*, <https://euvsdisinfo.eu/about/> (dostęp: 29.01.2023).

⁵² Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *DiSiNFO Database*, https://euvsdisinfo.eu/disinformation-results/?text=covid&offset=0&per_page=10 (dostęp: 29.01.2023).

⁵³ Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *EEAS Special Report Update: Short Assessment of Narratives and Disinformation around the COVID-19 Pandemic (Update December 2020 – April 2021)*, <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic-update-december-2020-april-2021/> (dostęp: 29.01.2023).

⁵⁴ D. Stębowska, *Technologia cyfrowa – narzędzie do wspomagania i jednoczesnej dekoncentracji w czasie pandemii COVID-19*, [w:] K. Marcinkiewicz, P. Nowak, D. Popielec, M. Wilk (red.), *Koronawirus wyzwaniem współczesnego świata. Media i komunikacja społeczna*, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej / Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej UJ, Wrocław–Kraków 2020, s. 143–144.

wewnątrz państw. Analizując wykresy można zauważyć, iż większość respondentów twierdzi, że ich kraj jest wewnętrznie bardziej podzielony niż przed pandemią – ich odsetek wyniósł w Stanach Zjednoczonych 81%, w Niemczech 80%, a w Polsce 56%. Trzeba tutaj zauważyć, iż podziały mogły uwydatnić się w momencie kryzysu, a niekoniecznie zostać imputowane w związku z kampanią dezinformacyjną. Natomiast zauważalne jest, że mimo podziałów, duży procent respondentów pozytywnie ocenił sposób poradzenia sobie z pandemią przez rządzących. Można nadmienić, iż aprobatą ta pojawiła się zarówno po stronie wyborców partii rządzących, jak i ich oponentów⁵⁵.

Mimo że Rosja stara się zniekształcić rzeczywistość poprzez szeroko zakrojone akcje dezinformacyjne, to państwa są świadome tego zjawiska oraz zagrożeń z niego wynikających, a społeczeństwa wydają się zdawać sobie sprawę z zagrożeń, a mimo wewnętrznych różnic, nie ulegają dezinformacji.

Podsumowanie

Historia ludzkości pokazuje, że pandemia COVID-19 pod względem rodzaju wirusa jest zjawiskiem nowym, lecz pojawiały się już pandemie wywoływane innymi wirusami, np. wirusem grypy. Pandemie występowały na przestrzeni lat, zmieniały tym samym dotychczasowe sposoby funkcjonowania społeczeństw, miały różne skutki. Od 2020 roku, od momentu ogłoszenia przez Światową Organizację Zdrowia stanu pandemii na świecie, mamy do czynienia z nowym porządkiem w funkcjonowaniu ludzi. Większość sfer życia przeniosła się do wirtualnej rzeczywistości, praca czy nauka ze stacjonarnych przeszły na tryb zdalny.

Pandemia stała się także okazją do realizacji politycznych interesów. Moment ten postanowiła wykorzystać Rosja, rozpoczynając szeroką akcję dezinformacyjną odnośnie do pandemii, wirusa i szczepionek ochronnych. Sam termin dezinformacja wywodzi się ze służb wywiadowczych w ZSRR. Znamienne jest, że pierwszy raz właśnie te służby użyły tego terminu jako określenia akcji wymierzonej w wywiady innych państw. Wydaje się, że już na stałe działania nim określone wpisały się w kulturę rosyjską.

Od rozpadu systemu dwubiegunowego Rosja, mimo spuścizny ZSRR, nie mogła już otwarcie konkurować ze Stanami Zjednoczonymi i szeroko rozumianym światem zachodnim pod względem militarnym czy ekonomicznym.

⁵⁵ L. Silver, A. Connaughton, *Partisanship Colors Views of COVID-19 Handling Across Advanced Economies*, Pew Research Center, 11.08.2022, <https://www.pewresearch.org/global/2022/08/11/partisanship-colors-views-of-covid-19-handling-across-advanced-economies/> (dostęp: 30.01.2023).

Od początku XXI wieku postanowiła skupić się w swoich oficjalnych doktrynach politycznych na bezpieczeństwie i działalności informacyjnej – otwartej (szeroko pojmowane bezpieczeństwo informacyjne, mające bronić państwo przed złym wpływem cyberprzemocy) oraz zamkniętej (wymierzona w politycznych oponentów, polegająca m.in. na akcjach dezinformacyjnych). Sama dezinformacja jest prowadzona na dwa sposoby: otwarcie, czyli przez najwyższych urzędników rosyjskich prowadzona jest narracja mająca uderzyć w Zachód i zaprzeczać faktom, do czego służą także media państwowe, które wspierają rządzących w głoszonych przez nich tezach; drugim rodzajem jest dezinformacja zamknięta, prowadzona przez boty czy farmy trolli na portalach internetowych, do których urzędnicy się nie przyznają. Jest to działanie „w cieniu”.

Działalność dezinformacyjną można podzielić także na skierowaną do wewnątrz oraz na zewnątrz. Gdy chodzi o sytuację pandemiczną, dezinformacja skierowana do wewnątrz opierała się na podwyższaniu autorytetu władz wśród obywateli, wymieniając wszystkie sukcesy w walce z pandemią oraz skuteczność i moc rodzimych preparatów – szczepionki Sputnik V. Wzmacniano też wrogość do politycznych oponentów – Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Dezinformacja na zewnątrz skierowana była do innych państw, prowadzona najczęściej przez boty czy farmy trolli. Podważano wówczas skuteczność preparatów wyprodukowanych na Zachodzie, wzbudzając tym samym niepokoje społeczne oraz budując wrogość do autorytetów naukowych, ekspertów i władz. Działania te miały też za zadanie podzielić jedność bloku zachodniego w walce z pandemią.

Tabela 1. Kierunki dezinformacji rosyjskiej związanej z pandemią COVID-19

Dezinformacja	Otwarta	Zamknięta
Wewnętrzna	Skierowana do społeczeństwa rosyjskiego, której celem jest podwyższenie zaufania do władz oraz ugruntowanie pozycji rządzących w państwie. Prowadzona przez rządzących oraz media zależne od rządu.	Skierowana do społeczeństwa rosyjskiego, prowadzona „w cieniu”. Użyte są strony internetowe zależne od rządzących. Jej celem jest ugruntowanie przywiązania do kraju i władzy.
Zewnętrzna	Skierowana do obywateli i rządów innych państw, mająca na celu odbudowanie pozycji mocarstwowej Rosji, zmniejszenie wiarygodności Zachodu. Prowadzona przez rządzących oraz media państwowe.	Skierowana do obywateli innych państw. Prowadzona „w cieniu” przez farmy trolli i botów, podważa się skuteczność zachodnich szczepionek i polityk pandemicznych. Jej celem jest wywołanie niepokojów społecznych oraz zmniejszenie jedności Zachodu.

Źródło: opracowanie własne.

Rosja prowadzi szeroko zakrojoną akcję dezinformacyjną. Chętnie tworzy narrację wrogą Zachodowi i wychwalającą własne działania. Używa także metody agenda-setting, przez środki masowego przekazu ukierunkowuje ludzi na tematy, o których mają myśleć. Dezinformacja wydaje się wpisywać w kulturę polityczną Rosji oraz być specjalnie przemyślanym i wykreowanym narzędziem do uzyskania określonych rezultatów w polityce światowej.

Bibliografia

- Adhikari B., Cheah P., von Seidlein L., *Trust is the Common Denominator for COVID-19 Vaccine Acceptance: A Literature Review*, „Vaccine: X” 2022, t. 12, artykuł opublikowany online, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590136222000730> (dostęp: 14.10.2023).
- Anishchuk A., *Russia's Putin Signs Law Banning Gay Adoptions*, Reuters, 03.07.2013, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-russia-putin-gay-idCABRE96210N20130703> (dostęp: 06.01.2023).
- Bachmann S., Lee D., Dowse A., *COVID Information Warfare and the Future of Great Power Competition*, „The Fletcher Forum of World Affairs” 2020, t. 44, nr 2, s. 11–18.
- Brydak L., *Grypa znana od stuleci – nadal groźna*, „Family Medicine & Primary Care Review” 2014, nr 2, s. 181–184.
- Cembrzyńska P., *Władimir Putin. Studium z ikonografii władzy*, „Quart” 2014, t. 34, nr 4, s. 82–99.
- Certyfikat rejestracji szczepionki przeciw COVID-19, Narodowy Rejestr Lekarstw (ros. Государственный реестр лекарственных средств), https://grls.rosminzdrav.ru/Grls_View_v2.aspx?routingGuid=962a4d42-1c47-4af4-b14d-86c6ce1421fd&t (dostęp: 06.01.2023).
- Coffey J., *Book Review: The Future of Power by Joseph S. Nye*, „PRISM” 2011, t. 2, nr 4, s. 160–164.
- Coronavirus Tracked: See How Your Country Compares*, „Financial Times”, <https://ig.ft.com/coronavirus-chart/?areas=usa&areas=rus&areasRegional=usny&areasRegional=usnm&areasRegional=uspr&areasRegional=usaz&areasRegional=usfl&areasRegional=usnd&cumulative=0&logScale=0&per100K=1&startDate=2020-06-01&values=deaths> (dostęp: 06.01.2023).
- Czajowski A., *Federacja Rosyjska: przywracanie utraconej wielkości*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna. Aktorzy, potencjały, strategie*, Poltext, Warszawa 2011, s. 81–103.

- Dokument Światowej Organizacji Zdrowia, Biura Regionalnego w Europie odnośnie do przebiegu pandemii COVID-19, *A Timeline of WHO's COVID-19 Response in the WHO European Region. A living document (Version 3.0, from 31 December 2019 to 31 December 2021)*, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/351782> (dostęp: 04.01.2023).
- Dokument Światowej Organizacji Zdrowia, *Cross-Regional Statement on „Infodemic” in the Context of COVID-19*, https://www.who.int/health-topics/infodemic/understanding-the-infodemic-and-misinformation-in-the-fight-against-covid-19#tab=tab_1 (dostęp: 04.01.2023).
- Dziekański P., *Informacja jako dobro ekonomiczne będące źródłem przewagi konkurencyjnej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2012, nr 24, s. 387–403.
- Emmott R., *Russia, China Sow Disinformation to Undermine Trust in Western Vaccines: EU*, Reuters, 28.04.2021, <https://www.reuters.com/world/china/russia-china-sow-disinformation-undermine-trust-western-vaccines-eu-report-says-2021-04-28/> (dostęp: 09.01.2023).
- Encyklopedia Internetowa PWN, hasło: *epidemia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/epidemia;3898232.html> (dostęp: 04.01.2023).
- Encyklopedia Internetowa PWN, hasło: *pandemia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pandemia;3953787.html> (dostęp: 04.01.2023).
- Gizelbach-Żochowska K., Hermann B., Gulczyński J., Iżycka-Świeszewska E., Wielowiekowa zagadka dżumy, [w:] M. Z. Felsmann, J. Szarka, M. Felsmann (red.), *Dawna medycyna i weterynaria. Środowisko a człowiek*, Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie, Chełmno 2013.
- Golka M., *Czym jest społeczeństwo informacyjne?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, t. 67, nr 4, s. 253–265.
- Gordon M., Volz D., *Russian Disinformation Campaign Aims to Undermine Confidence in Pfizer, Other Covid-19 Vaccines*, U.S. Officials Say, „Wall Street Journal”, 07.03.2021, <https://www.wsj.com/articles/russian-disinformation-campaign-aims-to-undermine-confidence-in-pfizer-other-covid-19-vaccines-u-s-officials-say-11615129200> (dostęp: 09.01.2023).
- Grzegorzewski K., „Judenfrage”. Retoryczny obraz propagandy antysemitkiej w III Rzeszy (na przykładzie publicznych wypowiedzi Adolfa Hitlera i innych polityków NSDAP w latach 1933–1945), „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Litteraria Polonica” 2011, nr 1, t. 14, s. 141–153.
- Idzik J., Klepka R., *Medialne relacje wojenne. Od wojny w Wietnamie do czasów współczesnych*, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, Kraków 2020.

- Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: *dezinformacja*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dezinformacja;2554971.html> (dostęp: 05.01.2023).
- Kiselyova M., *Putin Says Russia's Handling of Coronavirus is Superior to U.S.*, Reuters, 14.06.2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-russia-cases-idUSKBN23L07U> (dostęp: 06.01.2023).
- Koronawirus (COVID-19): Szczepionki, Światowa Organizacja Zdrowia, [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-\(covid-19\)-vaccines?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=EAIaIQobChMI-vaWk9mz_AIVxwCiAx2EmQMUEAAYASAAEgKEoPD_BwE](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-(covid-19)-vaccines?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=EAIaIQobChMI-vaWk9mz_AIVxwCiAx2EmQMUEAAYASAAEgKEoPD_BwE) (dostęp: 06.01.2023).
- Krajewska H., *Pandemie w historii świata*, „Wieś i Rolnictwo” 2020, nr 3, s. 17–30.
- Krawczyk-Wasilewska V., *COVID-19 jako paradygmat choroby globalnej*, „Lud” 2020, t. 104, s. 155–184.
- Krutov M., Dobrynin S., Eckel M., Schreck C., *Exclusive: Meet The Murky Russian Network Behind An Anti-Pfizer Disinformation Drive In Europe*, Radio Free Europe / Radio Liberty, 27.05.2021, <https://www.rferl.org/a/russia-pfizer-covid-disinformation-serebryanskaya-murky-vaccine-influencers/31277170.html> (dostęp: 09.01.2023).
- Krztoń W., *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review” 2015, t. 20, nr 3, s. 101–112.
- Lewandowski P., *Potęga narracji. Narodowe mity (geo)polityczne Rosji w kontekście bezpieczeństwa informacyjnego*, Universitas, Kraków 2022.
- Liczba użytkowników mediów społecznościowych na świecie w latach 2017–2027*, Statista, <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/> (dostęp: 09.01.2023).
- Linville D., Warren P., White D., *Russian Social Media Promotion of Sputnik V in Latin America*, Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/2022/03/22/russian-social-media-promotion-of-sputnik-v-in-latin-america-pub-86644> (dostęp: 06.01.2023).
- Makula M., *Komunistyczna propaganda w okresie zimnej wojny*, „Dialogi Polityczne/Political Dialogues. Journal of Political Theory” 2003, nr 1, s. 61–66.
- Milewski I., „Zaraza zaczęła się od Egipcjan”. *Dżuma Justyniana widziana z perspektywy pandemii COVID-19*, „Studia Historica Gedanensia” 2021, t. 12, s. 13–30.
- Mingst K., *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Reginia-Zacharski J., *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy. Cele. Modele. Teorie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.

- Schafer B., Frankland A., Kohlenberg N., Soula E., *Influence-enza: How Russia, China, and Iran Have Shaped and Manipulated Coronavirus Vaccine Narratives*, Sojusz w Obronie Demokracji (Alliance for Securing Democracy), <https://securingdemocracy.gmfus.org/russia-china-iran-covid-vaccine-disinformation/> (dostęp: 09.01.2023).
- Serafin U., *Katografia owoców świadomości europejskiej*, [w:] A. Arjakovsky (red.), *Historia świadomości europejskiej*, Znak, Kraków 2019, s. 485–490.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. Służby specjalne, *Polska na celowniku dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> (dostęp: 09.01.2023).
- Silver L., Connaughton A., *Partisanship Colors Views of COVID-19 Handling Across Advanced Economies*, Pew Research Center, 11.08.2022, <https://www.pewresearch.org/global/2022/08/11/partisanship-colors-views-of-covid-19-handling-across-advanced-economies/> (dostęp: 30.01.2023).
- Stempin A., *Angela Merkel. Cesarzowa Europy*, Agora, Warszawa 2021.
- Stębowska D., *Technologia cyfrowa – narzędzie do wspomaganie i jednocześnie dekoncentracji w czasie pandemii COVID-19*, [w:] K. Marcinkiewicz, P. Nowak, D. Popielec, M. Wilk (red.), *Koronawirus wyzwaniem współczesnego świata. Media i komunikacja społeczna*, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej / Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej UJ, Wrocław–Kraków 2020, s. 133–149.
- Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *About*, <https://euvsdisinfo.eu/about/> (dostęp: 29.01.2023).
- Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *DiSiNFO Database*, https://euvsdisinfo.eu/disinformation-results/?text=covid&offset=0&per_page=10 (dostęp: 29.01.2023).
- Strona internetowa EUvsDiSiNFO, *EEAS Special Report Update: Short Assessment of Narratives and Disinformation around the COVID-19 Pandemic (Update December 2020 – April 2021)*, <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic-update-december-2020-april-2021/> (dostęp: 29.01.2023).
- Strona internetowa szczepionki Sputnik V, <https://sputnikvaccine.com/about-vaccine/> (dostęp: 06.01.2023).
- Strona Rady Europejskiej oraz Rady Unii Europejskiej, *Walka z dezinformacją*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/coronavirus/fighting-disinformation/> (dostęp: 09.01.2023).
- Vullierme J. L., *Lustro Zachodu. Nazizm i cywilizacja zachodnia*, Wydawnictwo WAB, Warszawa 2016.

- Wachowicz M., *Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji*, „Wiedza Obronna” 2019, t. 266–267, nr 1–2, s. 226–253.
- Wnęk J., *Pandemia grypy hiszpanki (1918–1919) w świetle polskiej prasy*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2014, nr 77, s. 16–23.
- Zahorski T., Zendran I., *Złoty wiek grypy. Krótka historia pandemii*, [w:] M. Dąsal (red.), *Acta Uroboroi – w kręgu epidemii. Monografia naukowa*, Studenckie Koło Naukowe Uroboros, Wrocław 2018.
- Żakowska M., *Kłopoty z niedźwiedziem. Rosja w niemieckim, austriackim i szwajcarskim dyskursie medialnym od XIX do XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020.

Wojciech Religa

 0009-0009-2286-0179

Tureckie działania neoimperialne na przykładzie Syrii i syryjskiej wojny domowej

Abstrakt

Celem niniejszej pracy jest sprawdzenie, jaki wpływ na region bliskowschodni i samą Republikę Turcji wywarły deklaracje i zachowania postislamskiej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) pod kierownictwem Recepta Tayyipa Erdoğan, która sprawuje w Turcji niepodzielną władzę od 2002 roku aż po dziś dzień. Dokonane zostanie to metodą porównawczą, poprzez zestawienie działań AKP z poprzedzającymi jej istnieniu rządami biurokratyczno-militarnej elity kemalistów, których nieformalny patronat nad państwem tureckim trwał od początku istnienia Republiki Turcji. Porównanie to obejmować będzie również strategię społeczno-polityczne, jakie AKP stosowała przed i po Arabskiej Wiośnie, która na zawsze zmieniła region bliskowschodni. Szczególny nacisk tychże działań będzie kładziony na relacje turecko-syryjskie, jako że Syryjska Republika Arabska stanowiła przedmiot szczególnego zainteresowania Ankary zarówno przed, jak i po dojściu Erdoğan do władzy. W pracy uwzględnione zostaną również działania stronników Erdoğan wobec napływających do Turcji fal syryjskich uchodźców oraz stosunek Ankary wobec kurdyjskich społeczności, głównie Kurdów Syryjskich, a także relacje AKP z walczącymi zarówno z Kurdami, jak i reżimem Baszara al-Asada terrorystami z tzw. Państwa Islamskiego w Syrii i Lewancie (ISIS). Te trzy przedsięwzięcia na tle społeczno-międzynarodowym najmocniej bowiem symbolizują wykorzystywanie przez Ankarę czynnika syryjskiego do realizacji geopolitycznych ambicji tureckiego przywódcy Recepta Erdoğan.

Słowa kluczowe: Turcja, kemalizm, Recep Erdogan, syryjska wojna domowa, dwulicowość, polityczna krótkowzroczność

Wstęp

Region Bliskiego Wschodu jest pogrążony w stanie permanentnej niestabilności od końca I wojny światowej, kiedy to po rozpadzie Imperium Osmańskiego członkowie Ententy wprowadzili w życie wypracowaną jeszcze w 1916 roku francusko-brytyjską umowę Sykes-Picot. Głosiła ona, że zamiast obiecanego arabskim powstańcom jednego silnego państwa, powstanie kilkanaście stref administracyjnych, kierowanych oddzielnie przez Francję i Zjednoczone Królestwo. Zdaniem Saada Eddina Ibrahima to właśnie zapisy tejże umowy doprowadziły do serii niekończących się konfliktów w tym regionie z powodu jawnego pominięcia kwestii etnicznych lub sekciarskich¹.

Chwiejność Bliskiego Wschodu mocno kontrastuje z Republiką Turcji, która, mimo statusu najbardziej europejskiego i laickiego państwa muzułmańskiego, dopiero na początku XXI wieku zaktywizowała swoją politykę wobec arabskich sąsiadów. Przez dekady Turcja rządzona przez kemalistów, tj. wojskowo-biurokratyczną elitę spadkobierców ideologii tureckiego męża stanu Mustafy Kemala Atatürka, pełniła rolę „satelity” świata zachodniego, mającego za zadanie zarówno powstrzymać ekspansję wpływów sowieckich na region bliskowschodni, a także nadzorować cieśniny czarnomorskie stanowiące jedyną drogę łączącą ZSRR z europejskimi ciepłymi morzami.

Międzynarodowy prestiż Turcji jeszcze bardziej wzrósł po zakończeniu Zimnej Wojny, kiedy to stała się kluczowym, acz trudnym sojusznikiem państw zachodnich w zdestabilizowanym obszarze bliskowschodnim, czemu służyło jej strategiczne położenie wśród obszarów istotnych dla polityki zagranicznej USA². Jednakże prawdziwe przyspieszenie tureckiej historii nastąpiło w 2002 roku, wraz ze zwycięstwem w wyborach parlamentarnych postislamskiej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) pod kierownictwem Recepta Tayyipa Erdoğan. Zapoczątkowało to proces gruntownego przekształcania Turcji z przedmiotu rozgrywek wielkich mocarstw w asertywnego i otwartego na współpracę z arabskimi sąsiadami uczestnika relacji międzynarodowych. Cele te próbuje osiągnąć poprzez przesunięcie wektora politycznego z regionu euroatlantyckiego na wektor bliskowschodni,

¹ I. Saad Eddin, *Islam and Prospects for Democracy in the Middle East*, Center for Strategic and International Studies, 2010, https://web.archive.org/web/20100614074505/http://instructional1.calstatela.edu/tclim/W07_Courses/Prospects_democracy.pdf (dostęp: 06.03.2023).

² Terytoriami tymi stały się Bałkany, Zatoka Perska, terytoria izraelsko-palestyńskie i posowieckie państwa na Kaukazie. Również Turcja leży w basenie Morza Śródziemnego, Egejskiego i Czarnego. Zob szerzej: J. Wódka, *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2013, s. 24.

a także budowanie swojego zaplecza politycznego w państwie tak samo dla Ankary potrzebnym, co zniechęcającym – Syrii. Jak wyglądają zmiany społeczno-polityczne podjęte przez partię Erdoğan? Czy dzięki nim Turcja rzeczywiście wzmocniła swój międzynarodowy status? Jak polityka zagraniczna Turcji pod rządami AKP wpłynęła na państwo syryjskie? Jaką rolę odgrywa obecnie Turcja w regionie bliskowschodnim? Czy działalność AKP służy zwykłym Turkom? Hipoteza badawcza jest następująca: Partia Sprawiedliwości i Rozwoju otworzyła Turcję na region bliskowschodni kosztem rozwoju relacji z Zachodem.

W niniejszej pracy omówię sposób, w jaki rządzona przez AKP „nowa” Turcja buduje swój polityczny kapitał na Bliskim Wschodzie, ze szczególnym uwzględnieniem Syryjskiej Republiki Arabskiej i wydarzeń, jakie są związane z zamieszkującą je ludnością. Samo zawarte w tytule słowo „neoimperialny” ma wskazywać na odmiennosc podejmowanych przez AKP działań międzynarodowych, które bazują na pozyskiwaniu wpływów metodami innymi niż tylko siła militarno-gospodarcza. Turcja pod rządami Erdoğan rozszerza bowiem swoją strefę wpływów w oparciu o zasoby zarówno twardej, jak i miękkiej siły, co zostanie szczegółowo opisane w mojej pracy.

Część pierwsza i druga dotyczyć będą procesu przemian ustrojowych, wizerunkowych i społeczno-gospodarczych, jakich partia Erdoğan dokonała w ciągu pierwszych dziesięciu lat liberalizacji i politycznej otwartości, a także Arabskiej Wiosny i wynikającego z niej procesu budowania nowej tureckiej dyktatury i ponownej samoizolacji. Stanowić to bowiem będzie klucz w zrozumieniu procesu gwałtownej przemiany Turcji z państwa nieufnego i zamkniętego na swoje arabskie sąsiedztwo w państwo jawnie realizujące strategię „zero problemów” z otoczeniem, by na samym końcu zostać państwem mającym „zero sąsiadów bez problemu”.

Część trzecia dotyczyć będzie opisu oficjalnych relacji turecko-syryjskich od lat 90. XX wieku do 2022 roku, kiedy to Syria stawiała się kolejno zaprzysięgłym wrogiem Turcji, jej bliskim partnerem gospodarczo-politycznym oraz ponownie wrogiem i przedmiotem rozgrywek imperialnych. Część czwarta i piąta będą poświęcone szczegółom działalności międzynarodowej, w której Turcja wykorzystuje obecnie jako narzędzie politycznego oddziaływania czynnik syryjski. Będą to kolejno napływające do Turcji rzesze syryjskich uchodźców oraz operujący z terytorium Syrii terroryści z Państwa Islamskiego (ISIS). W części poświęconej dżihadystom z tego quasi-państwa będzie zawarty również wątek relacji Ankary ze społecznościami kurdyjskimi, gdyż to działalność Kurdów spowodowała nawiązanie relacji z tymi salafickimi³ terrorystami. Każda część

³ Salafizm – ruch reformatorski stojący w opozycji wobec procesów laicyzacji i wester-nizacji państw arabskich. Głosi on, iż jedynym sposobem na odrodzenie dawnej potęgi

będzie też uwzględniała to, jak poszczególne geopolityczne strategie były odbierane przez środowisko międzynarodowe, ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska Zachodu. Poszukując odpowiedzi na postawione wcześniej pytania wykorzystano szeroki przekrój źródeł dotyczących regionu Bliskiego Wschodu i dostępnych w internecie publikacji, w tym także materiałów Państwowego Instytutu Spraw Międzynarodowych (PISM) i Ośrodka Studiów Wschodnich (OSW). W pracy tej zastosowana została metoda historyczna polegająca na szczegółowym, acz zwartym opisie działalności politycznej reżimu kemalistów i Recepa Erdoğan w wymiarze zarówno wewnętrznym i zewnętrznym, jak również metoda porównawcza, która zestawia obydwa systemy rządów i wskazuje różnice między nimi.

Polityczny rozwój Turcji pod rządami AKP (2002–2011)

Jak wspominałem na samym początku, przed dojściem partii Recepa Erdoğan do władzy Republika Turcji nie wykazywała większego zainteresowania regionem bliskowschodnim, skupiając się przede wszystkim na sprawach związanych z obszarem euroatlantyckim. Decyzja ta wynikała z praktykowanej przez kemalistów tzw. sekurytyzacji polityki zagranicznej i wewnętrznej, czyli podporządkowywaniu ich przeświadczeniu o tym, że państwo jest wiecznie narażone na ataki i wymaga przez to „nadzwyczajnej opieki” kosztem innych aspektów budowy nowoczesnego społeczeństwa, takich jak partycypacja obywatelska⁴.

Przez całe dekady turecka kultura polityczna bazowała na polityce strachu – kemalistowskie elity postrzegały stosunki zewnętrzne tureckiego państwa wyłącznie przez pryzmat walki i bezwzględnej rywalizacji. Nieufność, polityczny pesymizm i gorliwą ostrożność wobec sąsiadów Turcji symbolizowało powiedzenie: „Tylko Turek jest przyjacielem Turka”. Polityczna sekurytyzacja legitymizowała również nadzór wojska nad politykami. Alper Kaliber stwierdził, iż dzięki uczynieniu z obrony państwa przed zagrożeniami „synonimu polityki państwa” armia mogła swobodnie angażować się w procesy decyzyjne, podczas gdy Ümit Cizre pisała wprost o „politycznej armii”, która odgrywa „aktywną rolę instytucjonalną i wyraża doktrynalny stosunek w odniesieniu

jest powrót do religii przodków. Samo słowo „salaf” oznacza po arabsku „przodkowie”. Z salafizmu wywodzą się grupy islamskich ekstremistów. Zob. szerzej: World Terror, *Salafizm i jego założenia*, <https://www.worldterror.pl/salafizm-i-jego-zalozenia> (dostęp: 06.03.2023).

⁴ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2019, s. 151–152.

do polityki krajowej”. Symbolem wojskowej „opatrności” nad Turcją stało się zdymisjonowanie w 1997 roku, pod groźbą puczu, islamistycznego premiera i „mentora” Erdoğan – Necmettina Erbakana. Kemalistowska Turcja wpiisywała się zatem w coś, co Samuel Huntington i Amos Perlmutter określali mianem „społeczeństwa pretoriańskiego” – choć odbywały się wolne wybory, zmieniali się rządzący, a na scenie partyjnej funkcjonowały różne opcje ideologiczne, to w praktyce rządziła elita państwowa odpowiedzialna za ochronę dogmatów kemalizmu⁵. Jednym z najważniejszych z nich był ultraświecki ustrój państwowy, który utożsamiano z europeizacją kraju. Turecki model rozdziału państwa od religii cechowała wręcz wrogość pierwszego wobec drugiej, nie zakładając nawet przyjaznej współegzystencji⁶. Zasada eliminacji religii z życia publicznego obejmowała m.in. zakaz działalności bractw i zakonów religijnych, likwidację medres (szkół koranicznych), zastąpienie zaczerpniętego z Koranu alfabetu arabskiego pismem łacińskim, formalny zakaz noszenia religijnych nakryć głowy przez mężczyzn oraz przyznanie kobietom prawa do dziedziczenia i rozwodu. Mustafa Kemal Atatürk namaścił niejako armię jako gwaranta tureckiego sekularyzmu, w związku z czym elity wojskowo-biurokratyczne czuły się zobowiązane, by nadzorować absolutnie każdy aspekt działalności państwowej, co skonkretyzuję w następnych rozdziałach⁷.

Wyborcze zwycięstwo Partii Sprawiedliwości i Rozwoju z 2002 roku już samo w sobie zwiastowało głębokie przemiany – w odróżnieniu od kemalistów, jego członkowie nie byli związani z państwową biurokracją, ale wywodzili się z oddolnych ruchów społecznych. Zwycięstwo AKP uznawano wręcz za jedno z najważniejszych wydarzeń państwowych od momentu przejścia Turcji do systemu demokratycznego pod koniec lat 40. XX wieku⁸. Ugrupowanie to było bowiem pierwszą partią, która zdołała oprzeć się presji armii pomimo jawnego odwoływania się do islamskich korzeni państwa tureckiego i faktu, że znaczna część jego prominentnych działaczy, zwanych siebie „Yenilikçiler” („reformatorzy” lub „odnowiciele”), wywodziła się z ugrupowań uprzednio

⁵ Ibidem, s. 152–153.

⁶ Przyjazny rozdział Kościoła od państwa cechuje istnienie umów zawieranych przez nie z pozostałymi wspólnotami wyznaniowymi, z których żadna nie posiada formalnie uprzywilejowanej pozycji wobec innych. Świeckość państwa oznacza zatem brak prawnego identyfikowania się z żadnym z wyznań, przy jednoczesnym podejmowaniu szeregu działań na rzecz ułatwienia ich funkcjonowania. Model taki występuje w wielu państwach europejskich, m.in. we Włoszech i Hiszpanii. Zob. szerzej: M. Szkudlarek, *Od Atatürka do Erdoğan – ewolucja roli religii w Turcji w okresie rządów AKP*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2014, s. 54.

⁷ Ibidem, s. 53–54.

⁸ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 132.

zdelegalizowanych przez kontrolowany przez kemalistów Trybunał Konstytucyjny za kwestionowanie świeckiego charakteru państwa. Przetrvanie założonej zaledwie rok przed wyborami partii Erdoğan, w środowisku społeczno-politycznym zdominowanym przez wrogię jej siły i polityczne instytucje kemalizmu, wynikało zarówno z nieeksponowania kwestii związanych z religią, jak również ze znacząco odbiegającej od wcześniejszych standardów struktury tejże partii⁹.

Nilüfer Göle, jedna z najlepszych badaczek współczesnego islamu, opisała AKP jako partię, która „wpisuje się w nowoczesną przestrzeń miejską, wykorzystuje globalne sieci komunikacji, angażuje się w publiczne debaty, podąża za [współczesnym] modelem konsumpcjonizmu w zlaicyzowanych czasach, uczy się zasad rynku, zaznajamiania się z wartościami indywidualizmu, profesjonalizacji i konsumeryzmu”¹⁰. Partia ta była w stanie adaptować się do nowych warunków rosnącej współzależności politycznej i gospodarczej, a także odrzucić dychotomiczny podział na „dobry” muzułmański Wschód i „bezbożny” Zachód, i głosić wprost postulaty wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i ograniczania „pozasystemowego” nadzoru¹¹. Wynikało to z samego programu politycznego partii Erdoğan – ideolodzy AKP, na czele z Yalçınem Akdoğanem, określili program swojej partii jako „konserwatywną demokrację” na wzór europejskich chadeków. Zgodnie z nim uniwersalne wartości demokracji liberalnych, takie jak uniwersalizm praw człowieka, rządy prawa oraz polityczny pluralizm, można zaadaptować do tureckiej specyfiki społeczno-kulturowej bez eksponowania religii muzułmańskiej¹². Sam Recep Erdoğan, pomimo otwartego i wielokrotnego podkreślania roli religii w swoim życiu, konsekwentnie zastrzegał, iż sam jest zwolennikiem pozostawienia jej w sferze sumienia każdego człowieka – kiedy w 2011 roku odwiedził ogarnięty rewolucją Egipt, nawoływał do utworzenia demokratycznego świeckiego państwa, mówiąc: „(...) jako muzułmanin, nie jestem i nie mogę zostać zlaicyzowany, ale jestem premierem świeckiego kraju. W takim ustroju podstawą jest możliwość wyboru każdego człowieka – być religijnym, bądź nie być”¹³.

⁹ K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) – na drodze ku „nowej Turcji”*, „Cywilizacja i Polityka” 2017, t. 15, nr 15, s. 127–128.

¹⁰ N. Göle, *Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries*, „Public Culture” 2002, t. 14, nr 1, s. 174.

Cyt. za: N. Fisher Onar, *Constructing Turkey Inc.: The Discursive Anatomy of a Domestic and Foreign Policy Agenda*, „Journal of Contemporary European Studies” 2001, t. 19, nr 4, s. 469.

¹¹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 134–135.

¹² K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju...*, s. 128.

¹³ M. Szkudlarek, *Od Atatürka do Erdoğan...*, s. 55.

Ta „synteza wolnego rynku i wartości wspólnotowych” pozwoliła ugrupowaniu Erdoğanowi nie tylko odciąć się od zwalczanych przez kemalistów radykalnych i ksenofobicznych ugrupowań islamistycznych, ale również zyskać poparcie pozostałych, przeciwstawnych sobie frakcji opozycyjnych – konserwatywnych kręgów biznesowych oraz liberalnej i lewicującej inteligencji. Polityczna świeżość, wręcz rewolucyjność partii AKP, przyczyniała się do wygrywania przez nią wszystkich kolejnych wyborów lokalnych, parlamentarnych i prezydenckich, konsolidując w ten sposób „hegemonię wyborczą” i stając się „partią dominującą”, która od wygrania wyborów prezydenckich w 2007 roku stopniowo usuwała wojsko z przestrzeni politycznej¹⁴.

Zgodnie ze swoimi zapowiedziami Partia Sprawiedliwości i Rozwoju stała się siłą napędową procesów politycznej i gospodarczej liberalizacji, a także demokratyzacji i realnego zerwania z dziedzictwem autorytarnego reżimu. Pierwsze lata rządów AKP cechowała integracja społeczno-gospodarcza Turcji z Unią Europejską, która uwierzyła w szczerą intencję Erdoğanowi, by zbudować liberalne, acz świeckie państwo muzułmańskie, pragnące wejść w poczet państw unijnych. W latach 2002–2007, w dużej mierze pod unijną presją, przeprowadzono szereg reform wewnętrznych, m.in. zniesiono karę śmierci oraz uznano prymat i znaczenie umów międzynarodowych dla krajowego prawodawstwa. Najważniejsza była jednak stopniowa redukcja sił zbrojnych w kształtowaniu procesów politycznych i wynikająca z tego polityczna desekurytyzacja – kwestie znajdujące się na agendzie bezpieczeństwa stawały się stopniowo kwestiami stricte politycznymi, co niewątpliwie ułatwiało znalezienie kompromisowych rozwiązań problemów (łatwiej się rozmawia o polityce niż o bezpieczeństwie)¹⁵. Procesowi temu sprzyjało zastępowanie kemalistycznych urzędników absolwentami szkół prowadzonymi przez politycznego sprzymierzeńca Erdoğanowi – umiarkowanego muzułmańskiego myśliciela, uczonego i biznesmena Fethullaha Gülena, którego szkoły miały wówczas renomę najlepszych w kraju¹⁶.

Symbolem „nowej”, zdesekurytyzowanej polityki zagranicznej Turcji stało się jej gospodarcze i geopolityczne zainteresowanie arabskimi sąsiadami. Głównym architektem nowej polityki zagranicznej Ankary był Ahmet Davutoğlu – naukowiec, który dzięki wypracowaniu bliskich kierownictwu AKP koncepcji geopolitycznych i konkretnych zaleceń praktycznych mających służyć

¹⁴ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 134–135.

¹⁵ K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju...*, s. 128; J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 156.

¹⁶ Film dokumentalny: *Erdogan: narodziny władzy absolutnej*, reż. Anne-Fleur Delaistre, Francja, 2017.

ich realizacji, otrzymał od Erdoğana stanowisko kolejno: głównego doradcy ds. polityki zagranicznej, ministra spraw zagranicznych i premiera. W swojej pracy naukowej *Strategiczna głębia* z 2001 roku głosił, iż obok tradycyjnych wyznaczników potęgi, takich jak położenie geograficzne, siła militarna czy potencjał demograficzny, do głosu dochodzi składająca się z tradycji, kultury i dziedzictwa historycznego tzw. historyczna głębia, od której kemaliści sztucznie się oddzielili, czyniąc tym samym Turcję instrumentem USA w jego polityce zimnowojennej, a następnie w hegemonii globalnej. Jego zdaniem podporządkowanie stosunków z Bliskim Wschodem sojuszowi z Zachodem nie służyło interesom Turcji, a sama cywilizacja zachodnia wyczerpała już swój potencjał rozwoju. Davutoğlu wzywał do przebudzenia tzw. woli narodowej, czyli podpartej pewnością siebie ambicji uczynienia z Turcji nowoczesnego mocarstwa globalnego. Zamiar ten miał zostać zrealizowany dzięki pełnemu wykorzystaniu marginalizowanych przez kemalistów tureckich atrybutów mocarstwowych jakimi były: transkontynentalne położenie, mogące oddziaływać na całą Afroeurazję, znaczna i dynamiczna populacja, silna armia oraz historyczno-kulturowe dziedzictwo Imperium Osmańskiego, które zdaniem Davutoğlu mogło poprzez swój uniwersalistyczny charakter w sposób pokojowy przyciągać i jednoczyć liczne narody i świat islamu. Zaznaczył on jednak, że sukces zrealizowania przez Turcję swojej mocarstwowej strategii zależy od pięciu czynników. Były nimi: posiadanie demokratycznej formy rządów, pokojowe rozwiązywanie sporów z państwami blokującymi turecki potencjał (zasada „zero problemów z sąsiadami”), pogłębianie relacji z ościennymi regionami i innymi obszarami świata metodami soft power (m.in. mediacje i rozwój stosunków społeczno-kulturowych), prowadzenie wielowymiarowej polityki bez uzależniania się od jednego aktora na scenie międzynarodowej, a także tzw. rytmiczna dyplomacja, czyli aktywne, regularne i jak najczęstsze kontakty z partnerami zagranicznymi oraz długoterminowe angażowanie się Turcji na możliwie jak największej liczbie forów¹⁷.

Dzięki otwartemu utożsamianiu Turcji z Imperium Osmańskim, kraj ten zaczął budować na Bliskim Wschodzie swoją strefę wpływów – tureccy dyplomaci zaczęli w relacjach bliskowschodnich odnosić się do wspólnej regionalnej tożsamości geopolitycznej, zaś sama Ankara chętnie przedstawiała współczesną Turcję jako predestynowaną do roli neoosmańskiego mocarstwa przewodzącego muzułmanom na całym świecie i broniącego ich praw – doktrynę „zero problemów z sąsiadami” zawarto wręcz w programie politycznym AKP. Miejsce stosowanego przez kemalistów siłowego oddziaływania na przestrzeń międzynarodową zajęło budowanie przyjaznych relacji z sąsiadami poprzez

¹⁷ Sz. Ananicz, *Samotność w cnocie. Ideologia nowoturecka w polityce zagranicznej Turcji*, OSW, Warszawa 2015, s. 14–17.

dialog, współpracę gospodarczą i regionalną stabilizację. Realizacji tureckich ambicji geopolitycznych sprzyjał społeczny awans wręcz dyskryminowanych przez kemalistów tzw. islamskich kalwinistów – biznesmenów i przedsiębiorców pochodzących z rolniczej, konserwatywnej i proreligijnej środkowej Anatolii, którzy zdywersyfikowali turecką wymianę handlową. W odróżnieniu od zorientowanych na partnerów zachodnich starych elit finansowych z metropolii stambulskiej, anatolijska burżuazja, ze względu na czynnik kulturowy i geograficzny, opowiadała się za otwarciem Turcji na Bliski Wschód, co AKP uznało za kluczowy instrument umacniający pozycję międzynarodową Turcji i ułatwiający jej autonomizację i uniezależnienie się od wektora zachodniego w polityce międzynarodowej¹⁸. Prestiż Ankary podkreślało również przyznanie w 2005 roku Republice Turcji statusu oficjalnego kandydata do struktur Unii Europejskiej¹⁹.

Kemal Kirişçi stwierdził wprost, że traktowanie arabskich sąsiadów „po europejsku” było jawnie wzorowane na standardach unijnych – sam mówił, że cele, jakie chciała w ten sposób osiągnąć Turcja, niewiele różniły się od ambicji Unii realizowanych w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa²⁰. Juliette Tolay stwierdziła wręcz, iż Turcja porzuciła realistyczną perspektywę równowagi sił na rzecz „idealistycznej koncepcji postmodernistycznego świata bez granic”²¹. Symbolizowała to masowa liberalizacja wizowa – w 2007 roku zniesiono wizy dla obywateli Maroka i Tunezji, a dwa lata później również dla Syryjczyków, Jordańczyków i Libańczyków, co przełożyło się na znaczny wzrost liczby arabskich turystów w Turcji.

Prawda była jednak taka, iż inicjowane przez AKP zacieśnianie międzynarodowych relacji z państwami bliskowschodnimi nie miało na celu szerzenia demokracji na Bliskim Wschodzie – polityka zagraniczna „nowej” Turcji bazowała tylko na współpracy gospodarczej i wspólnym dziedzictwie kulturowym, bez chęci wdrażania reform demokratycznych czy zmian ustrojowych. Turecka działalność międzynarodowa była oparta na podtrzymywaniu autorytarnego

¹⁸ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 156–158, 232–233.

¹⁹ K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju...*, s. 128.

²⁰ K. Kirişçi, *Turkey's Middle Eastern Assets*, [w:] T. Behr (red.), *Hard Choices. The EU's Options in a Changing Middle East*, The Finishing Institute of International Affairs, 2011, Report 28, s. 27, http://www.fia.fi/en/publication/185/hard_choices/ (dostęp: 12.05.2014). Zob. też: Ç. Üstün, *EU and Turkish Neighborhood Policies: Common Goals*, „Caucasian Review of International Affairs” 2010, t. 4, nr 4, s. 342–353; D. Günay, K. Renda, *Usages of Europe in Turkish Foreign Policy Towards the Middle East*, s. 55. Cyt. za: J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 163–164.

²¹ M. Mufti, *A Little America: The Emergence of Turkish Hegemony*, „Middle East Brief” 2011, nr 51, s. 3. Cyt. za: ibidem, s. 165.

status quo, a ona sama była pełna absurdów: choć Ankara wielokrotnie krytykowała Izrael za łamanie praw człowieka w Strefie Gazy, intensyfikowała jednocześnie relacje i wspierała oskarżanego o ludobójstwo sudańskiego przywódcę Omara al-Baszira²².

Arabska Wiosna i polityczna degeneracja Turcji pod rządami AKP po 2013 roku

Wybuch Arabskiej Wiosny w 2011 roku zdawał się oznaczać szczyt potęgi Turcji. Kierownictwo AKP oceniało sukcesy społecznych rewolt przeciw autokracjom w Afryce Północnej i próby odsunięcia klanu Al-Asadów od władzy w Syrii jako potwierdzenie tezy o wyczerpaniu się dotychczasowego systemu międzynarodowego, który spychał Turcję na boczny tor. Turcja porzuciła realizowaną dotychczas politykę „zero problemów” na rzecz jawnej ekspansji swoich wpływów politycznych. Wraz z erozją dotychczasowego ładu regionalnego, Ankara zaczęła przedstawiać się jako rzecznik „arabskiej ulicy”, który jako część Bliskiego Wschodu i globalnej wspólnoty muzułmańskiej musi wspierać krzywdzone przez prozachodnie dyktatury bliskowschodnie państwa i społeczeństwa. Zgodnie z tą koncepcją, nazwaną „Pax Turcica”, Ankara nawiązywała stosunki z wybranymi aktorami politycznymi i społecznymi z obejściem oficjalnych władz, które uznała za narzucone przez Zachód i oderwane od lokalnych ludów i tradycji²³. Sama Republika Turcji przedstawiała się jako modelowy przykład polityczno-społeczno-kulturowego godzenia wartości zachodnich z muzułmańskim dziedzictwem, który jako spadkobierca Imperium Osmańskiego ma za zadanie zażegnać trapiące państwa bliskowschodnie problemy, jakimi są konflikty polityczne i religijne, a także brak wzrostu gospodarczego i rozwoju społeczno-politycznego²⁴.

Początkowo rola Turcji jako arabskiego wyzwoliciela i „starszego brata” wydawała się przynosić korzyści – porewolucyjne rządy w Egipcie i Tunezji pragnęły przyjąć łączący islam z demokracją „model turecki”, zaś Rania Abouzeid wprost porównała status premiera Erdoğan w porewolucyjnych państwach Afryki Północnej do „gwiazdy rocka”²⁵. Na Arabskiej Wiośnie międzynarodowy

²² J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 163–167.

²³ Przyszły premier Davutoğlu głosił wręcz, że dzięki Arabskiej Wiośnie Bliski Wschód wyzwoli się z „mentalności” wrogości i nieufności, którą zapoczątkował porządek narzucony Arabom przez porozumienie Sykes-Picot z 1916 roku. Zob. szerzej: ibidem, s. 167.

²⁴ Sz. Ananicz, *Samotność w cnocie...*, s. 22–23, 25–27.

²⁵ R. Abouzeid, *Why Turkey's Erdogan Is Greeted Like a Rock Star in Egypt*, „Time”, 13.09.2011, <https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2093090,00.html> (dostęp: 26.03.2023).

kapitał zbudowała również sama Partia Sprawiedliwości i Rozwoju – wiele nowo powołanych partii w regionie bliskowschodnim, zwłaszcza tych związanych z Bractwem Muzułmańskim, nawiązywało w swoich nazwach do tureckiego ugrupowania (m.in. Partia Wolności i Budowy w Egipcie). Według ankiety przeprowadzonej wśród społeczności arabskich w 2011 roku przez Brookling Institution, Turcja została uznana za największego zwycięzcę Arabskiej Wiosny – Ankara budowała regionalne sieci powiązań z bliskimi jej ideologicznie ugrupowaniami, które wydawały się pewne zyskania władzy²⁶.

Szybko się jednak okazało, że procesy wywołane przez Arabską Wiosnę nie tylko nie wzmacniały regionalnej pozycji Turcji, ale nawet przyczyniły się do politycznej izolacji tegoż państwa. Natychmiastowe porzucenie głoszonej wcześniej roli mediatora i ingerowanie w wewnętrzne sprawy państw arabskich dla własnych korzyści geopolitycznych podważyły zaufanie państw Bliskiego Wschodu do tego kraju. Nieskrywane nawiązywanie Ankary do wspólnej osmańskiej przeszłości zaczęto postrzegać jako partykularny turecki nacjonalizm zamiast uniwersalistycznego dziedzictwa duchowego czy atrakcyjnego dla regionu programu politycznego. Uprzedzenia wobec Turcji zostały wzmocnione oskarżeniami o polityczny oportunizm – przed 2011 rokiem jawnie tolerowała ona zjawiska społeczno-polityczne, którym od wybuchu Arabskiej Wiosny kategorycznie się sprzeciwiała. Skorumpowanie i brak społecznej legitymizacji muzułmańskich reżimów jakoś nie przeszkadzały jej w rozwijaniu współpracy z Iranem, gdzie w 2009 roku wybuchły protesty przeciw sfałszowanemu wyborom prezydenckim, ani z Sudanem, w którym prezydent Al-Baszir dokonywał regularnych czystek etnicznych wobec ludności Darfuru. Arabska Wiosna była również okresem, w którym państwa zachodnie odcięły się od Turcji w wyniku sprzecznych interesów (Ankara nie popierała zachowania starych granic państw bliskowschodnich) i silnego akcentowania przez polityków AKP moralnej wyższości polityki tureckiej oraz dwulicowości i koniunkturalizmu Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych²⁷.

Fiasko tureckich strategii geopolitycznych przypieczętował sposób dobierania sobie bliskowschodnich partnerów. Ankara zawierała sojusze, bazując na przesłankach ideowych zamiast na pragmatycznych strategiach, co pokazuje stosunek Turcji wobec Bractwa Muzułmańskiego, które AKP uważa za ideologicznego kuzyna. Warto bowiem wiedzieć, że rządzący Egiptem w latach 2012–2013 Muhammad Mursi, który oficjalnie reprezentował interesy tej religijnej organizacji społeczno-politycznej, wywodził się z partii o bliźniaczej nazwie – Partia Sprawiedliwości i Pokoju. Obalenie jego reżimu przez egipską armię

²⁶ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 168–169.

²⁷ Sz. Ananicz, *Samotność w nocie...*, s. 38–39.

budziło z kolei skojarzenia z wymuszoną dymisją islamistycznego premiera Turcji Erbakana sprzed szesnastu lat. Ceną kontynuacji poparcia dla Bractwa, zarówno w trakcie sprawowania przez nie władzy państwowej w Egipcie, jak i po jego faktycznym wyeliminowaniu z egipskiego życia politycznego w lipcu 2013 roku, stało się zamrożenie stosunków z Kairem, czyli potencjalnie ważnym partnerem na Bliskim Wschodzie²⁸. Równie bolesną klęską tureckiej polityki geopolitycznej stała się krwawa pacyfikacja syryjskich protestów przez Baszara al-Asada i sam stosunek Turcji wobec antyasadowskiej opozycji, co rozwinęło w następnym punkcie²⁹.

Rozbiciu budowanych przez dekadę złożonych polityczno-gospodarczych relacji Turcji z państwami arabskimi towarzyszyło ujawnienie dyktatorskich zapędów premiera, a od 2015 roku prezydenta Recepta Erdoğan i samej AKP. Wraz z postępującym procesem osłabienia wpływu sił zbrojnych na politykę oraz zawłaszczenia struktur administracji państwowej, Erdoğan zmarginalizował retorykę o europejskiej integracji na rzecz bliskowschodnich ambicji mocarstwowych, zaś doktrynę wewnętrznego konsensusu zastąpił istniejącą od 2010 roku dychotomią „nowa” versus „stara” Turcja³⁰. Kiedy tylko AKP uporała się z armią, neutralizując, wręcz pacyfikując jej wpływy, zaczęła zwalczać inne środowiska kontestujące jej hegemonię. Partia Erdoğan sama powieliła praktyki kemalistów, reprodukując i utrwalając „ograniczony i ograniczający paradygmat demokracji”, czemu służyły klientelistyczne powiązania z „anatomią burżuazji”³¹.

Dyktatura Erdoğan uwidoczniła się w 2013 roku. Wówczas oddziały prewencji policji brutalnie spacyfikowały proekologiczny, acz obejmujący również kwestie polityczne, stambulski protest o ochronę parku Gezi, zaś sam premier Erdoğan wyzwał jego uczestników od „çapulcu” – „rozrabiaczy, szabrowników, meneli i łobuzów”³². Ten dowód istnienia możliwości upadku władzy AKP przełożył się na zwiększenie paranoi Erdoğan – Adam Szymański wskazał, iż od tego momentu Erdoğan zaczął w swojej retoryce wskazywać na wrogów zarówno zewnętrznych (międzynarodowe lobby finansowe), jak i wewnętrznych,

²⁸ Zamrożenie stosunków egipsko-tureckich objawia się w postaci wzrostu cen za transport tureckich towarów przez Kanał Sueski. Kair zainicjował również ewidentnie wymierzoną w Turcję współpracę energetyczną z wrogimi wobec niej Grecją i Republiką Cypryjską, a także skutecznie zablokował na forum ONZ, razem z Arabią Saudyjską, przyznanie Turcji statusu tymczasowego członka Rady Bezpieczeństwa w 2014 roku.

²⁹ Ibidem, s. 27–28.

³⁰ K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju...*, s. 129.

³¹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 141–142.

³² Ibidem, s. 142.

których przeciwstawiał popierającym go uczciwym obywatelom³³. Choć symbolicznymi przeciwnikami wewnętrznymi Erdoğan stali się sympatycy kemalizmu skupieni w funkcjonującym od 1919 roku ugrupowaniu Republikańskiej Partii Ludowej (CHP), największe zagrożenie dla AKP zaczął stanowić jej sojusznik, Fethullah Gülen, którego zwolennicy zdominowali państwową administrację, a on sam zaczął być postrzegany jako rywal Erdoğan w walce o poparcie społeczne. Kiedy krótko po stłumieniu stambulskich protestów turecki premier postanowił zastąpić gülenistów bliższymi stronnikami, jego dawny sojusznik upublicznił w grudniu tego samego roku dowody afer korupcyjnych stronników i członków rodziny Erdoğan na dużą skalę (defraudacje, klientelizm i pośrednictwo w handlu irańską ropą, na którą nałożone było międzynarodowe embargo). Wbrew przewidywaniom gülenistów AKP nie straciło władzy – Erdoğan publicznie oświadczył Turkom, iż skorumpowana nie jest jego partia, tylko państwowe instytucje wyczekujące jego upadku za wprowadzane przez niego reformy. Po tym wystąpieniu zamknął on prowadzone przeciw niemu śledztwo, zdymisjonował dziesiątki związanych z nim funkcjonariuszy, zaś sam Fethullah Gülen uciekł do USA³⁴.

Ukoronowaniem procesu zaprowadzania w Turcji nowej dyktatury był nieudany wojskowy zamach stanu z 2016 roku, który dał pretekst do czystek we wnętrzu wojska, szkół i służb dyplomatycznych, a także posłużył za „mit założycielski nowej Turcji”³⁵. W wyniku ogólnokrajowego referendum z 2017 roku zmieniony został również ustroj państwowy z parlamentarnego na prezydencki. Erdoğan wprost uznał trójpodział władzy za zwykły ogranicznik skuteczności rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, zaś samą opozycję jako hamulec we wprowadzaniu reform. Guillermo O'Donnell stwierdził wprost, iż Erdoğan bazuje na przekonaniu, że „namaszczone w wyborach przywódca staje się ucieleśnieniem najwyższych celów państwa i narodu, a wyborcy delegujący władzę – pasywnym, wiwatującym na cześć lidera audytorium”. Sama hegemoniczna partia AKP jest dobrze zorganizowana i liczna (ponad 11 mln członków w 2022 roku), zaś opozycja niezwykle słaba i nieadekwatna programowo do

³³ Ibidem.

³⁴ Film dokumentalny: *Erdogan: narodziny władzy absolutnej...*

³⁵ Pomimo teorii, iż pucz ten został zainscenizowany przez AKP, o czym świadczyć ma niezajęcie przez wojsko kluczowych instytucji państwowych czy niebezpieczne podburzenie przez Erdoğan tureckich cywilów do atakowania pojazdów wojskowych, Ośrodek Studiów Wschodnich twierdzi, iż ta próba wojskowego zamachu stanu nie mogła wynikać z inicjatywy Erdoğan, gdyż nie zdołał on jeszcze wymienić dostatecznie dużo kadry wojskowej na ludzi mu oddanych. Zob. szerzej: *Nieudany pucz w Turcji i jego następstwa*, OSW, 18.07.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-18/nieudany-pucz-w-turcji-i-jego-nastepstwa> (dostęp: 19.01.2023).

wydarzeń państwowych, tak, że niektórzy obserwatorzy współczesnej Turcji określają jej współczesny ustrój mianem „erdoğanizmu”³⁶.

Samo AKP opiera swoje rządy na tzw. polityce nowotureckiej, która bazuje na oczernianiu dawnej władzy i reislamizacji Turcji, która nigdy się w pełni nie zlaicyzowała. Recep Erdoğan opisuje „starą” Turcję kemalistów jako czas ucisku, dyskryminacji, korupcji i narzucania laickości, zestawiając ją ze swoją „nową” Turcją, którą opisuje jako czas demokratyzacji i doniosłych politycznych przemian. Ta „nowa” Turcja symbolicznie odcina się od przeszłości kemalistowskiej i ponownie odkrywa swoją tożsamość osmańską, co pokazuje stosunek AKP wobec świąt państwowych. Świąta odnoszące się do historii Republiki (np. Dni Atatürka) zostały zdegradowane do poziomu prowincji, poświęcono więcej uwagi wydarzeniom, które przez długi czas nie były obchodzone w świeckiej Republice Turcji, jak m.in. „święto podboju” upamiętniające zdobycie Konstantynopola (Stambułu) w 1453 roku przez wojska osmańskie. Sam Erdoğan często używa pojęcia „mentalność CHP”, służącego za narzędzie krytykowania swoich przeciwników – kiedy podczas stambulskich protestów z 2013 roku namalowano sprayem napis: „Tyrania zaczęła się w 1453 roku”, Erdoğan skomentował to słowami: „To jest mentalność CHP, to pasuje do mentalności CHP. Nie mogli strawić, że czasy ciemności są już zamknięte”³⁷.

Z kolei sama demokratyzacja w wykonaniu AKP okazała się tak naprawdę rehabilitacją islamu i zgodą na powrót religii do obszaru, w którym do tychczas nie miała ona prawa bytu. Konflikt między Gülenem a Erdoğanem symbolizował wręcz walkę między reprezentowanym przez gülenistów islamem obywatelskim, pragnącym budować społeczeństwo obywatelskie na wartościach muzułmańskich, a islamem politycznym AKP, definiującym islam jako narzędzie kontrolowania ludzi i świętość narodową, którą Erdoğan łaskawie przywrócił narodowi tureckiemu. Bezwzględne wykorzystywanie islamu jako narzędzia społeczno-politycznego, w postaci np. zakazu emisji *Kubusia Puchatka* za propagowanie pozytywnego wizerunku zakazanej wieprzowiny (postać Prosiaczka) i publicznego podważania równości płci przez erdoğanistów, jest akceptowane przez tureckie społeczeństwo głównie dlatego, że kemalistowska sekularyzacja miała charakter odgórny i sztuczny. Służyła ona bowiem jedynie wąskiej grupie intelektualistów, zaś okres zdominowania przestrzeni publicznej przez religię został uznany przez konserwatywną większość tureckiego społeczeństwa za moment swobodnego okazywania swoich prawdziwych przekonań³⁸. Śladem swoich poprzedników AKP również chroni

³⁶ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 145.

³⁷ K. Bieniek, *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju...*, s. 130–131.

³⁸ M. Szkudlarek, *Od Atatürka do Erdoğan...*, s. 62, 65–67.

„uświęcone” państwo przed krytyką, wymuszając na dziennikarzach stosowanie autocenzury i zamykając gazety, które następnie odsprzedaże „życzliwym” przedsiębiorcom³⁹.

Ujawnione w wyniku Arabskiej Wiosny „ograniczenia geopolitycznej wyobraźni Turcji” i status „drugiego Iranu, tyle że bez ropy”⁴⁰ przyczyniły się do resekurytyzacji tureckiej polityki. Ponowna podejrzliwość Turcji wobec uczestników stosunków międzynarodowych i wrogość wobec arabskich sąsiadów została ironicznie określona przez jednego z bliższych doradców prezydenta Erdoğan’a mianem „samotności w cnocie”. Zdaniem AKP Turcja jest „samotna”, gdyż broniła (wiernych jej) władz demokratycznych, zaś jej działalność polityczna opiera się na wartościach, których nie posiadają ani bliskowschodnie dyktatury, ani niechętnie interwencjom humanitarnym państwa zachodnie⁴¹. Sama „polityka nowoturecka” jest obca tak samo dla Zachodu, jak i dla większości aktorów bliskowschodnich. Państwa bliskowschodnie nie są zainteresowane przyjęciem patronatu Ankary, nie podzielają jej diagnozy sytuacji w regionie i nie podpisują się pod tureckimi receptami na kryzysy⁴².

Relacje Ankara – Damaszek przed i po 2011 roku

Opisane w poprzednich częściach dwie fazy zmian, jakie przyniosła Turcji działalność Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, dotyczyły w największym stopniu Syrii. Kraj ten stanowił przedmiot szczególnego zainteresowania zarówno dla kemalistów, jak i AKP przed ujawnieniem jej autorytarnego charakteru i po nim. Sam przebieg i charakter relacji władz tureckich i syryjskich był wyjątkowo złożony i zmienny. Można rzec, że Syria stanowiła dla Ankary poligon doświadczalny rozwiązań politycznych, jakie wypracowywała każda turecka władza.

Przed dojściem partii Erdoğan’a do władzy Syryjska Republika Arabska stanowiła ucieleśnienie politycznej sekurytyzacji czasów kemalizmu. Rządzona od 1971 roku przez szyicki klan Al-Asadów, sunnicka Syria była najbliższym dowodem kemalistycznego dogmatu o prymitywizmie i archaiczności kultury arabskiej, co miało podkreślać „europejskość” samej Turcji. Turecko-syryjską

³⁹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 143.

⁴⁰ A. Zarakol, *Problem Areas for the New Turkish Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 744–745. Cyt. za: J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 150.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Sz. Ananicz, *Samotność w cnocie...*, s. 42.

zawiść na tle kulturowym potęgowały realia geopolityczne – Damaszek był i jest nadal regionalnym sprzymierzeńcem Moskwy, zaś jednym z fundamentów nacjonalistycznego reżimu Al-Asadów było negowanie istnienia sprzymierzonego z Turcją Państwa Izrael. Wrogość pomiędzy tymi krajami napędzały ponadto nierozwiązane spory graniczne – Ankara zgłaszała pretensje o nierównomierny podział zasobów słodkiej wody w dorzeczu Tygrysu i Eufratu, podczas gdy Damaszek upominał się o turecką prowincję Hatay, która jest zamieszkiwana w dużej części przez arabską ludność alawitów, z których wywodzi się rodzina Al-Asadów. Konflikt między tymi państwami osiągnął apogeum w 1998 roku, kiedy to oba państwa stały na granicy wojny domowej – władze tureckie czuły się zobowiązane do najechania Syrii, gdy okazało się, iż w kraju tym ukrywa się lider terrorystycznego ugrupowania Partia Pracujących Kurdystanu (PPK)⁴³.

Choć relacje turecko-syryjskie zaczęły się poprawiać już w 1999 roku, kiedy to na mocy porozumienia w Adanie nastąpiła poprawa stosunków obu krajów w wymiarze gospodarczo-kulturowym, symbolizowanym przez wzajemne wizyty intelektualistów, poetów, artystów i muzyków, prawdziwy przełom nastąpił dopiero po objęciu władzy przez AKP. Chcąc odciąć Turcję od kemalizmu, Erdoğan postanowił uczynić z jej zaprzysięgłego wroga strategicznego partnera, w czym pomogła mu amerykańska inwazja na Irak w 2003 roku. Rządzący wówczas zaledwie trzy lata prezydent Baszar al-Asad obawiał się bowiem inwazji na swój kraj i zaczął szukać potencjalnych sojuszników, szczególnie, że II wojna w Zatoce Perskiej uwidoczniła istnienie wroga wspólnego zarówno dla erdoğanowskiej Turcji, jak i dla asadowskiej Syrii – społeczności kurdyjskiej. Zarówno Ankara, jak i Damaszek obawiały się, że w wyniku ataku USA na Irak, iracki Region Kurdystanu stałby się de facto niezależnym państwem i zaczęłby zachęcać zarówno tureckich, jak i syryjskich Kurdów do powstania przeciw nim (Kurdowie stanowili prawie 10% syryjskiego społeczeństwa)⁴⁴.

Agata Karbowska stwierdziła, iż konkretnym początkiem dobrosąsiedzkiej polityki Turcji z Syrią był rok 2004, kiedy to Baszar al-Asad, jako pierwszy syryjski oficjalny od (ich zdaniem) czasów I wojny światowej, udał się do Turcji i zaczął rozmawiać o metodach rozwiązywania wzajemnych sporów⁴⁵. W kolejnych latach Turcja umocniła jeszcze bardziej relacje z Damaszkiem, liberalizując reżim wizowy i ustanawiając strefę

⁴³ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 154.

⁴⁴ A. Karbowska, *Realizm ofensywny na przykładzie polityki Turcji wobec wojny w Syrii*, [w:] K. Kościelniak, K. Rak (red.), *Dziesięciolecie tragedii. Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania wojny domowej w Syrii 2011–2021*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022, s. 149; J. Wódka, *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji...*, s. 60.

⁴⁵ A. Karbowska, *Realizm ofensywny...*, s. 149.

wolnego handlu, co umożliwiało zarówno sprzedaż tureckich towarów Syryjczykom, jak również transportowanie ich przez Syrię na rynki państw Zatoki Perskiej⁴⁶. Recep Erdoğan osobiście angażował się w rozwój przyjacielskich relacji między tymi krajami – turecki premier wielokrotnie nazywał syryjskiego prezydenta swoim „bratem”, zaś Syria stanowiła najczęstszy kierunek jego wizyt zagranicznych. Erdoğan bronił nawet Al-Asada w momencie oskarżania syryjskiego reżimu o sponsorowanie zabójstwa libańskiego premiera Rafika al-Haririego w 2005 roku, twierdząc jednocześnie, że wpływy tureckie „ucywilizują” reżim w Damaszku⁴⁷. Apogeum dobrosąsiedzkich relacji miało miejsce dopiero w 2009 roku, wraz z ustanowieniem Wysokiej Rady Współpracy Strategicznej, w ramach której organizowano wspólne posiedzenia rządów obu państw. W tym samym roku odbyły się również wspólne turecko-syryjskie manewry wojskowe, a turecki prezydent Abdullah Gül ogłosił, iż „Syria to dla Turcji brama na Bliski Wschód, zaś Turcja jest dla Syrii bramą do Europy”⁴⁸.

Chociaż wytrawni badacze spraw tureckich docenili dyplomatyczno-gospodarcze wysiłki reżimu Erdoğan w poprawę relacji z Syrią, określając je mianem wydarzeń „bezprecedensowych” i nie do pomyślenia w dotychczasowej historii dyplomacji współczesnej Turcji, bliskie relacje z Damaszkiem okazały się być nic niewarte w 2011 roku. Dla władz tureckich syryjska wojna domowa była najbardziej złożonym problemem, jaki wywołała Arabska Wiosna, bowiem dotyczyła ona kilku płaszczyzn jednocześnie. Nie licząc utraty przez Turcję dopiero co zbudowanych bliskich relacji gospodarczo-kulturowych, konflikt ten uwzględniał stawienie czoła konfliktom na tle religijnym (ała-wicka mniejszość rządziła sunnicką większością), agendzie demokratyzacyjnej, kwestii równowagi sił oraz zagrożeniu kurdyjskim separatyzmem. Chcąc nie dopuścić do dezintegracji Syrii, Erdoğan proponował swemu „bratu” przeprowadzenie reform gospodarczych i społecznych, ale Al-Asad odpowiedział tylko kontynuacją pacyfikacji demonstracji. Symbolem zupełnego załamania dawnych syryjsko-tureckich relacji stała się wypowiedź syryjskiego ministra informacji Omrana al-Zubia, który na prośbę Ankary, by władzę w Syrii przejął rząd tymczasowy, ogłosił wprost, że „Turcja to nie sułtanat osmański, a tureckie ministerstwo spraw zagranicznych nie ma prawa mianować swoich namiestników w Damaszku, Mekce, Kairze czy Jerozolimie”. Wypowiedź ta oraz zestrzelenie przez Syrię tureckiego samolotu rozpoznawczego i zabicie na

⁴⁶ A. Dzisiów-Szuskiewicz, *Regionalna rywalizacja o Syrię*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22, s. 97.

⁴⁷ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 160.

⁴⁸ Ibidem, s. 159–160.

syryjsko-tureckiej granicy pięciu tureckich cywilów przez syryjskie siły zmusiło Ankarę do powrotu polityki wrogości z lat 90.⁴⁹

Oficjalne zaangażowanie Turcji w syryjską wojnę rozpoczęło się już w maju 2011 roku, kiedy to udzieliła poparcia syryjskim opozycyjnym aktywistom, którzy, zebrawszy się w Stambule, omówili formy zmiany reżimu. Ankara gościła i szkoliła również na swoim terytorium, pod nadzorem Narodowej Organizacji Wywiadowczej, dezertków z armii syryjskiej, z których w lipcu 2011 roku wyłoniła się Wolna Armia Syrii, dozbrajana zresztą przez Narodową Organizację Wywiadowczą. W 2012 roku zaangażowanie to stopniowo przekształciło się w starcia graniczne i bezpośrednie interwencje wojskowe, które doprowadziły do tureckiej okupacji północnej Syrii od sierpnia 2016 roku⁵⁰.

Obecnie Turcja jest zaprzysięgłym wrogiem Damaszku i pasywnym uczestnikiem syryjskiej wojny domowej – udziela schronienia syryjskim uchodźcom, gości przedstawicieli syryjskiej opozycji, a nawet zezwoliła członkom dozbrajanej przez siebie Wolnej Armii Syrii na utrzymywanie baz na swoim terytorium. Z tego powodu Turcja weszła w konflikt z przyjaźniami neutralnymi dla reżimu Al-Asada Chinami oraz jawnie go wspierającą Rosją, z którą Turcja zakończyła niedawno historyczną wrogość⁵¹. Ankara bardzo negatywnie zareagowała na rosyjskie oraz chińskie dwukrotne veto rezolucji nakładającej sankcje na Syrię, określając je jako nieodpowiedzialne i nieprzystające stałemu członkowi Rady Bezpieczeństwa ONZ. Przyszły premier Davutoğlu zaapelował nawet o izolowanie państw wspierających syryjski reżim – później wypowiedź ta była łagodzona (również pod wpływem reakcji opozycji).

Turcja podejmuje bezpośrednie działania militarne jedynie wobec neutralnych wobec syryjskiego reżimu, ale wrogich Turcji kurdyjskich bojówek, co zostanie opisane w następnych punktach. Tak samo jednak jak przed rokiem 2011, działania Erdoğan są dalekie od chęci zaprowadzenia w Syrii demokracji – Ankara pragnie zastąpić niedotrzymującego obietnic „krwawego dyktatora” rządem kontrolowanym przez bliskich AKP islamistów ze „Stowarzyszenia

⁴⁹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji...*, s. 63.

⁵⁰ A. Karbowska, *Realizm ofensywny...*, s. 151–152.

⁵¹ Znaczący dowód, iż wrogość turecko-rosyjska sięga roku 1568, gdy wybuchła pierwsza wojna między Osmanami a Carstwem Rosyjskim. Do 1917 roku oba państwa walczyły ze sobą przynajmniej 17 razy i za każdym zwycięsko wychodziła z nich Rosja. Zimna Wojna jeszcze mocniej podkreśliła wrogość z Kremlem – rolę Turcji jako zachodniego „buforu” przed wpływami sowieckimi. Punktem zwrotnym w relacjach turecko-rosyjskich był rok 2005, kiedy to premier Erdoğan odbył aż cztery spotkania z rosyjskim prezydentem Putinem. Zbliżyła ich wspólna frustracja polityką stosowaną przez USA na Bliskim Wschodzie. Zob. szerzej: J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 161.

Braci Muzułmanów”, którzy mieliby po zakończeniu wojny ponownie nawiązać przyjacielskie relacje z Turcją. Strategia ta jest równie mało elastyczna i niepraktyczna jak w przypadku porewolucyjnego Egiptu. Faworyzowane politycznie przez Ankarę Bractwo zostało bowiem zmarginalizowane w szeregach antyasadowskiej opozycji już w listopadzie 2012 roku, kiedy to zdominowana przez nie Syryjska Rada Narodowa (SNR) weszła w skład szerszej Narodowej Koalicji Syryjskich Sił Rewolucyjnych i Opozycyjnych. Choć Ankara popiera nowe ugrupowanie i udziela mu logistycznego wsparcia, tureckie zaangażowanie międzynarodowe nie jest wobec niej tak silne jak wobec SNR. Nie tylko osłabiło to wpływ Turcji na opozycję syryjską, ale także ugodziło w stosunki z patronami nowego ugrupowania opozycyjnego, czyli Arabią Saudyjską i Katar⁵².

Syria stanowi dla Partii Sprawiedliwości i Rozwoju najistotniejszy element działalności politycznej Turcji na Bliskim Wschodzie. Nawet kiedy nie można nawiązać przyjaznych relacji z Damaszkiem, Ankara walczy o uzyskanie w Syrii władzy dla frakcji ją popierających. Istnieją jeszcze inne, bardziej wyrafinowane sposoby, w których Turcja wykorzystuje czynnik syryjski do budowania swoich wpływów politycznych. Zostaną one omówione w dwóch następnych punktach.

Syryjscy uchodźcy jako narzędzie polityczne

Zaangażowanie Ankary w Syrii dało Turcji możliwość wywierania wpływu na Unię Europejską poprzez zarządzanie przepływami uchodźców. Wynika to z jej uwarunkowań geopolitycznych – Republika Turcji sąsiaduje bezpośrednio z pogrążoną w wojnie domowej Syrią, z którą licząca sobie 900 km granica jest trudna do kontrolowania. Co ciekawe, nie licząc faktu, że terytorium tureckie stanowi najkrótszą drogę z Azji na kontynent europejski, do ucieczki na terytorium Turcji zachęcają Syryjczyków również etniczno-religijne, wręcz rodzinne, koneksje z tym krajem. W regionie tym silnie zakorzeniona jest także tradycja migracji – w XX wieku pogranicze syryjsko-tureckie stanowiło cel uchodźczy przed prześladowaniami tureckich Kurdów. Aktualny problem Turcji z utrzymaniem liczącej 3,6 mln osób grupy syryjskich uchodźców jest jednocześnie skutkiem błędnych kalkulacji politycznych erdoğanistów⁵³.

⁵² Sz. Ananicz, *Samotność w cnotcie...*, s. 28; A. Dzisiów-Szuszkiewicz, *Regionalna rywalizacja...*, s. 98–99.

⁵³ A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Turcja a problem uchodźców syryjskich*, „Komentarze OSW” 2015, nr 186, s. 2.

Na początku wybuchu syryjskiej wojny domowej Turcja wprowadziła politykę otwartych drzwi dla uchodźców, spodziewając się szybkiego zakończenia konfliktu zwycięstwem syryjskiej opozycji. Ankara, zapraszając uchodźców do siebie, liczyła, że Syryjczycy, zafascynowani tureckim modelem społeczno-politycznym, będą po powrocie do siebie szerzyć pozytywny wizerunek Turcji i tym samym zachęcać powojenny rząd w Damaszku do nawiązania zażyłych relacji z tym krajem, uznając jednocześnie jego wyższość. W tym celu AKP mobilizowała Turków do aktywnego okazywania Syryjczykom wsparcia, przy pomocy stricte imperialnej retoryki, m.in. odwoływania się do tureckiej misji cywilizacyjnej na Bliskim Wschodzie czy odpowiedzialności Turcji za muzułmańskich mieszkańców dawnych ziem Imperium Osmańskiego. Do czerwca 2014 roku syryjscy uchodźcy spotykali się z faktycznym wsparciem ze strony władz. Syryjczycy ulokowani w obozach dla uchodźców oraz ci, którzy rozjechali się po całym kraju żyjąc ze środków własnych, otrzymywali status „gościa”, a od 2014 roku byli objęci „czasową ochroną”, uprawniającą do bezpłatnej opieki zdrowotnej oraz edukacji z wykładowym językiem arabskim. Działaniom wewnętrznym towarzyszyła antyzachodnia retoryka, zarzucająca Zachodowi opieszałość w zaatakowaniu zbrodniczego reżimu Baszara al-Asada, do czego chętnie dołączyłaby Turcja⁵⁴.

W 2016 roku polityczne przewidywania Ankary okazały się ostatecznie błędne. Zamiast wyciszenia syryjskiej wojny domowej, Turcja została w nią bezpośrednio wciągnięta w wyniku umocnienia się wrogiego wobec niej kurdyjskiego ugrupowania – Partii Unii Demokratycznej (PYD) i przeniesienia się jej walk z terrorystami ISIS bezpośrednio na terytorium Turcji, co zresztą symbolizował zamach bombowy w mieście Suruç na południu kraju. Jeszcze większy wzrost liczby uchodźców z powodu okrucieństw dokonywanych przez ISIS, a także coraz bardziej widoczne społeczno-ekonomiczne skutki utrzymywania uchodźców (m.in. rosnące ceny nieruchomości, spadające płace, brak miejsc w szpitalach) i społeczne niezadowolenie z autorytaryzmu Recepta Erdoğan zmusiły partię AKP do rewizji polityki wobec uchodźców. Chcąc zmniejszyć ich liczbę, Ankara już na początku 2015 roku zaczęła nieformalnie ograniczać politykę otwartych drzwi, a także zwiększać pomoc dla organizacji pozarządowych świadczących pomoc w samej Syrii, oraz głosić, iż w tym kraju nie ma tragedii humanitarnej, przez co uchodźcy mieliby pozostać na terytorium syryjskim. Działania te oznaczały w praktyce ignorowanie napływających fal uchodźców (m.in. w związku z niemożnością uszczelnienia granicy) i milczące przyzwolenie na ich tranzyt do Europy, by doraźnie ograniczyć problem. Ankara przestała nawet rejestrować uchodźców przybywających do Turcji⁵⁵.

⁵⁴ Ibidem, s. 2–3.

⁵⁵ Ibidem, s. 3–4.

Chcąc zmniejszyć ogromne koszty finansowe i społeczne, a także podnieść notowania AKP, Ankara zdecydowała się w połowie 2015 roku wykorzystać syryjskich uchodźców jako instrument nacisku na Unię Europejską. Erdoğan i jego zwolennicy chcieli w ten sposób nie tylko uzyskać określone korzyści polityczne w relacjach z Brukselą, ale również zbudować swój własny polityczny kapitał. Nie licząc bowiem przyznania Turcji w 2016 roku 6 mld euro pomocy finansowej oraz unijnego zobowiązania do rozważenia wejścia Turcji do UE i przyspieszenia wizowej liberalizacji z tym krajem, Erdoğan cynicznie wykorzystywał europejskie problemy do podkreślania siły swojej partii. Podkreślając zależność Europy od działań Turcji, wcześniejsze lekceważenie przez Unię problemu syryjskiego oraz wyjątkowość osiągnięć, jakich Turcja dokonała pod przywództwem AKP, Erdoğan pragnął zmobilizować i skonsolidować swój elektorat w czasie, kiedy jego partia (chwilowo) straciła w 2015 roku samodzielną większość parlamentarną. Erdoğan pragnął również zwiększyć swoją własną popularność poprzez odwoływanie się do idei silnego przywództwa, zdolnego stawić czoło wszelkim zagrożeniom, a nawet do europejskiej islamofobii. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju liczyła ponadto, iż zastraszenie Brukseli napływem uchodźców zmusi ją zarówno do porzucenia sojuszu z kurdyjskimi bojownikami, jak i zaakceptowania jej planów relokacji syryjskich uchodźców na przygraniczne terytoria syryjskich Kurdów⁵⁶. Stworzenie na kontrolowanych przez tureckie wojska terytoriach w północnej Syrii „bezpiecznej strefy” stanowi dla Ankary najważniejszą część jej polityki wobec Syrii. Turcja zamierza bowiem w ten sposób ostatecznie zlikwidować wyraźne załączki kurdyjskiej autonomii w północnej Syrii i utworzyć turecko-syryjską strefę buforową, będącą miejscem „składowania” przebywających w Turcji syryjskich uchodźców, bowiem mieszkańcy turecko-syryjskiego pogranicza – w większości Arabowie sunnici, którzy są wrogo nastawieni wobec Damaszku – są uzależnieni od tureckiego wsparcia politycznego, gospodarczego i logistycznego⁵⁷.

Tak samo jednak jak w 2011 roku, misterna strategia polityczna z lat 2015–2016 zakończyła się porażką. Choć dzięki tureckim staraniom liczba uchodźców trafiających do UE spadła w czerwcu 2016 roku aż o 95%, atmosfera nieufności i wzajemnych oskarżeń między Ankarą a Brukselą przełożyła się na brak postępów w negocjacjach akcesyjnych i w kwestii liberalizacji wizowej. Oficjelom AKP nie spodobał się również sposób przekazania unijnego wsparcia finansowego – zamiast wpłacić fundusze na tureckie rachunki bankowe,

⁵⁶ M. Chudziak, M. Marszewski, *Kłopotliwi goście. Tureckie plany rozwiązania kwestii uchodźców syryjskich*, „Komentarze OSW” 2019, nr 310, s. 1–3.

⁵⁷ A. Karbowska, *Realizm ofensywny...*, s. 152; M. Chudziak, M. Marszewski, *Kłopotliwi goście...*, s. 3–4.

Bruksela przekazała pieniądze agencjom realizującym w Turcji konkretne projekty, co uniemożliwiało ich zdefraudowanie. Same imperialistyczne hasła Erdoğan i jego retoryka o dostrzeganiu krzywd społeczeństw muzułmańskich nie dość, że pogorszyły jeszcze bardziej relacje z Zachodem, to jeszcze zaszkodziły samym erdoğanistom. „Przewaga moralna” Turcji względem Zachodu zaczęła zupełnie przeczyć rzeczywistości – kiedy humanitarne traktowanie syryjskich uchodźców przestało już służyć wzmocnieniu legitymizacji władz, Syryjczyków zaczęto gettoizować, zmuszać do wykonywania jedynie najgorszej płatnych prac oraz publicznie piętnować w spontanicznych kampaniach, szerzących nienawiść do tej nacji. Symbolem tego, że prouchodźcza polityka AKP obróciła się przeciw nim, były powtórzone wybory na mera Stambułu w 2019 roku – zwycięstwo opozycji wynikało z głosów konserwatywnych i religijnych wyborców, którzy zarzucali AKP niemożność zażegnania problemu Syryjczyków⁵⁸. Pozycji Erdoğanistów zaszkodził również zapoczątkowany w 2018 roku kryzys tureckiej liry, będący skutkiem zarówno realizowanego od początku rządów AKP „rozwoju na kredyt”, jak i samych decyzji Erdoğan, by za wszelką cenę unikać podnoszenia stóp procentowych – jednym z jego wyimaginowanych wrogów jest od 2012 roku tzw. lobby wysokich stóp procentowych, które miałyby destabilizować kraj poprzez ograniczanie inwestycji i konsumpcji, a przez to także wzrostu gospodarczego, utrzymując zawyżony koszt kredytu⁵⁹.

Jeśli chodzi o plany utworzenia na graniczących z Turcją terytoriach syryjskich Kurdów strefy buforowej, mającej separować Ankarę od reżimu syryjskiego i kurdyjskich bojowników, to działania te również utknęły w martwym punkcie. Choć w październiku 2019 roku Stany Zjednoczone pozwoliły wejść wojskom tureckim na kontrolowany przez PYD północny wschód Syrii, gdzie założyli oni parapaństwo Rożawa, nadal nie wiadomo jaki jest zakres i obszar działań, na które Turcy mogą sobie tam pozwolić – sami Amerykanie postrzegają Turcję jako zbyt nieprzewidywalnego sprzymierzeńca, zaś zamiar, by powołać na graniczących z Turcją terenach syryjskich „korytarz pokoju” wygląda na praktycznie nie do wykonania. Nawet gdyby Turkom udało się złamać opór sił kurdyjskich, i tak musieliby przeprowadzić szereg czasochłonnych, kosztownych i kontrolowanych przedsięwzięć logistycznych związanych z przesiedlaniem uchodźców. Jako że trwale zmieniliby to skład społeczno-etniczny syryjskiego pogranicza, działania

⁵⁸ M. Chudziak, M. Marszewski, *Kłopotliwi goście...*, s. 2–3.

⁵⁹ R. Szklarz, *Turcja na krawędzi kryzysu znalazła się na własne życzenie*, Forsal, 24.08.2018, <https://forsal.pl/artykuly/1225737,turcja-na-krawedzi-kryzysu-znalazla-sie-na-wlasne-zyczenie.html> (dostęp: 18.01.2023).

te niosłyby za sobą poważne koszty polityczne i finansowe. Ankara próbuje przez to wymusić na UE zaakceptowane i pomoc w realizacji tej strategii, grożąc zaniechaniem wykonywania swoich postanowień porozumienia z 2016 roku i nasyłając imigrantów do sąsiedniej Grecji⁶⁰.

Relacje z Kurdami i związki z ISIS

Narodem równie dotkniętym tureckimi zmianami społeczno-politycznym jak Syryjczycy byli Kurdowie. Ten lud pochodzenia irańskiego, wyznający sunnicką odmianę islamu, stanowi na Bliskim Wschodzie problem od końca I wojny światowej. Nie otrzymawszy własnego państwa, zamieszkujące wschód Turcji, północ Syrii, część północną Iraku i zachodnią część Iranu, społeczności kurdyjskie domagają się poszerzenia własnych praw politycznych, co spotyka się z wrogością tamtejszych reżimów, bojących się o własną integralność terytorialną i spójność wewnętrzną. Bliskość geograficzna, odmienne pochodzenie i skłonności separatystyczne Kurdów były dla Ankary bardzo istotne za czasów zarówno kemalizmu, jak i erdożanizmu⁶¹.

Tureckie elity wojskowo-biurokratyczne sprzed czasów AKP oficjalnie przedstawiały kurdyjskie dążenia do autonomii jako „zagrożenie egzystencjalne” dla jedności terytorialnej i etnicznej państwa tureckiego⁶². Niwelowano ten problem poprzez wprowadzenie na wschodzie kraju stanu wyjątkowego, sekurytyzowanie kurdyjskich aspiracji kulturowych i politycznych, a także utożsamianie wszystkich Kurdów z terrorystyczną organizacją marksistowską – Partią Pracujących Kurdystanu (PPK), która od 1984 roku prowadzi zbrojną walkę przeciw tureckim władzom i tureckiemu społeczeństwu. Kemalistowska Turcja nie zgadzała się również na nadanie autonomii Kurdom z Iraku, decydując się nawet na wojskowe interwencje na terenie państwa irackiego – niektórzy analitycy ocenili nawet, iż przeprowadzona w 1995 roku wojskowa ekspedycja, która weszła 60 km w głąb Iraku, była jeszcze większym wysiłkiem wojskowym, niż inwazja turecka na Cypr z 1974 roku⁶³.

Po dojściu Erdoğana do władzy relacje z Kurdami zarówno tureckimi, jak i irackimi uległy wielkiemu ociepleniu, w imię odejścia od konfrontacyjnej polityki poprzedników. Irak pogrążył się w anarchii po 2003 roku i iracki Region Kurdystanu wyrósł praktycznie na silny i stabilny region. Ankara uruchomiła

⁶⁰ M. Chudziak, M. Marszewski, *Kłopotliwi goście...*, s. 4–5.

⁶¹ K. Strachota, *Turcja i węzeł kurdyjski. Przewartościowania w cieniu kryzysu na Bliskim Wschodzie*, OSW, Warszawa 2013, s. 5, 7.

⁶² J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 153.

⁶³ Ibidem, s. 153, 155.

w 2007 roku w jego stolicy, Irbilu, konsulat i zawarła silne relacje handlowe z rządzącą tą częścią Iraku rodziną Barzani, znaną wcześniej z przewodzenia kurdyjskim rewoltom przeciw Osmanom, Brytyjczykom i Irakowi⁶⁴. Przyjazne relacje między tymi narodami symbolizowała wypowiedź przyszłego premiera Davutoğlu, który podczas otwarcia wspomnianego konsulatu ogłosił: „Irbil stanie się mostem między Irakiem a Turcją. My jesteśmy bramą dla Iraku do Unii Europejskiej, a Irbil jest naszą bramą do Basry”⁶⁵. W odróżnieniu od Syrii, Arabska Wiosna jeszcze bardziej ociepliła relacje z Kurdami – uznanie Damaszku za wroga anulowało zawartą w 1998 roku umowę o wspólnym eliminowaniu kurdyjskiego separatyzmu. Erdoğan, chcąc zyskać poparcie społeczności kurdyjskiej, osobiście dbał o budowanie z nią pokojowych relacji. Pokazało to nadanie w 2011 roku tureckim Kurdom kulturowych swobód (m.in. kurdyjska telewizja i uznanie kurdyjskiego jako języka), zaproszenie w 2013 roku byłego „przywódcy plemiennego”, Masuda Barzaniego, jako honorowego gościa na kongres AKP, a nawet ogłoszenie zawieszenia broni z Partią Pracujących Kurdystanu w 2013 roku⁶⁶.

Turcja powróciła do polityki wrogości wobec Kurdów w 2015 roku, na skutek wyników ówczesnych wyborów parlamentarnych. Erdoğan wierzył, że w zamian za nadane prawa Kurdowie będą wspierać politycznie jego partię, ale podczas wyborów Kurdowie zagłosowali na prokurdyjską opozycyjną Ludową Partię Demokratyczną (HDP). Kiedy okazało się, że AKP po raz pierwszy od zdobycia władzy straciła bezwzględną większość parlamentarną, zaś do parlamentu weszło aż 81 kurdyjskich posłów, nowo mianowany prezydent Erdoğan ogłosił, iż „doszło do pomyłki”. Wykorzystując fakt zerwania w wyniku tej decyzji przez PPK negocjacji pokojowych oraz wypowiedzenia w tym samym czasie przez Turcję wojny przeciw salafickiej organizacji terrorystycznej „Państwo Islamskie w Syrii i Iraku” (ISIS), Erdoğan rozpoczął przed powtórzonymi wyborami wojnę przeciw Kurdom – pod pretekstem walki z terrorystami tureckie wojska atakowały przy użyciu czołgów i helikopterów miasta południowej Turcji, w których HDP zdobyła duże poparcie⁶⁷.

U schyłku 2015 roku Kurdowie wywalczyli sobie najmocniejszą pozycję w historii, kontrolując spore połacie zarówno Syrii, jak i Iraku, z czego największe znaczenie miało odebranie w styczniu 2015 roku z rąk ISIS przez

⁶⁴ K. Strachota, *Turcja i węzeł kurdyjski...*, s. 14.

⁶⁵ B. Balamir-Coşkun, *Neighbourhood Narratives from „Zero Problems with Neighbours” to „Precious Loneliness”: Turkey’s Resecuritized Middle East Policy after the Arab Spring*, [w:] E. Monier (red.), *Regional Insecurity after the Arab Uprising*, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 193. Cyt. za: J. Wódka *Polityka zagraniczna średniej potęgi...*, s. 160–161.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Film dokumentalny, *Erdogan: narodziny władzy absolutnej...*

kurdyjskich bojowników strategicznie ważnego syryjskiego miasta Ajn al-Arab (Kobani), położonego niespełna kilka kilometrów od Turcji. Kiedy zatem erdoğanisci ponownie uznali Kurdów za zagrożenie dla tureckiej państwowości, postanowili nawiązać współpracę z frakcją wrogą zarówno wobec Kurdów, jak i reżimu Baszara al-Asada – Państwem Islamskim, o co oskarżają ją zarówno Kurdowie, jak i turecka opozycja, Zachód oraz Rosja⁶⁸.

Choć prezydent Erdoğan dołączył do koalicji przeciw ISIS, Turcja jest postrzegana jako nieformalny protektor tej organizacji terrorystycznej ze względu na miażdżące przykłady wsparcia udzielanego jej przez Ankarę. Zaliczyć można do nich m.in. wiadomości o przepuszczaniu przez tureckie służby graniczne dżihadystów przez turecko-syryjską granicę, tolerowaniu ich obecności w tureckich miastach oraz prowadzeniu przez nich działalności agitacyjnej, a nawet manifestowaniu przez członków AKP solidarności z bojownikami i popieraniu ich działalności. Znacznie bardziej namacalnym dowodem współpracy erdoğanistów z ISIS były koordynowane w 2015 roku przez turecki wywiad konwoje przewożące dla syryjskich radykałów broń, amunicję i zaopatrzenie⁶⁹, a także to, że Turcja zdecydowała się zaatakować ISIS dopiero dwa lata po uznaniu tego quasi-państwa za organizację terrorystyczną – kiedy już to zrobiła, skoncentrowała się głównie na kurdyjskich bojownikach w północnym Iraku, zaś ataki na dżihadystów okazały się symboliczne. Ankarą nie wypracowała również żadnej alternatywnej narracji, mającej pomóc jej zrzucić winę na samą złożoność konfliktu, jak np. niejednorodność antyrządowej syryjskiej opozycji czy zaangażowanie absolutnie wszystkich uczestników wojny w czarny rynek broni i zasobów naturalnych⁷⁰.

Jak wspominałem w poprzednich częściach, Turcja ma dwa cele w angażowaniu się w syryjską wojnę domową – zastąpienie reżimu Al-Asada sunnickim reżimem, który nawiązałby sojusz z Ankarą oraz zneutralizowanie przygranicznego kurdyjskiego parapaństwa Rożawa, mogącego stanowić zagrożenie dla tureckiej integralności terytorialnej. Kiedy wydarzenia wojenne ułożyły się wbrew intencji Turcji, Państwo Islamskie potraktowano jako realną siłę mogącą „naprostować” przebieg konfliktu. Symbolem de facto przyjaznej neutralności Turcji wobec ISIS była pasywna postawa prezydenta Recepę Erdoğaną wobec obłężenia kurdyjskiego miasta Kobane przez dżihadystów jesienią 2014 roku.

⁶⁸ M. Chudziak, *Wróg moich wrogów – Turcja wobec Państwa Islamskiego*, „Komentarze OSW” 2016, nr 198, s. 1; K. Strachota, *Turcja i węzeł kurdyjski...*, s. 5.

⁶⁹ Funkcjonariusze państwowi i dziennikarze, którzy to ujawnili, zostali później aresztowani pod zarzutem szpiegostwa na rzecz oskarżanego o próbę obalenia rządu Fethullaha Gülena. Oficjalnie ogłoszono, że broń skierowano do walczących z Al-Asadem syryjskich Turkmenów.

⁷⁰ M. Chudziak, *Wróg moich wrogów...*, s. 1–3.

Ambiwalentny stosunek władz tureckich wobec ISIS obrazuje również skala prowadzenia przez to quasi-państwo działalności biznesowej bezpośrednio i pośrednio z Ankarą. Pomimo że turecko-arabska infrastruktura przemysłowa funkcjonuje już od bardzo wielu lat, to skala przemytu taniego paliwa przez dżihadystów do Turcji jest stanowczo za duża jak na zwykły nielegalny handel, co ISIS zawdzięcza prawdopodobnie wsparciu tureckich funkcjonariuszy państwowych. Istnieją również podejrzenia, iż Turcja „legalizuje” zakup ropy z terytorium ISIS poprzez pośrednictwo sprzymierzonej z Turcją Autonomii Kurdyjskiej w Iraku. Choć tolerowanie ISIS jest dla Ankary ryzykowne, erdoğanisci uważają tę organizację za potężne narzędzie mogące zrealizować ich cele polityczne – po usunięciu Al-Asada i osłabieniu Kurdów, Państwo Islamskie miałyby zostać pokonane przez Turcję, która przejęłaby od nich władzę nad sunnicką częścią społeczeństwa Syrii. W tym celu Ankara, zgodnie z taktyką, że radykałów pokonać może tylko miejscowa ludność, szkoli sunnickich Arabów i irackich Kurdów, mających z czasem wyprzeć ISIS. Pomimo podejmowania konkretnych działań, perspektywa stworzenia takiego zaplecza politycznego nie została zainicjowana.

Przyjazna neutralność erdoğanistów wobec Państwa Islamskiego oraz skupianie się Turcji na atakowaniu głównie Kurdów prowadzą ostatecznie do ograniczania wpływu Turcji na rozwój wypadków w Syrii. Skutkują one bowiem zwiększeniem prestiżu zarówno regionalnych rywali Turcji (Rosji i Iranu), jak również samych Kurdów, którzy demaskują prawdziwe działania Ankary. Sama Europa Zachodnia stała się jeszcze bardziej krytycznie nastawiona do AKP po zorganizowaniu przez ISIS zamachów w Paryżu z jesieni 2015 roku. Stany Zjednoczone zadeklarowały nawet pomoc w wypełnieniu nakazu umocnienia przez Turcję swoich południowych granic, co miałyby ją odseparować od działań wojennych. Strategia polegania na dżihadystach i intensywna walka z Kurdami zaczyna ponadto bezpośrednio zagrażać państwu tureckiemu – skutkuje przeniesieniem areny walk między stronami na terytorium samej Turcji, o czym świadczą wymierzone w sympatyków ruchu kurdyjskiego zamachy w Ankarze i Suruç⁷¹. Co ciekawe, doraźne i pośrednie wsparcie dla dżihadystów przekłada się na wzrost poparcia ISIS w Turcji – przeprowadzony w listopadzie 2015 przez amerykański ośrodek Pew Research Centre sondaż

⁷¹ Szef partii HDP, w którą te zamachy były wycelowane, stwierdził nawet, iż ataki te nie mogłyby się odbyć bez tureckich służb państwowych. Można rzec, iż AKP korzysta na zamachach dokonywanych przez ISIS – oprócz Kurdów, ich ofiarami stają się również liberalna świecka opozycja i niechętna protureckim Arabom sunnickim alewicka mniejszość religijna. Odbywa się to jednak kosztem utraty zaufania społecznego, gdyż aparat bezpieczeństwa nie jest postrzegany jako organ zdolny zwalczyć zagrożenia spowodowane przez radykałów islamskich.

pokazał, że 8% Turków darzy Państwo Islamskie „sympatią”. Wyniki tego sondażu wprowadziły turecką opinię publiczną w konsternację, gdyż wynika z nich, że dżihadystów może popierać prawie 7 mln obywateli Turcji⁷².

W obliczu niepowodzenia zażegnania przez dżihadystów problemu kurdyjskiego, Ankara ogłosiła pod koniec 2022 roku, iż osobiście i „w sposób nieunikniony” zaatakuje kurdyjskich „terrorystów”. Za pretekst posłużył przeprowadzony w listopadzie zamach w Stambule – tureccy śledczy orzekli, że podejrzana o jego dokonanie Syryjka została przeszkolona przez syryjskich Kurdów⁷³.

Podsumowanie

Turcja pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju rzeczywiście zmieniła swój status społeczno-polityczny, jednak miał on charakter sinusoidalny. Tuż po objęciu władzy Recep Tayyip Erdoğan liberalizował Turcję i otwierał ją na współpracę z pogardzanymi za rządów kemalistów arabskimi sąsiadami, przedstawiając jednocześnie samo państwo tureckie jako idealnego bliskowschodniego mediatora, łączącego europejskość z azjatyckością. Za wierzchołek tej politycznej sinusoidy, który jednocześnie zapoczątkował spadek pozycji Turcji, można uznać Arabską Wiosnę. Choć dzięki niej Ankara zyskała najlepszy moment na budowanie własnej hegemonii, co zresztą symbolizowało stwierdzenie, iż partia Erdoğan wyšla zwycięsko z tej serii protestów i konfliktów, ujawniony został dwulicowy i nierozważny charakter tureckiej działalności geopolitycznej. Później, w 2013 roku, Turcja doznała gwałtownego spadku społeczno-politycznego. Wówczas, po ujawnieniu dyktatorskich i korupcyjnych praktyk stosowanych przez erdoğanistów, zniknął mit o tureckiej symbiozie islamu z demokracją. Turecka sinusoida wyzerowała się w momencie odizolowania się Ankary zarówno od nieufnego wobec niej Zachodu, jak i wrogich wobec niej arabskich reżimów, co AKP cynicznie określiło jako „samotność w cnotie”. Mimo to pozycja Turcji jeszcze bardziej spadła w wyniku wręcz fanatycznego popierania przegranych frakcji w syryjskiej wojnie domowej i bezwzględного wykorzystywania jej skutków ubocznych jako broni politycznej zarówno przeciw Zachodowi, Kurdom, jak i wrogiemu reżimowi w Damaszku.

⁷² M. Chudziak, *Wróg moich wrogów...*, s. 4–6.

⁷³ *Nieoficjalnie: Turcja dokona inwazji na północną Syrię*. „To nieuniknione”, „Rzeczpospolita”, 28.11.2022, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37502111-nieoficjalnie-turcja-dokona-inwazji-na-polnocna-syrie-to-nieuniknione> (dostęp: 15.01.2023).

Oznaką tej „matematycznej polityki” były zmiany relacji Turcji wobec Syryjskiej Republiki Arabskiej, a także ze społeczności kurdyjskich – od nieprzejednanej wrogości czasów kemalizmu, po maniackalne budowanie przez AKP zażyłych partnerskich relacji z nimi, aż do ich zerwania i uznania obydwu podmiotów za wrogie, kiedy nie chciały się one stosować do wytycznych AKP. Załamanie relacji turecko-syryjskich po 2011 roku nie było winą samej Turcji, gdyż odpowiadał za to destabilizujący państwo syryjskie terror reżimu Baszara al-Asada i jego niechęć do jakichkolwiek ustępstw czy zmian. Jednak uznanie w 2015 roku Kurdów (oprócz tych zamieszkujących rządzony przez zaprzyjaźnioną z Erdoğanem rodzinę Barzanich iracki Kurdystan) za egzystencjalnych wrogów Turcji, z powodu ich odmiennych preferencji politycznych i sukcesów syryjskich kurdyjskich bojowników, świadczyło już o obsesji erdoğanistów na punkcie władzy i kontroli. Obsesję tę, połączoną z bezdusznym oportunistycznym i reakcjonistycznym reżimem AKP, symbolizuje obecnie strategia pozbycia się zarówno reżimu Al-Asadów, jak i kurdyjskich bojowników przy pomocy salafickich terrorystów z ISIS oraz przejęcie od nich władzy przy pomocy własnych sufickich bojówek. Turcja zaś próbuje przekonać do poparcia swoich planów państwa zachodnie, zastraszając je wpuszczeniem do Europy rzeszy przetrzymywanych przez nią syryjskich uchodźców.

Hipoteza badawcza była poprawna jedynie jeśli chodzi o pierwsze dwie kadencje rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. O ile bowiem na samym początku tureckie angażowanie się w sprawy swoich dawnych podwładnych z czasów Imperium Osmańskiego rzeczywiście wzmacniało sam kraj, o tyle teraz skutkuje to czynieniem z Turcji pariasa na arenie międzynarodowej. Zachodni sojusznicy z czasów kemalizmu stracili do niej zaufanie w wyniku jawnie antyzachodniej i islamistycznej retoryki erdoğanistów, zaś przeciwstawne wobec Zachodu Rosja, Chiny i Iran wspierają wroga Turcji reżimy. Międzynarodową izolację „nowego” państwa tureckiego przypieczętowały decyzje samego Recepta Tayyipa Erdoğan, by obsesyjnie popierać frakcje zbliżone ideologicznie do AKP, nie bacząc na wynikające z tego nikłe korzyści i pogłębianie społeczno-politycznych uprzedzeń wobec Turcji.

Sama neoimperialistyczna retoryka tego kraju obróciła się przeciw niemu – o ile dawniej pozwalała konsolidować ludzi wokół AKP, teraz partii Erdoğan zarzuca wciągnięcie Turcji w uchodźczy, polityczny i gospodarczy kryzys, z którym nie może sobie poradzić. Na krótszą metę tureckie zaangażowanie międzynarodowe podniosło status Ankary jako pierwowzoru łączenia demokracji z islamem, ale wraz z przypieczętowaniem dyktatury Erdoğan i oparciem rządów na mowie nienawiści i politycznym islamie Turcja stała się „wyrzutkiem”, którego działalność przyczynia się do wzmacniania chaosu na Bliskim Wschodzie i islamskiego terroryzmu. Wysiłki, jakie Turcja podjęła

w Syrii poszły na marne – wojna wciąż trwa; proturecka syryjska opozycja jest w rozsypce, czemu służy retoryka Al-Asada, iż walcząc z nią walczy z terroryzmem ISIS; Kurdowie nadal cieszą się cichym protektoratem Zachodu, zaś zastraszenie UE uchodźcami sprawiło, że relacje turecko-zachodnie mają zimny, wyłącznie protransakcyjny charakter.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju jest niezdolna do przyjmowania krytyki czy zmiany swoich przekonań. Reakcją erdoğanistów na niepowodzenia jest jeszcze większe odcinanie się Turcji od przestrzeni międzynarodowej i coraz większa obsesja w realizacji przegranych spraw przy użyciu gróźb i metod siłowych. Sam Erdoğan potrafi jedynie podkreślać wywołane za jego rządów kryzysy. Za zakończenie coraz bardziej iluzorycznego tureckiego neoimperializmu i początek odbicia się od najniższego punktu tureckiej politycznej sinusoidy będzie można uznać dopiero koniec rządów AKP, co w warunkach gospodarczego, uchodźczego i międzynarodowego marazmu wydaje się coraz bardziej realnym wydarzeniem.

Bibliografia

- Abouzeid R., *Why Turkey's Erdogan Is Greeted Like a Rock Star in Egypt*, „Time”, 13.09.2011, <https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2093090,00.html> (dostęp: 26.03.2023).
- Ananicz Sz., *Samotność w cnocie. Ideologia nowoturecka w polityce zagranicznej Turcji*, OSW, Warszawa 2015.
- Balamir-Coşkun B., *Neighbourhood Narratives from „Zero Problems with Neighbours” to „Precious Loneliness”: Turkey's Resecuritized Middle East Policy after the Arab Spring*, [w:] E. Monier (red.), *Regional Insecurity after the Arab Uprising*, Palgrave Macmillan, London 2015.
- Bieniek K., *Turecka Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) – na drodze ku „nowej Turcji”*, „Cywilizacja i Polityka” 2017, t. 15, nr 15, s. 122–134.
- Chudziak M., *Wróg moich wrogów – Turcja wobec Państwa Islamskiego*, „Komentarze OSW” 2016, nr 198, s. 1–7.
- Chudziak M., Marszewski M., *Kłopotliwi goście. Tureckie plany rozwiązania kwestii uchodźców syryjskich*, „Komentarze OSW” 2019, nr 310, s. 1–6.
- Dzisiów-Szuszkiewicz A., *Regionalna rywalizacja o Syrię*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22, s. 91–109.
- Fisher Onar N., *Constructing Turkey Inc.: The Discursive Anatomy of a Domestic and Foreign Policy Agenda*, „Journal of Contemporary European Studies” 2001, t. 19, nr 4, s. 463–473.
- Göle N., *Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries*, „Public Culture” 2002, t. 14, nr 1, s. 173–190.

- Jarosiewicz A., Strachota K., *Turcja a problem uchodźców syryjskich*, „Komentarze OSW” 2015, nr 186, s. 1–20.
- Karbowska A., *Realizm ofensywny na przykładzie polityki Turcji wobec wojny w Syrii*, [w:] K. Kościelniak, K. Rak (red.), *Dziesięciolecie tragedii. Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania wojny domowej w Syrii 2011–2021*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022, s. 141–161.
- Kirişçi K., *Turkey's Middle Eastern Assets*, [w:] T. Behr (red.), *Hard Choices. The EU's Options in a Changing Middle East*, The Finishing Institute of International Affairs, 2011, Report 28, http://www.fiaa.fi/en/publication/185/hard_choices/ (dostęp: 12.05.2014).
- Mufti M., *A Little America: The Emergence of Turkish Hegemony*, „Middle East Brief” 2011, nr 51, s. 1–8.
- Nieoficjalnie: *Turcja dokona inwazji na północną Syrię. „To nieuniknione”*, „Rzeczpospolita”, 28.11.2022, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art-t37502111-nieoficjalnie-turcja-dokona-inwazji-na-polnocna-syrie-to-nieuniknione> (dostęp: 15.01.2023).
- Nieudany pucz w Turcji i jego następstwa*, OSW, 18.07.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-18/nieudany-pucz-w-turcji-i-jego-nastepstwa> (dostęp: 19.01.2023).
- Saad Eddin I., *Islam and Prospects for Democracy in the Middle East*, Center for Strategic and International Studies, 2010, https://web.archive.org/web/20100614074505/http://instructional1.calstatela.edu/tclim/W07_Courses/Prospects_democracy.pdf (dostęp: 06.03.2023).
- Strachota K., *Turcja i węzeł kurdyjski. Przewartościowania w cieniu kryzysu na Bliskim Wschodzie*, OSW, Warszawa 2013.
- Szklarz R., *Turcja na krawędzi kryzysu znalazła się na własne życzenie*, *Forsal*, 24.08.2018, <https://forsal.pl/artykuly/1225737,turcja-na-krawedzi-kryzysu-znalazla-sie-na-wlasne-zyczenie.html> (dostęp: 18.01.2023).
- Szkuclarek M., *Od Atatürka do Erdoğan – ewolucja roli religii w Turcji w okresie rządów AKP*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2014.
- World Terror, Salafizm i jego założenia*, <https://www.worldterror.pl/salafizm-i-jego-zalozenia> (dostęp: 06.03.2023).
- Wódka J., *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2013.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2019.
- Zarakol A., *Problem Areas for the New Turkish Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.

CZĘŚĆ 2

ROSYJSKA INWAZJA NA UKRAINĘ

Natalia Matiaszczyk

 0000-0003-1310-0732

Japonia i Korea Południowa wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę

Abstrakt

Pełnoskalowa rosyjska inwazja na Ukrainę w 2022 roku ma daleko idące konsekwencje. Zmieniła ona sytuację nie tylko w Europie, ale i na całym świecie. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie i analizę postaw oraz działań Japonii i Korei Południowej wobec toczącej się wojny na Ukrainie. Z jednej strony są to dwa państwa silnie powiązane ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską, z drugiej mają własne, odrębne interesy, a przy tym oddalone są również o kilka tysięcy kilometrów od toczących się walk. Analiza obejmuje okres jednego roku, od inwazji do lutego 2023. Artykuł stara się odpowiedzieć na pytania dotyczące rodzaju pomocy udzielonej Ukrainie przez Japonię i Koreę Południową, ograniczeń, z jakimi borykają się władze w Tokio i Seulu oraz ich podejścia wobec Rosji. Oba państwa wspierają Ukrainę i udzielają jej pomocy w odpowiedzi na rosyjską agresję, jednak rodzaj wsparcia determinowany jest ograniczeniami prawnymi i politycznymi.

Słowa kluczowe: Japonia, Korea Południowa, wojna, inwazja, Ukraina, Rosja

Wstęp

Pełnoskalowa inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 roku rozpoczęła największy po II wojnie światowej konflikt zbrojny w Europie. Zmieniła ona sytuację nie tylko na Starym Kontynencie, ale ma także wpływ na cały świat. Gdy w październiku 2021 roku Federacja Rosyjska rozpoczęła koncentrację wojsk przy granicach z Ukrainą, początkowo Japonia oraz Korea Południowa nie poświęcały temu tak wiele uwagi jak państwa w Europie czy Stany Zjednoczone. Z czasem jednak, gdy sytuacja stawała się coraz bardziej napięta,

oba państwa zaczęły uważnie śledzić rozwój sytuacji. Nowy etap trwającej od 2014 roku wojny sprawił, że nawet państwa oddalone o tysiące kilometrów od Ukrainy odczuwają jej skutki.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza, w jaki sposób Japonia oraz Korea Południowa – dwoje sojuszników Stanów Zjednoczonych oraz państwa relatywnie silnie powiązane gospodarczo z Unią Europejską, a przy tym mające również własne, często zdecydowanie odrębne interesy, podchodzą do kwestii toczącej się na terenie Ukrainy wojny. Przedstawione zostały ich postawy i decyzje zarówno sprzed rosyjskiej inwazji, jak i po 24 lutego, w tym, jaką pomoc dostarczają Ukrainie oraz jakie stoją przed nimi polityczne oraz prawne ograniczenia. Analiza obejmuje pełen rok od inwazji, a zatem jej zakres czasowy kończy się na 23 lutego 2023 roku. Z uwagi na brak kompleksowych opracowań naukowych, dokonano wpierw historycznego przeglądu relacji japońsko-ukraińskich i koreańsko-ukraińskich, które to również w pewnym stopniu mogą mieć wpływ na obecne działania Japonii i Korei Południowej.

Artykuł stara się odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: Jakie działania podejmowały Japonia i Korea Południowa w związku z rosyjską agresją na Ukrainę? Jakiego rodzaju pomocy udzieliły one państwu ukraińskiemu? Jakie ograniczenia stoją przed władzami w Tokio i Seulu zarówno w zakresie pomocy Ukrainie, jak i nakładania sankcji na Rosję? Hipotezą jest założenie, że pomimo istniejących ograniczeń prawnych, politycznych i tych związanych z bezpieczeństwem, Korea Południowa oraz Japonia wyraźnie opowiadają się po stronie Ukrainy i udzielają jej wsparcia w odpowiedzi na rosyjską agresję, jednak rodzaj udzielanej pomocy jest determinowany przez te ograniczenia. Celem nakreślenia historii japońsko-ukraińskich oraz południowokoreańsko-ukraińskich relacji wykorzystano metodę historyczną. Zastosowano również metodę opisową, komparatystyczną, a także analizę aktów prawnych. Do napisania niniejszego tekstu i analizy omawianego zagadnienia wykorzystano źródła anglo-, koreańsko-, japońsko-, ukraińsko-, rosyjsko- i polskojęzyczne. Wykorzystano monografie i artykuły naukowe, krajowe ustawodawstwo Japonii i Korei Południowej, komunikaty rządowe, jak również artykuły publikowane na portalach informacyjnych.

Zarys historyczny relacji japońsko-ukraińskich

Pierwsze kontakty między Ukraińcami a Japończykami miały miejsce w drugiej połowie XIX wieku na południu współczesnej Ukrainy. Między lutym a październikiem 1885 roku w Odessie przebywała japońska delegacja, której celem było sprawdzenie możliwości miejskiego portu pod kątem kosztów i ilości przewożonych drogą morską towarów oraz działalności przedsiębiorstw

transportowych¹. W 1889 roku, na mocy zarządzenia cesarskiego nr 87, Japonia otworzyła kilka zagranicznych konsulatów, w tym jeden w Odessie². Początkowo jednak Tokio nie wysłało swojego dyplomaty, a konsulem honorowym w Odessie w 1891 roku został Ołeksandr Wasyliowycz Rakszejew, posiadający własny dom handlowy³. W 1902 roku w mieście otworzono Konsulat Cesarstwa Japońskiego, który działał tam do 1937 roku⁴.

Do ukraińsko-japońskich kontaktów dochodziło także w Azji Wschodniej, na Rosyjskim Dalekim Wschodzie, na obszarze tzw. Zielonego Klinu (ukr. *Зелений Клин*). Jest to ukraińska nazwa historyczna zasiedlonego przez Ukraińców terytorium, obejmującego obwoły amurski i nadmorski ówczesnego Imperium Rosyjskiego. Początek masowego przesiedlania Ukraińców na ten obszar przypada na okres od 1883 roku⁵. Relatywnie dużą rolę w kontaktach z Japończykami odgrywał Iwan Świt – pochodzący z obwoły charkowskiego ukraiński historyk, dziennikarz, działacz społeczny i polityczny. Próbował on, niestety bezskutecznie, popularyzować idee ukraińskiego ruchu wyzwolenczego wśród przedstawicieli władz japońskich⁶.

W 1918 roku rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej powołał własnego pełnomocnika w Japonii, a w 1920 roku kontynuował korespondencję między przedstawicielami Ukraińskiej Republiki Ludowej a japońskimi dyplomatami w Stambule i Warszawie⁷. W czasie istnienia Związku Socjalistycznych

¹ С. С. Павленко [S. S. Pawlenko], *Експозиція Японських Товарів При Японському Імперському Консульстві В Одесі Наприкінці Хіх Ст. Як Елемент Іміджевої Політики Японії* [Wystawa towarów japońskich w japońskim konsulacie cesarskim w Odessie pod koniec XIX wieku jako element polityki wizerunkowej Japonii], „Східний світ” 2022, nr 3, s. 29, <https://doi.org/10.15407/orientw2015.03.027>

² 「御署名原本・明治二十二年・勅令第八十七号・交際官並領事費用条例中追加」 [Meiji 22, Zarządzenie cesarskie nr 87, dodatki do zarządzenia w sprawie wydatków konsularnych na oficerów towarzyszących], JACAR (アジア歴史資料センター) [Japońskie Centrum Azjatyckich Dokumentów Historycznych], Ref.A03020042100, <https://www.digital.archives.go.jp/das/image/F0000000000000014461> (dostęp: 01.09.2022).

³ С. С. Павленко, *Експозиція Японських...*, s. 29.

⁴ В. Удовік [B. Udowik], *Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення* [Ukraińsko-japońskie kontakty międzyludzkie: historia i teraźniejszość], Історична Правда, 31.05.2021, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (dostęp: 01.09.2022).

⁵ В. А. Чорномаз [W. A. Czornomaz], *Зелений Клин (Український Далекий Схід)* [Zielony klin (Ukraiński Daleki Wschód)], Видавництво Далекосхідного федерального університету [Wydawnictwo Dalekowschodniego Uniwersytetu Federalnego], Владывосток 2011, s. 6.

⁶ В. Удовік [B. Udowik], *Українсько-японські міжлюдські контакти...*

⁷ Ibidem.

Republik Radzieckich, wszelkie relacje ukraińsko-japońskie były częścią relacji radziecko-japońskich. Japonia uznała niepodległość Ukrainy 28 grudnia 1991 roku i nawiązała z nią oficjalne stosunki dyplomatyczne niecały miesiąc później – 26 stycznia 1992 roku⁸. Rok później Japonia otworzyła swoją ambasadę w Kijowie. Z kolei Ukraina swoją placówkę dyplomatyczną w Tokio zainaugurowała we wrześniu 1994 roku⁹.

Od połowy lat 90. XX wieku Ukraina zaczęła otrzymywać od japońskiego rządu Oficjalną Pomoc Rozwojową oraz pożyczki i kredyty. Do 2016 roku łączna wartość pomocy wyniosła 3 mld dolarów. Środki przeznaczone były głównie na projekty wspierające rozwój ochrony zdrowia na Ukrainie oraz zadania związane z ochroną tzw. strefy wykluczenia wokół Czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej. Pomoc była udzielana także poprzez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), UNICEF, Międzynarodową Organizację ds. Migracji i Międzynarodowy Czerwony Krzyż¹⁰. W listopadzie 2014 roku Japonia i Ukraina przy współudziale UNDP podpisały porozumienie o odbudowie infrastruktury krytycznej na terenie obwodów donieckiego i ługańskiego o łącznej wartości 5,8 mln dolarów¹¹. W 2015 roku oba państwa zawarły umowę o promocji i ochronie inwestycji. Jej głównym celem jest przyciąganie japońskich firm do lokowania swojego kapitału na Ukrainie¹². Jeśli chodzi o dwustronne relacje gospodarcze, są one rozwijane i od kilkunastu lat można zauważyć coroczny wzrost wartości japońsko-ukraińskiej wymiany handlowej. Należy jednak zauważyć, że są to relatywnie niewielkie wartości. Wymiana handlowa z Japonią w ogólnej wymianie handlowej Ukrainy stanowi niecały 1%¹³.

⁸ Політичні відносини між Україною та Японією [Stosunki polityczne między Ukrainą a Japonią], Embassy of Ukraine in Japan, <https://japan.mfa.gov.ua/en/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (dostęp: 02.09.2022).

⁹ Історія двосторонніх відносин Японії та України [Historia stosunków dwustronnych między Japonią a Ukrainą], Embassy of Japan in Ukraine, https://www.ua.emb-japan.go.jp/ukr/bi_ua/factsheet/diplomatic_u.pdf (dostęp: 02.09.2022).

¹⁰ Japan's Assistance to Ukraine, Embassy of Japan in Ukraine, Embassy of Japan in Ukraine, https://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/150521_summary_en.pdf (dostęp: 02.09.2022).

¹¹ Н. Середюк [N. Serediuk], Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави [Stosunki ukraińsko-japońskie i ich wpływ na rozwój państwa ukraińskiego], „Історико-політичні проблеми сучасного світу” 2020, nr 1, s. 95, <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.89-98>

¹² А. В. Мошко [A. W. Moszko], Українсько-японські відносини на сучасному етапі [Współczesne stosunki ukraińsko-japońskie], „Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»” 2020, nr 5, s. 249.

¹³ Ukraine, OEC, <https://oec.world/en/profile/country/ukr?yearlyTradeFlowSelector=flo w0> (dostęp: 02.09.2022).

Z kolei w przypadku japońskiego handlu, Ukraina odpowiada za jedynie 0,1% jego ogólnej wartości¹⁴.

Japonia była pięciokrotnie odwiedzana przez ukraińskich prezydentów: w 1995 roku przez Łeonida Kuczmę, w 2005 przez Wiktora Juszczenkę, w 2011 przez Wiktora Janukowycza, w 2016 przez Petra Poroszenkę oraz w 2019 przez Wołodymyra Zełenskigo, przy czym w przypadku Zełenskigo nie była to wizyta oficjalna, a wizyta robocza związana z uczestnictwem w ceremonii inthronizacji cesarza Naruhito¹⁵. 5 czerwca 2015 roku japoński premier Shinzō Abe złożył oficjalną wizytę w Kijowie. W historii stosunków japońsko-ukraińskich była to pierwsza wizyta japońskiego polityka w randze premiera na Ukrainie¹⁶.

Agresja Rosji na Ukrainę w 2014 roku, w szczególności nielegalna aneksja Krymu, stała się poważnym wyzwaniem dla japońskiej dyplomacji. Po ponownym dojściu do władzy w grudniu 2012 roku, Shinzō Abe uznał nawiązanie skutecznego i stałego dialogu z Rosją za jeden z priorytetów swojej polityki zagranicznej. Do lutego 2014 roku Abe spotkał się z prezydentem Rosji Władimirem Putinem aż pięciokrotnie¹⁷. Liczył, że podtrzymywanie rozmów i relatywnie pozytywnej atmosfery może pomóc w uregulowaniu kwestii podpisania traktatu pokojowego, czy powstrzymać chińsko-rosyjskie zbliżenie. Jednakże rosyjska agresja na Ukrainę zmusiła rząd Abe do zamrożenia kontaktów politycznych z Rosją na wysokim szczeblu, zawieszenia współpracy w bieżących kwestiach dwustronnych i przystąpienia do międzynarodowych sankcji nałożonych na Federację Rosyjską¹⁸.

Co istotne, Japonia była jedynym państwem w Azji Wschodniej, które nałożyło sankcje na Rosję. Objęły one ograniczenia w eksporcie broni do Rosji i w obrocie papierami wartościowymi kilku rosyjskich banków, sankcje personalne dla 23 osób oraz zawieszenie konsultacji w sprawie złagodzenia przepisów wizowych¹⁹. Porównując je do sankcji, jakie na Rosję wprowadziła Unia Europejska czy Stany Zjednoczone, można odnieść wrażenie, że japońskie

¹⁴ Japan, OEC, <https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow1> (dostęp: 02.09.2022).

¹⁵ Політичні відносини між Україною та Японією...

¹⁶ Prime Minister Shinzo Abe Visits Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 08.06.2015, https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page2e_000029.html (dostęp: 03.09.2022).

¹⁷ M. Lipin, *Why is Japan's Abe Seeking Better Ties with Russia's Putin?*, VOA News, 12.02.2014, <https://www.voanews.com/a/why-is-abe-seeking-better-ties-with-russia-putin/1850393.html> (dostęp: 03.09.2022).

¹⁸ Н. Середюк, *Українсько-японські відносини...*, s. 92.

¹⁹ А. Ананьевский [A. Ananiewski], *Японія вводить нові санкції проти Росії [Japonia wprowadza nowe sankcje wobec Rosji]*, „ZN.UA”, 24.09.2014, https://zn.ua/ukr/WORLD/yaponiya-vvodit-novi-sankciyi-proti-rosiyi-151942_.html (dostęp: 03.09.2022).

sankcje zostały wprowadzone w taki sposób, aby pozostawić otwarte drzwi do dialogu z Moskwą. W lipcu 2015 roku w Białej Księdze Obronności Japonii podkreślono, że agresja Rosji na Ukrainę jest zagrożeniem dla całego świata. Także w kolejnych latach w tej corocznej publikacji Ministerstwa Obrony zwracano na to uwagę²⁰.

W ostatnich tygodniach przed rosyjską pełnoskalową inwazją na Ukrainę Japonia zaczęła poświęcać coraz więcej uwagi działaniom Rosji. Już na początku 2022 roku minister spraw zagranicznych Yoshimasa Hayashi oświadczył, że Tokio z niepokojem przygląda się rosyjskim ruchom wojskowym, dodając, że w przypadku eskalacji napięć jego państwo „podejmie odpowiednie środki”²¹. 8 lutego Izba Reprezentantów (izba niższa japońskiego parlamentu) przyjęła rezolucję, w której oświadczone, iż „Japonia konsekwentnie wspiera suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy” oraz określono, że „jakakolwiek próba zmiany status quo siłą jest nie do zaakceptowania”. W rezolucji wezwano także japoński rząd do podjęcia działań mających na celu współpracę ze społecznością międzynarodową i wykorzystania wszystkich środków dyplomatycznych, by złagodzić napięcia wokół Rosji i Ukrainy²².

Władze Japonii ogłosiły także, że są gotowe przekierować do Europy część swoich dostaw skroplonego gazu ziemnego (LNG). Takie oświadczenie zostało ogłoszone tuż po skierowanych do Tokio prośbach ze strony Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej²³. W połowie lutego Japonia wezwała swoich obywateli do opuszczenia Ukrainy, jednocześnie podnosząc ostrzeżenie dotyczące podróży do tego państwa do najwyższego poziomu. Podjęła również decyzję o redukcji części personelu swojej ambasady²⁴.

²⁰ *Defense of Japan (Annual White Paper)*, Ministry of Defense of Japan, https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/index.html (dostęp: 04.09.2022).

²¹ N. Matiaszczyk, *Japonia i Korea Południowa wobec kryzysu ukraińsko-rosyjskiego*, Trójmorze, 13.02.2022, <https://web.archive.org/web/20220213165108/https://trimarium.pl/japonia-i-korea-poludniowa-wobec-kryzysu-ukrainsko-rosyjskiego/> (dostęp: 04.09.2022).

²² *Resolution Calling for Improvement of the Situation of Concern around Ukraine*, House of Representatives. National Diet of Japan, https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/english/ketugi_e220208-1.html (dostęp: 04.09.2022).

²³ Y. Obayashi, M. Rashad, *Japan to Divert LNG to Europe amid Russia-Ukraine Tension*, Reuters, 10.02.2022, <https://www.reuters.com/business/energy/japan-diverting-lng-europe-some-already-route-industry-minister-2022-02-09/> (dostęp: 04.09.2022).

²⁴ N. Matiaszczyk, *Japonia i Korea Południowa wobec kryzysu...*

Działalność Japonii po rosyjskiej inwazji na Ukrainę

W dniu rosyjskiej inwazji na Ukrainę Japonia potępiła działania Federacji Rosyjskiej oraz zapowiedziała nałożenie sankcji. Idąc śladem Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych, zawiesiła transakcje z siedmioma rosyjskimi bankami, zamroziła aktywa wybranych rosyjskich polityków i oligarchów. Wprowadziła embargo na eksport do Rosji produktów wojskowego i podwójnego zastosowania, a także zabroniła swoim firmom współpracy z 49 rosyjskimi przedsiębiorstwami, które związane były z przemysłem wojskowym. Zakazała również emisji i obrotu rosyjskimi obligacjami skarbowymi. Ogłosiła także wsparcie dla Ukrainy o łącznej wartości 200 mln dolarów²⁵.

Japonia podczas marcowego posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych najpierw poparła rezolucję potępiającą agresję Rosji na Ukrainę, a następnie na posiedzeniu Rady Praw Człowieka ONZ zawieszenie członkostwa Federacji Rosyjskiej w Radzie. Wprowadziła także kolejne ograniczenia w eksporcie do Rosji, w tym zakazała sprzedaży towarów luksusowych, alkoholu, kosmetyków, oraz produktów high-tech takich jak półprzewodniki, sprzęt komunikacyjny, radary czy urządzenia szyfrujące. Zamroziła także aktywa kilku białoruskich banków²⁶.

Pod koniec marca Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii poinformowało o zmianie zapisu nazwy stolicy Ukrainy, tak by była zbliżona nie do rosyjskiej, a do ukraińskiej wymowy. Stało się to na prośbę władz w Kijowie. Wcześniejszą wersją był zapis キエフ (fon. *Kiefu*) od rosyjskiego *Киев*, zaś obecna nazwa to キーウ (fon. *Kiiu*) od ukraińskiego *Київ*. Jednocześnie japońskie władze podjęły decyzję, by zmienić także nazwy innych ukraińskich miast²⁷.

W kwietniu, tuż po pierwszych doniesieniach medialnych o masowych morderstwach ukraińskich cywili w obwodzie kijowskim, Japonia wydała

²⁵ O. Pietrewicz, *Japonia i Korea Południowa wobec agresji Rosji na Ukrainę*, PISM, 03.03.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/japonia-i-korea-poludniowa-wobec-agresji-rosji-na-ukraine> (dostęp: 05.09.2022).

²⁶ Японія припинила експорт дорогих авто до Росії [Japonia przestała eksportować drogie samochody do Rosji], Економічна Правда, 29.03.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/29/684844/> (dostęp: 05.09.2022); Японія заборонила експорт технологічної продукції до Росії [Japonia zakazała eksportu produktów technologicznych do Rosji], Економічна Правда, 12.03.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/12/683838/> (dostęp: 05.09.2022).

²⁷ ウクライナの首都等の呼称の変更 [Zmiany w nazwie stolicy Ukrainy, etc.], Ministry of Foreign Affairs of Japan, https://www.mofa.go.jp/mofaj/press/release/press1_000813.html (dostęp: 05.09.2022).

dziewięciu rosyjskich dyplomatów. Decyzje co do sankcji, które wprowadzała Japonia, były koordynowane z innymi państwami na poziomie grupy G7. W połowie kwietnia premier Fumio Kishida ogłosił, że Japonia wprowadzi zakaz importu rosyjskiego węgla. Dodał jednocześnie, że nie nastąpi to z dnia na dzień, a tymczasem będzie stopniowo ten import ograniczać. Rozpoczęła także oficjalnie zmniejszanie importu rosyjskiego LNG, jednak po kilku miesiącach okazało się, że import ten wzrósł, zamiast zmaleć²⁸. Wprowadziła również zakaz japońskich inwestycji na terenie Rosji²⁹. W tym samym czasie odebrała Rosji klauzulę największego uprzywilejowania, dzięki czemu ma możliwość wprowadzania cel na produkty sprowadzane z Rosji³⁰.

Na początku maja Japonia ogłosiła zamiar zmniejszania importu ropy z Rosji, ale jednocześnie poinformowała, że zachowa udziały w rosyjskich projektach Sachalin-1 i Sachalin-2. Oba projekty związane są z wydobywaniem i przetwórstwem ropy oraz gazu ziemnego na wschód od Sachalinu. Japonia posiada w nich udziały w wysokości ok. 30%. W oficjalnych komunikatach i oświadczeniach rządowych pojawiły się dwa powody, dla których Tokio nie może się z nich wycofać. Pierwszym jest fakt, iż Sachalin-1 i Sachalin-2 są kluczowe w kontekście zapewnienia stabilnych dostaw źródeł energii dla Japonii. Drugim argumentem jest to, iż po wycofaniu się Japonii, udziały przejmie Rosja lub państwo trzecie, co może zapewnić to Moskwie dodatkowe zyski³¹.

Również w maju Japonia zgodziła udzielić Ukrainie pożyczki w wysokości 100 mln dolarów, a środki mają zostać wykorzystane do „wzmocnienia instytucji demonopolizacyjnych i antykorupcyjnych, udzielania kredytów oraz opieki socjalnej”³². Tym samym łączne wsparcie dla Ukrainy wynosiło już

²⁸ W sierpniu 2022 roku w porównaniu do sierpnia 2021 roku japoński import LNG z Rosji wzrósł o ponad 210%.

²⁹ Японія забороняє інвестиції в РФ та готується до вугільного ембарго попри залежність [Japonia zakazuje inwestycji w Federacji Rosyjskiej i przygotowuje się do embarga na węgiel pomimo uzależnienia], Економічна Правда, 08.04.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/8/685472/> (dostęp: 06.09.2022).

³⁰ M. Yamaguchi, *Japan Formally Revokes Russia's 'Most Favored Nation' Status*, AP News, 20.04.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-tokyo-europe-moscow-e264ff718a4c998fe66c67e687864b12> (dostęp: 05.09.2022).

³¹ Японія збереже свої частки в російських проектах „Сахалін-1” і „Сахалін-2”, але скорочуватиме імпорт нафти [Japonia zachowa udziały w rosyjskich projektach Sachalin-1 i Sachalin-2, ale ograniczy import ropy], Економічна Правда, 09.05.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/9/686818/> (dostęp: 05.09.2022).

³² *Signing of Japanese ODA Loan Agreement with Ukraine: Financial support for Ukraine, Which Is Facing an Economic Crisis Caused by the Military Invasion*, Japan International Cooperation Agency, https://www.jica.go.jp/english/news/press/2022/20220516_11e.html (dostęp: 05.09.2022).

300 mln dolarów. Następnie kilka dni później japoński premier ogłosił, że Japonia zwiększy swoją pomoc dla Ukrainy do 600 mln dolarów, nie precyzując jednak, czy dodatkowe 300 mln to pożyczka czy bezzwrotna pomoc. Co ciekawe, już na początku czerwca ambasador Ukrainy w Tokio poinformował, że uzgodniono kolejne wsparcie finansowe ze strony Japonii – ma ona wynieść 500 mln dolarów³³. Tym samym oznacza to, że łączna wartość pomocy wynosiła miliard dolarów.

Japonia po raz pierwszy od 19 lat określiła w Niebieskiej Księdze Dyplomacji, że Wyspy Kurylskie (nazywane w Japonii Terytoriami Północnymi) są nielegalnie okupowanym przez Rosję japońskim terytorium. Tym samym pokazała, że zamierza powrócić do nierozwiązanej od kilkudziesięciu lat kwestii. W odpowiedzi rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych oświadczyło, że zawiesza umowę z Japonią o połowie ryb w okolicach spornych wysp³⁴. W czerwcu premier Kishida, jako pierwszy w historii premier Japonii, wziął udział w szczycie NATO, który został zorganizowany w Madrycie³⁵.

Na początku sierpnia Japonia wraz ze Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią oraz Kanadą wprowadziła zakaz importu złota z Rosji³⁶. 23 sierpnia 2022 roku odbył się II Szczyt Platformy Krymskiej. Ze względu na toczące się działania zbrojne miał on charakter głównie online. Udział w nim wzięło kilkudziesięciu polityków z całego świata, w tym prezydentów i premierów. Swoje przemówienie wygłosił także premier Japonii Fumio Kishida. Podkreślił on, że atak Rosji na Ukrainę „wstrząsnął fundamentami ładu międzynarodowego nie tylko w Europie, ale i w Azji”. Powtórzył japońskie poparcie dla ukraińskiej suwerenności i integralności terytorialnej. Oświadczył także, że „jako premier,

³³ Японія збільшить допомогу Україні на пів мільярда доларів [Japonia zwiększy pomoc dla Ukrainy o pół miliarda dolarów], Укрінформ, 07.06.2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3501469-aponia-zbilsit-dopomogu-ukraini-na-piv-milarda-dolariv.html> (dostęp: 06.09.2022).

³⁴ B. Lewicki, *Spór o Wyspy Kurylskie. Rosja zawiesza umowę o połowie ryb z Japonią*, Dziennik.pl, 07.06.2022, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8442014,wyspy-kurylskie-rosja-japonia-polow-ryb.html> (dostęp: 06.09.2022).

³⁵ Австралія, Японія, Нова Зеландія та Корея вперше приєднуються до саміту НАТО [Australia, Japonia, Nowa Zelandia i Korea po raz pierwszy dołączą do szczytu NATO], Укрінформ, 27.06.2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3516433-avstralia-aponia-nova-zelandia-ta-korea-vperse-priednautsa-do-samitu-nato.html> (dostęp: 06.09.2022).

³⁶ Японія заборонить імпорт російського золота з серпня [Japonia zabroni importu rosyjskiego złota od sierpnia], Економічна Правда, 25.07.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/25/689576/> (dostęp: 07.09.2022).

który pochodzi z Hiroszimy, nigdy nie będzie tolerował użycia lub groźby użycia broni jądrowej”³⁷.

Sankcje na Rosję nakładał nie tylko japoński rząd, ale robiły to również oddolnie japońskie przedsiębiorstwa. Toyota zawiesiła import i eksport części samochodowych z i do Rosji, jak również wstrzymała produkcję w swojej fabryce w Petersburgu. Honda, Mazda i Nissan zawiesiły dostawy samochodów, a Mitsubishi wstrzymało produkcję w swoich rosyjskich fabrykach. Japan Tobacco, jedna z największych firm na świecie w przemyśle tytoniowym, podjęła decyzję o zawieszeniu nowych inwestycji na terenie Rosji. Firmy z branży elektroniki takie jak Sony, Canon, Fujitsu, Nikon czy Panasonic zawiesiły dostawy do Rosji³⁸. W 2022 roku, w porównaniu do roku poprzedniego japoński eksport do Rosji spadł o niemal 43%³⁹. Kyushu Electric Power, jedna z większych japońskich firm energetycznych, zadeklarowała, że do końca 2022 roku przestanie kupować rosyjski węgiel, który jest używany w jej elektrociepłowniach⁴⁰.

Od października 2022 roku Rosja zaczęła przeprowadzać masowe ataki rakietowe na ukraińską infrastrukturę, głównie energetyczną. Po pierwszych czterech takich atakach⁴¹ Ukraina zaczęła mieć poważne problemy z dostawami energii. Wtedy też wiele państw od razu rozpoczęło dostawy generatorów prądu i agregatów. Nie inaczej było w przypadku Japonii. W okresie od grudnia 2022 do lutego 2023 w ramach japońskiej pomocy humanitarnej dostarczono 259 generatorów⁴². Co więcej, rząd w Tokio przeznaczył 170 mln dolarów na projekty odbudowy ukraińskiej infrastruktury krytycznej. Łączna wartość japońskiej pomocy dla Ukrainy w ciągu roku od pełnoskalowej inwazji wyniosła

³⁷ *Second Summit of the Crimea Platform online in English*, Кримська платформа, 23.08.2022, https://www.youtube.com/watch?v=XXYyLME1z24&ab_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0 (dostęp: 07.09.2022).

³⁸ *Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia – But Some Remain*, Chief Executive Leadership Institute Yale, <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> (dostęp: 10.02.2023).

³⁹ *Japan Exports to Russia*, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/japan/exports/russia> (dostęp: 10.02.2023).

⁴⁰ *Японська Kyushu Electric Power відмовиться від закупівель російського вугілля [Japońskie Kyushu Electric Power odmówi zakupu rosyjskiego węgla]*, Економічна Правда, 10.04.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/10/685514/> (dostęp: 10.09.2022).

⁴¹ Miały one miejsce 10, 17 i 31 października, a potem 15 listopada 2022 roku.

⁴² *Японія вже передала Україні 259 генераторів для потреб енергосектору [Japonia przekazała już Ukrainie 259 generatorów na potrzeby sektora energetycznego]*, Укрінформ, 08.02.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3667167-aponia-vze-peredala-ukraini-259-generatoriv-dla-potreb-energosektoru.html> (dostęp: 26.02.2023).

ok. 1,6 mld dolarów⁴³. W lutym 2023 roku premier Kishida zapowiedział również, że Japonia przeznaczy 5,5 mld dolarów dodatkowej pomocy finansowej na odbudowę zniszczonej ukraińskiej infrastruktury⁴⁴.

Z punktu widzenia Ukrainy istotne jest nie tylko wsparcie humanitarne i finansowe, ale także militarne. Japonia jednak posiada jedną z najsurowszych na świecie polityk dotyczącą eksportu uzbrojenia. Japońskie ustawodawstwo nie pozwala na dostarczanie broni państwom komunistycznym, państwom, które objęte są embargiem na wywóz broni na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz państwom zaangażowanym lub mogącym być zaangażowanym w konflikty międzynarodowe⁴⁵. Stąd też, gdy ze strony ukraińskiego Ministerstwa Obrony wpłynęła prośba o wsparcie w zakresie sprzętu wojskowego oraz amunicji, japoński rząd stanął przed dylematem, co należy zrobić. Minister obrony Nobuo Kishi wydał polecenie, by dowiedzieć się, jakie przedmioty można wysłać Ukrainie bez łamania własnego prawa. Zgodnie z Ustawą o Siłach Samoobrony nadmiar wyposażenia Sił Samoobrony może być przekazywany do rozwijających się krajów sojuszniczych. Jednakże wyraźnie wykluczony jest eksport uzbrojenia i amunicji. Wtedy też sporządzono listę sprzętów, które mogłyby być potencjalnie dostarczone Ukrainie. Znalazły się na niej m.in. kamizelki kuloodporne, hełmy, rękawice wojskowe, buty, generatory prądu, aparaty, lornetki czy środki ochrony osobistej⁴⁶.

Jednak japońskie Ministerstwo Obrony napotkało wówczas problemy z „wytycznymi operacyjnymi”, które ograniczają dostawę sprzętu wojskowego wyłącznie do przedmiotów używanych w celach transportowych, ratowniczych, patrolowych, obserwacyjnych i rozminowywania. Wykluczało to zatem dostarczenie hełmów i kamizelek kuloodpornych, ponieważ według japońskiego Rozporządzenia o kontroli handlu eksportowego są one uważane za wyposażenie obronne. Władze Japonii podjęły wtedy decyzję o zmianie interpretacji własnego prawa. Uznano, że te konkretne modele hełmów i kamizelek

⁴³ Японська допомога Україні досягла \$1,6 мільярда [Japońska pomoc dla Ukrainy sięgnęła 1,6 miliarda dolarów], Укрінформ, 14.03.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3682047-aponska-dopomoga-ukraini-dosagla-16-milarda.html> (dostęp: 15.03.2023).

⁴⁴ Japan to Invite Ukraine President to G-7 Online Summit Feb. 24: PM, Kyodo News, 20.02.2023, <https://english.kyodonews.net/news/2023/02/e95aa262b14f-breaking-news-japan-to-invite-ukraine-president-to-g-7-online-summit-friday-pm.html> (dostęp: 15.03.2023).

⁴⁵ Japan's Policies on the Control of Arms Exports, Ministry of Foreign Affairs of Japan, <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/policy/index.html> (dostęp: 10.09.2022).

⁴⁶ A. Tateishi, 防弾チョッキ提供ウクライナに武器輸出？ [Eksport broni na Ukrainę z kamizelkami kuloodpornymi?], NHK, 23.03.2022, <https://www.nhk.or.jp/politics/articles/feature/79571.html> (dostęp: 10.09.2022).

kuloodpornych, które planowano dostarczyć, nie są sprzętem wojskowym, ponieważ można je zakupić również na rynku prywatnym. Dzięki temu możliwe było dostarczenie Ukrainie 6900 hełmów i 1900 kamizelek kuloodpornych wraz z inną odzieżą wojskową⁴⁷.

W sierpniu z kolei japońskie Ministerstwo Obrony ogłosiło zamiar dostarczenia Ukrainie cywilnych furgonetek oraz małych bezzałogowych statków powietrznych. Wysłanie ich było możliwe, gdyż służą one w celach transportowych i obserwacyjnych. W komunikacie prasowym nie sprecyzowano jednak, o jakich ilościach mowa oraz kiedy dokładnie miałyby nastąpić te dostawy⁴⁸. Chociaż japońskie dostawy wyposażenia wojskowego w rezultacie ograniczały się do nieśmiercionośnego wsparcia (ang. *non-lethal supplies*), to i tak zaopatrywanie Ukrainy w sprzęt wojskowy jest bezprecedensowe we współczesnej historii Japonii.

Zarys historyczny południowokoreańsko-ukraińskich relacji

Pierwsze kontakty pomiędzy Koreańczykami a Ukraińcami przypadają, podobnie jak w przypadku Japończyków, na drugą połowę XIX wieku. Koreańczycy, ze względu na trudną sytuację wewnętrzną w swoim państwie, migrowali w poszukiwaniu pracy do obwodu nadmorskiego Imperium Rosyjskiego. Według pierwszego powszechnego spisu ludności Imperium Rosyjskiego z 1897 roku zamieszkiwało go ponad 24 tys. Koreańczyków. Tym samym stanowili oni 10,9% ogółu wszystkich mieszkańców obwodu nadmorskiego⁴⁹. Według spisu ludności z 1937 roku w ZSRR żyło już prawie 170 tys. Koreańczyków, głównie na Rosyjskim Dalekim Wschodzie (nazywanych *Koryoin*, kor. 고려인, lub *Koryo-saram*, ukr. *Корьосарам*). W tym samym roku rozpoczęły się także przymusowe deportacje etnicznych Koreańczyków do Azji Centralnej. Powodem były fałszywe oskarżenia, że są oni japońskimi szpiegami i dążą do destabilizacji Związku Radzieckiego. We wrześniu 1937 roku pierwsze pociągi

⁴⁷ *Aid From Asia: Japan's Military Support To Ukraine*, Oryx, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/09/aid-from-asia-japans-military-support.html> (dostęp: 10.09.2022).

⁴⁸ *The Ministry of Defense of Japan Will Hand Over Vans and Drones to Ukraine*, Ukrainian Military Center, 04.08.2022, <https://mil.in.ua/en/news/the-ministry-of-defense-of-japan-will-hand-over-vans-and-drones-to-ukraine/> (dostęp: 11.09.2022).

⁴⁹ *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам* [Pierwszy powszechny spis ludności Imperium Rosyjskiego w 1897 r. Podział ludności według języka ojczystego i ujezdów], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=664 (dostęp: 12.09.2022).

z Koreańczykami dojechały do Uzbekistanu⁵⁰. Po rozpadzie ZSRR część Koreańczyków zamieszkujących Azję Centralną zdecydowała się na migrację na Ukrainę. Obecnie na terenie Ukrainy, w zależności od statystyk, mieszka ich od 20 do 40 tys.⁵¹

Korea Południowa uznała niepodległość Ukrainy 30 grudnia 1991 roku, a nawiązanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy oboma państwami miało miejsce 10 lutego 1992 roku⁵². Ambasada Republiki Korei działa w Kijowie od listopada 1992 roku, zaś Ambasada Ukrainy w Seulu – od października 1997 roku⁵³. Po rosyjskim ataku na Ukrainę i aneksji Krymu w 2014 roku, Korea Południowa zawiesiła dwustronne spotkania z Rosją na wysokim szczeblu, jednakże nie chciała ani dołączyć do międzynarodowych sankcji nałożonych na Federację Rosyjską, ani tym bardziej nałożyć własnych⁵⁴.

Od 1992 roku Korea Południowa zaczęła udzielać Ukrainie pomocy rozwojowej. Skupia się ona głównie na wsparciu edukacji, w szczególności szkół i uczelni technicznych, poprzez współfinansowanie inwestycji czy stypendia naukowe, oraz na projektach infrastrukturalnych. Od 2014 roku Korea Południowa przekazuje także Ukrainie pomoc humanitarną. Środki przekazywane są poprzez organizacje międzynarodowe, w tym Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej, Międzynarodowy Czerwony Krzyż, Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców oraz UNICEF. Łączna wartość pomocy humanitarnej w latach 2014-2020 wyniosła 3,8 mln dolarów⁵⁵. Podobnie jak w przypadku ukraińskiej wymiany

⁵⁰ 이 상근 [S. G. Lee], *고려인 중앙아시아 강제 이주과정 및 정착과정* [Proces przymusowej migracji i osadnictwa Koreańczyków w Azji Centralnej], 국사편찬위원회 [Komitet Zbiorów Historii Narodowej], Seul 2003, s. 34–35.

⁵¹ *Koreans of Ukraine. Who Are They?*, Ukrainer, 30.10.2019, <https://ukrainer.net/koreans-of-ukraine-who-are-they/> (dostęp: 12.09.2022).

⁵² В. Є. Мармазов [W. E. Marmazow], *20-річчя відносин між Україною та Республікою Корея: підсумки і перспективи співпраці в рамках євро-тихоокеанської інтеграції* [20-lecie stosunków Ukrainy z Republiką Korei: wyniki i perspektywę współpracy w ramach integracji europacyficznej], „Науковий вісник Дипломатичної академії України [Biuletyn Naukowy Akademii Dyplomatycznej Ukrainy]” 2012, nr 19, s. 41.

⁵³ В. Ткаченко [W. Tkaczenco], *Україна – Корея: Історичні паралелі без екзотики* [Ukraina – Korea: historyczne paralele bez egzotyki], Укрінформ, 01.02.2017, <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2167234-ukraina-korea-istoricni-paraleli-bez-ekzotiki.html> (dostęp: 12.09.2022).

⁵⁴ J. Lee, *Why S. Korea Is Being Cautious When It Comes to Sanctioning Russia*, „Hankyoreh”, 24.02.2022, https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/1032480.html (dostęp: 12.09.2022).

⁵⁵ 한국-우크라이나 관계 [Stosunki koreańsko-ukraińskie], 주우크라이나 대한민국 대사관 [Ambasada Republiki Korei na Ukrainie], 31.05.2021, <https://overseas.mofa.>

handlowej z Japonią, w handlu z Koreą Południową również można zauważyć rosnący od kilku lat trend. Jednocześnie, tak samo jak w przypadku Japonii, obroty handlowe nie są znaczące. Ukraina zajmuje 64. miejsce wśród partnerów handlowych Korei Południowej, odpowiadając za zaledwie 0,1% jej eksportu i tylko 0,05% importu. Jednak zależność od importu z Ukrainy niektórych artykułów, takich jak neon i krypton, jest wysoka i wynosi odpowiednio 23% i 30,7% ogólnego południowokoreańskiego importu⁵⁶.

Koreę Południową od czasu nawiązania oficjalnych stosunków dyplomatycznych odwiedziło trzech ukraińskich prezydentów: w 1996 roku Leonid Kuczma, w 2006 roku Wiktor Juszczenko oraz w 2012 roku Wiktor Janukowycz⁵⁷. W przypadku Janukowycza była to wizyta robocza w Seulu – brał wtedy udział w Szczycie Bezpieczeństwa Jądrowego, ale odbył też dwustronne spotkanie z ówczesnym południowokoreańskim prezydentem Lee Myung-bakiem⁵⁸. Od 1991 do 2022 roku Ukrainy z kolei nie odwiedził żaden z prezydentów Korei Południowej.

Korea Południowa, tak jak i Japonia, na kilka tygodni przed rosyjską agresją na Ukrainę zaczęła podejmować aktywne działania. W połowie stycznia południowokoreański minister spraw zagranicznych odbył wideokonferencję ze swoimi ambasadorami w Rosji, na Ukrainie, w Polsce, na Węgrzech, Białorusi, Słowacji oraz w Rumunii i Belgii. Rozmowy dotyczyły potencjalnych możliwości rozwoju sytuacji, w tym inwazji Rosji na Ukrainę. 11 lutego Korea Południowa nakazała swoim obywatelom wyjazd z Ukrainy oraz wprowadziła całkowity zakaz podróży do tego państwa. Zgodnie z południowokoreańskim prawem obywatele, którzy nie zastosowali się do tych zasad, podlegają karze pozbawienia wolności do jednego roku lub grzywnie do 10 mln wonów (ok. 33,9 tys. złotych)⁵⁹.

go.kr/ua-ko/brd/m_20849/view.do?seq=1209932&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm= (dostęp: 12.09.2022).

⁵⁶ 우크라이나, 6.25전쟁 살아남은 한국 도움 필요... 젤렌스키 한국에 무기 지원 요청 [Ukraina: 'Potrzebujemy pomocy od Korei Południowej, która przeżyła wojnę koreańską'... Zelenski prosi Koreę Południową o pomoc w zakresie broni], BBC News Korea, 11.04.2022, <https://www.bbc.com/korean/news-61063375> (dostęp: 12.09.2022).

⁵⁷ 고재남 [J. N. Go], 우크라이나 포로셴코 정부의외교정책과 주요국 관계 [Polityka zagraniczna ukraińskiego rządu Poroszenki i stosunki z głównymi państwami], 국립외교원 외교안보연구소 [Narodowy Instytut Spraw Zagranicznych i Bezpieczeństwa], Seul 2018, s. 51–52.

⁵⁸ В. Є. Мармазов, 20-річчя відносин між Україною та Республікою Корея..., s. 42.

⁵⁹ Seoul Warns against Unauthorized Entry to Ukraine to Participate in War, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307006700325> (dostęp: 13.09.2022).

W połowie lutego odbyło się specjalne posiedzenie Grupy ds. Strategii Gospodarczej i Bezpieczeństwa ds. międzynarodowych (kor. 대외경제안보전략회의), która zajmowała się oceną potencjalnych skutków ekonomicznych dla południowokoreańskiej gospodarki i rynku finansowego wynikających z wojny. Rząd Korei Południowej obawiał się przede wszystkim, że wojna spowoduje zakłócenia w łańcuchu dostaw i skoki cen na rynkach międzynarodowych. Sama Korea Południowa ma relatywnie silne powiązania gospodarcze z Rosją – jest ona dwunastym pod względem wielkości partnerem handlowym Korei, stąd też Seul obawiał się problemów gospodarczych. Co więcej, Rosja posiada dość długą historię współpracy z Koreą Północną – zarówno polityczną, jak i ekonomiczną i militarną, a to z kolei rodzi obawy o bezpieczeństwo Południa.

Tuż po tym, jak prezydent Rosji Władimir Putin ogłosił uznanie niepodległości separatystycznych Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej, prezydent Moon Jae-in oświadczył, że suwerenność i integralność terytorialna Ukrainy musi być respektowana⁶⁰. 22 lutego 2022 roku odbyło się wspólne posiedzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Grupy ds. Strategii Gospodarczej i Bezpieczeństwa ds. międzynarodowych pod przewodnictwem prezydenta Moona. Po nim kancelaria prezydenta wydała oświadczenie, w którym stwierdzono, że reakcja Seulu na działania Rosji zostanie „dostosowana do reakcji USA i innych krajów”, tym samym sygnalizując, że Korea Południowa nie będzie podejmować samodzielnych decyzji⁶¹.

Działalność Korei Południowej po rosyjskiej inwazji

Tuż po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę mogły pojawić się przypuszczenia, że południowokoreańskie władze, podobnie jak w 2014 roku, nie nałożą sankcji na Rosję. Tak się jednak nie stało. Już 24 lutego Korea Południowa potępiła działania Moskwy oraz ogłosiła, że dołączy do międzynarodowych sankcji gospodarczych wobec Rosji. Jednocześnie wprost podkreśliła to, co wcześniej było jedynie sygnalizowane – że nie zamierza nakładać żadnych

⁶⁰ Moon Says Ukraine's Sovereignty Must Be Respected, Yonhap News Agency, 22.02.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220222002254315?section=national/diplomacy> (dostęp: 13.09.2022).

⁶¹ J. Lee, Why S. Korea Is Being Cautious When It Comes to Sanctioning Russia, „Hankyoreh”, 24.02.2022, https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/1032480.html (dostęp: 12.09.2022).

jednostronnych sankcji⁶². Korea Południowa dołączyła do sankcji UE i USA w zakresie zawieszenia transakcji z siedmioma rosyjskimi bankami, w tym z Bankiem Centralnym Rosji. Zakazała również inwestycji w rosyjskie obligacje rządowe, wprowadziła kontrole eksportu do Rosji, w tym zakaz eksportu materiałów strategicznych⁶³.

Rosyjska inwazja na Ukrainę rozpoczęła się w momencie, gdy w Korei Południowej trwała kampania przed wyborami prezydenckimi, które odbyły się 9 marca. Dwaj główni kandydaci – Lee Jae-myung z Partii Demokratycznej, mającej większość w parlamencie, oraz Yoon Suk-yeol, popierany przez największe opozycyjne ugrupowanie – Partię Siły Narodu, także nie uniknęli tematu wojny. Lee podczas publicznej przedwyborczej debaty powiedział, że „na Ukrainie początkujący polityk sześć miesięcy po tym, jak został prezydentem zadeklarował przystąpienie Ukrainy do NATO, co sprowokowało Rosję i ostatecznie doprowadziło do starcia”, tym samym oskarżając Wołodymyra Zełenskigo o pewną odpowiedzialność za rosyjską agresję. Po tej wypowiedzi spadła na niego krytyka, zarówno w samej Korei Południowej, jak i za granicą. Lee wystosował potem oświadczenie, w którym przypomniał, że tuż po inwazji potępił działania Rosji oraz dodał, że jeśli uraził naród ukraiński, to było to spowodowane jego brakiem umiejętności wyrażania siebie⁶⁴.

Pewne kontrowersje wzbudził również Yoon Suk-yeol. 1 marca opublikował na swoim koncie na Twitterze wpis z hasłem „We stand with Ukraine” po angielsku i koreańsku oraz zamieścił do tego zdjęcie mandarynki z namalowaną markerem twarzą. Zdjęcie dość szybko zyskało rozgłos oraz sporą krytykę, która głównie skupiała się na tym, że była to nieestosowna forma wsparcia. Partia Siły Narodu ogłosiła później, że mandarynka miała nawiązywać do pomarańczowej rewolucji w Ukrainie z przełomu 2004 i 2005 roku. Ostatecznie jednak po kilku godzinach Yoon usunął wpis⁶⁵. Kilka dni później wygrał wybory prezydenckie,

⁶² J. Smith, H. Shin, S. Korea to Join Sanctions against Russia, But Not Considering Unilateral Steps, Reuters, 24.02.2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/skorea-will-join-economic-sanctions-against-russia-2022-02-24/> (dostęp: 13.09.2022).

⁶³ S. Korea Joins Global Move to Suspend Transactions with Russia's Central Bank, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307004800320> (dostęp: 13.09.2022).

⁶⁴ 박경은 [K. E. Park], 이재명, ‘우크라 비하’ 논란에 “尹 외교안보관 지적한 것... 표현력 부족했다” [Lee Jae-myung wśród kontrowersji dotyczących „poniżania Ukrainy”. Na co zwrócił uwagę Minister Spraw Zagranicznych i Bezpieczeństwa... Brak umiejętności wyrażania siebie], Nate, 27.02.2022, <https://news.nate.com/view/20220227n07736> (dostęp: 13.09.2022).

⁶⁵ 조경건 [K. G. Cho], 윤석열, 우크라 지지한다며, 화난 쿨 사진... 논란 일자 삭제 [Yoon Suk-yeol usunął kontrowersyjny wpis ze zdjęciem „wścieklej mandarynki”, mówiąc,

a w Korei Południowej rozpoczął się okres przejściowy pomiędzy obecną a nową administracją. Dlatego też prezydent Ukrainy Zełenski w kolejnych tygodniach odbywał rozmowy telefoniczne zarówno z urzędującym jeszcze prezydentem Moon Jae-inem, jak i prezydentem-elektem Yoon Suk-yeolem.

Rząd Korei Południowej nadał Ukraincom mieszkającym w tym państwie specjalny status humanitarny, umożliwiający im pozostanie w Korei Południowej nawet po upływie ważności ich wiz. Co więcej, władze w Seulu podjęły decyzję o wsparciu Ukraińców koreańskiego pochodzenia, w tym umożliwieniu im przylotu do Korei Południowej. 9 marca uproszczono proces ubiegania się o wizy dla etnicznych Koreańczyków z Ukrainy i ich rodzin. Jednak osoby, które przez rosyjską inwazję zmuszone były do ucieczki, a nie zabrały ze sobą swoich paszportów, wciąż napotykały problem w staraniach o możliwość przybycia na Półwysep Koreański. Dlatego też Ministerstwo Spraw Zagranicznych poinformowało, że Ukraińcy koreańskiego pochodzenia będą mogli otrzymać specjalny dokument podróży, jeśli nie będą mieli paszportów, aby ubiegać się o wizę⁶⁶. Do końca sierpnia do Korei Południowej przybyło 610 etnicznych Koreańczyków z Ukrainy. Zostali oni umieszczeni w specjalnym ośrodku Koryoin Village w Gwangju⁶⁷.

Korea Południowa w pierwszej połowie marca zmieniła oficjalny zapis ukraińskiej stolicy. Wcześniej używano formy 키예프 (fon. *Kijepu*), która była zapisem pochodzącym od rosyjskiej wymowy i zapisu nazwy Kijowa Киев. W zamian rozpoczęto używanie formy 키이우 (fon. *Kiiu*), które jest bardziej zbliżone do ukraińskiej nazwy Київ. Podjęto także decyzję o zmianie nazw Lwowa, Charkowa, Czerniowców oraz rzeki Dniepr. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Korei Południowej poinformowało także, że w przyszłości nastąpią korekty nazw innych miast ukraińskich, a zmiany będą się odbywać po konsultacjach z Ambasadą Ukrainy w Korei Południowej i Narodowym Instytutem Języka Koreańskiego⁶⁸.

że popiera Ukrainę], 부산일보, 01.03.2022, <http://mobile.busan.com/view/busan/view.php?code=2022030110523987437> (dostęp: 13.09.2022).

⁶⁶ South Korea to Issue Travel Documents to Ukrainians without Passports, „The Print”, 04.04.2022, <https://theprint.in/world/south-korea-to-issue-travel-documents-to-ukrainians-without-passports/902643/> (dostęp: 13.09.2022).

⁶⁷ 정희성 [H. S. Jeong], 광주 고려인마을 안착 우크라이나 탈출 동포 600명 넘어서 [Ponad 600 etnicznych Koreańczyków uciekło z Ukrainy, osiedlając się w wiosce Koryoin w Gwangju], Yonhap News Agency, 28.08.2022, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20220828022500054> (dostęp: 13.09.2022).

⁶⁸ 우크라이나 지명 표기 관련 [Ukraińskie nazwy geograficzne], 외교부 [Ministerstwo Spraw Zagranicznych], 03.03.2022, https://www.mofa.go.kr/www/brd/m_4080/view.do?seq=372146&page=3 (dostęp: 13.09.2022).

Korea Południowa, tak jak i Japonia, poparła najpierw rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ potępiającą Rosję, a następnie zagłosowała za jej usunięciem z gremium Rady Praw Człowieka ONZ. Wysłała także Ukrainie pomoc humanitarną o wartości 10 mln dolarów. W jej skład wchodziły m.in. koce, zestawy pierwszej pomocy, żywność czy środki ochrony osobistej⁶⁹. Pod koniec marca Seul wprowadził zakaz eksportu do Rosji 57 typów towarów, w tym m.in. półprzewodników, układów scalonych, chipów i komputerów, co jest o tyle istotne, że Korea Południowa należy do ich najważniejszych producentów. Kilka tygodni później Koreańczycy wysłali kolejną partię pomocy humanitarnej Ukrainie – tym razem o wartości 40 mln dolarów, oraz wyposażenie wojskowe o wartości ponad 2,3 mln dolarów, w tym hełmy, kamizelki kuloodporne i racje bojowe⁷⁰. Część tej kwoty trafiła na Ukrainę dzięki organizacjom międzynarodowym. Poprzez Światowy Program Żywnościowy ONZ (WFP – World Food Programme) Korea Południowa na początku marca przekazała w ten sposób 1,5 mln dolarów, zaś w czerwcu 3 mln dolarów, przy czym jedna trzecia tych środków została przekazana na pomoc WFP dla uchodźców z Ukrainy przebywających w Mołdawii. Pomoc została udzielona także poprzez UNICEF (6 mln dolarów) czy Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (6 mln dolarów)⁷¹. W czerwcu południowokoreański rząd ogłosił kolejną transzę 50 mln dolarów na pomoc dla Ukrainy⁷².

Po tym, jak Gazprom w kwietniu odciął dostawy gazu Polsce oraz Bułgarii, Korea Południowa ogłosiła gotowość przekierowania do Europy w razie potrzeby części swoich dostaw skroplonego gazu ziemnego (LNG) w celu wsparcia swoich europejskich partnerów i złagodzenia kryzysu energetycznego⁷³. Rozpoczęła także proces zmniejszania importu surowców energetycznych

⁶⁹ *Korea to Provide US\$10 Mln in Humanitarian Aid to Ukraine*, „The Korea Herald”, 28.02.2022, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20220228000968> (dostęp: 13.09.2022).

⁷⁰ D. G. Ji, S. *Korean Military Commits to Stepping up Ukraine Support at US-Led Dialogue*, „The Korea Herald”, 24.05.2022, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20220524000676> (dostęp: 13.09.2022).

⁷¹ *Korean Government's Assistance to Ukraine (as of June 2022)*, ReliefWeb OCHA, <https://reliefweb.int/attachments/dad6d8ed-e964-4266-b0c0-316824074031/attachment.pdf> (dostęp: 14.09.2022).

⁷² *Korea to Provide Additional Humanitarian Assistance to Ukraine*, ReliefWeb OCHA, 21.06.2022, <https://reliefweb.int/report/ukraine/korea-provide-additional-humanitarian-assistance-ukraine> (dostęp: 14.09.2022).

⁷³ *South Korea to Divert Gas Supplies to Europe over Russia-Ukraine Conflict*, Business Standard, 28.04.2022, https://www.business-standard.com/article/international/south-korea-to-divert-gas-supplies-to-europe-over-russia-ukraine-conflict-122042800164_1.html (dostęp: 14.09.2022).

z Rosji (przestała m.in. importować gaz ziemny z Sachalinu), jednak nie zadeklarowała konkretnych terminów odejścia od nich. W ciągu roku import rosyjskiej ropy naftowej i produktów naftowych spadł o ponad 70%, a import LNG o 40%⁷⁴.

Na początku czerwca delegacja pod przewodnictwem lidera Partii Siły Narodu, czyli partii prezydenta Yoona, przyjechała do Kijowa i Buczy. Spotkała się z szefem biura prezydenta Ukrainy, Andrijem Jermakiem, oraz zadeklarowała gotowość Korei do pomocy w odbudowie Ukrainy po wojnie⁷⁵. Także w czerwcu prezydent Yoon wziął udział w szczycie NATO w Madrycie. Prezydent Korei Południowej Yoon, w przeciwieństwie do premiera Japonii, nie wziął udziału w II Szczycie Platformy Krymskiej. Seul nie wydzielił również żadnego z rosyjskich dyplomatów.

Działania, jakie podejmują władze Korei Południowej wobec Rosji mogą wydawać się niewystarczające. Szczególnie jeśli zestawzić je z aktywnością Japonii. Jednocześnie jednak południowokoreański sektor prywatny jest jednym ze światowych liderów, jeśli chodzi o wprowadzanie własnych sankcji i ograniczeń oraz biznesowego bojkotu Rosji⁷⁶. Według badań Yale School of Management od początku rosyjskiej inwazji ponad tysiąc firm ogłosiło wycofanie się z rynku rosyjskiego lub ograniczenie działalności na terenie Rosji; także wiele południowokoreańskich przedsiębiorstw podjęło decyzje o wycofaniu się z Rosji lub zawieszeniu działalności na jej terenie. Choć początkowo Hyundai ogłosił, że nie zamierza się wycofywać z Federacji Rosyjskiej, to ostatecznie zawiesił działalność swoich fabryk na jej terytorium. Największe południowokoreańskie linie lotnicze Korean Air Lines nie tylko zawiesiły wszystkie połączenia z i do Rosji, ale także nie latają przez rosyjską przestrzeń powietrzną. Firma LG z kolei podjęła decyzję o zawieszeniu dostaw do Rosji. Na podobne działanie zdecydował się także Samsung⁷⁷. Decyzje podjęte przez prywatne

⁷⁴ T. Stangarone, *How to Enhance South Korea's Support for Ukraine*, The Diplomat, 15.03.2023, <https://thediplomat.com/2023/03/how-to-enhance-south-koreas-support-for-ukraine/> (dostęp: 18.03.2023).

⁷⁵ *Andriy Yermak Met with the Parliamentary Delegation of the Republic of Korea*, President of Ukraine Official website, 07.06.2022, <https://www.president.gov.ua/en/news/andriy-yermak-proviv-zustrich-z-parlamentskoyu-delegaciyeu-75661> (dostęp: 12.09.2022).

⁷⁶ *Бізнес-бойкот, або що впливає на темпи виходу іноземних компаній з рф? [Bojkot biznesowy, czyli co wpływa na tempo wychodzenia firm zagranicznych z Federacji Rosyjskiej?]*, 18.05.2022, <https://youcontrol.com.ua/data-research/biznes-boykot/> (dostęp: 14.09.2022).

⁷⁷ *Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia – But Some Remain*, Chief Executive Leadership Institute Yale, <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> (dostęp: 10.02.2023).

przedsiębiorstwa wpłynęły w znaczącym stopniu na wymianę handlową Korei Południowej i Rosji. W 2022 roku, w porównaniu do roku 2021, południowokoreański eksport do Rosji spadł o 36%⁷⁸.

Prywatne południowokoreańskie przedsiębiorstwa również zaangażowały się w udzielanie pomocy humanitarnej Ukrainie. SK Group, zajmująca się głównie branżą telekomunikacji i energetyki, przekazała na początku marca milion dolarów na pomoc ukraińskim dzieciom i uchodźcom, które po 24 lutego przyjechały do Polski. Darowizna została przekazana poprzez oddział SK w Polsce. Taką samą kwotę przekazał również Hyundai. Zrobił to za pośrednictwem Czerwonego Krzyża. Także Samsung Electronics wsparł ukraińskich uchodźców – na ten cel przeznaczył 6 mln dolarów⁷⁹. Z kolei LG zamiast pieniędzy przekazało sprzęt AGD dla 13 punktów pomocy uchodźcom w Czechach i na Słowacji⁸⁰.

Korea Południowa, podobnie jak Japonia, po masowych rosyjskich atakach rakietowych na ukraińską infrastrukturę krytyczną, zaoferowała wsparcie. W porównaniu do Japonii, jej pomoc była jednak znacząco mniejsza – na początku grudnia dostarczyła 20 generatorów prądu⁸¹. Łączna wartość południowokoreańskiej pomocy dla Ukrainy w 2022 roku wyniosła 100 mln dolarów. W rocznicę rosyjskiej inwazji Ministerstwo Spraw Zagranicznych poinformowało o przygotowywaniu nowego pakietu pomocy humanitarnej dla Ukrainy. Ma on objąć m.in. pomoc finansową i wsparcie w zakresie odbudowy ukraińskiej infrastruktury energetycznej. Jego wartość wyniesie 130 mln dolarów, co oznacza, że wsparcie Seulu dla Ukrainy zwiększy się ponad dwukrotnie⁸².

Ukraina kilkakrotnie składała prośby do południowokoreańskich władz w sprawie dostaw sprzętu wojskowego oraz amunicji. Szczególnie istotna jest amunicja, dlatego że Siły Zbrojne Republiki Korei używają głównie amunicji zgodnej ze standardami NATO, zatem nawet jeśli sama nie może przekazać Ukrainie sprzętu, w tym czołgów czy armatohaubic, to może zapewnić do nich

⁷⁸ *South Korea Exports to Russia*, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/south-korea/exports-to-russia> (dostęp: 10.02.2023).

⁷⁹ *Hyundai Motor Joins Samsung, SK in Supporting Ukraine Refugees*, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307009800320> (dostęp: 14.09.2022).

⁸⁰ J. Kaufman, *LG Also Gave a Helping Hand: It Donated Material Aid to Ukrainian Refugees*, Crast, 26.05.2022, <https://crast.net/67571/lg-also-gave-a-helping-hand-it-donated-material-aid-to-ukrainian-refugees/> (dostęp: 14.09.2022).

⁸¹ *Official: South Korea to Provide High-Voltage Generators for Ukraine*, Kyiv Independent, 25.11.2022, <https://kyivindependent.com/news-feed/official-south-korea-to-provide-high-voltage-generators-for-ukraine> (dostęp: 10.02.2023).

⁸² *S. Korea to Offer \$130 mln in Additional Aid to Ukraine: Ministry*, Yonhap News Agency, 24.02.2023, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20230224008100325> (dostęp: 01.03.2023).

niezbędną amunicję. Ministerstwo Obrony Korei Południowej poinformowało jednak oficjalnie, że pomoc wojskowa dla Ukrainy będzie ograniczona ze względu na sytuację związaną z bezpieczeństwem na Półwyspie Koreańskim oraz możliwości południowokoreańskiej armii. Wiadomym jest, że w sprawie dostaw amunicji z Korei Południowej dla Ukrainy kilkakrotnie próbowała interweniować ambasada Stanów Zjednoczonych w Seulu⁸³. Co więcej, możliwości eksportowe Korei Południowej w zakresie uzbrojenia są również ograniczone przez jej własne prawo. Ustawa o handlu zagranicznym wskazuje, że eksport ten możliwy jest wyłącznie do „celów pokojowych” i „nie może wpływać na pokój międzynarodowy, utrzymanie bezpieczeństwa i bezpieczeństwo narodowe”⁸⁴.

Prezydent Ukrainy, zwracając się do południowokoreańskich parlamentarzystów w kwietniu w trakcie rozmowy online powiedział, że Korea Południowa „ma coś, co może być dla nas (Ukrainy) niezbędne”. Koreańczycy z Południa używają rosyjskich czołgów T-80 i T-72, do tego bojowych wozów piechoty BMP-3, systemów Igła czy pocisków przeciwpancernych Metys-M, które mogliby przekazać Ukraińcom, gdyż ukraińska armia sama posiada je na swoim wyposażeniu. Jednakże Korea Południowa uzyskała je w ramach umowy o spłacie długu, nazwanej projektem Niedźwiedź Brunatny (kor. 볼곰사업). Innymi słowy – Rosja spłaciła swoje zadłużenie wobec Korei Południowej, zaciągnięte jeszcze w czasie istnienia Związku Radzieckiego, poprzez przekazanie sprzętu wojskowego. Co więcej, w 1997 roku Korea Południowa i Rosja zawarły również umowę o współpracy w sferze wojskowo-technicznej, przemysłu obronnego i logistyki. Stanowi ona, że obie strony nie mogą reeksportować dostarczonej broni i sprzętu wojskowego do kraju trzeciego bez uprzedniej zgody drugiej strony⁸⁵. Był to zapis związany z Koreą Północną. Dzięki niemu Rosja nie może dostarczać Korei Północnej zaawansowanego technologicznie sprzętu wojskowego z Korei Południowej⁸⁶. Dlatego też władze w Seulu obawiają się, że jeśli same zламаłyby umowę i przekazały Ukrainie sprzęt wojskowy, to Rosja mogłaby zacząć

⁸³ 우크라이나: '6.25전쟁 살아남은 한국 도움 필요'... 젤렌스키 한국에 무기 지원 요청 [Ukraina: 'Potrzebujemy pomocy od Korei Południowej, która przeżyła wojnę koreańską'... Zelenski prosi Koreę Południową o pomoc w zakresie broni]...

⁸⁴ Enforcement Decree of The Foreign Trade Act, Presidential Decree No. 28212, Jul. 26, 2017, ELAWI, https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/subjectViewer.do?hseq=46087&type=subject&key=07&pCode=105&pName=Trade (dostęp: 20.12.2022).

⁸⁵ 대한민국 정부와 러시아연방 정부간의 군사기술분야.방산 및 군수협력에 관한 협정 [Umowa o współpracy w sferze wojskowo-technicznej, przemysłu obronnego i logistyki między Rządem Republiki Korei a Rządem Federacji Rosyjskiej], 12.05.1997, <https://www.law.go.kr/LSW/trtyBInfoP.do?trtySeq=1171> (dostęp: 14.09.2022).

⁸⁶ H. A. Se, *Understanding Russian–South Korean Arms Trade*, „Armed Forces & Society” 2009, nr 3, s. 423–424.

przekazywać południowokoreańskie technologie Korei Północnej. Potwierdził to sam prezydent Rosji Władimir Putin, który w październiku 2022 roku, odnosząc się do kwestii potencjalnego wsparcia wojskowego dla Ukrainy ze strony Korei Południowej, zapytał: „Jak czułaby się Republika Korei, gdybyśmy wznowili współpracę z Koreą Północną w tej (wojskowej) dziedzinie?”⁸⁷.

Jeszcze pod koniec maja Kanada zwróciła się z prośbą do Korei Południowej o dostarczenie 100 tys. pocisków kalibru 155 mm, które potem chciała przekazać Ukrainie. Korea Południowa jest jednym z głównych na świecie producentów amunicji tego kalibru. Władze w Seulu stanęły przed dylematem, gdyż spełnienie takiej prośby sprawiłoby, że odeszłyby one od zasady wysyłania jedynie nieśmiercionośnego wsparcia (ang. *non-lethal supplies*), a tym samym Korea Południowa stałaby się, choć pośrednio, dostarczycielem amunicji dla Ukrainy. Na początku sierpnia minister obrony Kanady Anita Anand poinformowała, że rozmowy ze stroną południowokoreańską w tej kwestii wciąż się toczą⁸⁸. Nie jest jednak wiadome, czy i jak zakończyły się rozmowy. Wiadomo natomiast, że w listopadzie 2022 roku Stany Zjednoczone poinformowały o zamiarze zakupu od Korei Południowej 100 tys. sztuk pocisków do armatohaubic, które to następnie Waszyngton chce dostarczyć Ukrainie. Południowokoreańskie Ministerstwo Obrony stwierdziło jednak, że to USA powinny być „użytkownikiem końcowym” tych pocisków, a Seul podtrzymuje swoją zasadę udzielania Ukrainie jedynie nieśmiercionośnego wsparcia⁸⁹.

Oficjalne stanowisko Korei Południowej po roku od pełnoskalowej inwazji pozostaje takie samo – Seul nie zamierza dostarczać Ukrainie sprzętu wojskowego ani amunicji. Podejścia tego nie zmieniły również jak dotąd naciski i sugestie ze strony NATO i jego członków. Niemniej jednak w 2022 roku Ministerstwo Obrony zezwoliło na eksport na Ukrainę południowokoreańskich komponentów wchodzących w skład produkowanych w Polsce armatohaubic Krab⁹⁰.

⁸⁷ Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» [Spotkanie Międzynarodowego Klubu Dyskusyjnego „Waldaj”], Kreml, 27.10.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/69695> (dostęp: 25.02.2023).

⁸⁸ D. Pugliese, *Status of Canadian Deal to Buy Artillery Shells for Ukraine is Uncertain*, „Ottawa Citizen”, 04.08.2022, <https://ottawacitizen.com/news/national/defence-watch/status-of-canadian-deal-to-buy-artillery-shells-for-ukraine-is-uncertain> (dostęp: 14.09.2022).

⁸⁹ L. Baldor, T. Copp, *US to Buy South Korean Howitzer Rounds to Send to Ukraine*, Associated Press, 11.11.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-business-south-korea-government-and-politics-15569a7bfdb6c53404cfce5f0df1c28f> (dostęp: 10.02.2023).

⁹⁰ D. Yoon, *South Korea Approves Export of Weapons Components to Ukraine*, „Wall Street Journal”, 08.03.2023, <https://www.wsj.com/articles/south-korea-approves-export-of-weapons-components-to-ukraine-dfe68d6> (dostęp: 10.03.2023).

Zakończenie

Zarówno Japonia, jak i Korea Południowa podjęły zdecydowanie więcej działań wobec Rosji po inwazji 24 lutego 2022 roku niż po agresji w 2014 roku. Przede wszystkim sama skala działań Rosji – niszczenie ukraińskich miast, duża liczba ofiar cywilnych i coraz więcej dowodów zbrodni wojennych na terenie całej Ukrainy – uniemożliwia obu państwom bezczynność. Wpływ na ich zachowania mają także Stany Zjednoczone, które naciskały na Tokio i Seul, jak również relatywnie silne powiązania gospodarcze i chęć utrzymania dobrych relacji z państwami europejskimi. Obecny konflikt zbrojny to także okazja dla Japonii i Korei Południowej do umocnienia swoich pozycji jako graczy międzynarodowych, aktywnie prowadzących politykę globalną. Oba państwa dzięki wprowadzanym sankcjom znalazły się na liście „krajów nieprzyjaznych Rosji”.

Zarówno dla Japonii, jak i Korei Południowej kwestia militarnego wsparcia dla Ukrainy jest wyzwaniem. Oba państwa posiadają krajowe regulacje prawne, które uniemożliwiają eksport uzbrojenia i amunicji dla ukraińskiej armii. Jednak w obliczu kryzysu, jaki wywołała rosyjska agresja na Ukrainę, Japonia dokonała bezprecedensowego kroku i na nowo zinterpretowała własne prawodawstwo, tak by móc dostarczyć Ukrainie wyposażenie dla wojska. W przypadku Korei Południowej ograniczeniami są także ważne umowy zawarte z Rosją, a także sytuacja bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim. Finalnie oba państwa w ciągu roku inwazji w zakresie wsparcia militarnego dostarczały Ukrainie jedynie nieśmiertelne wsparcie.

Porównując sposób działania dwóch państw: Japonii i Korei Południowej, ta pierwsza zarówno nałożyła na Rosję więcej sankcji, jak i udzieliła Ukrainie większego wsparcia pod względem wartości. Japonia, mająca konflikt terytorialny z Rosją, jest bardziej skłonna prowadzić ostrzejszą wobec Moskwy politykę niż południowokoreańskie władze. Stojąc mocno po stronie Ukrainy i po stronie Zachodu, może oczekiwać, że społeczność międzynarodowa, a zwłaszcza Europa i Stany Zjednoczone, będą równie mocno stać wraz z Japonią w jej sporze z Rosją oraz w przypadku, gdyby w przyszłości jakkolwiek konflikt wybuchł w Azji Wschodniej. Bardziej zachowawcze podejście Korei Południowej wynika z uwarunkowań w jej sąsiedztwie. Prezydent Yoon wprost określał, że decyzja o niedostarczaniu Ukrainie broni to kwestia suwerenności kraju. Rosja, jako stały członek Rady Bezpieczeństwa ONZ z prawem weta, jedna ze stron rozmów sześciostronnych oraz państwo współpracujące z Koreą Północną, ma duży wpływ na sytuację na Półwyspie Koreańskim. Stąd też południowokoreańskie władze, podejmując decyzje odnoszące się do nakładania sankcji na

Federację Rosyjską oraz pomocy dla Ukrainy, przede wszystkim kierują się tym, by zapobiegać wszelkim negatywnym skutkom dla kwestii denuklearyzacji Korei Północnej oraz procesu pokojowego na Półwyspie Koreańskim, a także dla samego bezpieczeństwa Korei Południowej.

Bibliografia

- Aid From Asia: Japan's Military Support To Ukraine*, Oryx, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/09/aid-from-asia-japans-military-support.html> (dostęp: 10.09.2022).
- Andriy Yermak Met with the Parliamentary Delegation of the Republic of Korea*, President of Ukraine Official website, 07.06.2022, <https://www.president.gov.ua/en/news/andriy-yermak-proviv-zustrich-z-parlamentskoyu-delegaciyeyu-75661> (dostęp: 12.09.2022).
- Baldor L., Copp T., *US to Buy South Korean Howitzer Rounds to Send to Ukraine*, Associated Press, 11.11.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-business-south-korea-government-and-politics-15569a7bfdb6c53404cfce5f0df1c28f> (dostęp: 10.02.2023).
- Defense of Japan (Annual White Paper)*, Ministry of Defense of Japan, https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/index.html (dostęp: 04.09.2022).
- Enforcement Decree Of The Foreign Trade Act, Presidential Decree No. 28212, Jul. 26, 2017*, ELAWI, https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/subjectViewer.do?hseq=46087&type=subject&key=07&pCode=105&pName=Trade (dostęp: 20.12.2022).
- Hyundai Motor Joins Samsung, SK in Supporting Ukraine Refugees*, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307009800320> (dostęp: 14.09.2022).
- Japan*, OEC, <https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow1> (dostęp: 02.09.2022).
- Japan Exports to Russia*, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/japan/exports/russia> (dostęp: 10.02.2023).
- Japan to Invite Ukraine President to G-7 Online Summit Feb. 24: PM*, Kyodo News, 20.02.2023, <https://english.kyodonews.net/news/2023/02/e95aa2-62b14f-breaking-news-japan-to-invite-ukraine-president-to-g-7-online-summit-friday-pm.html> (dostęp: 15.03.2023).
- Japan's Assistance to Ukraine, Embassy of Japan in Ukraine*, https://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/150521_summary_en.pdf (dostęp: 02.09.2022).
- Japan's Policies on the Control of Arms Exports*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/policy/index.html> (dostęp: 10.09.2022).

- Ji D. G., *S. Korean Military Commits to Stepping up Ukraine Support at US-Led Dialogue*, „The Korea Herald”, 24.05.2022, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20220524000676> (dostęp: 13.09.2022).
- Kaufman J., *LG Also Gave a Helping Hand: It Donated Material Aid to Ukrainian Refugees*, Crast, 26.05.2022, <https://crast.net/67571/lg-also-gave-a-helping-hand-it-donated-material-aid-to-ukrainian-refugees/> (dostęp: 14.09.2022).
- Korea to Provide Additional Humanitarian Assistance to Ukraine*, ReliefWeb OCHA, 21.06.2022, <https://reliefweb.int/report/ukraine/korea-provide-additional-humanitarian-assistance-ukraine> (dostęp: 14.09.2022).
- Korea to Provide US\$10 Mln in Humanitarian Aid to Ukraine*, „The Korea Herald”, 28.02.2022, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20220228000968> (dostęp: 13.09.2022).
- Korean Government's Assistance to Ukraine (as of June 2022)*, ReliefWeb OCHA, <https://reliefweb.int/attachments/dad6d8ed-e964-4266-b0c0-316824074031/attachment.pdf> (dostęp: 14.09.2022).
- Koreans of Ukraine. Who Are They?*, Ukrainer, 30.10.2019, <https://ukrainer.net/koreans-of-ukraine-who-are-they/> (dostęp: 12.09.2022).
- Lee J., *Why S. Korea Is Being Cautious When it Comes to Sanctioning Russia*, „Hankyoreh”, 24.02.2022, https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/1032480.html (dostęp: 12.09.2022).
- Lewicki B., *Spór o Wyspy Kurylskie. Rosja zawiesza umowę o połowie ryb z Japonią*, Dziennik.pl, 07.06.2022, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8442014,wyspy-kurylskie-rosja-japonia-polow-ryb.html> (dostęp: 06.09.2022).
- Lipin M., *Why is Japan's Abe Seeking Better Ties with Russia's Putin?*, VOA News, 12.02.2014, <https://www.voanews.com/a/why-is-abe-seeking-better-ties-with-russia-putin/1850393.html> (dostęp: 03.09.2022).
- Matiaszczyk N., *Japonia i Korea Południowa wobec kryzysu ukraińsko-rosyjskiego, Trójmorze*, 13.02.2022, <https://web.archive.org/web/20220213165108/https://trimarium.pl/japonia-i-korea-poludniowa-wobec-kryzysu-ukrainsko-rosyjskiego/> (dostęp: 04.09.2022).
- The Ministry of Defense of Japan Will Hand Over Vans and Drones to Ukraine*, Ukrainian Military Center, 04.08.2022, <https://mil.in.ua/en/news/the-ministry-of-defense-of-japan-will-hand-over-vans-and-drones-to-ukraine/> (dostęp: 11.09.2022).
- Moon Says Ukraine's Sovereignty Must Be Respected*, Yonhap News Agency, 22.02.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220222002254315?section=national/diplomacy> (dostęp: 13.09.2022).
- Obayashi Y., Rashad M., *Japan to Divert LNG to Europe Amid Russia-Ukraine Tension*, Reuters, 10.02.2022, <https://www.reuters.com/business/>

- energy/japan-diverting-lng-europe-some-already-route-industry-minister-2022-02-09/ (dostęp: 04.09.2022).
- Official: South Korea to Provide High-Voltage Generators for Ukraine*, Kyiv Independent, 25.11.2022, <https://kyivindependent.com/news-feed/official-south-korea-to-provide-high-voltage-generators-for-ukraine> (dostęp: 10.02.2023).
- Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia – But Some Remain*, Chief Executive Leadership Institute Yale, <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> (dostęp: 10.02.2023).
- Pietrewicz O., *Japonia i Korea Południowa wobec agresji Rosji na Ukrainę*, PISM, 03.03.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/japonia-i-korea-poludniowa-wobec-agresji-rosji-na-ukraine> (dostęp: 05.09.2022).
- Prime Minister Shinzo Abe Visits Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 08.06.2015, https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page2e_000029.html (dostęp: 03.09.2022).
- Pugliese D., *Status of Canadian Deal to Buy Artillery Shells for Ukraine is Uncertain*, „Ottawa Citizen”, 04.08.2022, <https://ottawacitizen.com/news/national/defence-watch/status-of-canadian-deal-to-buy-artillery-shells-for-ukraine-is-uncertain> (dostęp: 14.09.2022).
- Resolution Calling for Improvement of the Situation of Concern around Ukraine*, House of Representatives. National Diet of Japan, https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/english/ketugi_e220208-1.html (dostęp: 04.09.2022).
- S. *Korea Joins Global Move to Suspend Transactions with Russia's Central Bank*, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307004800320> (dostęp: 13.09.2022).
- S. *Korea to Offer \$130 mln in Additional Aid to Ukraine: Ministry*, Yonhap News Agency, 24.02.2023, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20230224008100325> (dostęp: 01.03.2023).
- Se H. A., *Understanding Russian–South Korean Arms Trade*, „Armed Forces & Society” 2009, nr 3, s. 421–436.
- Second Summit of the Crimea Platform online in English*, Кримська платформа, 23.08.2022, https://www.youtube.com/watch?v=XXYyLME1z24&ab_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA-%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE-%D1%80%D0%BC%D0%B0 (dostęp: 07.09.2022).
- Seoul Warns against Unauthorized Entry to Ukraine to Participate in War*, Yonhap News Agency, 07.03.2022, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220307006700325> (dostęp: 13.09.2022).

- Signing of Japanese ODA Loan Agreement with Ukraine: Financial Support for Ukraine, Which Is Facing an Economic Crisis Caused by the Military Invasion*, Japan International Cooperation Agency, https://www.jica.go.jp/english/news/press/2022/20220516_11e.html (dostęp: 05.09.2022).
- Smith J., Shin H., *S. Korea to Join Sanctions against Russia, But Not Considering Unilateral Steps*, Reuters, 24.02.2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/skorea-will-join-economic-sanctions-against-russia-yonhap-2022-02-24/> (dostęp: 13.09.2022).
- South Korea Exports to Russia*, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/south-korea/exports-to-russia> (dostęp: 10.02.2023).
- South Korea to Divert Gas Supplies to Europe over Russia-Ukraine Conflict*, Business Standard, 28.04.2022, https://www.business-standard.com/article/international/south-korea-to-divert-gas-supplies-to-europe-over-russia-ukraine-conflict-122042800164_1.html (dostęp: 14.09.2022).
- South Korea to Issue Travel Documents to Ukrainians without Passports*, „The Print”, 04.04.2022, <https://theprint.in/world/south-korea-to-issue-travel-documents-to-ukrainians-without-passports/902643/> (dostęp: 13.09.2022).
- Stangarone T., *How to Enhance South Korea's Support for Ukraine*, The Diplomat, 15.03.2023, <https://thediplomat.com/2023/03/how-to-enhance-south-koreas-support-for-ukraine/> (dostęp: 18.03.2023).
- Tateishi A., 防「チヨッキ提供ウクライナに武器輸出？」 [Eksport broni na Ukrainę z kamizelkami kuloodpornymi?], NHK, 23.03.2022, <https://www.nhk.or.jp/politics/articles/feature/79571.html> (dostęp: 10.09.2022).
- Ukraine*, OEC, <https://oec.world/en/profile/country/ukr?yearlyTradeFlowSelector=flow0> (dostęp: 02.09.2022).
- Yamaguchi M., *Japan Formally Revokes Russia's 'Most Favored Nation' Status*, AP News, 20.04.2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-tokyo-europe-moscow-e264ff718a4c998fe66c67e687864b12> (dostęp: 05.09.2022).
- Yoon D., *South Korea Approves Export of Weapons Components to Ukraine*, „Wall Steet Journal”, 08.03.2023, <https://www.wsj.com/articles/south-korea-approves-export-of-weapons-components-to-ukraine-dfe68d6> (dostęp: 10.03.2023).
- Австралія, Японія, Нова Зеландія та Корея вперше приєднуються до саміту НАТО* [Australia, Japonia, Nowa Zelandia i Korea po raz pierwszy dołączą do szczytu NATO], Укрінформ, 27.06.2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3516433-avstralia-aponia-nova-zelandia-ta-korea-vperse-priednautsa-do-samitu-nato.html> (dostęp: 06.09.2022).
- Ананьевский А. [Ananiewski A.], *Японія вводить нові санкції проти Росії* [Japonia wprowadza nowe sankcje wobec Rosji], „ZN.UA”, 24.09.2014,

- https://zn.ua/ukr/WORLD/yaponiya-vvudit-novi-sankciyi-proti-ro-siyyi-151942_.html (dostęp: 03.09.2022).
- Бізнес-бойкот, або що впливає на темпи виходу іноземних компаній з рф? [*Bojkot biznesowy, czyli co wpływa na tempo wychodzenia firm zagranicznych z Federacji Rosyjskiej?*], 18.05.2022, <https://youcontrol.com.ua/data-research/biznes-boykot/> (dostęp: 14.09.2022).
- Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» [*Spotkanie Międzynarodowego Klubu Dyskusyjnego „Wałdaj”*], Kreml, 27.10.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/69695> (dostęp: 25.02.2023).
- Історія двосторонніх відносин Японії та України [*Historia stosunków dwustronnych między Japonią a Ukrainą*], Embassy of Japan in Ukraine, https://www.ua.emb-japan.go.jp/ukr/bi_ua/factsheet/diplomatic_u.pdf (dostęp: 02.09.2022).
- Мармазов В. Є. [Marmazow W. E.], 20-річчя відносин між Україною та Республікою Корея: підсумки і перспективи співпраці в рамках євротихоокеанської інтеграції [20-lecie stosunków Ukrainy z Republiką Korei: wyniki i perspektywę współpracy w ramach integracji europacyficznej], „Науковий вісник Дипломатичної академії України [Biuletyn Naukowy Akademii Dyplomatycznej Ukrainy]” 2012, nr 19, s. 40–45.
- Мошко А. В. [Moszko A. W.], Українсько-японські відносини на сучасному етапі [Współczesne stosunki ukraińsko-japońskie], „Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»” 2020, nr 5, s. 242–251.
- Павленко С. С. [Pawlenko S. S.], Експозиція Японських Товарів При Японському Імперському Консульстві В Одесі Наприкінці Хіх Ст. Як Елемент Іміджевої Політики Японії [Wystawa towarów japońskich w japońskim konsulacie cesarskim w Odesie pod koniec XIX wieku jako element polityki wizerunkowej Japonii], „Східний світ” 2022, nr 3, s. 27–36, <https://doi.org/10.15407/orientw2015.03.027>
- Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам [Pierwszy powszechny spis ludności Imperium Rosyjskiego w 1897 r. Podział ludności według języka ojczystego i ujezdów], http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=664 (dostęp: 12.09.2022).
- Політичні відносини між Україною та Японією [Stosunki polityczne między Ukrainą a Japonią], Embassy of Ukraine in Japan, <https://japan.mfa.gov.ua/en/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (dostęp: 02.09.2022).
- Середюк Н. [Serediuk N.], Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави [Stosunki ukraińsko-japoń-

- skie i ich wpływ na rozwój państwa ukraińskiego], „Історико-політичні проблеми сучасного світу” 2020, nr 1, s. 89–98, <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.89-98>
- Ткаченко В. [Tkaczhenko W.], *Україна – Корея: Історичні паралелі без екзотики* [Ukraina – Korea: historyczne paralele bez egzotyki], Укрінформ, 01.02.2017, <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2167234-ukraina-korea-istoricni-paraleli-bez-ekzotiki.html> (доступ: 12.09.2022).
- Удовік В. [Udowik W.], *Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення* [Ukraińsko-japońskie kontakty międzyludzkie: historia i teraźniejszość], Історична Правда, 31.05.2021, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (доступ: 01.09.2022).
- Чорномаз В. А. [Czornomaz W. A.], *Зелений Клин (Український Далекий Схід)* [Zielony klin (Ukraiński Daleki Wschód)], Видавництво Далекосхідного федерального університету [Wydawnictwo Dalekowschodniego Uniwersytetu Federalnego], Владивосток 2011.
- Японія вже передала Україні 259 генераторів для потреб енергосектору [Japonia przekazała już Ukrainie 259 generatorów na potrzeby sektora energetycznego], Укрінформ, 08.02.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3667167-aponia-vze-peredala-ukraini-259-generatoriv-dla-potreb-energosektoru.html> (доступ: 26.02.2023).
- Японія заборонила експорт технологічної продукції до Росії [Japonia zakazała eksportu produktów technologicznych do Rosji], Економічна Правда, 12.03.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/12/683838/> (доступ: 05.09.2022).
- Японія заборонить імпорт російського золота з серпня [Japonia zabroni importu rosyjskiego złota od sierpnia], Економічна Правда, 25.07.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/25/689576/> (доступ: 07.09.2022).
- Японія забороняє інвестиції в РФ та готується до вугільного ембарго попри залежність [Japonia zakazuje inwestycji w Federacji Rosyjskiej i przygotowuje się do embarga na węgiel pomimo uzależnienia], Економічна Правда, 08.04.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/8/685472/> (доступ: 06.09.2022).
- Японія збільшить допомогу Україні на пів мільярда доларів [Japonia zwiększy pomoc dla Ukrainy o pół miliarda dolarów], Укрінформ, 07.06.2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3501469-aponia-zbilsit-dopomogu-ukraini-na-piv-milarda-dolariv.html> (доступ: 06.09.2022).
- Японія припинила експорт дорогих авто до Росії [Japonia przestała eksportować drogie samochody do Rosji], Економічна Правда, 29.03.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/29/684844/> (доступ: 05.09.2022).

Японська Kyushu Electric Power відмовиться від закупівель російського вугілля [Japońskie Kyushu Electric Power odmówi zakupu rosyjskiego węgla], Економічна Правда, 10.04.2022, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/10/685514/> (dostęp: 10.09.2022).

Японська допомога Україні досягла \$1,6 мільярда [Japońska pomoc dla Ukrainy sięgnęła 1,6 miliarda dolarów], Укрінформ, 14.03.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3682047-aponska-dopomoga-ukraini-dosagla-16-milarda.html> (dostęp: 15.03.2023).

「御署名原本」明治二十二年「勅令第八十七」「交際官並領事費用」例中追加 [Meiji 22, Zarządzenie cesarskie nr 87, dodatki do zarządzenia w sprawie wydatków konsularnych na oficerów towarzyszących], JACAR (アジア「史資料センター」) [Japońskie Centrum Azjatyckich Dokumentów Historycznych], Ref.A03020042100, <https://www.digital.archives.go.jp/das/image/F0000000000000014461> (dostęp: 01.09.2022).

ウクライナの首都等の呼「の」更 [Zmiany w nazwie stolicy Ukrainy, etc.], Ministry of Foreign Affairs of Japan, https://www.mofa.go.jp/mofaj/press/release/press1_000813.html (dostęp: 05.09.2022).

고재남 [Go J. N.], 우크라이나 포로셴코 정부의외교정책과 주요국 관계 [Polityka zagraniczna ukraińskiego rządu Poroszenki i stosunki z głównymi państwami], 국립외교원 외교안보연구소 [Narodowy Instytut Spraw Zagranicznych i Bezpieczeństwa], Seul 2018.

대한민국 정부와 러시아연방 정부간의 군사기술분야.방산 및 군수협력에 관한 협정 [Umowa o współpracy w sferze wojskowo-technicznej, przemysłu obronnego i logistyki między Rządem Republiki Korei a Rządem Federacji Rosyjskiej], 12.05.1997, <https://www.law.go.kr/LSW/trtyBInfoP.do?trtySeq=1171> (dostęp: 14.09.2022).

박경은 [Park K. E.], 이재명, ,우크라 비하' 논란에 „尹 외교안보관 지적한 것...표현력 부족했다” [Lee Jae-myung pośród kontrowersji dotyczących „poniżania Ukrainy”. Na co zwrócił uwagę Minister Spraw Zagranicznych i Bezpieczeństwa... Brak umiejętności wyrażania siebie], Nate, 27.02.2022, <https://news.nate.com/view/20220227n07736> (dostęp: 13.09.2022).

우크라이나 지명 표기 관련 [Ukraińskie nazwy geograficzne], 외교부 [Ministerstwo Spraw Zagranicznych], 03.03.2022, https://www.mofa.go.kr/www/brd/m_4080/view.do?seq=372146&page=3 (dostęp: 13.09.2022).

우크라이나: „6.25전쟁 살아남은 한국 도움 필요”... 젤렌스키 한국에 무기 지원 요청 [Ukraina: ‘Potrzebujemy pomocy od Korei Południowej, która przeżyła wojnę koreańską’... Zelenski prosi Koreę Południową o pomoc w zakresie broni], BBC News Korea, 11.04.2022, <https://www.bbc.com/korean/news-61063375> (dostęp: 12.09.2022).

- 이 상 근 [Lee S. G.], *고려인 중앙아시아 강제 이주과정 및 정착과정* [*Proces przymusowej migracji i osadnictwa Koreańczyków w Azji Centralnej*], 국사편찬위원회 [Komitet Zbiorów Historii Narodowej], Seul 2003.
- 정회성 [Jeong H. S.], *광주 고려인마을 안착 우크라이나 탈출 동포 600명 넘어서* [*Ponad 600 etnicznych Koreańczyków uciekło z Ukrainy, osiedlając się w wiosce Koryoin w Gwangju*], Yonhap News Agency, 28.08.2022, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20220828022500054> (dostęp: 13.09.2022).
- 조경건 [Cho K. G.], 윤석열, 우크라 지지한다며 ,화난 쿨' 사진...논란 일자 삭제 [Yoon Suk-yeol usunął kontrowersyjny wpis ze zdjęciem „wścieklej mandarynki”, mówiąc, że popiera Ukrainę], 부산일보, 01.03.2022, <http://mobile.busan.com/view/busan/view.php?code=2022030110523987437> (dostęp: 13.09.2022).
- 한국-우크라이나 관계 [Stosunki koreańsko-ukraińskie], 주우크라이나 대한민국 대사관 [Ambasada Republiki Korei na Ukrainie], 31.05.2021, https://overseas.mofa.go.kr/ua-ko/brd/m_20849/view.do?seq=1-209932&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm= (dostęp: 12.09.2022).

Norbert Furmańczyk

 0009-0007-2654-0055

Wpływ wojny ukraińsko-rosyjskiej na pozycję Rosji w Azji Centralnej na przykładzie relacji z Kazachstanem

Abstrakt

Celem niniejszej pracy jest pokazanie, przy użyciu zarówno metody analizy treści, jak i metody historycznej, jak wojna wywołana przez Rosję dnia 24 lutego 2022 roku na Ukrainie wpłynęła na jej pozycję w Azji Centralnej. Analizy zostały przeprowadzone na podstawie aktualnych danych dotyczących stosunków państwa rosyjskiego z Kazachstanem. Kazachstan od czasów carskiej Rosji pozostawał pod jej silnym naciskiem, który nasilił się w czasach Związku Radzieckiego, kiedy to Kazachstan został jedną z republik związkowych. Po upadku ZSRR relacje z Rosją pozostawiły silne za sprawą wieloletniego prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa, który jednocześnie starał się budować kazachską tożsamość narodową. Przez lata można było zauważyć mniejsze bądź większe problemy w relacjach z Rosją, ale dopiero teraz można zauważyć znaczny spadek wpływów rosyjskich w Kazachstanie, co znajduje przełożenie na cały obszar Azji Centralnej. Głównym pytaniem pozostaje, czy to właśnie nieudolna kampania rosyjska na Ukrainie jest powodem odsunięcia państwa kazachskiego od Rosji, czy może jest ona spowodowana coraz większym wpływem Chin na Kazachstan? By odpowiedzieć na to pytanie, przeanalizuję zarówno stosunki Rosji z Kazachstanem podczas wojny z Ukrainą, jak i wpływ Chin na owe relacje.

Słowa kluczowe: wojna na Ukrainie, Rosja, Kazachstan, Azja Centralna

Wstęp

W poniższym artykule przedstawiam, jak Rosja traci swoje wpływy w regionie Azji Centralnej na przykładzie Kazachstanu, gdzie najbardziej ze wszystkich krajów regionu widoczny jest spadek wpływów Moskwy, czy to na rzecz wpływów chińskich, czy w ramach procesu budowy własnej tożsamości narodowej. W tekście ukazuję komplikujące się stosunki między Rosją a Kazachstanem, poczynając od aneksji Krymu i Donbasu (gdzie było widoczne wyraźne ochłodzenie stosunków między Rosją a państwami Azji Centralnej), po trwającą od lutego 2022 roku inwazję sił rosyjskich na Ukrainę (skupiam się tu na okresie początkowym wojny do końca 2022 roku, gdyż w tym czasie Kazachstan podjął wiele działań, które z perspektywy Rosji mogłyby zostać uznane za zdradliwe). Staram się odpowiedzieć na pytania, jak bardzo wojna w Ukrainie (która pokazała z jakimi ogromnymi problemami zmaga się rosyjskie wojsko), ale też w jaki sposób sama rosyjska gospodarka po nałożonych przez Zachód sankcjach spowodowała tak znaczny spadek wpływów rosyjskich w Kazachstanie. Innym kluczowym zagadnieniem poruszonym w pracy jest temat rosnących wpływów chińskich, najbardziej widocznych od 2013 roku (kiedy to ogłoszono w Astanie Inicjatywę Pasa i Szlaku). W przypadku Chin postaram się przedstawić, jaki Państwo Środka ma interes wobec państwa kazachskiego oraz jak rząd w Astanie podchodzi do coraz widocznego wpływu Chin na ich państwo, a także w jaki sposób Rosja podchodzi do utraty swych wpływów na rzecz swego potężnego sojusznika. By zrozumieć, jak ważny jest Kazachstan dla państwa rosyjskiego wystarczy spojrzeć na mapę, gdzie można wyraźnie zauważyć, iż jest jednym krajem Azji Centralnej sąsiadującym z Rosją od strony lądowej, więc pełni swego rodzaju rolę jako rosyjskiej „bramy” do tego regionu. W głównej mierze oznacza to, że sympatie i antypatie występujące w Kazachstanie mogą bardzo szybko przeniknąć do innych państw regionu, czego takie mocarstwa jak Rosja, Chiny czy nawet Stany Zjednoczone zdają się być świadome. Dlatego też przez lata Rosjanie dbali o swoje stosunki z Kazachstanem, uważając go za jednego ze swoich najważniejszych sojuszników, jednakże (co postaram się przedstawić w mojej pracy) od czasów aneksji Krymu i wojny w Donbasie widać wyraźne ochłodzenie stosunków między tymi państwami, co ma wyraźny wpływ na postawę Kazachstanu wobec inwazji na Ukrainę w lutym 2022 roku. Celem pracy jest odpowiedź na pytanie badawcze: Czy wojna na Ukrainie wpłynęła stanowczo na pozycję Rosji w Kazachstanie? Generalnie cała Azja Centralna pozostaje politycznie neutralna, choć w mojej pracy chcę wykazać, że Kazachstan ma powody, aby kierować swoje sympatie w stronę Ukrainy. Konkluzją zaś pracy będzie pokazanie, że wojna na Ukrainie przyczyniła się do znacznego osłabienia pozycji Rosji w Azji Centralnej i utracenia wpływu na rozwój regionu na rzecz Chin.

Podczas pisania pracy korzystałem głównie z artykułów anglojęzycznych, poświęconych tematowi Azji Centralnej i wojny na Ukrainie. Nie zabrakło też paru prac polskich, które okazały się bardzo pomocne przy opisywaniu sytuacji w Kazachstanie (w szczególności praca Wojciecha Góreckiego o rozmontowaniu systemu Nazarabajewa i praca Magdaleny Karolak-Michalskiej o reakcji państw poradzieckich na aneksję Krymu) przed rosyjską inwazją. W szczególności przydatne okazały się artykuły Temura Umarova i Alija Askara, którzy dużą część swoich prac poświęcają relacjom kazachsko-rosyjskim, w ostatnim czasie zaś skupiają się na wpływie wojny na Ukrainie na owe relacje. Co najciekawsze, w ich pracach zawarte zostało pytanie, czy Kazachstan, zważywszy na swoje próby uniezależniania się od Moskwy, może podzielić los Ukrainy.

Innym przydatnym źródłem wiedzy dotyczącym działań Astany i prezydenta Tokajewa przed i podczas inwazji okazały się strony rządowe Kazachstanu, dające mi możliwość szybkiego znalezienia potrzebnych informacji o oficjalnym stanowisku Kazachstanu w zakresie interesujących mnie spraw.

Pisząc pracę korzystałem głównie z metody historycznej, skupiając się na okresie sprzed inwazji na Ukrainę, mającym niebywały wpływ na to, jak wygląda postawa państwa kazachskiego wobec Rosji i Ukrainy. Natomiast aby odpowiedzieć na pytania, które postawiłem sobie na początku pracy, konieczna była analiza treści publikacji prasowych i prac dotyczących podjętego tematu. Dzięki temu z satysfakcją mogę przedstawić moją pracę i pokazać, jak wojna na Ukrainie odebrała Rosji szanse na pozostanie głównym graczem w Azji Centralnej.

Relacje rosyjsko-kazachskie przed wojną na Ukrainie

Od upadku Związku Radzieckiego do wojny na Ukrainie, Kazachstan pozostawał jednym z najpewniejszych sojuszników państwa rosyjskiego. Wpływ na to miało wiele czynników, w tym brak bariery językowej, silne powiązania gospodarcze, szeroka współpraca wojskowa (obecność rosyjskich baz w Kazachstanie), brak zaufania do państw Zachodu, chęć uniknięcia dostania się w chińską strefę wpływów, jak i sama postawa pierwszego prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarabajewa, który wielokrotnie zapewniał Rosję o swoim poparciu, jednocześnie promując kazachską kulturę w taki sposób, aby nie ograniczyć wpływów rosyjskich¹.

¹ P. Bieliński, *Relacje kazachsko-rosyjskie i ich znaczenie dla bezpieczeństwa na obszarze postradzieckim*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2020, t. 66, nr 2, s. 51–56.

Im bliżej 2022 roku, tym bardziej można zauważyć powolną zmianę nastawień Kazachstanu wobec Rosji. Do pierwszych takich wydarzeń należy aneksja Krymu w 2014 roku, kiedy to władze w Astanie (stolicy państwa, które ma najdłuższą granicę terytorialną z Rosją) nie opowiedziały się w pełni po stronie rosyjskiej (a przynajmniej na samym początku konfliktu) i apelowały do Organizacji Narodów Zjednoczonych, aby pomogła w pokojowym rozwiązaniu tego sporu. Dodać należy, że pozostałe państwa Azji Centralnej również zachowały mniej lub bardziej neutralną pozycję względem konfliktu². Warte uwagi są też same argumenty, jakimi Rosja broniła swojej interwencji na Ukrainie w 2014 roku, które równie dobrze mogłyby zostać zastosowane wobec hipotetycznej inwazji na Kazachstan, gdzie ponad 20% populacji jest pochodzenia rosyjskiego, zaś sam Władimir Putin w subtelny sposób zasugerował możliwość podobnych działań na granicy kazachsko-rosyjskiej (która jest głównym obszarem zamieszkania przez rosyjską mniejszość), przyznając, że niepokoi go wzrost nastawień nacjonalistycznych w Kazachstanie, a jego państwo będzie bronić swoich rodaków³. Dodatkowo sankcje nałożone na Rosję i związany z tym kryzys naftowy doprowadził do kryzysu w samym Kazachstanie, który jest jednym z największych eksporterów ropy w obszarze Euroazji⁴.

Za drugi przykład posłużyć może fakt, iż pomimo antyzachodniej polityki Federacji Rosyjskiej, Kazachstan prowadzi dialog ze Stanami Zjednoczonymi, w wyniku którego doszło do zorganizowania wspólnych trzymiesięcznych ćwiczeń wojskowych w 2017 roku, znanych jako „Stepowy Orzeł 2017”, które władze w Astanie mają nadzieję kontynuować w przyszłości⁵. Już w 2018 roku kazachscy żołnierze brali udział w ćwiczeniach w Tadżykistanie. Rok później odbyły się one w okolicach Astany, jednak kolejne ćwiczenia zostały zawieszone, oficjalnie przez pandemię COVID-19, i do tej pory nie zostały przywrócone. Według rosyjskiego ambasadora w Kazachstanie, Aleksieja Borodawkina, jest to wynikiem oziębienia stosunków między nowym rządem Tokajewa a USA, jednakże ani Waszyngton, ani Astana nie wyraziły chęci zakończenia współpracy wojskowej.

² M. Karolak-Michalska, *Byłe republiki ZSRR wobec aneksji Krymu do Rosji – analiza porównawcza reakcji państw*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2017, t. 14, s. 342–343.

³ N. Schenkkan, *Kazakhstan with Russia: Smiling through Gritted Teeth*, „Russia Analytical Digest” 2016, nr 188, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD188.pdf> (dostęp: 15.10.2023).

⁴ Y. N. Zabortseva, *The Impact of the Ukrainian Conflict on Kazakhstan's FDI with Russia and its Other Main Economic Partners*, „Russia Analytical Digest” 2016, nr 188, s. 3–4, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD188.pdf> (dostęp: 10.11.2023).

⁵ P. Bielicki, *Relacje kazachsko-rosyjskie...*, s. 60.

Inną, nieco bardziej istotną zmianą w relacjach między tymi państwami była decyzja prezydenta Kazachstanu o zmianie państwowego pisma z cyrylicy na alfabet łaciński. Została ona podjęta w 2017 roku, a wprowadzanie nowego systemu pisma ma trwać do roku 2025, choć już w 2023 ma ono obowiązywać w placówkach administracyjnych i edukacyjnych w całym kraju⁶.

Państwo kazachskie nie ukrywa też swoich ambicji, aby zostać liderem państw Azji Centralnej, stawiając coraz bardziej na dobre relacje z państwami regionu niż z Rosją⁷. Jednak, aby to zrobić, będzie potrzebowało silnego sojusznika, który mógłby w razie czego wspomóc rząd w Astanie w jego uniezależnieniu się od Rosji, jednocześnie nie wymagając dużo od samego Kazachstanu. Takim sojusznikiem okazało się Państwo Środka, które ma wobec Kazachstanu poważne plany, związane m.in. z Inicjatywą Pasa i Szlaku.

Smok zastąpił niedźwiedzia Chiny w Kazachstanie

Nie jest przypadkiem, że to właśnie w Astanie przewodniczący Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinping ogłosił powstanie Inicjatywy Pasa i Szlaku (ang. Belt and Road Initiative [BRI]) – projektu, którego celem jest polepszenie kooperacji w zakresie handlu, transportu i komunikacji pomiędzy członkami BRI, opierającej się w głównej mierze na chińskich inwestycjach w kluczową dla rozwoju inicjatywy infrastrukturę⁸. To właśnie przez państwo kazachskie ma przebiegać główny szlak lądowy Nowego Jedwabnego Szlaku, a sam kraj jest bogaty w surowce, które są Chinom bardzo potrzebne (jak ropa czy gaz). Nie powinno więc dziwić, iż już w 2014 roku Chiny przekazały Kazachstanowi ponad 2 mld dolarów na projekty industrialne i na przemysł transportowy, co spowodowało powstanie do 2021 roku ponad 11 międzynarodowych dróg transportowych w całym kraju⁹. Jedną z największych tego

⁶ N. Gadimova, *Kazakhstan's Government Refutes Russian Media Claim About Alphabet*, Caspian News, 18.07.2019, <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstans-government-refutes-russian-media-claim-about-alphabet-2019-7-18-2/> (dostęp: 28.12.2022).

⁷ K. Kikuts, *Can Kazakhstan Achieve Its Ambitions in the Central Asia Region*, Latvian Institute, 07.06.2021, <https://www.liia.lv/en/opinions/can-kazakhstan-achieve-its-ambitions-in-the-central-asia-region-935> (dostęp: 28.12.2022).

⁸ A. Nobis, *Nowy Jedwabny Szlak, „win-win Cooperation” i socjalizm z chińskim charakterem*, „Kultura i Wartości” 2016, nr 19, s. 2–10.

⁹ Z. Zhao, *How Are China-Kazakhstan relations, and How Strategically Important is the Central Asia Nation to Russia, the US and Europe*, „South China Morning Post”, 10.09.2022, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3191959/how-are-china-kazakhstan-relations-and-how-strategically> (dostęp: 29.12.2022).

typu inwestycji była budowa suchego doku w mieście Khorgos, które obecnie jest największym tego rodzaju dokiem w Azji Centralnej, który jest w stanie przyjąć dziennie ponad 10 pociągów transportowych z Chin, z planami na podwojenie jego możliwości¹⁰.

Powodem zainteresowania Chin Kazachstanem są w głównej mierze tereny bogate w ropę naftową i gaz, które pozostają podstawowymi towarami eksportowanymi przez Kazachstan do Rosji i Chin¹¹. Chiny starają się jak najbardziej zdywersyfikować swoich dostawców tych surowców i postrzegają państwo kazachskie jako swego rodzaju zabezpieczenie w przypadku problemów z dostawą ropy i gazu drogą morską¹². Jak pokazują strony rządowe państwa kazachskiego, w 2015 Państwo Środka zaangażowało się w finansowanie ponad pięćdziesięciu pięciu projektów w całym kraju, o łącznej wartości ponad 27,6 mld dolarów¹³.

Innym ważnym powodem jest sąsiedztwo chińskiej prowincji Xinjiang (zamieszkiwanej przez wyznających islam Ujgurów) z Kazachstanem, który składa się w większości z muzułmanów¹⁴. Chiny współpracują z rządem w Astanie w celu uniemożliwienia powstania na swoim pograniczu muzułmańskich komórek terrorystycznych i ruchów separatystycznych. Działania te wzmocniły się po wycofaniu się wojsk amerykańskich z Afganistanu, gdzie znowu istnieje zagrożenie, że talibowie będą wspierać i udzielać schronienia islamskim grupom terrorystycznym¹⁵.

¹⁰ N. Papatolios, *Khorgos Terminal Doubles Capacity, a Solution to Congested Borders?*, Rail Freight, 06.10.2022, <https://www.railfreight.com/beltandroad/2022/10/06/khorgos-terminal-doubles-capacity-a-solution-to-congested-borders/> (dostęp: 29.12.2022).

¹¹ *Kazakhstan Trade*, WITS, <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/KAZ> (dostęp: 29.12.2022).

¹² N. Yavu, *Tracing the Chinese Footprints in Kazakhstan's Oil and Gas Industry*, The Diplomat, 12.12.2020, <https://thediplomat.com/2020/12/tracing-the-chinese-footprints-in-kazakhstans-oil-and-gas-industry/> (dostęp: 29.12.2020).

¹³ *Construction of Kazakh-Chinese Investment Projects Will Be Carried Out in Accordance with the Legislation of Kazakhstan*, Kazakh Invest, 10.09.2019, <https://invest.gov.kz/media-center/press-releases/stroitelstvo-kazakhstansko-kitayskikh-invest-proektov-budet-vestis-v-sootvetstvi-s-zakonodatelstvom/> (dostęp: 29.12.2022).

¹⁴ Departament Stanu USA, *2021 Report on International Religious Freedom: Kazakhstan*, 02.07.2022, <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/kazakhstan/> (dostęp: 29.12.2022).

¹⁵ D. Byman, *Will Afghanistan Become Terrorist Safe Haven Again?*, „Foreign Affairs”, 18.08.2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-18/afghanistan-become-terrorist-safe-haven-again-taliban> (dostęp: 29.12.2022).

Styczniowe protesty w Kazachstanie i interwencja wojsk CSTO

W styczniu 2022 roku Rosja mogła pokazać, że rząd w Astanie stara się ograniczyć wpływy rosyjskie m.in. poprzez wzmocnianie swoich relacji z Chinami, pomimo prób uzależnienia się rządu w Astanie i zacieśniającej się współpracy z Chinami, tylko ona jest w stanie udzielić Kazachstanowi pomocy wojskowej. Na początku roku w Kazachstanie miały miejsce masowe protesty na terenie całego kraju. Początkowo związane były ze wzrostem ceny paliwa (w kraju bogatym w ropę i gaz), później jednak doszły kolejne żądania, związane z odsunięciem od władzy pełniącego funkcję szefa Rady Bezpieczeństwa byłego wieloletniego prezydenta kraju Nursułtana Nazarbajewa oraz całej „starej elity”, która w mniemaniu protestujących była odpowiedzialna za powszechną korupcję w kraju¹⁶. Bardzo szybko pokojowe demonstracje stały się burzliwe i doszło do pierwszych starć ze służbami porządkowymi. Do największych starć doszło w mieście Ałmaty, gdzie protestujący zaatakowali budynki rządowe i lotnisko, w wyniku czego prezydent Tokajew uznał protestujących za szkolonych przez obce siły terrorystów i wezwał członków Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (CSTO, ang. The Collective Security Treaty Organization) do pomocy wojskowej w przeprowadzeniu antyterrorystycznej operacji¹⁷. Już dzień później ówczesny przewodniczący organizacji premier Armenii Nikol Paszinian zapewnił rząd w Astanie o wysłaniu pomocy wojskowej do Kazachstanu, co było pierwszym takim wydarzeniem w historii istnienia organizacji; wcześniej CSTO odmówiło udzielenia pomocy Kirgistanowi w 2010 roku i Armenii w 2021¹⁸.

Już 6 stycznia 3 tys. rosyjskich żołnierzy (wraz z żołnierzami pozostałych krajów organizacji) przekroczyło granice Kazachstanu, a po zaledwie czterech dniach prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin, podczas zdalnego szczytu CSTO, ogłosił zwycięstwo w „utrzymaniu stabilności i powstrzymaniu elementów terrorystycznych i przestępczych w Kazachstanie”. Co więcej, wykorzystał owe zwycięstwo, aby pokazać siłę organizacji i samej Rosji w obronie swoich członków i ich terytorium (brak udzielenia Armenii pomocy wojskowej

¹⁶ A. Pikulicka-Wilczewska, *Do Kazakhstan's Protests Signal an End of 'Nazarbayev Era'?*, Aljazeera, 11.01.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/11/qa-kazakh-activist-yevgeniy-zhovtis-on-mass-unrest> (dostęp: 01.01.2023).

¹⁷ MSZ Kazachstanu, *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan*, 06.01.2022, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/309378?lang=en> (dostęp: 01.01.2023).

¹⁸ J. Kucera, *CSTO Agrees to Intervene in Kazakhstan Unrest*, Eurasianet, 05.01.2022, <https://eurasianet.org/csto-agrees-to-intervene-in-kazakhstan-unrest> (dostęp: 01.01.2023).

przez Rosję podczas starć z Azerbejdżanem o Górski Karabach w 2020 roku)¹⁹. Ostatnie kontyngenty wojskowe organizacji opuściły Kazachstan 19 stycznia. Według władz, w wyniku operacji śmierć poniosło 227 osób, w tym 19 funkcjonariuszy służbowych. Prezydent Tokajew podziękował siłom CSTO za udzieloną pomoc i rozpoczął proces odbudowy struktur politycznych Kazachstanu skupionych wobec jego własnej osoby²⁰.

Styczniowa interwencja w Kazachstanie pokazała, że Rosja jest w stanie szybko udzielić pomocy wojskowej, lecz oprócz tego uzyskała niewiele korzyści. Rząd w Astanie nie zamierzał ani kończyć ze swoją wielowektorową polityką zagraniczną, ani zaprzestać zmian w prawodawstwie faworyzujących język kazachski nad rosyjski. Jedyną korzyścią dla Rosji było zabezpieczanie swojej granicy z Kazachstanem (drugą największą linią graniczną na świecie) przed przeniesieniem się siły protestów do samej Rosji²¹.

Kazachstan podczas wojny na Ukrainie

Pod koniec lutego 2022 roku Rosjanie rozpoczęli wojnę z Ukrainą. Pomimo początkowych sukcesów, rosyjskie wojska zostały w wielu miejscach frontu zmuszone do odwrotu, a szanse na szybkie zwycięstwo zostały zredukowane niemal do zera. Unia Europejska i Stany Zjednoczone stopniowo zwiększały siłę swoich sankcji nałożonych na Rosję i przesyłały Ukrainie coraz to nowsze sprzęty wojskowe, które umożliwiały Ukrainie kontynuowanie walki z Rosjanami i stopniowe odzyskiwanie swoich terenów. Kazachstan, pomimo bycia sojusznikiem Rosji, zajął stanowisko nieco bardziej zbliżone do państw europejskich, co z perspektywy rosyjskiej można uznać za swego rodzaju nieposłuszeństwo. Astana nie tylko odmówiła uznania Ługańskiej Republiki Ludowej i Donieckiej Republiki Ludowej (wspieranych przez Moskwę separatystów w obszarze Donbasu), ale gdy Rosja poprosiła rząd w Astanie o wysłanie wojsk do Ukrainy, ten odmówił²². W kolejnych miesiącach pro-

¹⁹ T. Vaal, *Putin Claims Victory in Defending Kazakhstan from Revolt*, Reuters, 10.01.2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kazakhstan-detains-7939-people-over-unrest-2022-01-10/> (dostęp: 01.01.2023).

²⁰ W. Górecki, *Kazachstan: początek demontażu systemu Nazarabajewa*, OSW, 21.01.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-21/kazachstan-poczaitek-demontazu-systemu-nazarabajewa> (dostęp: 03.01.2023).

²¹ T. Umarov, *Will Russia's Intervention in Kazakhstan Come at Price*, Carnegie Politika, 28.01.2022, <https://carnegiemoscow.org/commentary/86298> (dostęp: 16.01.2023).

²² A. Askar, *Kazakh-Russian Relations in the Context of War in Ukraine*, The Diplomat, 07.03.2022, <https://thediplomat.com/2022/03/kazakh-russian-relations-in-the-context-of-the-war-in-ukraine/> (dostęp: 16.01.2023).

ukraińskie sympatie Kazachstanu (oficjalnie nigdzie niepotwierdzone) stały się bardziej wyraźne. Pod koniec marca 2022 roku blisko 17,5 tony zapasów medycznych i żywnościowych zostało dostarczonych z Ałmat przez Polskę do Ukrainy. W maju 2022 roku w Kazachstanie zrezygnowano z obchodzenia Dnia Zwycięstwa (upamiętniającego zwycięstwo ZSRR w II wojnie światowej, bardzo ważnego święta w Rosji), tłumacząc się cięciami budżetowymi. Decyzja ta spotkała z szerokim protestem w Rosji – wręcz grożeniem „ukraińskim scenariuszem” ze strony chociażby rosyjskiego prezentera Russia TV Tigrana Keosajana²³. Warto też wspomnieć o wstrzymaniu przez Kazachstan eksportu swojej broni za granicę, pośród oskarżeń Rosji o przysyłanie po przez pośredników broni na Ukrainę²⁴.

Jednocześnie nie należało oczekiwać od Kazachstanu formalnej krytyki Rosji za działania na Ukrainie, biorąc pod uwagę wstrzymanie się od głosu przy rezolucji potępiającej inwazję na Ukrainę, a także sprzeciw wobec wykluczenia Rosji z Rady Praw Człowieka ONZ. Jednocześnie Kazachstan przestrzegał sankcji nałożonych na Federację Rosyjską, np. poprzez zamrożenie rosyjskich funduszy w kazachskich bankach wartych ponad 21 mld dolarów²⁵.

Mimo to Rosja wciąż jest jednym z głównych partnerów handlowych Kazachstanu jeśli chodzi o import produktów żywnościowych, takich jak cukier czy mleko. Przez Rosję przechodzi blisko połowa kazachskiego transportu, w tym aż 80% kazachskiej ropy (sprzedaż ropy stanowi aż 40% PKB państwa), ze względu na wysokie koszty alternatywnych szlaków przez Kaukaz lub Chin²⁶.

Dlatego też Kazachstanowi zależy na poszerzeniu grona swoich sojuszników, wśród których wymienić można Turcję i Azerbejdżan. Podczas majowych rozmów Tokajewa z prezydentem Erdoganem doszło do przełomowego wydarzenia, jakim jest zgoda na rozpoczęcie produkcji tureckich dronów w Kazachstanie i (co jest jeszcze bardziej interesujące) zgoda na wymianę wrażliwych

²³ W. A. Sanchez, K. Auyezowa, *Kazakhstan Cancels Victory Day in Protest over Putin's Ukraine War*, Atlantic Council, 11.05.2022, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kazakhstan-cancels-victory-day-in-protest-over-putins-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).

²⁴ G. Gotev, *Kazakhstan Halts Arms Exports Amid Ukraine War*, Euroactiv, 28.08.2022, <https://www.euractiv.com/section/central-asia/news/kazakhstan-halts-arms-exports-amid-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).

²⁵ M. Hess, *How Russia's Invasion of Ukraine has Affected Kazakh Politics*, Foreign Policy Research Institute, 08.06.2022, <https://www.fpri.org/article/2022/06/how-russias-invasion-of-ukraine-has-affected-kazakh-politics/> (dostęp: 16.01.2023).

²⁶ T. Umarov, *After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sight's*, Carnegie Politika, 10.08.2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87652> (dostęp: 16.01.2023).

danych wywiadowczych pomiędzy tymi państwami, co jest pierwszym takim przypadkiem pomiędzy państwem członkowskim NATO a członkiem CSTO²⁷. W przypadku Azerbejdżanu to podczas wizyty w Baku w sierpniu 2022 roku oba kraje zgodziły się wzmocnić swoją współpracę ekonomiczną, szczególnie przy rozwoju logistyki i transportu. Przy okazji Tokajew pogratulował Azerbejdżanowi zwycięstwa w wojnie o Górski Karabach, pomimo tego, że przegranym tego konfliktu była Armenia, czyli inny członek CSTO²⁸.

We wrześniu 2022 roku Astanę odwiedził z kolei prezydent Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinping, który podczas wspólnej konferencji z Tokajewem mówił o dalszej współpracy między państwami i zapewnił, że Państwo Środka „będzie mocno stało przy zapewnianiu bezpieczeństwa dla kazachskiej niepodległości, niezależności i integralności”²⁹.

We wrześniu 2022 roku, gdy wojska rosyjskie ponosiły kolejne porażki na Ukrainie i zaczęły ponosić coraz to większe straty zarówno w sprzęcie, jak i w ludziach, Tokajew udał się do Samarkandy, gdzie odbywał się dziewiąty szczyt Organizacji Państw Tureckich (OPT). Podczas swojej przemowy prezydent Kazachstanu namawiał pozostałe państwa członkowskie do zwiększania nakładów na rozwój korytarza transkaspjskiego (co umożliwiłoby ominięcie Rosji w eksporcie ropy i gazu do Europy) celem rozbudowy logistyki pomiędzy członkami organizacji³⁰. Korytarz transkaspjski to projekt multimedialnego gazociągu zaczynającego się w Chinach, ciągnącego się przez Kazachstan po Azerbejdżan, Gruzję i Turcję, przez Morze Czarne do Ukrainy, a na Polsce kończąc. Daje on krajom europejskim, ale też państwom Kaukazu i Turcji szanse na zdyswersyfikowanie dostaw gazu, co naturalnie zmniejszyłoby zależność od rosyjskich gazociągów.

²⁷ T. Umarov, *Kazakhstan Is Breaking Out of Russia's Grip*, „Foreign Affairs”, 16.09.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/09/16/kazakhstan-russia-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).

²⁸ Ibidem.

²⁹ MSZ Chin, *President Xi Jinping Makes a State Visit to the Republic of Kazakhstan*, 15.09.2022, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202209/t20220915_10766191.html (dostęp: 16.01.2023).

³⁰ *Organization of Turkic States Should Become Powerful Force in Addressing Regional and Global Challenges, Says President Tokayev*, The Astana News, 11.11.2022, <https://astana-times.com/2022/11/organization-of-turkic-states-should-become-powerful-force-in-addressing-regional-and-global-challenges-says-president-tokayev/> (dostęp: 16.01.2023).

Zakończenie

Podsumowując, wojna w Ukrainie dała szanse takim państwom jak Kazachstan na znaczne zredukowanie rosyjskich wpływów na rzecz rozwoju współpracy międzyregionalnej (w postaci OPT) i umacnianie własnej pozycji w regionie.

Co do samego konfliktu Kazachstan pozostaje neutralny, odmawiając zarówno potępienia inwazji, jak i udzielenia pomocy militarnej rosyjskim wojskom, jednocześnie państwo kazachskie wysyła pomoc humanitarną na Ukrainę oraz przestrzega sankcji nałożonych na Rosję przez Stany Zjednoczone. Stanowisko Rosji co do postawy Kazachstanu jest jednoznacznie negatywne. Do tej pory Federacja Rosyjska miała państwo kazachskie za jednego ze swoich zaufanych sojuszników, teraz jednak jest świadoma, że rząd w Astanie stara się od niej uniezależnić, nie posiada jednak zbyt wielu narzędzi, aby odwrócić przebieg tych wydarzeń.

Po pierwsze, wojna na Ukrainie pochłania całą uwagę rosyjskiego wojska, więc wszelkie groźby możliwej interwencji wojskowej w Kazachstanie (rzucane chociażby przez wspomnianego wcześniej Tigrana Keosajana) nie mają realnych szans na realizację. Nie wspominając, iż same Chiny zobowiązały się do ochrony niepodległości Kazachstanu, a Rosjanie nie mogą pozwolić sobie na pogorszenie stosunków z Chinami, które w głównej mierze pomagają Rosji w zwalczaniu skutków zachodnich sankcji, które mocno uderzyły w rosyjską gospodarkę³¹. Po drugie, pozostałe państwa Azji Centralnej będą dążyć raczej do współpracy międzyregionalnej i przez to usamodzielnienia się lub będą szukać współpracy z państwami takimi jak Chiny, które mają im do zaoferowania znacznie lepsze możliwości niż Rosja.

Wreszcie po trzecie, wraz z sankcjami Federacja Rosyjska coraz bardziej musi polegać na towarach i pracownikach sprowadzanych z Azji Centralnej w związku z sankcjami i ucieczkami części Rosjan za granicę, co znacznie zmniejsza jej pozycję podczas negocjacji, a tym samym powoduje, że możliwości Kazachstanu wzrastają.

Wszystko to składa się na drastyczny spadek wpływów rosyjskich w regionie. To kolejna z wielu konsekwencji wojny, których Kreml najwyraźniej nie przewidział. Wydaje się rozsądne założenie, iż dopóki wojna na Ukrainie będzie kontynuowana w formie, jaka miała miejsce w 2022 roku, to Rosja zaliczy podobny spadek wpływów do tego, jaki miał miejsce w Europie Środkowej po upadku ZSRR.

³¹ I. Tharoor, *Russia Become China's 'Junior Partner'*, „The Washington Post”, 12.08.2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/12/china-russia-power-imbalance-putin-xi-junior-partner/> (dostęp: 16.01.2023).

Bibliografia

- Askar A., *Kazakh-Russian Relations in the Context of War in Ukraine*, The Diplomat, 07.03.2022, <https://thediplomat.com/2022/03/kazakh-russian-relations-in-the-context-of-the-war-in-ukraine/> (dostęp: 16.01.2023).
- Bielicki P., *Relacje kazachsko-rosyjskie i ich znaczenie dla bezpieczeństwa na obszarze postradzieckim*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2020, t. 66, nr 2, s. 51–71.
- Byman D., *Will Afghanistan Become Terrorist Safe Haven Again?*, „Foreign Affairs”, 18.08.2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-18/afghanistan-become-terrorist-safe-haven-again-taliban> (dostęp: 29.12.2022).
- Construction of Kazakh-Chinese Investment Projects Will Be Carried Out in Accordance with the Legislation of Kazakhstan*, Kazakh Invest, 10.09.2019, <https://invest.gov.kz/media-center/press-releases/stroitelstvo-kazakhstan-sko-kitayskikh-invest-proektov-budet-vestis-v-sootvetstvi-s-zakonodatelstvom/> (dostęp: 29.12.2022).
- Gadimova N., *Kazakhstan's Government Refutes Russian Media Claim About Alphabet*, Caspian News, 18.07.2019, <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstans-government-refutes-russian-media-claim-about-alphabet-2019-7-18-2/> (dostęp: 28.12.2022).
- Gotev G., *Kazakhstan Halts Arms Exports Amid Ukraine War*, Euroactiv, 28.08.2022, <https://www.euractiv.com/section/central-asia/news/kazakhstan-halts-arms-exports-amid-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).
- Górecki W., *Kazakhstan: początek demontażu systemu Nazarabajewa*, OSW, 21.01.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-21/kazakhstan-poczatek-demontazu-systemu-nazarabajewa> (dostęp: 03.01.2023).
- Hess M., *How Russia's Invasion of Ukraine has Affected Kazakh Politics*, Foreign Policy Research Institute, 08.06.2022, <https://www.fpri.org/article/2022/06/how-russias-invasion-of-ukraine-has-affected-kazakh-politics/> (dostęp: 16.01.2023).
- Karolak-Michalska M., *Byłe republiki ZSRR wobec aneksji Krymu do Rosji – analiza porównawcza reakcji państw*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2017, t. 14, s. 333–348.
- Kazakhstan Trade, WITS, <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/KAZ> (dostęp: 29.12.2022).
- Kikuts K., *Can Kazakhstan Achieve Its Ambitions in the Central Asia Region*, Latvian Institute, 07.06.2021, <https://www.liia.lv/en/opinions/can-kazakhstan-achieve-its-ambitions-in-the-central-asia-region-935> (dostęp: 28.12.2022).

- Kucera J., *CSTO Agrees to Intervene in Kazakhstan Unrest*, Eurasianet, 05.01.2022, <https://eurasianet.org/csto-agrees-to-intervene-in-kazakhstan-unrest> (dostęp: 01.01.2023).
- MSZ Chin, *President Xi Jinping Makes a State Visit to the Republic of Kazakhstan*, 15.09.2022, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202209/t20220915_10766191.html (dostęp: 16.01.2023).
- MSZ Kazachstanu, *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan*, 06.01.2022, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/309378?lang=en> (dostęp: 01.01.2023).
- Nobis A., *Nowy Jedwabny Szlak, „win-win Cooperation” i socjalizm z chińskim charakterem, „Kultura i Wartości”* 2016, nr 19, s. 1–19.
- Organization of Turkic States Should Become Powerful Force in Addressing Regional and Global Challenges, Says President Tokayev*, The Astana News, 11.11.2022, <https://astanatimes.com/2022/11/organization-of-turkic-states-should-become-powerful-force-in-addressing-regional-and-global-challenges-says-president-tokayev/> (dostęp: 16.01.2023).
- Papatolios N., *Khorgos Terminal Doubles Capacity, a Solution to Congested Borders?*, Rail Freight, 06.10.2022, <https://www.railfreight.com/beltandroad/2022/10/06/khorgos-terminal-doubles-capacity-a-solution-to-congested-borders/> (dostęp: 29.12.2022).
- Pikulicka-Wilczewska A., *Do Kazakhstan's Protests Signal an End of 'Nazarbayev Era'?*, Aljazeera, 11.01.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/11/qa-kazakh-activist-yevgeniy-zhovtis-on-mass-unrest> (dostęp: 01.01.2023).
- Sanchez W. A., Auyezowa K., *Kazakhstan Cancels Victory Day in Protest over Putin's Ukraine War*, Atlantic Council, 11.05.2022, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kazakhstan-cancels-victory-day-in-protest-over-putins-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).
- Schenkkan N., *Kazakhstan with Russia: Smiling through Gritted Teeth*, „Russia Analytical Digest” 2016, nr 188, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD188.pdf> (dostęp: 15.10.2023).
- Tharoor I., *Russia Become China's 'Junior Partner'*, „The Washington Post”, 12.08.2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/12/china-russia-power-imbalance-putin-xi-junior-partner/> (dostęp: 16.01.2023).
- Umarov T., *After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sight's*, Carnegie Politika, 10.08.2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87652> (dostęp: 16.01.2023).
- Umarov T., *Kazakhstan Is Breaking Out of Russia's Grip*, „Foreign Affairs”, 16.09.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/09/16/kazakhstan-russia-ukraine-war/> (dostęp: 16.01.2023).

- Umarov T., *Will Russia's Intervention in Kazakhstan Come at Price*, Carnegie Politika, 28.01.2022, <https://carnegiemoscow.org/commentary/86298> (dostęp: 16.01.2023).
- Vaal T., *Putin Claims Victory in Defending Kazakhstan from Revolt*, Reuters, 10.01.2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kazakhstan-detains-7939-people-over-unrest-2022-01-10/> (dostęp: 01.01.2023).
- Yavu N., *Tracing the Chinese Footprints in Kazakhstan's Oil and Gas Industry*, The Diplomat, 12.12.2020, <https://thediplomat.com/2020/12/tracing-the-chinese-footprints-in-kazakhstans-oil-and-gas-industry/> (dostęp: 29.12.2020).
- Zabortseva Y. N., *The Impact of the Ukrainian Conflict on Kazakhstan's FDI with Russia and its Other Main Economic Partners*, „Russia Analytical Digest” 2016, nr 188, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD188.pdf> (dostęp: 10.11.2023).
- Zhao Z., *How are China-Kazakhstan relations, and how strategically important is the Central Asia nation to Russia, the Us and Europe*, „South China Morning Post”, 10.09.2022, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3191959/how-are-china-kazakhstan-relations-and-how-strategically> (dostęp: 29.12.2022).

Bartosz Bartoszewski

Porównanie stanu relacji polsko-litewskich przed rosyjską agresją na Ukrainę w 2014 roku i po niej

Abstrakt

Celem poniższej pracy jest ukazanie, w jaki sposób rosyjska agresja na Ukrainę w 2014 roku wpłynęła na zmianę w stosunkach polsko-litewskich. Pierwszą część artykułu stanowi zarys historyczny relacji polsko-litewskich, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki kształtowania się litewskiej tożsamości narodowej w XIX wieku. Następnie wskazane zostały główne problemy, z jakimi boryka się polska mniejszość na Litwie od momentu uzyskania przez to państwo niepodległości w 1991 roku. Kwestie te wpisują się w ogólny obraz relacji polsko-litewskich, których stopniową poprawę widać od 2014 roku. Ostatni element pracy stanowią wybrane przykłady, świadczące o zmianie w postrzeganiu polskiej mniejszości przez władze w Wilnie. Wskazane również zostały wspólne polsko-litewskie inicjatywy w zakresie bezpieczeństwa, które nabrały nowego znaczenia po inwazji rosyjskiej na Ukrainę w 2022 roku.

Słowa kluczowe: Polska, Litwa, Rosja, Ukraina, mniejszość narodowa, Europa Środkowo-Wschodnia, rosyjska agresja, bezpieczeństwo

Wstęp

Spośród państw sąsiadujących z Polską, Litwa stanowi wyjątkowy przypadek. Oba kraje przez kilkaset lat trwały zjednoczone, najpierw w ramach unii personalnej sprawowanej przez władców z dynastii Jagiellonów – od 1569 roku w jednym organizmie państwowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Paradoksalnie jednak ta wspólna historia zaważyła na fakcie, że współczesny naród

litewski ukształtował się w opozycji do polskości, postrzeganej jako największe zagrożenie dla tożsamości narodowej Litwinów. Sytuacja ta zdeterminowała stosunki polsko-litewskie w XX wieku. Spór o przynależność etniczną poszczególnych ziem, a zwłaszcza Wileńszczyzny, był szczególnie gorący w okresie międzywojennym, jednakże gdy w 1991 roku Litwa odzyskała ponownie niepodległość, w relacjach między oboma państwami nadal dominowała nieufność. Osią sporu przez lata był status polskiej mniejszości na Litwie, której prawa do swobody języka i kultywowania polskiej kultury były ograniczane. Spotykało się to z reakcjami Warszawy, które utwierdzały wielu Litwinów w przekonaniu, że Polska dąży do uzależnienia od siebie mniejszego sąsiada, ingerując w wewnętrzne sprawy Litwy.

W tym kontekście niezwykle ważne są wydarzenia roku 2014, kiedy to Rosja dokonała aneksji Krymu i rozpoczęła hybrydowy konflikt w Donbasie. Głównym celem niniejszej pracy jest ukazanie zmiany, jaką wydarzenia te przyniosły w relacjach polsko-litewskich. Jej tezą jest bowiem, że rosyjska agresja na Ukrainę uświadomiła litewskim decydentom, iż największym zagrożeniem dla niepodległości kraju jest nie Polska, a Rosja, co doprowadziło do przełomu i znacznej poprawy relacji łączących Wilno z Warszawą. Autor w prezentowanej pracy postara się odpowiedzieć na pytania: Jakie problemy występują w relacjach polsko-litewskich? Jaką rolę w kształtowaniu relacji polsko-litewskich ma obecność polskiej mniejszości na Litwie? W jaki sposób agresywna polityka rosyjska mobilizuje do szerszej współpracy Polski i Litwy? Na ile polepszenie wzajemnych relacji polsko-litewskich po 2014 roku okazało się trwałe i pomogło w koordynacji wzajemnych działań wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku?

By najszerzej przedstawić wskazane zagadnienie, zastosowane zostaną metody historyczna oraz porównawcza. W opinii autora, za ich pomocą najpełniej można opisać proces, jaki nastąpił po 2014 roku, w zestawieniu ze wcześniejszym stanem relacji polsko-litewskich. Pierwsza część pracy stanowi przegląd relacji łączących oba kraje do roku 2014, wraz ze wskazaniem głównych problemów, które na nie wpływały. Dokonany on zostanie na podstawie analizy publikacji naukowych opisujących owo zagadnienie oraz archiwalnych artykułów prasowych. Część druga, dotycząca nowej formy relacji polsko-litewskich po 2014 roku, wraz z opisem nowej sytuacji w regionie po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku, ze względu na aktualność zagadnienia, w większej mierze bazować będzie na artykułach prasowych, analizach naukowych oraz publicystycznych.

Stosunki polsko-litewskie do 1991 roku

Ze względu na bliskie sąsiedztwo Polski i Litwy oba kraje już od średniowiecza łączyły szerokie kontakty, przede wszystkim w sferze polityki. Małżeństwo Wielkiego Księcia Litewskiego Jogaiły z królem Polski Jadwigą Andegaweńską, rozpoczęło okres wspólnoty obu państw, najpierw w postaci unii personalnej pod berłem dynastii Jagiellonów, a począwszy od 1569 roku w formie unii realnej. Polsko-litewska współpraca obu stronom przyniosła szereg korzyści. Zjednoczone państwo stało się hegemonem Europy Środkowo-Wschodniej, z wyjątkowym na tle ówczesnego świata systemem demokracji szlacheckiej, dopuszczającym do współrządzenia szerokie grono obywateli, bogatą kulturą oraz wysokim poziomem tolerancji religijnej. Paradoksalnie jednak to właśnie ten sukces unii niemal doprowadził do zaniknięcia Litwinów jako odrębnego narodu. Choć Wielkie Księstwo Litewskie stanowiło równoprawną część Rzeczypospolitej Obojga Narodów, posiadając własne urzędy czy wojsko, to jednak pierwotna kultura litewska okazała się mniej atrakcyjna od kultury polskiej. Kwestia ta, w połączeniu z faktem dominacji zarówno liczebnej, jak i politycznej na sejmach ogólnokrajowych oraz dworze królewskim szlachty polskiej, zaważyła na postępującym powszechnie od XVI wieku zjawisku polonizowania się szlachty litewskiej. Doprowadziło to do sytuacji, w której, gdy u schyłku XVIII wieku Rzeczpospolita przestała istnieć, język litewski używany był niemal wyłącznie w warstwach chłopstwa¹.

Druga połowa XIX wieku charakteryzowała się podziałem społeczeństwa litewskiego na trzy nurty polityczno-kulturalne: prorosyjski, nowolitewski i tradycyjny nurt polsko-litewski². O ile rejon wileński stał się centrum orientacji propolskiej, o tyle narodowe odrodzenie litewskie miało miejsce zwłaszcza na historycznej Żmudzi i w rejonie kowieńskim. Związane było ono z ogólnym wzrostem nacjonalizmów w ówczesnej Europie, a jego głównym nośnikiem była inteligencja, w dużej mierze wyrastająca z warstwy chłopskiej³. Nacjonaliści litewscy stopniowo coraz bardziej orientowali się antypolsko, widząc w polonizacji największe zagrożenie dla istnienia narodu litewskiego. Apogeum konfliktu polsko-litewskiego miało miejsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego, gdy w pełni ujawniły się konflikty interesów powstających państw narodowych. Osią sporu była kwestia przynależności państwowej Wilna. W wyniku tzw. Buntu Żeligowskiego miasto to w 1920 roku weszło w skład

¹ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław 1990, s. 170–174.

² P. Wandycz, *Pod zaborami. Ziemia Rzeczypospolitej w latach 1795–1918*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 344.

³ H. Wisner, *Litwa: dzieje państwa i narodu*, Mada, Warszawa 1999, s. 130.

formalnie niezależnej Litwy Środkowej, która w 1922 roku przyłączyła się do Polski. Wydarzenia te, mające niewątpliwie miejsce z inspiracji Warszawy, zawały na dalszych stosunkach polsko-litewskich. Aż do 1938 roku oba kraje nie utrzymywały ze sobą żadnych relacji. Dopiero za pomocą ultimatum żądającego normalizacji stosunków między oboma państwami i groźbą wojny w razie jego niespełnienia stronie polskiej udało się zmienić ten stan⁴. Atak Niemiec i Związku Radzieckiego rok później całkowicie zmienił jednak sytuację. Rejon Wilna początkowo zdobyty został przez Sowieców, jednakże 28 października 1939 roku obszar ten został zajęty przez Litwę. Nastąpiło to na mocy litewsko-sowieckiego porozumienia, w którym Moskwa zobowiązała się do przekazania części zdobytych przez siebie terytoriów Polski, w zamian za co otrzymała oficjalne zezwolenie na stacjonowanie swych żołnierzy na obszarze Litwy⁵. Władze litewskie na przyłączonych terytoriach prowadziły politykę intensywnej lituanizacji, na wzór tej, którą w okresie międzywojennym stosowano wobec polskiej mniejszości na tzw. Litwie Kowieńskiej. Spośród najwidoczniejszych kroków wymienić należy zmiany wszelkich polskich nazw, czy też usunięcie z przestrzeni publicznej szyldów i napisów w języku polskim. Najbardziej dotkliwe dla polskiej społeczności było jednak pozbawienie obywatelstwa wszystkich, którzy nie byli w stanie wykazać się litewskim pochodzeniem, nie znali języka litewskiego oraz nie zmienili nazwiska na litewsko brzmiące⁶. Przepisy te obowiązywały jedynie niecały rok, gdyż już latem 1940 roku Litwa wraz z pozostałymi państwami bałtyckimi anektowana została przez Związek Radziecki. Okres litewskich prześladowań, wraz z późniejszą działalnością kolaborujących z III Rzeszą przeciw Polakom Litwinów jeszcze bardziej zantagonizował oba narody, pozostając w świadomości społecznej na długie lata.

Okres powojenny przyniósł znaczące przetasowania w składzie ludnościowym włączonej do Związku Radzieckiego Litwy. Polacy, stanowiący dotychczas większość, w wyniku wysiedleń i powojennej emigracji do Polski stali się mniejszością. Po zakończeniu głównych fal przesiedleń w roku 1959, Litewską SRR zamieszkiwało 230 tys. Polaków, stanowiących 8,5% mieszkańców i skupionych w rejonach wileńskim oraz solecznickim⁷. Mimo pewnych wahań, zbliżony do powyższego stan utrzymał się do końca istnienia Związku Radzieckiego. W tym

⁴ A. Żulys, *Polska w polityce zagranicznej Litwy w latach 1938–1939*, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Gdańsk 2015, s. 134–169.

⁵ M. Orzeszko, *Litewska okupacja Wileńszczyzny 1939–40*, Blog publika, 13.11.2015, <https://pressmania.pl/28-pazdziernika-1939-r-wkroczenie-wojsk-litewskich-do-wilna-litewska-okupacja-wilenszczyzny-1939-1940/> (dostęp: 12.12.2023).

⁶ Ibidem.

⁷ P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej na Litwie*, „Wspólnota Polska” 2004, nr 5, s. 15.

kontekście należy również podkreślić, że polska społeczność Wileńszczyzny w szczególny sposób pozbawiona została elity społecznej, kulturalnej i naukowej, która najintensywniej prześladowana była zarówno przez Sowietów, jak i Niemców. Ponadto z możliwości wyjazdu do Polski w pierwszej kolejności korzystali ludzie wykształceni, niewidzący dla siebie miejsca w Związku Radzieckim⁸. Powstała pustka w warstwie przywódczej wypełniona została przez nowo powstałą nomenklaturę komunistyczną, co miało kluczowe znaczenie w czasie odradzania się państwa litewskiego na początku lat 90.

Relacje polsko-litewskie po 1991 roku

Czas upadku Związku Radzieckiego to okres ponownego nasilenia się konfliktów narodowościowych po trwającym od lat 40. okresie uśpienia. Gdy na początku lat 90. rozpoczął się proces odzyskiwania niepodległości przez Litwę, zaistniała potrzeba klarownego odniesienia się miejscowych Polaków do trwających wydarzeń. Tymczasem powołany w 1988 roku Związek Polaków na Litwie prowadził niejednoznaczny politykę. Centralny zarząd związku popierał litewski ruch niepodległościowy, argumentując, że prawidłowe stosunki polsko-litewskie będą możliwe jedynie wtedy, gdy pozbawione zostaną wpływów strony trzeciej. Równocześnie na szczeblu lokalnym rady rejonów sołecznickiego i wileńskiego, zdominowane przez działaczy ZPL, przyjęły orientację proradziecką, bojkotując działania kształtujących się władz odrodzonej Litwy. Doprowadziło to do konfliktu z władzami w Wilnie oraz rozwiązania obu rad po uzyskaniu przez państwo pełnej niepodległości na początku września 1991 roku⁹. W toku odradzania się państwa litewskiego, w środowisku mniejszości polskiej pojawiły się propozycje powołania polskiej autonomii w ramach Litwy, jednakże nie spotkały się one z akceptacją władz w Wilnie, jak również nie istniał silny nacisk ze strony Warszawy w tej kwestii. Uznać można, że władze Polski przyjęły politykę bardzo zachowawczą, obawiając się zaistnienia poważniejszego kryzysu w relacjach z Litwą, który byłby na rękę Moskwie. Okres kształtowania się oficjalnych relacji polsko-litewskich zakończył się wraz z przyjęciem wspólnej Deklaracji o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy w styczniu 1992 roku. Problemy w stosunkach władz litewskich i polskiej mniejszości były jednak nadal nierozwiązane.

⁸ A. Radczenko, *Skutki repatriacji są bolesne i długoterminowe*, „Kurier Wileński”, 21.12.2019, <https://kurierwilenski.lt/2019/12/21/skutki-repatriacji-sa-bolesne-i-dlugoterminowe/> (dostęp: 24.03.2023).

⁹ P. Sobik, *Akcja Wyborcza Polaków na Litwie w systemie politycznym Republiki Litewskiej*, Kolegium Europy Wschodniej, Wojnowice 2017, s. 146–158.

Problemy polskiej mniejszości na Litwie

Stosunki polsko-litewskie na przełomie XX i XXI wieku w dużym stopniu były determinowane przez kwestie dotyczące sytuacji polskiej mniejszości na Litwie. W przeciwieństwie do Łotwy i Estonii, gdzie po 1991 roku postanowiono o przyznaniu obywatelstwa jedynie osobom zamieszkującym te kraje przed 1939 rokiem lub takim, które zdadzą odpowiednie testy, m.in. ze znajomości języka, na Litwie postanowiono przyjąć opcję zerową. Zapewniło to polskiej społeczności pełną partycypację w życiu politycznym odrodzonego kraju¹⁰.

Życie polityczne polskiej mniejszości na Litwie zdominowane jest przez powstałą w 1994 roku Akcję Wyborczą Polaków na Litwie (AWPL), będącą politycznym ramieniem Związku Polaków na Litwie. Stworzona wówczas partia od początku w swej działalności koncentrowała się na walce o prawa mniejszości polskiej, posiadając swych reprezentantów we wszystkich kadencjach litewskiego Sejmu. Akcja Wyborcza Polaków na Litwie była jednak oskarżana o populistyczne wykorzystywanie polityczne haseł o prawach polskiej mniejszości, przy braku starań o ich realizację, mimo stanowienia np. w latach 2016–2020 części koalicji rządzącej. Ponadto wielu działaczy AWPL w przeszłości oskarżanych było o korupcję i niejasne działania biznesowe¹¹. Kontrowersje budzi również wielokrotne wchodzenie w wyborcze koalicje z partią mniejszości rosyjskiej.

Problemy, z jakimi na Litwie boryka się polska mniejszość, są od lat 90. stałe i wśród najważniejszych z nich wymienić należy:

- Ograniczenia językowe związane z umieszczaniem polskich napisów w przestrzeni publicznej oraz pisownią polskich nazwisk w oryginalnym, a nie zlituanizowanym brzmieniu. Obie te kwestie są bezpośrednio związane z zawartym w litewskiej konstytucji stwierdzeniem, że językiem państwowym jest język litewski. Stwierdzenie to stało się podstawą orzecznictwa w sprawach językowych na Litwie. W 1999 roku litewski sąd konstytucyjny określił, że język litewski ma kluczowe znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania urzędów państwowych i samorządowych. Wskazano, że ochrona języka tytularnego służy zabezpieczeniu tożsamości narodu i pozwala na jego integrację oraz jest czynnikiem warunkującym zachowanie integralności i niepodzielności państwa. W tym samym wyroku uznano,

¹⁰ A. Włodarska-Frykowska, *Mniejszość rosyjska w życiu społeczno-politycznym Estonii po 1991 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 72–80.

¹¹ K. Okińczyc, *Czy skandale to jedyne osiągnięcia AWPL-ZChR w mijającej kadencji?*, ZW.lt, 28.05.2019, <https://zw.lt/opinie/okinczyc-czy-skandale-to-jedyne-osiagniecia-awpl-zchr-w-mijajacej-kadencji> (dostęp: 27.11.2021).

że język litewski powinien być stosowany nie tylko we wszystkich instytucjach państwowych i samorządowych, ale także we wszystkich urzędach, przedsiębiorstwach oraz organizacjach znajdujących się na terytorium państwa¹². Taka linia orzecznicza wyznacza podejście władz litewskich do kwestii używania języka mniejszości narodowych do dnia dzisiejszego i powoduje, że osoby czy samorządy wywieszające tablice informacyjne w języku polskim obciążane są karami finansowymi;

- Kwestię zwrotu przedstawicielom polskiej mniejszości nieruchomości bezprawnie przejętych za czasów radzieckich. Największym problemem w tym kontekście jest przyjęcie w prawodawstwie litewskim zasady, że osoby, które nie zamieszkują na Litwie i nie posiadają litewskiego obywatelstwa pozbawione są prawa do restytucji utraconego mienia. W praktyce oznacza to pozbawienie możliwości dochodzenia swych praw majątkowych przez Polaków, którzy po 1945 roku wyjechali do Polski. Dodatkowo, najintensywniejszy okres akcji restytucyjnej przypadł na rok 1991, a więc czas, gdy władzę w rejonach sołecznickim i wileńskim, gdzie Polacy stanowią dużą część ludności, sprawowali rządowi komisarze powołani na miejsce rozwiązanych rad. Znacząco utrudniło to proces zwrotu mienia i nadało mu charakter akcji dążącej do osłabienia ludności polskiej na obszarach, gdzie stanowiła większość. Częste były także przypadki nierespektowania prawa pierwszeństwa dawnych właścicieli, przekazując ich ziemie Litwinom, którym z różnych powodów nie można było zwrócić nieruchomości w innych częściach kraju. Ponadto władze litewskie nie respektowały dokumentów własności wydanych przez władze polskie przed 1939 rokiem, co znacząco utrudniało dochodzenie swych praw¹³. Zauważyć jednak należy, że problem ten jest już w dużym stopniu niemożliwy do rozwiązania ze względu na trwałe efekty podjętych w latach 90. działań;
- Problem manipulowania granicami okręgów wyborczych, tak by dzieliły one obszary zwartej zamieszkania Polaków – tzw. salamandryzacja, dokonywana w celu ograniczenia kandydatom polskiej mniejszości możliwości osiągnięcia dobrych wyników wyborczych¹⁴;

¹² K. Szwed, A. Kuczyńska-Zonik, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/IWS_Kuczy%C5%84ska-Zonik-A.-Szwed-K._Prawa-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-na-Litwie.pdf (dostęp: 21.11.2021).

¹³ P. Sobik, *Akcja Wyborcza Polaków...*, s. 37–40.

¹⁴ A. Pieszko, *W interesie państwa litewskiego leży wyrównanie stosunków z Polską*, „Kurier Wileński”, 11.03.2016, <https://kurierwilenski.lt/2016/03/11/w-interesie-panstwa-litewskiego-lezy-wyrownanie-stosunkow-z-polska/> (dostęp: 24.03.2023).

- Niebezpieczeństwo ograniczania polskiego szkolnictwa oraz nierównego traktowania uczniów polskojęzycznych i litewskojęzycznych. Należy podkreślić przy tym, że Polacy na Litwie mają możliwość podjęcia edukacji w języku ojczystym na wszystkich etapach, włącznie z możliwością podjęcia studiów w filii Uniwersytetu Białostockiego, działającego w Wilnie od 2007 roku. Starzenie się społeczeństwa litewskiego niesie jednak ze sobą potrzebę ograniczenia liczby szkół, zwłaszcza tych z mniejszą ilością uczniów, z których wiele to szkoły z polskim językiem nauczania. Kwestia tzw. optymalizacji sieci szkół wielokrotnie pojawiała się w dyskursie politycznym na Litwie, za każdym razem budząc obawy polskiej mniejszości¹⁵;
- Niekorzystną kwestią jest również objęcie Akcji Wyborczej Polaków na Litwie pięcioprocentowym progiem wyborczym, co wymusza wchodzenie tej partii w wyborcze sojusze z przedstawicielami mniejszości rosyjskiej. Jest to związane z szerszym problemem ulegania polskiej mniejszości wpływom rosyjskim, któremu aktywnie zarówno władze w Warszawie, jak i Wilnie po 2014 roku starają się przeciwdziałać¹⁶.

Paradoksalnie, mimo poważnych problemów mniejszości polskiej, stosunki polsko-litewskie po 1991 roku określić można jako poprawne. Oba państwa aktywnie współpracowały w toku starań o akcesję do NATO i Unii Europejskiej. Ponadto kryzys gazowy wywołany przez Rosję w 2006 roku skłonił do szerszej współpracy w celu przeciwdziałania rosyjskim szantażom na polu energetycznym. Symbolem prowadzonej wówczas polityki stał się zakup rafinerii w Możejkach na Litwie przez PKN Orlen od rosyjskiego koncernu Jukos¹⁷. Kwestia problemów polskiej mniejszości na Litwie raczej spychana była na boczny tor.

Zmianę we wzajemnych stosunkach przyniósł rok 2007, gdy premierem został Donald Tusk. Doszło wówczas do znaczącego kryzysu we wzajemnych relacjach. Na Litwie zaniepokojenie wywołała podjęta przez rząd w Warszawie próba korekty polityki wobec Moskwy oraz wejście w życie, w marcu 2008 roku, ustawy o Karcie Polaka. W Wilnie negatywnie odebrane zostało

¹⁵ A. Pieszko, *Pod pretekstem polepszania jakości nauczania grozi nam likwidacja niedużych szkół*, „Kurier Wileński”, 22.05.2021, <https://kurierwilenski.lt/2021/05/22/pod-pretekstem-polepszania-jakosci-nauczania-grozi-nam-likwidacja-nieduzych-szkol/> (dostęp: 21.11.2021).

¹⁶ *Większość Polaków na Litwie darzy sympatią Putina. Powodów jest kilka*, TVN24, 16.01.2017, <https://tvn24.pl/swiat/litwa-ponad-60-proc-polakow-darzy-sympatia-prezydenta-rosji-ra707517-2488543> (dostęp: 24.03.2023).

¹⁷ P. Biedrzycki, *Historia zakupu Rafinerii Możejki przez PKN Orlen, czyli lepiej zaorać niż sprzedać*, Strefa Inwestorów, 08.08.2017, <https://strefainwestorow.pl/artyku-ly/20170808/pkn-orlen-mozejki-litwa> (dostęp: 26.11.2021).

zrównanie w niej Litwy z innymi byłymi republikami radzieckimi, takimi jak Ukraina, Białoruś czy Kazachstan, niezrozumiałym było również objęcie obywateli Litwy narodowości polskiej dodatkowymi przywilejami. Ponadto w wymiarze symbolicznym Karta Polaka budziła duże obawy w ramach przepisu w niej zawartego, który zobowiązywał jej posiadacza do niedziałania wbrew podstawowym interesom RP (art. 20.1.2 Karty Polaka). Zapis ten wzbudził obawy o konflikt interesów z wiernością wobec państwa litewskiego, do której zobowiązany jest każdy obywatel.

Równolegle negatywny odbiór w Polsce miały działania prezydent Litwy Darii Grybauskaitė, a zwłaszcza podpisanie nowelizacji Ustawy o oświacie, która budziła duże obawy mniejszości polskiej. W jej ramach m.in. ujednolicono egzamin maturalny z języka litewskiego oraz zobowiązano szkoły mniejszości narodowych do prowadzenia przedmiotów dotyczących historii i geografii Litwy w języku litewskim¹⁸. Ponadto bardzo negatywne wrażenie w Wilnie robiły wypowiedzi szefa polskiego MSZ Radosława Sikorskiego, które odbierane były jako aroganckie i traktujące Litwę w sposób protekcjonalny¹⁹. Symbolem fatalnego stanu relacji polsko-litewskich było rozmontowanie torów kolejowych łączących rafinerie w Możejkach z Łotwą, co postawiło pod znakiem zapytania rentowność całego przedsięwzięcia. Mimo prób polepszenia sytuacji negatywny stan wzajemnych relacji utrzymał się jeszcze przez następne lata.

Zmiana w relacjach polsko-litewskich po 2014 roku

Całkowity przełom przyniosły jednak wydarzenia, które rozegrały się w 2014 roku, po tym, jak na Ukrainie w wyniku tzw. Rewolucji Godności pozbawiony władzy został prorosyjski prezydent Janukowycz, a do władzy doszły siły prozachodnie, dążące do bliższej współpracy z Unią Europejską. W odpowiedzi na to Rosja przeprowadziła zbrojną aneksję Krymu, a następnie rozpoczęła konflikt hybrydowy mający na celu oderwanie od Ukrainy Donbasu. Dla całego świata zachodniego wydarzenia te były prawdziwym szokiem. Działania rosyjskie spotkały się z powszechną krytyką i spowodowały wprowadzenie unijnych sankcji na Rosję oraz częściową izolację Rosji na arenie międzynarodowej. Wydarzenia na Ukrainie i agresywne działania Moskwy, dążącej do zagarnięcia cudzych terytoriów, obudziły ogromne zaniepokojenie wśród państw

¹⁸ P. Sobik, *Akcja Wyborcza Polaków...*, s. 132–135.

¹⁹ Sikorski uderza w Litwę. „Przez 20 lat nie rozwiążali żadnego problemu”, *Dziennik.pl*, 22.07.2011, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/347096,sikorski-polska-jest-zawiedziona-dzialaniami-litwy.html> (dostęp: 26.11.2021).

sąsiadujących z Rosją. Obawy związane z neoimperialną polityką Moskwy były szczególnie duże w państwach bałtyckich, posiadających liczną mniejszość rosyjską, ale także w Polsce czy Rumunii. Wówczas w pełni uświadomiono sobie, jak Rosjanie potrafią wykorzystywać do realizacji swych celów i szerzenia destabilizacji wewnętrzne napięcia, a także konflikty etniczne i dążenia niepodległościowe sąsiednich państw. Zdanie sobie sprawy ze skali zagrożenia, jakie niesie ze sobą polityka Władimira Putina doprowadziło do znaczącej zmiany podejścia władz w Wilnie do kwestii polskiej. Uświadomienie sobie potrzeby polepszenia relacji polsko-litewskich nie oznaczało jednak natychmiastowej poprawy ich stanu, a jedynie zapoczątkowało długotrwały proces. Nowe otwarcie ułatwione zostało ze względu na przejęcie władzy w Polsce w 2015 roku przez Prawo i Sprawiedliwość, a więc środowisko nieobciążone rządzeniem w czasie wcześniejszego kryzysu w relacjach dwustronnych.

Zupełnie nowe pole do współpracy otworzyło zainicjowanie przez Polskę i Chorwację w roku 2015 inicjatywy Trójmorza, która stała się nową platformą dialogu państw Europy Środkowo-Wschodniej. Również Litwa przystąpiła do tego projektu, współuczestnicząc w realizacji projektów gospodarczych, takich jak budowa trasy Via Baltica czy kolejowej Rail Baltica, mających zintensyfikować wymianę handlową między państwami regionu. Należy również podkreślić, że według danych na 2021 rok Polska jest dla Litwy największym partnerem importowym (13,1%) oraz czwartym z kolei najważniejszym partnerem eksportowym (6,3%). Zaś według danych NBP na koniec 2019 roku, inwestycje polskie na Litwie wyniosły 1,1 mld euro, a wartość polsko-litewskich obrotów handlowych wyniosła blisko 6 mld euro²⁰.

Po 2014 ponownie nastąpiła intensyfikacja działań, zmierzających do ograniczenia wpływów gazowych Rosjan. Otwarty w 2015 roku terminal LNG w Kłajpedzie oraz polskim gazoporcie w Świnoujściu, chorwackim na wyspie Krk, z gazociągiem Baltic Pipe, umożliwiającym transport norweskiego gazu do Polski, wraz z rozbudowanym systemem gazociągów, miały doprowadzić do zmniejszenia udziału rosyjskiego gazu na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej. Te ambitne założenia częściowo udało się zrealizować. Gaz dostarczany do gazoportu w Kłajpedzie, według stanu na 2019 rok, w pełni zaspokajał zapotrzebowanie Litwy na gaz oraz 90% potrzeb gazowych Łotwy i Estonii²¹. Ponadto od 1 maja 2022 roku w pełni rozpoczął funkcjonowanie interkonektor

²⁰ *Największa inwestycja w historii Litwy – rozwój rafinerii w Możejkach*, Ministerstwo Aktywów Państwowych, 08.10.2021, <https://www.gov.pl/web/aktywa-panstwowe/najwieksza-inwestycja-w-historii-litwy--rozwoj-rafinerii-w-mozejkach> (dostęp: 29.11.2021).

²¹ I. Trusewicz, *Gazoport w Kłajpedzie bije rekordy*, Energia.rp, 09.07.2019, <https://energia.rp.pl/surowce-i-paliwa/art17008511-gazoport-w-klajpedzie-bije-rekordy> (dostęp: 26.11.2021).

gazowy łączący Polskę z Litwą. Tym samym połączone zostały ze sobą rynki gazowe Państw Bałtyckich i Polski, co daje nowe możliwości realizowania wzajemnych transferów²². Bardzo ważnym krokiem było również odbudowanie linii kolejowej do rafinerii w Możejках, co nastąpiło w 2019 roku. Umożliwiło to ekspansję koncernu Orlen na rynki Łotwy i Estonii oraz poszerzenie efektywności rafinerii w Możejках²³.

Ważny wymiar ma także zintensyfikowanie współpracy militarnej. W 2015 roku zainicjowana została tzw. Bukareszteńska Dziewiątka, zrzeszająca państwa wschodniej flanki NATO, a więc również Polskę i Litwę. Jej zadaniem jest intensyfikowanie współpracy militarnej państw regionu oraz wypracowywanie wspólnego stanowiska wobec zagrożeń bezpieczeństwa płynących zwłaszcza ze strony Rosji²⁴. Należy również zaznaczyć, że w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego, polscy i litewscy żołnierze intensywnie współpracują, biorąc udział we wspólnych ćwiczeniach i manewrach. Dodatkowo Polska bierze aktywny udział w natowskiej misji Baltic Air Policing, w ramach której polskie myśliwce operujące z bazy w Szawłach na Litwie patrolują niebo nad Państwami Bałtyckimi. Współpraca polsko-litewska ma miejsce również w zakresie Wielonarodowej Dywizji Północny Wschód powołanej w 2017 roku. Ma ona za zadanie koordynowanie działania batalionowych grup bojowych rozmieszczonych w Państwach Bałtyckich i w Polsce. W 2020 roku do dywizji tej włączone zostały także 15 Gizińska Brygada Zmechanizowana i litewska Brygada „Żelazny Wilk”, co znacząco wzmocniło zdolności bojowe całej formacji²⁵. W 2017 roku pełną gotowość bojową osiągnął też wspólny polsko-litewsko-ukraiński batalion. Oficjalnie stworzony został z myślą o jego udziale w misjach stabilizacyjnych pod auspicjami ONZ, NATO czy Unii Europejskiej, jednakże pełni on również ważną rolę integracyjną, służąc wymianie doświadczeń i wsparciu w reformowaniu ar-

²² Gaz-System, *Nowy Interkonektor gazowy Polska-Litwa od 1 maja przesyła gaz do Polski*, 05.05.2022, <https://www.gaz-system.pl/pl/dla-mediow/komunikaty-prasowe/2022/maj/05-05-2022-gaz-system-nowy-interkonektor-gazowy-polska-litwa-od-1-maja-przesyla-gaz-do-polski.html> (dostęp: 18.08.2022).

²³ M. Szymajda, *Linia kolejowa z rafinerii w Możejках do Renge odbudowana. PKN Orlen zadowolony*, „Rynek Kolejowy”, 31.12.2019, <https://www.rynek-kolejowy.pl/wiadomosci/linia-kolejowa-z-rafinerii-w-mozekach-do-renge-odbudowana-pkn-orlen-zadowolony-94961.html> (dostęp: 26.11.2021).

²⁴ K. Pawłowski, *Bukareszteńska Dziewiątka: współpraca państw wschodniej flanki NATO / Bucharest Nine: Cooperation of the Countries of NATO's Eastern Flank*, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020, s. 17–19.

²⁵ *Nowy Rozdział*, Wielonarodowa Dywizja Północny Wschód, 30.01.2020, <https://mndne.wp.mil.pl/pl/articles6-aktualnosci/2020-01-30y-nowy-rozdzial/> (dostęp: 27.11.2021).

mii ukraińskiej²⁶. Ważną rolę spełnia także powołany w lipcu 2020 roku Trójkąt Lubelski, którego celem jest rozwijanie współpracy między Polską, Litwą i Ukrainą, przede wszystkim w zakresie wspólnego reagowania na zagrożenia bezpieczeństwa dla zawiązujących go państw. Ponadto ma on w swych założeniach wspierać ukraińskie starania o członkostwo w NATO i Unii Europejskiej, dążenia Kijowa do odzyskania kontroli nad całością terytoriów, a także demokratyzację Białorusi²⁷. Wszystkie te inicjatywy skierowane są na wzmocnienie poczucia bezpieczeństwa w ramach coraz agresywniejszej polityki Moskwy w regionie. Wzmacnianie struktur oraz nawiązywanie szerszej współpracy mają służyć zwiększaniu skuteczności obrony kolektywnej w razie, gdyby zaistniała potrzeba skorzystania z zasady zawartej w art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego, uznającej, że agresja na jedno państwo sojusznicze stanowi atak na cały sojusz. Waga, jaką Polska i Litwa przywiązują od 2014 roku do wzmacniania militarnej współpracy, najdobitniej świadczy o priorytetach obu państw i powadze, z jaką traktują zagrożenie rosyjską agresją.

O ile poszerzanie współpracy z zakresu energetyki, gospodarki czy bezpieczeństwa zbliża do siebie państwa jako organizmy polityczne, o tyle jednak nie świadczy w pełni o zmianie opinii społecznych na Litwie. Niemniej, również w tym zakresie po 2014 roku widać poprawę. W ostatnich latach następuje stopniowa zmiana stosunku społeczeństwa litewskiego do historii Rzeczypospolitej Obojga Narodów, która częściej traktowana jest jako wspólna spuścizna. Ważnym symbolicznie wydarzeniem był, mający miejsce w listopadzie 2019 roku, uroczysty pogrzeb powstańców styczniowych, których szczątki odnaleziono na Górze Zamkowej w Wilnie. W uroczystościach wzięli udział prezydent Polski Andrzej Duda, premier Mateusz Morawiecki oraz prezydent Litwy Gitanas Nausėda, jak również szereg polityków, ludzi kultury i duchownych z Polski, Litwy, Łotwy, Białorusi i Ukrainy²⁸. W ostatnich latach daje się zauważyć intensyfikacja wzajemnych wizyt dyplomatycznych czy konsultacji międzyrządowych. Standardem stał się udział litewskich delegacji w obchodach Święta Konstytucji 3 Maja czy Święta Wojska Polskiego. Szczególnie podniosły wymiar miały uroczystości z okazji Święta Konstytucji 3 Maja w 2021 roku, które odbyły się na Zamku Królewskim w Warszawie, z udziałem przywódców

²⁶ K. Raś, *Potencjał współpracy polsko-litewskiej w dziedzinie bezpieczeństwa*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 11 (1361).

²⁷ *Trójkąt Lubelski / Polska Litwa Ukraina*, UMCS, <https://www.umcs.pl/pl/inicjatywa-opis-,22352.htm> (dostęp: 10.12.2021).

²⁸ „Wrzucono ich bez trumien do jam”. *Powtórny pogrzeb bohaterów*, TVP Info, 22.11.2019, <https://www.tvp.info/45455947/powtorny-pogrzeb-bohaterow-powstania-styczniowego-w-wilnie> (dostęp: 28.11.2021).

Polski, Litwy, Łotwy, Estonii i Ukrainy. Ponadto z tej okazji odbyło się wspólne zdalne posiedzenie parlamentów Polski i Litwy²⁹. Wydarzenia takie świadczą o dobrym stanie relacji między oboma państwami oraz pokazują wagę, jaką oba państwa przywiązują do utrzymania ich na wysokim poziomie.

Obecnie wciąż jednak nierozwiązaną kwestią pozostaje zaspokojenie pełni oczekiwań polskiej mniejszości na Litwie. Nadal brak jest jasnych przepisów regulujących wprowadzanie dwujęzycznych tablic informacyjnych, pisownię polskich nazwisk, czy wprowadzających język polski jako pomocniczy w rejonach zamieszkiwania Polaków. Można jednak zaobserwować, że w ostatnich latach następuje pewien postęp w wymienionych kwestiach językowych, o czym świadczy wyrok Najwyższego Sądu Administracyjnego Litwy ze stycznia 2019 roku, w którym orzeczono o legalności dwujęzycznych tablic umieszczonych w Wilnie, na wybranych ulicach, w celu podkreślenia wielokulturowej historii miasta³⁰. Wyrok ten pozostaje jednak precedensem i nie rozwiewa wszelkich wątpliwości. Niezwykle ważnym krokiem jest też przyjęcie 18 stycznia 2022 roku przez litewski sejm ustawy o pisowni nielitewskich nazwisk. Umożliwia ona zapisywanie nazwisk w ich oryginalnym, a nie zlituanizowanym brzmieniu, wraz z używaniem dwuznaków takich jak „rz” oraz „cz”. Wciąż jednak litewskie prawodawstwo nie zezwala na używanie znaków diakrytycznych ważnych przy zapisie wielu polskich nazwisk³¹.

Znacznie większy postęp nastąpił w kwestiach mniej kontrowersyjnych. We wrześniu 2019 roku nadawanie rozpoczęło TVP Wilno, co umożliwiło Polakom zamieszkującym na Litwie odbiór programów w swym ojczystym języku. Było to ważne wydarzenie ze względu na fakt, że nie posiadając wcześniej możliwości oglądania telewizji w języku polskim, wielu Polaków zamiast telewizji litewskiej wybierało kanały rosyjskojęzyczne, tym samym otwierając się na szersze wpływy prokremlowskiej narracji³². Warte odnotowania są również takie kwestie jak ogłoszenie w lutym 2021 roku rozbudowy Domu Kultury Polskiej

²⁹ *Konstytucja 3 maja ma już 230 lat*, TVP Info, 03.05.2021, <https://www.tvp.info/53621133/swieto-3-maja-uroczyste-zgromadzenie-parlamentow-polski-i-litwy-rocznica-uchwalenia-konstytucji-3-maja-prezydenci-andrzej-duda-i-gitanas-nauseda-wyglosza-przemowienia> (dostęp: 28.11.2021).

³⁰ *Polskie zwycięstwo na Litwie! Tablice z polskimi nazwami ulic w Wilnie nie zostaną usunięte*, Pch24, 24.01.2019, <https://pch24.pl/polskie-zwyciestwo-na-litwie-tablice-z-polskimi-nazwami-ulic-w-wilnie-nie-zostana-usuniete/> (dostęp: 28.11.2021).

³¹ *Litwa. Sejm przyjął ustawę o pisowni nielitewskich nazwisk*, Polsat News, 18.01.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-01-18/litwa-sejm-przyjal-ustawe-o-pisowni-nielitewskich-nazwisk-w-tym-polskich/> (dostęp: 17.02.2022).

³² *TVP Wilno już od 17 września!*, TVP Wilno, 04.09.2019, <https://wilno.tvp.pl/44236714/tvp-wilno-juz-od-17-wrzesnia> (dostęp: 28.11.2021).

w Wilnie³³, czy też ponowne umieszczenie w listopadzie 2021 roku języka polskiego na liście obowiązkowych przedmiotów maturalnych dla uczniów szkół polskojęzycznych, czego od lat domagały się polskie środowiska na Litwie³⁴.

Współpraca polsko-litewska wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku

Nawiązane w poprzednich latach formy współpracy Warszawy i Wilna okazały się nieocenione po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 roku. Dla obu państw oznaczała ona radykalną zmianę całej sytuacji bezpieczeństwa w regionie.

Dla litewskich władz rosyjski atak na Ukrainę stał się potwierdzeniem słuszności prowadzonej do tej pory polityki, skupionej na osłabianiu zależności energetycznej od Rosji, rozwijaniu własnych zdolności militarnych w jak najszerszej współpracy z sojusznikami, czy też zabieganiu o większą obecność wojsk sojuszniczych na obszarze tzw. wschodniej flanki NATO. Władze w Wilnie od samego początku stanowczo potępiały rosyjski atak na Ukrainę, wskazując dokonywane przez rosyjskich żołnierzy zbrodnie na ludności cywilnej oraz apelowały o szerokie wsparcie dla walczących Ukraińców. Sama Litwa na miarę możliwości po wybuchu wojny również przekazywała wyposażenie armii ukraińskiej³⁵.

Zauważyć więc należy, że polityka Polski i Litwy wobec wojny na Ukrainie jest całkowicie zbieżna. Oba państwa stały się głównymi orędownikami sprawy ukraińskiej na forum Unii Europejskiej, sprzeciwiając się np. próbom łagodzenia sankcji nałożonych na Rosję³⁶. Polska i Litwa stoją również na wspólnym stanowisku w ramach NATO, akcentując potrzebę wzmocnienia wschodniej flanki sojuszu oraz zapewnienia Ukrainie akcesji do Sojuszu Północnoatlantyckiego w przyszłości³⁷.

³³ *Rozbudowa Domu Kultury Polskiej w Wilnie*, TVP Wilno, 02.05.2021, <https://wilno.tvp.pl/53616664/rozbudowa-domu-kultury-polskiej-w-wilnie> (dostęp: 28.11.2021).

³⁴ *Obowiązkowa matura z języka polskiego dla uczniów polskich szkół na Litwie*, TVP Wilno, 27.11.2021, <https://wilno.tvp.pl/57151733/obowiazkowa-matura-z-jezyka-polskiego-dla-uczniow-polskich-szkol-na-litwie> (dostęp: 28.11.2021).

³⁵ K. Dudzińska, *Wpływ wojny na Ukrainie na politykę bezpieczeństwa Litwy*, PISM, 01.03.2023, <https://www.pism.pl/publikacje/wplyw-wojny-na-ukrainie-na-polityke-bezpieczenstwa-litwy> (dostęp: 01.07.2023).

³⁶ *Polska, Litwa i KE odrzucają apel sekretarza generalnego ONZ o złagodzenie sankcji wobec Białorusi i Rosji*, Polskie Radio 24, 23.03.2023, <https://polskieradio24.pl/5/1223/artukul/3139204,polska-litwa-i-ke-odrzuca-apel-sekretarza-generalnego-onz-o-zlagodzenie-sankcji-wobec-bialorusi-i-rosji> (dostęp: 01.07.2023).

³⁷ *Co z przyjęciem Ukrainy do NATO? „Brakuje tylko dwóch liderów: niemieckiego kancлера i amerykańskiego prezydenta”*, TVN24, 14.06.2023, <https://tvn24.pl/swiat/>

Silnym wyrazem dobrej koordynacji działań polsko-litewskich wobec Ukrainy jest wspólna wizyta premiera Mateusza Morawieckiego oraz litewskiej premier Ingridy Šimonytė w Kijowie w listopadzie 2022 roku. Doszło wówczas do spotkania w formacie Trójkąta Lubelskiego z premierem Ukrainy Denysem Szmyhalem, podczas którego omawiano wspólne działania, odpowiadające na potrzeby walczącej Ukrainy. Polska i Litwa podpisały wówczas deklarację o dalszym kontynuowaniu współpracy na rzecz „wsparcia Ukrainy, jej rządu i narodu w walce o wolność”³⁸. Jako że konflikt rosyjsko-ukraiński daleki jest do zażegnania, można stwierdzić, że i w kolejnych latach stanowić on będzie ważny element wpływający na relacje polsko-litewskie, wymagając przy tym aktywnej współpracy Warszawy i Wilna.

Jak jednak zostało przedstawione w powyższej pracy, rosyjska inwazja na Ukrainę z 2022 roku nie była punktem przełomowym dla relacji polsko-litewskich, a jedynie pogłębiła już mający miejsce proces i nadała mu nowe znaczenie³⁹.

Podsumowanie

Przedstawione powyżej przykłady świadczą o znaczącej poprawie, jakiej po 2014 roku uległy stosunki polsko-litewskie. Za zmianą tą stała zarówno potrzeba stworzenia silnego frontu państw sprzeciwiających się neoimperialnej polityce rosyjskiej, jak i obawa o możliwe wykorzystanie przez Moskwę animozji polsko-litewskich. Także zainicjowane po rosyjskiej agresji na Ukrainę nowe platformy współpracy, takie jak Bukareszteńska Dziewiątka, projekt Międzymorza czy Trójkąt Lubelski, a także zintensyfikowanie współpracy w ramach NATO, wpłynęły pozytywnie na relacje Warszawy z Wilnem. Szeroko pojęta polityka antyrosyjska zyskała kluczowe znaczenie, także w stosunkach dwustronnych, zarówno w zakresie współpracy politycznej, militarnej, jak i energetycznej. Kryzys polityczny na Białorusi z 2020 roku, związany z brutalnym

usa-przyjecie-ukrainy-do-nato-apel-miedzynarodowej-delegacji-przed-szczytem-sojuszu-w-wilnie-7173849 (dostęp: 01.07.2023).

³⁸ Premier Mateusz Morawiecki po spotkaniu Trójkąta Lubelskiego: Polska i Litwa będą wspierać Ukrainę tak długo, jak będzie to potrzebne, gov.pl, 26.11.2022, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-po-spotkaniu-trojkat-lubelskiego-polska-i-litwa-beda-wspierac-ukraine-tak-dlugo-jak-bedzie-to-potrzebne> (dostęp: 01.07.2023).

³⁹ Premier Litwy dla Polskiego Radia: wizyta Joe Bidena świadczy o silnym poparciu dla Ukraińców, Polskie Radio 24, 21.02.2023, <https://www.polskieradio.pl/399/7975/artykul/3123149,premier-litwy-dla-polskiego-radia-wizyta-joe-bidena-swiadczy-o-silnym-poparciu-dla-ukraincow> (dostęp: 01.07.2023).

stłumieniem obywatelskich protestów przeciw władzy Aleksandra Łukaszenki, a także wywołany przez białoruski reżim kryzys migracyjny 2021 roku, stały się wspólnymi problemami Litwy i Polski.

Potrzeba wspólnej reakcji na kryzysy jest jednak również doskonałą okazją do nawiązania jeszcze silniejszych relacji. Skazą na dobrych stosunkach polsko-litewskich wciąż jednak są nierozwiązane problemy polskiej mniejszości na Litwie. Co prawda po 2014 nastąpiła pewna poprawa i w tym zakresie, jednakże dotyczyła ona raczej kwestii budzących mniejsze emocje. W kontekście wcześniejszej sytuacji znaczenia nabiera każdy pozytywny gest ze strony litewskiej dotyczący kwestii polskiej mniejszości. Doświadczenia lat 2007–2014 pokazały, że zbyt silny nacisk na władze Wilnie odnosi przeciwny skutek, zaostrażając jeszcze stanowisko litewskiej opinii publicznej, wrażliwej na ingerowanie Polski w wewnętrzne sprawy Litwy.

Władze w Warszawie wydają się zdawać sprawę z tej prawidłowości i dążą do tego, by budować oś wzajemnych relacji na kwestii bezpieczeństwa, licząc, że przyniesie to skutki również w innych dziedzinach. Można więc stwierdzić, że posiadanie wspólnego przeciwnika w postaci Rosji zbliżyło do siebie oba kraje. Proces ten wpisał się w szersze zjawisko widoczne w całej Europie Środkowo-Wschodniej, polegające na zacieśnianiu wzajemnej współpracy wobec nasilających się neoimperialnych działań Moskwy. Podjęte wówczas działania miały kluczowe znaczenie wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku. Wypracowane w poprzednich latach płaszczyzny dialogu i wspólna platforma współpracy przeszły wówczas prawdziwą próbę. Polska i Litwa wykazały się jednak całkowitą zbieżnością interesów, będąc w ramach Unii Europejskiej zwolennikami jak najszerzego wspierania Ukraińców w ich walce z Rosją. Niewątpliwie więc kwestia rosyjska pozostanie główną osią wyznaczającą dalszy przebieg stosunków polsko-litewskich. Z perspektywy polskich władz konieczne będzie ostrożne wspieranie procesu zbliżeniowego, by ostatecznie osiągnąć stopniowe zanikanie elementów antypolskich w mentalności części społeczeństwa litewskiego i rozwiązanie wciąż istniejących sprzeczności we wzajemnych stosunkach.

Bibliografia

- Biedrzycki P., *Historia zakupu Rafinerii Możejki przez PKN Orlen, czyli lepiej zaorać niż sprzedać*, Strefa Inwestorów, 08.08.2017, <https://strefainwestorow.pl/artykuly/20170808/pkn-ornlen-mozejki-litwa> (dostęp: 26.11.2021).
- Co z przyjęciem Ukrainy do NATO? „Brakuje tylko dwóch liderów: niemieckiego kanclerza i amerykańskiego prezydenta”, TVN24, 14.06.2023, <https://tvn24>.

- pl/swiat/usa-przyjecie-ukrainy-do-nato-apel-miedzynarodowej-delegacji-przed-szczytem-sojuszu-w-wilnie-7173849 (dostęp: 01.07.2023).
- Dudzińska K., *Wpływ wojny na Ukrainie na politykę bezpieczeństwa Litwy*, PISM, 01.03.2023, <https://www.pism.pl/publikacje/wplyw-wojny-na-ukrainie-na-polityke-bezpieczenstwa-litwy> (dostęp: 01.07.2023).
- Eberhardt P., *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej na Litwie*, „Współnota Polska” 2004, nr 5, s. 14–18.
- Gaz-System, *Nowy Interkonektor gazowy Polska-Litwa od 1 maja przesyła gaz do Polski*, 05.05.2022, <https://www.gaz-system.pl/pl/dla-mediow/komunikaty-prasowe/2022/maj/05-05-2022-gaz-system-nowy-interkonektor-gazowy-polska-litwa-od-1-maja-przesyla-gaz-do-polski.html> (dostęp: 18.08.2022).
- Konstytucja 3 maja ma już 230 lat, TVP Info, 03.05.2021, <https://www.tvp.info/53621133/swieto-3-maja-uroczyste-zgromadzenie-parlamentow-polski-i-litwy-rocznica-uchwalenia-konstytucji-3-maja-prezydenci-andrzej-duda-i-gitanas-nauseda-wyglosza-przemowienia> (dostęp: 28.11.2021).
- Litwa. Sejm przyjął ustawę o pisowni nielitewskich nazwisk, Polsat News, 18.01.2022, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-01-18/litwa-sejm-przyjal-ustawe-o-pisowni-nielitewskich-nazwisk-w-tym-polskich/> (dostęp: 17.02.2022).
- Największa inwestycja w historii Litwy – rozwój rafinerii w Możejkach, Ministerstwo Aktywów Państwowych, 08.10.2021, <https://www.gov.pl/web/aktywa-panstwowe/najwieksza-inwestycja-w-historii-litwy--rozwoj-rafinerii-w-mozejkach> (dostęp: 29.11.2021).
- Obowiązkowa matura z języka polskiego dla uczniów polskich szkół na Litwie, TVP Wilno, 27.11.2021, <https://wilno.tvp.pl/57151733/obowiazkowa-matura-z-jezyka-polskiego-dla-uczniow-polskich-szkol-na-litwie> (dostęp: 28.11.2021).
- Ochmański J., *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław 1990.
- Okińczyc K., *Czy skandale to jedyne osiągnięcia AWPL-ZChR w mijającej kadencji?*, ZW.lt, <https://zw.lt/opinie/okinczyc-czy-skandale-to-jedyne-osiagniecia-awpl-zchr-w-mijajacej-kadencji/> (dostęp: 27.11.2021).
- Orzeszko M., *Litewska okupacja Wileńszczyzny 1939–40*, Blog Republika, <https://pressmania.pl/28-pazdziernika-1939-r-wkroczenie-wojsk-litewskich-do-wilna-litewska-okupacja-wilenszczyzny-1939-1940/> (dostęp: 12.12.2023).
- Pawłowski K., *Bukareszteńska Dziewiątka: współpraca państw wschodniej flanki NATO / Bucharest Nine: Cooperation of the Countries of NATO's Eastern Flank*, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020.
- Pieszko A., *Pod pretekstem polepszania jakości nauczania grozi nam likwidacja niedużych szkół*, „Kurier Wileński”, 22.05.2021, <https://kurierwilen->

- ski.lt/2021/05/22/pod-pretekstem-polepszania-jakosci-nauczania-grozi-nam-likwidacja-nieduzych-szkol/ (dostęp: 21.11.2021).
- Pieszek A., *W interesie państwa litewskiego leży wyrównanie stosunków z Polską*, „Kurier Wileński”, 11.03.2016, <https://kurierwilenski.lt/2016/03/11/w-interesie-panstwa-litewskiego-lezy-wyrownanie-stosunkow-z-polska/> (dostęp: 24.03.2023).
- Polska, Litwa i KE odrzuca apel sekretarza generalnego ONZ o złagodzenie sankcji wobec Białorusi i Rosji, Polskie Radio 24, 23.03.2023, <https://polskieradio24.pl/5/1223/artykul/3139204,polska-litwa-i-ke-odrzuca-apel-sekretarza-generalnego-onz-o-zlagodzenie-sankcji-wobec-bialorusi-i-rosji> (dostęp: 01.07.2023).
- Polskie zwycięstwo na Litwie! Tablice z polskimi nazwami ulic w Wilnie nie zostaną usunięte, Pch24, 24.01.2019, <https://pch24.pl/polskie-zwyciestwo-na-litwie-tablice-z-polskimi-nazwami-ulic-w-wilnie-nie-zostana-usuniete/> (dostęp: 28.11.2021).
- Premier Litwy dla Polskiego Radia: wizyta Joe Bidena świadczy o silnym poparciu dla Ukraińców, Polskie Radio 24, 21.02.2023, <https://www.polskie-radio.pl/399/7975/artykul/3123149,premier-litwy-dla-polskiego-radia-wizyta-joe-bidena-swiadczy-o-silnym-poparciu-dla-ukraincow> (dostęp: 01.07.2023).
- Premier Mateusz Morawiecki po spotkaniu Trójkąta Lubelskiego: Polska i Litwa będą wspierać Ukrainę tak długo, jak będzie to potrzebne, gov.pl, 26.11.2022, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-po-spotkaniu-trojkatu-lubelskiego-polska-i-litwa-beda-wspierac-ukraينة-tak-dlugo-jak-bedzie-to-potrzebne> (dostęp: 01.07.2023).
- Radczenko A., *Skutki repatriacji są bolesne i długoterminowe*, „Kurier Wileński”, 21.12.2019, <https://kurierwilenski.lt/2019/12/21/skutki-repatriacji-sa-bolesne-i-dlugoterminowe/> (dostęp: 24.03.2023).
- Raś K., *Potencjał współpracy polsko-litewskiej w dziedzinie bezpieczeństwa*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 11 (1361).
- Rozbudowa Domu Kultury Polskiej w Wilnie, TVP Wilno, 02.05.2021, <https://wilno.tvp.pl/53616664/rozbudowa-domu-kultury-polskiej-w-wilnie> (dostęp: 28.11.2021).
- Sikorski uderza w Litwę. „Przez 20 lat nie rozwiązali żadnego problemu”, Dziennik.pl, 22.07.2011, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/347096,sikorski-polska-jest-zawiedziona-dzialaniami-litwy.html> (dostęp: 26.11.2021).
- Sobik P., *Akcja Wyborcza Polaków na Litwie w systemie politycznym Republiki Litewskiej*, Kolegium Europy Wschodniej, Wojnowice 2017.
- Szwed K., Kuczyńska-Zonik A., *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, <https://iws.gov.pl/wp-content/uplo->

- ads/2020/11/IWS_Kuczy%C5%84ska-Zonik-A.-Szwed-K._Prawa-mniej-szo%C5%9Bci-narodowych-na-Litwie.pdf (dostęp: 21.11.2021).
- Szymajda M., *Linia kolejowa z rafinerii w Możejkach do Renge odbudowana. PKN Orlen zadowolony*, „Rynek Kolejowy”, 31.12.2019, <https://www.rynek-kolejowy.pl/wiadomosci/linia-kolejowa-z-rafinerii-w-mozejkach-do-renge-odbudowana-pkn-orlen-zadowolony-94961.html> (dostęp: 26.11.2021).
- Trójkąt Lubelski / Polska Litwa Ukraina, UMCS, <https://www.umcs.pl/pl/initjatywa-opis-,22352.htm> (dostęp: 10.12.2021).
- Trusewicz I., *Gazoport w Kłajpedzie bije rekordy*, Energia.rp, 09.07.2019, <https://energia.rp.pl/surowce-i-paliwa/art17008511-gazoport-w-klajpedzie-bije-rekordy> (dostęp: 26.11.2021).
- TVP Wilno już od 17 września!, TVP Wilno, 04.09.2019, <https://wilno.tvp.pl/44236714/tvp-wilno-juz-od-17-wrzesnia> (dostęp: 28.11.2021).
- Wandycz P., *Pod zaborami. Ziemie Rzeczypospolitej w latach 1795–1918*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994.
- Większość Polaków na Litwie darzy sympatią Putina. Powodów jest kilka, TVN24, 16.01.2017, <https://tvn24.pl/swiat/litwa-ponad-60-proc-polakow-darzy-sympatia-prezydenta-rosji-ra707517-2488543> (dostęp: 24.03.2023).
- Wisner H., *Litwa: dzieje państwa i narodu*, Mada, Warszawa 1999.
- Włodarska-Frykowska A., *Mniejszość rosyjska w życiu społeczno-politycznym Estonii po 1991 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- „Wrzucono ich bez trumien do jam”. Powtórny pogrzeb bohaterów, TVP Info, 22.11.2019, <https://www.tvp.info/45455947/powtorny-pogrzeb-bohaterow-powstania-styczniowego-w-wilnie> (dostęp: 28.11.2021).
- Żulys A., *Polska w polityce zagranicznej Litwy w latach 1938–1939*, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Gdańsk 2015.

Część 3

POLITYKA WEWNĘTRZNA I PRAWA OBYWATELI

Weronika Kosmala

 0009-0004-3233-8652

Prawa kobiet w Chińskiej Republice Ludowej i Republice Chińskiej na Tajwanie na początku XXI wieku

Analiza porównawcza

Abstrakt

W ciągu ostatniego stulecia Chińska Republika Ludowa oraz Republika Chińska na Tajwanie przeszły przez zupełnie różne procesy rozwoju politycznego, społecznego oraz gospodarczego. Różnice między tymi podmiotami można zaobserwować nie tylko w ustroju politycznym, ale również w sytuacji kobiet. Zarówno Chińska Republika Ludowa (ChRL), jak i Republika Chińska na Tajwanie pozostają pod wpływem idei konfucjanizmu oraz patriarchalnego modelu rodziny i społeczeństwa, jednakże można odnaleźć w ich historii proces tworzenia się praw kobiet i wzrostu równouprawnienia. Celem artykułu jest ukazanie, w jakim stopniu różni się stopień równouprawnienia kobiet na tych dwóch obszarach, a także wskazanie powodów istnienia tych antynomii. W pracy użyta została metoda porównawcza do przedstawienia różnic między ChRL oraz Republiką Chińską, zarówno pod względem ustroju, jak i stopnia równości płci oraz analiza treści źródeł dotyczących tematyki oraz literatury przedmiotu. Zaprezentowane zostały również sylwetki kobiet w sferze publicznej Chin i Tajwanu na przykładzie obecnych w polityce prezydent Tajwanu Tsai Ing-Wen oraz pierwszej damy Chińskiej Republiki Ludowej Peng Liyuan. Tezą pracy jest stwierdzenie, że stopień równości kobiet w Chińskiej Republice Ludowej oraz w Republice Chińskiej na Tajwanie różni się, pomimo wpływu konfucjanizmu oraz patriarchalnego modelu rodziny występujących w obu tych krajach. Artykuł ma na celu odpowiedzieć na pytania badawcze: Czy stopień równouprawnienia kobiet w Chińskiej Republice Ludowej różni się od poziomu

równouprawnienia kobiet w Republice Chińskiej na Tajwanie? Z czego wynikają różnice w stopniu równouprawnienia kobiet na tych obszarach? Jakie czynniki mają wpływ na poziom równouprawnienia w tych państwach?

Słowa kluczowe: Chiny, Tajwan, równość płci, kobiety w polityce

Wstęp

Według doktryny „jednego kraju, dwóch systemów” w Chińskiej Republice Ludowej panuje socjalizm, natomiast w Republice Chińskiej na Tajwanie można zaobserwować już najlepiej ocenianą demokrację Azji 2020 roku według wskaźnika demokracji opracowanego przez The Economist Intelligence Unit (11 miejsce na świecie, 1 w Azji). Różnice między tymi podmiotami można zaobserwować nie tylko w ustroju politycznym, ale również w sytuacji kobiet.

Celem artykułu jest ukazanie, w jakim stopniu różni się poziom równouprawnienia na tych dwóch obszarach oraz powodów istnienia tych antynomii. Tezą pracy jest stwierdzenie, że stopień równości kobiet w Chińskiej Republice Ludowej oraz w Republice Chińskiej na Tajwanie różni się, pomimo wpływu konfucjanizmu oraz patriarchalnego modelu rodziny występujących w obu tych krajach. Różnica ta może wynikać z modernizacji oraz liberalizacji Tajwanu w ostatnich dekadach, które przyczyniły się do lepszego dostępu do edukacji dla kobiet oraz większych możliwości na rynku pracy, podczas gdy w Chinach nie doszło do wielu zmian w aspekcie praw kobiet od czasu rządów Mao Zedonga, który do założeń chińskiego socjalizmu włączył emancypację kobiet. Przyczyną różnic występujących na Tajwanie może być również fakt, że kraj ten rozwijał się przez długie lata niezależnie zarówno od Chin, jak i Zachodu.

Artykuł ma na celu odpowiedzieć na pytania badawcze: Czy stopień równouprawnienia kobiet w Chińskiej Republice Ludowej różni się od poziomu równouprawnienia kobiet w Republice Chińskiej na Tajwanie? Z czego wynikają różnice w stopniu równouprawnienia kobiet w tych państwach? Jakie czynniki mają wpływ na poziom równouprawnienia w tych państwach? Ramy czasowe pracy obejmują tło kulturowe oraz historyczne, których opis dotyczy okresu istnienia Cesarstwa Chińskiego (do 1912 roku), szczególnie XIX wieku, oraz okres od powstania Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku, a na Tajwanie zakończenie stanu wojennego w 1986 roku, natomiast główna analiza artykułu skupia się na okresie od początku XXI wieku do obecnych lat 20. W pracy użyta została metoda porównawcza do przedstawienia różnic między

Chińską Republiką Ludową oraz Republiką Chińską zarówno pod względem ustroju, jak i stopnia równości płci oraz analiza treści źródeł dotyczących tematyki oraz literatury przedmiotu. Zaprezentowane zostały również sylwetki kobiet w sferze publicznej Chin i Tajwanu na przykładzie obecnych w polityce prezydent Tajwanu Tsai Ing-Wen oraz pierwszej damy Chińskiej Republiki Ludowej Peng Liyuan.

Artykuł składa się ze wstępu, trzech części oraz zakończenia. W części pierwszej opisane zostało tło kulturowe dotyczące pozycji kobiet w społeczeństwie chińskim i tajwańskim. Część druga skupia się na porównaniu sytuacji prawnej kobiet w ChRL oraz Republice Chińskiej w okresie od powstania Chińskiej Republiki Ludowej do XXI wieku, a także wskazaniu pozycji międzynarodowej tych państw pod względem równości płci. Trzecia część dotyczy porównania życiorysów dwóch kobiet aktywnych w polityce, prezydent Tsai Ing-Wen na Tajwanie oraz pierwszej damy ChRL Peng Liyuan.

Tło kulturowe

Zarówno Tajwan, jak i Chiny należą do kulturowej Azji Wschodniej, razem z Japonią, Koreą Północną i Południową, Singapurem i Wietnamem. Mianem kulturowej Azji Wschodniej nazywany jest subregion historycznej Azji Wschodniej, w której państwo-rdzeń stanowiły Chiny. Subregion ten posługiwał się znakami chińskimi, a nauki Konfucjusza oraz Mencjusza tworzyły podstawy życia publicznego oraz prywatnego ludności. Kulturowa Azja Wschodnia, nazywana również konfucjańską Azją Wschodnią, to wszystkie państwa, na obszarze których etyka konfucjańska była przez ostatnie tysiąc lat inspiracją oraz wyznacznikiem zasad moralnych dla społeczeństwa na wszystkich możliwych poziomach¹.

W tradycyjnej kulturze chińskiej kobietom przypisywany jest żeński symbol yin, natomiast mężczyznom jego dopełnienie, męski symbol yang. Symbole te zbudowane są na zasadzie przeciwności takich jak yin – ciemny, słaby i yang – jasny, silny. Ich wzajemne uzupełnianie się sprawia, że tylko mężczyzna z kobietą stanowią jedność. Rola kobiet w tradycyjnej kulturze definiowana jest także przez zasadę „ru”, określającą zależności w społeczeństwie. Ta konfucjańska zasada określa zależności między władcą i poddanym, ojcem i synem, mężem i żoną, między braćmi oraz przyjaciółmi. Każda jednostka w hierarchii

¹ D. Shin, *Confucianism and Democratization in East Asia*, Cambridge University Press, New York 2012, s. 22.

posiada określone obowiązki oraz zasady moralne, a duża waga przywiązywana jest do relacji w obrębie rodziny².

W tradycji konfucjańskiej miejsce kobiety znajdowało się z daleka od sfery publicznej czy władzy. Kobieta uzależniona była od otaczających ją w codziennym życiu mężczyzn: początkowo ojca, następnie męża, a w końcu syna. Jej zadaniem była opieka nad domem oraz rodziną męża, do której dołączała poprzez zamążpójście. Z kolei mężczyzna był żywicielem rodziny i osobą, która opiekowała się domem „z zewnątrz”³. Dychotomia ta sprawiła, że kobieta stawiana jest w sytuacji podrzędnej wobec mężczyzny i charakteryzuje ją poddanie, posłuszeństwo i lojalność⁴.

Warto przywołać także życiorysy kobiet, które w historii Chin wychodziły poza ramy wyznaczone przez tradycje, a tym samym udało im się wpłynąć na sytuację państwa przez pełnienie funkcji politycznych. Przykładami są tutaj cesarzowe regentki: cesarzowa Lu, panująca w czasach dynastii Han oraz cesarzowa Cixi, panująca w trakcie dynastii Qing. Kobiety te sprawowały władzę po śmierci swoich mężów jako regentki młodych cesarzy, ponieważ nie przysługiwał im tytuł cesarza, jednak, co warto podkreślić, sprawowały realną władzę. W historii można odnaleźć także przykład jedynej kobiety cesarza – Wu Zetian, która za czasów dynastii Tang pełniła ten urząd przez 15 lat⁵.

Istotny wpływ miało także powstanie Tajpingów w latach 1850–1864, podczas którego ogłoszona została ustawa ziemską zawierająca zapis mówiący o równouprawnieniu płci w przydziale ziemi, która rozdzielana miała być równo między kobiety, jak i mężczyzn⁶.

Patrząc na specyfikę etniczną Tajwanu zauważyć można, że większość społeczeństwa stanowią Chińczycy Han, którzy wyemigrowali na Tajwan głównie z prowincji Fujian oraz Guangdong przed rokiem 1895 lub po roku 1945⁷. Taka sytuacja sprawia, że w teorii Chin i Tajwan powinny być bardzo zbliżone kulturowo, chociażby ze względu na fakt bardzo silnego wpływu konfucjanizmu.

² E. Trojnar, *Droga kobiet do polityki na Tajwanie w kontekście wyborów powszechnych w 2016 roku*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2017, s. 113.

³ J. Wardęga, *Peng Liyuan na tle innych pierwszych dam w dyplomacji publicznej Chin*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce. Sfera publiczna*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, s. 160.

⁴ E. Trojnar, *Droga kobiet do polityki na Tajwanie...*, s. 113.

⁵ Ibidem, s. 114.

⁶ Ibidem.

⁷ R. Sławiński, *Etnosy na Tajwanie*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 1, s. 100–101.

Chińska Republika Ludowa stara się wykorzystywać wspólne tło kulturowe Chin i Tajwanu w kształtowaniu stosunków tych dwóch państw. Ewa Trojnar w publikacji pt. *Tajwan. Dylematy rozwoju* twierdzi wręcz, że Tajwan jest miejscem, w którym wciąż kultywowane są tradycje konfucjanizmu, a państwo to stało się centrum kształtowania nowoczesnej kultury chińskiej dzięki odseparowaniu od komunistycznych Chin kontynentalnych, w których wszelkie tradycje są niszczone przez politykę partii⁸. Znaczący wpływ na Tajwan mają również relacje ze Stanami Zjednoczonymi, które można prześledzić do okresu wojny w Wietnamie, gdy Tajwan był amerykańskim zapleczem militarnym i strategicznym. Doprowadziło to do dynamicznego przenikania na Tajwan⁹ amerykańskiej popkultury oraz stylu życia. Wpływ Zachodu widoczny jest również we współczesnych trendach kultury popularnej, takiej jak filmy, muzyka czy literatura. Ważne dla zrozumienia poziomu odrębności Tajwanu od Chin jest również wspomnienie o tym, że przez większość historii był on odizolowany i rozwijał się niezależnie, szczególnie w trakcie okresu kolonii japońskiej w latach 1895–1945, kiedy kontakty z kontynentem były bardzo ograniczone¹⁰.

Podsumowując, zarówno w Chińskiej Republice Ludowej, jak i w Republice Chińskiej na Tajwanie zaobserwować można wpływ konfucjanizmu i płynący z niego patriarchalny model rodziny, które oddziałują negatywnie na sytuację społeczną kobiet, pomimo prób niszczenia tych tradycji w ChRL oraz rosnących wpływów Zachodu i coraz większej liberalizacji na Tajwanie.

Sytuacja prawna kobiet oraz pozycja międzynarodowa Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Chińskiej pod względem równości płci

W ciągu ostatniego stulecia Chińska Republika Ludowa oraz Republika Chińska na Tajwanie przeszły przez zupełnie różne procesy rozwoju politycznego, społecznego oraz gospodarczego. Chiny, od końca rewolucji komunistycznej w 1949 roku pozostawały państwem autorytarnym i zaczęły wprowadzać reformy społeczno-gospodarcze dopiero pod koniec lat 70., natomiast Tajwan,

⁸ E. Trojnar, *Tajwan. Dylematy rozwoju*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, s. 308.

⁹ Ibidem, s. 296.

¹⁰ B. Zemanek, *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2009, s. 35–36.

po okresie japońskiej kolonizacji, przeszedł przez okres reżimu autorytarnego, by przerodzić się w demokrację i bardzo szybko osiągnąć industrializację. Odmienna sytuacja społeczna i gospodarcza tych państw doprowadziła do wystąpienia różnych uwarunkowań w relacjach między płciami¹¹.

W Chinach za czasów rządów Mao Zedonga wskaźnik aktywności zawodowej kobiet był jednym z najwyższych na świecie, utrzymując się następnie w latach 80. oraz 90. na poziomie powyżej 70%. Problemem wydaje się w tym przypadku niesprawiedliwy podział pracy między kobiety i mężczyzn, który prowadził do uzyskiwania większej kontroli przez mężczyzn i spychania kobiet w stronę gorszego statusu społecznego i ekonomicznego. W latach 80. i 90. wprowadzone zostały przepisy ochronne, które podkreślały biologiczne różnice między kobietami i mężczyznami oraz koncentrowały się na funkcji reprodukcyjnej kobiet, a także sugerowały, że zatrudnienie kobiet wiąże się z dodatkowymi kosztami. Mężczyźni zaczęli poszukiwać nowych możliwości zatrudnienia poza obszarami wiejskimi, w wyniku czego kobiety zmuszone były zająć się pracą na roli, co doprowadziło do zjawiska feminizacji rolnictwa¹².

Od momentu powstania Komunistycznej Partii Chin jednym z jej założeń była emancypacja kobiet. W pierwszym okresie emancypacji udział kobiet w strukturach władz był niewielki, m.in. z powodu niskiego poziomu ich wykształcenia. Po 1949 roku do budowy nowego państwa potrzebna była ogromna mobilizacja mas, w tym także kobiet. Kobiety zatem zaczęły angażować się w pracę, szczególnie podczas tworzenia komun ludowych, a państwo interpretowało to jako wyzwolenie kobiet z ograniczeń feudalizmu. Jednak w latach 60. część kobiet zmuszona była wycofać się z rynku pracy i ustąpić miejsca mężczyznom ze względu na zaistniały wówczas kryzys ekonomiczny¹³.

Mao w swoich przemówieniach często zwracał uwagę na równe płace i równy udział w pracy zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Sprawami kobiet zajęła się utworzona w 1949 roku Federacja Kobiet Całych Chin¹⁴. Rząd komunistyczny zaczął powoli wdrażać przepisy, które gwarantowały prawa kobiet i poprawiały ich status społeczny. Sytuację kobiet zmieniło znacznie prawo małżeńskie wprowadzone w 1950 roku, zakazujące aranżowania małżeństw i zawierania ich przez dzieci, nadało kobietom prawo do inicjowania rozwodów oraz ponownego zamążpójścia¹⁵. W konferencji konsultacyjnej podczas

¹¹ W. Yang, *Differences in Gender-Role Attitudes between China and Taiwan*, „The Journal of Asian Women” 2016, t. 32, nr 4, s. 73–74.

¹² Ibidem, s. 73–77.

¹³ J. Wardęga, *W poszukiwaniu połowy nieba – kobiety w polityce Chin*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce...*, s. 145–147.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

pierwszej sesji plenarnej w 1949 roku brało udział 69 kobiet, a Song Qingling wybrana została wiceprezesem Centralnego Rządu Ludowego. Wybór kobiety na tak wysokie stanowisko miał na celu podkreślenie zachodzących w pozycji społecznej kobiet zmian¹⁶.

W roku 1978 ruszyła fala zmian społecznych zainicjowana przez Deng Xiaopinga, ale badacze nie są zgodni co do jej wpływu na równość płci. Jedni uważają, że rozwój gospodarki rynkowej wpłynął pozytywnie na możliwości zatrudnienia zarówno kobiet, jak i mężczyzn, poprawiając w ten sposób status tych pierwszych¹⁷. Inni zaś twierdzą, że różnice w płacach oraz statusie pracy utrzymywały się na podobnym poziomie od lat 50. do lat 90.¹⁸ Wielu autorów uważa także, że gospodarka rynkowa nie sprzyja równości płci, bowiem dyskryminuje kobiety zarówno w trakcie rekrutacji, jak i w płacach, pogłębiając różnice i obniżając ich status ekonomiczny. Jednakże pomimo tych rozbieżności wielu badaczy uważa, że sytuacja kobiet w Chinach po reformach gospodarczych Deng Xiaopinga pod koniec lat 70. XX wieku niewiele się zmieniła¹⁹.

Patrząc na założenia Komunistycznej Partii Chin oraz ustawy, które zostały wprowadzone, kobiety powinny znajdować się w dosyć wyrównanej sytuacji w stosunku do mężczyzn. Rzeczywista sytuacja jest jednak odmienna. Praktykowana w latach 1979–2015 polityka jednego dziecka sprawiła, że pojawiły się ogromne nierówności w liczbie urodzeń dziewczynek i chłopców. Zgodnie z założeniem patriarchalnego modelu, dzieci płci męskiej są dużo bardziej pożądane od dzieci płci żeńskiej. Cóрка często staje się jedynie ciężarem dla swojej rodziny, a gdy wychodzi za mąż, dołącza do rodziny męża i to nią zaczyna się opiekować. Obowiązek opieki nad rodzicami spoczywa na synu, dlatego też chłopcy są naturalnie bardziej pożądani. Polityka jednego dziecka doprowadziła do ogromnej fali aborcji oraz praktyk dzieciobójstwa, dokonywanych w momencie, gdy okazywało się, że płód jest żeński. Według danych centrum badań technologicznych pod Narodową Komisją Zdrowia i Planowania Rodziny, w 2015 roku przeprowadzono 13 mln aborcji²⁰, natomiast dane

¹⁶ Zhongguo, *Emancypacja chińskich kobiet*, <http://www.polska-azja.pl/emancypacja-chińskich-kobiet/> (dostęp: 01.12.2021).

¹⁷ R. Matthews, V. Nee, *Gender Inequality and Economic Growth in Rural China*, „Social Science Research” 2000, t. 29, nr 4, s. 610–612.

¹⁸ X. Shu, Y. Bian, *Market Transition and Gender Gap in Earnings in Urban China*, „Social Forces” 2003, t. 81, nr 4, s. 1107–1145.

¹⁹ W. Yang, *Differences in Gender-Role...*, s. 78.

²⁰ W. Yang, *High Abortion Rate Triggers Fears for Young Women*, „China Daily”, 27.01.2015, https://www.chinadaily.com.cn/china/2015-01/27/content_19412949.htm (dostęp: 07.09.2022).

Narodowej Komisji Zdrowia wykazały, że w latach 2014–2018 dokonywano średnio 9,7 mln aborcji rocznie, co wskazuje na wzrost liczby zabiegów o ok. 51% w stosunku do lat 2009–2013. Wszystko to, mimo faktu złagodzenia polityki planowania rodziny do możliwości posiadania dwójki dzieci²¹. Według informacji rządowych, od roku 1979 przerwano 400 mln ciąż, zmianę widać także we wskaźniku umieralności noworodków. W latach 70. na tysiąc urodzeń przed ukończeniem pierwszego roku życia umierało 60 chłopców i 53 dziewczynki; w latach 80. wskaźnik dla obu płci wynosił 36. Z kolei w latach 90. umierało 26 chłopców i 33 dziewczynki, natomiast w latach dwutysięcznych 21 chłopców i 28 dziewczynek²².

Pomimo zmian zachodzących w Chinach za kolejnych rządów, reprezentacja kobiet w polityce jest nadal znikoma, a samo znalezienie pracy jest już wyzwaniem, nawet dla kobiet posiadających dyplomy uniwersyteckie. Co wydaje się być jednak wyjątkowe w Chinach, to odsetek kobiet zarządzających przedsiębiorstwami²³. Trzy branże, w których jest najwięcej kobiet na stanowiskach dyrektorskich, to handel hurtowy i detaliczny 20,62%, tekstylia i odzież 20,48% oraz farmaceutyki 15,55%²⁴. Najnowszy raport Women On Boards Progress Report ujawnił, że w 2021 roku spośród 636 badanych chińskich spółek giełdowych, 6,4% ma kobiety na stanowiskach dyrektorów generalnych, a 26,3% dyrektorów finansowych²⁵.

Analizując rankingi wskaźników, można zaobserwować, że w Chinach nastąpiły niewielkie zmiany w aspekcie równości praw kobiet. Według danych z Global Gender Gap Report, publikowanego corocznie od 2006 roku, zaobserwować można, że w latach 2006–2009 nastąpił szybki wzrost – aż o 5,3%, natomiast po roku 2013 miał miejsce zwrot i w latach 2013–2018 zaobserwowany został spadek o 2,6%. W ten sposób pozycja Chin w tym rankingu w okresie 2006–2018 spadła z miejsca 60 na 103²⁶. W 2020 roku Chiny zajęły już

²¹ R. Liu, D. Stanway, *China to Reduce Abortions for 'Non-Medical Purposes'*, Reuters, 27.09.2021, <https://www.reuters.com/world/china/china-says-will-reduce-number-abortion-non-medical-purposes-2021-09-27> (dostęp: 07.09.2022).

²² J. Parkinson, *Five Numbers that Sum Up China's One-Child Policy*, BBC, 29.10.2015, <https://www.bbc.com/news/magazine-34666440> (dostęp: 07.09.2022).

²³ Zhongguo, *Emancypacja chińskich kobiet...*

²⁴ H. Gao, Y. Lin, Y. Ma, *Sex Discrimination and Female Top Managers: Evidence from China*, „Journal of Business Ethics” 2016, t. 138, nr 4, s. 689.

²⁵ X. Tan, *Global Report Shows Increase in China's Corporate Female Leaders*, „China Daily”, 08.03.2022, <https://global.chinadaily.com.cn/a/202203/08/WS62270380a310cd-d39bc8b39d.html> (dostęp: 07.09.2022).

²⁶ B. Chen, H. He, *Falling behind the Rest? China and the Gender Gap Index*, „Social Inclusion” 2020, t. 8, nr 2, s. 11.

107 miejsce w tym rankingu²⁷. Świadczy to o tym, że sytuacja kobiet w Chinach, po szybkim wzroście w kierunku równości z mężczyznami, w ostatnich latach zaczęła się ponownie pogarszać.

Tajwan jest globalnie uważany za dobry przykład tego, że równość płci może być powszechnie szanowana i wdrażana. Jednak od czasu do czasu, gdy prawa kobiet do równości napotykały na głęboko zakorzenione tradycje, w społeczeństwie i procesie konstytucyjnym pojawiają się konflikty na tym tle²⁸. Przykładem jest przypadek wprowadzenia godziny policyjnej w akademikach dziewcząt na tajwańskim Uniwersytecie Katolickim Fu Jen. Pomimo przepisów zakazujących dyskryminacji ze względu na płeć, do czerwca 2016 roku dziewczęta objęte były godziną policyjną, podczas gdy mężczyźni nie, a administracja przez lata nie chciała przyznać, że polityka ta jest dyskryminująca²⁹. Wczesna modernizacja zapewniła kobietom wiele zasobów ekonomicznych oraz autonomię w zakresie edukacji oraz pracy. Po zniesieniu stanu wojennego w 1987 roku i demokratyzacji kraju powstało wiele organizacji kobiecych, takich jak np. The Awakening Foundation, oficjalnie zarejestrowana jako fundacja zaledwie 4 miesiące po zniesieniu stanu wojennego³⁰. Ta i inne organizacje kobiece wywierały presję na rząd, by poprawił sytuację kobiet i wprowadził przepisy prawne dotyczące równości płci w zatrudnieniu i edukacji³¹.

Od końca stanu wojennego poziom edukacji Tajwańczyków zdecydowanie się podniósł, co doprowadziło również do pewnego zrównania kobiet i mężczyzn w zakresie edukacji. Postęp w edukacji był więc jednym z determinujących czynników przyczyniających się do obecnego statusu kobiet na Tajwanie³². Wskaźniki przyjęć na uniwersytety wzrosły z 49,24% w 1996 roku do 96,28% w 2006 roku, natomiast współczynnik skolaryzacji od roku 1979 do 2012 wzrósł z niecałych 20% do 80% dla mężczyzn i z niewiele ponad 10% do prawie 90% dla kobiet³³. W ciągu ostatnich kilku dekad sytuacja zatrudnienia kobiet

²⁷ Department of Gender Equality, Executive Yuan, 2021 *Gender at glance in R.O.C (Taiwan)*, 2021, s. 4.

²⁸ J. Cohen, W. Alford, Ch. Lo, *Taiwan and International Human Rights: A Story of Transformation*, Springer Singapore, Singapore 2019, s. 581–582.

²⁹ C. Brown, *No, We're Not Quite There Yet: Taiwan's Road to Gender Equality*, Ketagalan Media, 15.06.2016, <https://ketagalanmedia.com/2016/06/15/5639/> (dostęp: 07.09.2022).

³⁰ Strona internetowa The Awakening Foundation, <https://www.awakening.org.tw/> (dostęp: 29.11.2021).

³¹ W. Yang, *Differences in Gender-Role...*, s. 80.

³² L. Chiang, *Women and Development in Taiwan*, „Asian Journal of Women's Studies” 1998, t. 4, nr 4, s. 96.

³³ D. Chang, *Effects of Higher Education Expansion on Gender Parity: A 65-Year Trajectory in Taiwan*, „Higher Education” 2018, t. 76, nr 3, s. 452.

diametralnie się zmieniła wraz z ich sytuacją ekonomiczną. W 2005 roku kobiety zarabiały już 80% wartości zarobków mężczyzn³⁴, natomiast w 2020 roku – 86%³⁵. Z tego wynika, że różnica w zarobkach kobiet i mężczyzn w 2005 roku wynosiła 20%, w 2010 było to już 17%, a następnie w 2020 – 14%, co ukazuje coraz korzystniejszą sytuację kobiet w aspekcie równości w zarobkach.

Omawiając sytuację kobiet na Tajwanie, warto również wspomnieć o Ustawie o zapobieganiu przemocy domowej, która została przyjęta w 1998 roku; tym samym stała się pierwszą tego rodzaju ustawą w Azji łamiącą powszechne w tradycyjnych społeczeństwach przeświadczenie, że państwo nie powinno mieszać się w sprawy małżeńskie. W dokumencie przemoc domowa została uznana za zachowanie niezgodne z prawem, a rząd zaczął aktywnie angażować się w walkę z przemocą³⁶. Dla porównania, Ustawa przeciwko przemocy w rodzinie w Chińskiej Republice Ludowej uchwalona została dopiero w 2015 roku, a weszła w życie w marcu 2016³⁷.

W grudniu 2020 roku udział kobiet w Yuanie ustawodawczym wynosił 42%, co stanowi bardzo wysoki wynik na skalę międzynarodową. Gdyby Unia Międzyparlamentarna uznawała w swoim rankingu Tajwan, zająłby on 15 miejsce na świecie³⁸.

Republika Chińska na Tajwanie nie jest brana pod uwagę w rankingach takich jak Gender Inequality Index oraz Gender Gap Index, jednak Departament Równości Płci Yuanu Ustawodawczego Republiki Chińskiej każdego roku zajmuje się analizą danych i porównaniem ich z międzynarodowymi rankingami. Dane zaprezentowane w raporcie „Gender at glance in R.O.C (Taiwan)” 2021 wskazują, iż gdyby Tajwan był brany pod uwagę w tworzeniu rankingu Gender Inequality Index 2019, zająłby 6 miejsce na świecie oraz 1 w Azji. To aż 34 miejsca wyżej niż Chińska Republika Ludowa, która w tym samym roku uplasowała się na 40 miejscu. Natomiast w rankingu Gender

³⁴ W. Yu, *Gendered Trajectories: Women, Work, and Social Change in Japan and Taiwan (Studies in Social Inequality)*, Stanford University Press, Stanford 2009, s. 2–5.

³⁵ M. Kargol, *Progress Regarding the Gender Wage Gap in Taiwan*, <https://borgenproject.org/gender-wage-gap-in-taiwan/> (dostęp: 01.12.2021).

³⁶ *Ending Gender Based Violence is Everyone's Responsibility – Let's Come Together to End Violence against Women*, http://www.globalgender.org/en-global/status_page/index/5 (dostęp: 29.11.2021).

³⁷ Y. Yuan, L. Zheng, *The First Chinese Law Against Domestic Violence, Efforts and Challenges: A Qualitative Analysis of the First Chinese Anti-DV Law's Implementation in Its Central Cities*, Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work, Stockholm 2019, s. 6.

³⁸ Y. Lee, *Gender Matters in Tsai Ingwen's First Term: The First Woman President, the Cabinet Appointments, and Same-Sex Marriage in Taiwan*, „Journal of Asian and African Studies” 2021, t. 56, nr 8, s. 2071–2072.

Gap Index 2020 Tajwan znalazłby się na 29 miejscu, w porównaniu z Chinami zajmującymi 107 pozycję³⁹.

Podsumowując, zarówno w Chinach, jak i na Tajwanie zaszło wiele zmian prowadzących do zrównania kobiet i mężczyzn, jednak nadal w tym regionie zauważyć można silny wpływ konfucjanizmu i idący z nim w parze patriarchalny model rodziny. Powoduje to problemy z zatrudnieniem oraz edukacją wśród kobiet. Jednak mimo tego w Chinach można zaobserwować bardzo duży odsetek kobiet na wysokich stanowiskach w korporacjach, a na Tajwanie bardzo wysoki odsetek kobiet aktywnych w polityce. Porównując wyniki wskaźników takich jak Gender Gap Index oraz Gender Inequality Index, zauważyć można, że po przejściu rządów w Chinach przez przewodniczącego Xi Jinpinga sytuacja kobiet zaczęła się pogarszać, co widoczne jest w spadku Chin w owych rankingach. Natomiast Republika Chińska na Tajwanie w ciągu ostatnich lat stała się państwem przodującym w Azji w tym aspekcie i z roku na rok poprawia swoją pozycję w porównaniu z innymi państwami świata.

Kobiety w polityce i dyplomacji publicznej

Podrozdział ten ma za zadanie porównać życiorysy dwóch kobiet obecnych w polityce Chińskiej Republiki Ludowej oraz Republiki Chińskiej na Tajwanie – pierwszą damę Peng Liyuan oraz prezydent Tsai Ing-Wen.

Tsai Ing-Wen urodziła się w zamożnej rodzinie w Taipei, studiowała prawo na Tajwanie, by następnie zdobyć licencjat na Uniwersytecie Cornell i tytuł magistra w London School of Economics. Przed rozpoczęciem kariery politycznej była również profesorem na uniwersytecie⁴⁰. Zwycięstwo Tsai Ing-Wen oraz Demokratycznej Partii Postępu w wyborach prezydenckich w 2016 roku zapoczątkowało polityczną zmianę w Republice Chińskiej. Nie tylko sama prezydent zyskała poparcie obywateli, lecz również jej partia, zyskując gwarantującą swobodę w podejmowaniu decyzji liczbę miejsc w Yuanie Ustawodawczym⁴¹. W grudniu 2020 roku, w trakcie drugiej już kadencji prezydenckiej Tsai Ing-Wen, udział kobiet w Yuanie ustawodawczym – jak wspomniano wcześniej – wynosił 42%. Obecność kobiet w polityce Tajwanu została znormalizowana przez Annete Lu, która w 2000 roku została wybrana na stanowisko wiceprezydenta i utrzymała się na nim przez dwie kadencje prezydentury Chen

³⁹ Departament of Gender Equality, Executive Yuan, 2021 *Gender...*, s. 4.

⁴⁰ Ch. Campbell, *Taiwan Elects Its First Female President*, „Time”, 20.01.2016, <https://time.com/4183442/china-taiwan-tsai-ing-wen-first-female-president/> (dostęp: 01.12.2021).

⁴¹ K. Templeman, *Politics in the Tsai Ing-wen Era*, [w:] H. Stockton, Y. Yeh (red.), *Taiwan: The Development of an Asian Tiger*, Lynne Rienner Publishing, Boulder 2020.

Shuibiana. Gdy w 2016 roku urząd prezydenta objęła Tsai Ing-Wen, stała się nie tylko pierwszą kobietą-prezydentem Tajwanu, ale również jedną z bardzo niewielu kobiet w Azji, którym udało się objąć tak wysokie stanowisko bez powiązań rodzinnych z uprzednimi męskimi przywódcami politycznymi⁴². Tsai zarówno w trakcie kampanii wyborczej, jak i swoich kadencji prezydenckich stara się nie podkreślać faktu, że jest kobietą. Społeczeństwo stereotypowo uznało, że po wygranej w wyborach prezydent zajmie się sprawami społecznymi dotyczącymi mniejszości oraz kobiet, jednak pod koniec pierwszej kadencji obywatele wykazali niezadowolenie z tempa zmian wprowadzanych przez rząd oraz niewielkiej liczby kobiet w gabinecie. Jednakże, gdyby Tsai postanowiła nominować kobiety do rządowych stanowisk, mogłoby to spotkać się ze sporą krytyką, a nawet oskarżeniami o nadużywanie władzy poprzez celowe wprowadzanie kobiet do rządu. Bez względu na to, jak bardzo Tsai Ing-Wen stara się, by jej płeć była nieistotna zarówno w trakcie wyborów, jak i kadencji, społeczne oczekiwania co do rodzaju polityki, jaki będzie stosować, nadal związane są ściśle z faktem, że jest kobietą⁴³.

Peng Liyuan w 1987 roku została żoną Xi Jinpinga, a w 1992 roku urodziła się ich jedyna córka Xi Mingze. Przez większość ich związku to Peng Liyuan była bardziej rozpoznawalna publicznie niż jej mąż ze względu na karierę muzyczną, jaką w latach 80. zrobiła w zespole wojskowym, a wykonywane przez nią pieśni patriotyczne wciąż są powszechnie znane w Chinach. Peng jednak zrezygnowała z kariery w połowie pierwszej dekady XXI wieku, gdy Xi Jinping został mianowany członkiem Stałego Komitetu Biura Politycznego Komunistycznej Partii Chin i wiceprzewodniczącym Chin, czyli następcą ówczesnego przewodniczącego Hu Jintao. Działania Peng Liyuan jako pierwszej damy ograniczają się do wypełniania roli przykładowej matki i żony, gdyż para małżeńska ma za zadanie ukazywać wizerunek wzorowego małżeństwa. Ważnymi cechami pierwszej damy Chin są jej patriotyzm, ukazywany przez jej najpopularniejsze pieśni patriotyczne oraz oddanie społeczeństwu. Jedną z aktywności prowadzonych przez Peng jest dyplomacja modowa. W 2013 roku została wyróżniona przez magazyn „Vanity Fair” jako jedna z najlepiej ubranych osób na świecie. Peng Liyuan również w poprzez swoje stroje stara się odwoływać do patriotyzmu, nosząc kreacje wyłącznie chińskich projektantów, zawierające elementy chińskiej tradycji. Pierwsza dama stara się także angażować w działalność społeczną różnych sfer zarówno w kraju, jak i za granicą. Tematy, w które jest zaangażowana, to m.in. prawa kobiet czy problemy osób dotkniętych HIV/AIDS, najczęściej towarzyszy również swojemu małżonkowi

⁴² Y. Lee, *Gender Matters...*, s. 2071–2072.

⁴³ Ibidem, s. 2083.

w trakcie różnych formalnych spotkań. Za granicą osobiście zajmuje się działalnością charytatywną oraz kulturalną, jak i promocją Chin. Niezaprzeczalnie, Peng Liyuan jest pierwszą damą, którą można porównać do tych zachodnich, jednak pomimo tego, że obecnie jest najbardziej rozpoznawaną kobietą związaną z polityką Chińskiej Republiki Ludowej i wyjątkową dla Chin pierwszą damą, jej główną rolą jest dyplomacja publiczna poprzez ocieplanie wizerunku Xi Jinpinga, jak i samych Chin, i nie jest ona niezależnie zaangażowana w aktywizm. Peng Liyuan nie jest niezależną postacią na scenie politycznej, a jedynie dopełnia wizerunek swojego męża, przewodniczącego Xi Jinpinga⁴⁴.

Porównując te dwie kobiety, można zaobserwować dwa różne wzorce kobiece w tych dwóch krajach. Na Tajwanie prezydent Tsai Ing-Wen ukazuje postawę kobiety niezależnej, która doszła do władzy bez powiązań rodzinnych z innymi przywódcami i stara się jak najbardziej umniejszać fakt, że jest kobietą, i to w jakiś sposób wyróżnia ją jako przywódcę. Jest kobietą będącą autonomiczną jednostką. Natomiast w Chinach najważniejsza kobieta, pierwsza dama, żona przewodniczącego Xi, jest przede wszystkim jego małżonką i w pewnym sensie elementem soft power, który kreuje wizerunek przewodniczącego, jak i całego kraju, jako idealna matka i żona. Pomimo tego, że samodzielnie osiągnęła ogromną popularność oraz rozwinęła karierę muzyczną, obecnie brak jej autonomii.

Podsumowanie

Podsumowując, zarówno w Chińskiej Republice Ludowej, jak i w Republice Chińskiej na Tajwanie można odnaleźć w historii proces tworzenia się praw kobiet, jednakże oba te kraje pozostają pod wpływem idei konfucjanizmu oraz patriarchalnego modelu rodziny i społeczeństwa. Na podstawie przedstawionych danych oraz ich analizy można stwierdzić, że Republika Chińska na Tajwanie posiada wyższy stopień równouprawnienia kobiet niż Chiny i bez problemu może być porównywana z innymi demokracjami pełnymi. Wskazuje na to wysoka pozycja w porównaniu z innymi krajami, biorąc pod uwagę wskaźniki wykorzystywane w ustalaniu rankingów takich jak Gender Inequality Index i Gender Gap Index. Powodów coraz lepszej sytuacji kobiet na Tajwanie można doszukiwać się w szybkiej modernizacji kraju oraz demokratyzacji, które przyczyniły się do rozwoju edukacji kobiet i tworzenia lepszych perspektyw w środowisku zawodowym, podczas gdy w Chinach w ciągu ostatnich dekad nie zaszło

⁴⁴ J. Wardęga, *Peng Liyuan na tle innych pierwszych dam w dyplomacji publicznej Chin*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce: sfera publiczna*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, s. 157–178.

wiele zmian w kierunku polepszania sytuacji kobiet, a wręcz od rozpoczęcia rządów przez przewodniczącego Xi Jinpinga w 2013 roku pozycja Chin w międzynarodowych rankingach badających równość kobiet zaczęła spadać. Przykładem coraz większych możliwości kobiet na Tajwanie jest zyciorys obecnej prezydent drugiej kadencji Tsai Ing-Wen, będącej obecnie najważniejszą osobą w kraju, która stara się budować swój kobiecy wizerunek jako osoby niezależnej i autonomicznej, w porównaniu z pierwszą damą Chin – Peng Liyuan, która mimo wysokiej pozycji, jaką zajmuje w polityce i dyplomacji publicznej Chińskiej Republiki Ludowej, wciąż jest jedynie żoną stojącą w cieniu swego męża, Xi Jinpinga.

Można założyć, że stopień równości praw kobiet w obu tych krajach jest wysoki jak na standardy międzynarodowe, jednak sytuacja kobiet tajwańskich wydaje się lepsza niż kobiet chińskich, mimo że nadal w obu tych krajach bardzo duże znaczenie ma patriarchyat płynący z założeń konfucjanizmu, który w tym regionie jest głównym nurtem filozoficznym kształtującym społeczeństwo.

Bibliografia

- Brown C., *No, We're Not Quite There Yet: Taiwan's Road to Gender Equality*, Ketagalan Media, 15.06.2016, <https://ketagalanmedia.com/2016/06/15/5639/> (dostęp: 07.09.2022).
- Campbell C., *Taiwan Elects Its First Female President*, „Time”, 20.01.2016, <https://time.com/4183442/china-taiwan-tsai-ing-wen-first-female-president/> (dostęp: 01.12.2021).
- Chang D., *Effects of Higher Education Expansion on Gender Parity: A 65-Year Trajectory in Taiwan*, „Higher Education” 2018, t. 76, nr 3, s. 449–466.
- Chen B., He H., *Falling behind the Rest? China and the Gender Gap Index*, „Social Inclusion” 2020, t. 8, nr 2, s. 10–22.
- Chiang L., *Women and Development in Taiwan*, „Asian Journal of Women's Studies” 1998, t. 4, nr 4, s. 95–109.
- Cohen J., Alford W., Lo C., *Taiwan and International Human Rights: A Story of Transformation*, Springer Singapore, Singapore 2019.
- Departament of Gender Equality, Executive Yuan, *2021 Gender at glance in R.O.C (Taiwan)*, 2021.
- Ending Gender Based Violence is Everyone's Responsibility – Let's Come Together to End Violence against Women*, https://www.globalgender.org/en-global/status_page/index/5 (dostęp: 29.11.2021).
- Gao H., Lin Y., Ma Y., *Sex Discrimination and Female Top Managers: Evidence from China*, „Journal of Business Ethics” 2016, t. 138, nr 4, s. 683–702.

- Kargol M., *Progress Regarding the Gender Wage Gap in Taiwan*, <https://borgen-project.org/gender-wage-gap-in-taiwan/> (dostęp: 01.12.2021).
- Lee Y., *Gender Matters in Tsai Ingwen's First Term: The First Woman President, the Cabinet Appointments, and Same-Sex Marriage in Taiwan*, „Journal of Asian and African Studies” 2021, t. 56, nr 8, s. 2071–2087.
- Liu R., Stanway D., *China to Reduce Abortions for 'Non-Medical Purposes'*, Reuters, 27.09.2021, <https://www.reuters.com/world/china/china-says-will-reduce-number-abortion-non-medical-purposes-2021-09-27/> (dostęp: 07.09.2022).
- Matthews R., Nee V., *Gender Inequality and Economic Growth in Rural China*, „Social Science Research” 2000, t. 29, nr 4, s. 606–632.
- Parkinson J., *Five Numbers That Sum Up China's One-Child Policy*, BBC, 29.10.2015, <https://www.bbc.com/news/magazine-34666440> (dostęp: 07.09.2022).
- Shin D., *Confucianism and Democratization in East Asia*, Cambridge University Press, New York 2012.
- Shu X., Bian Y., *Market Transition and Gender Gap in Earnings in Urban China*, „Social Forces” 2003, t. 81, nr 4, s. 1107–1145.
- Sławiński R., *Etnosy na Tajwanie*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 1, s. 89–110.
- Strona internetowa The Awakening Foundation, <https://www.awakening.org.tw/> (dostęp: 29.11.2021).
- Tan X., *Global Report Shows Increase in China's Corporate Female Leaders*, „China Daily”, 08.03.2022, <https://global.chinadaily.com.cn/a/202203/08/WS62270380a310cdd39bc8b39d.html> (dostęp: 07.09.2022).
- Templeman K., *Politics in the Tsai Ing-wen Era*, [w:] H. Stockton, Y. Yeh (red.), *Taiwan: The Development of an Asian Tiger*, Lynne Rienner Publishing, Boulder 2020.
- Trojnar E., *Droga kobiet do polityki na Tajwanie w kontekście wyborów powszechnych w 2016 roku*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.
- Trojnar E., *Tajwan. Dylematy rozwoju*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2015.
- Yang W., *High Abortion Rate Triggers Fears for Young Women*, „China Daily”, 27.01.2015, http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-01/27/content_19412949.htm (dostęp: 07.09.2022).
- Wardęga J., *Peng Liyuan na tle innych pierwszych dam w dyplomacji publicznej Chin*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce. Sfera publiczna*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.
- Wardęga J., *W poszukiwaniu połowy nieba – kobiety w polityce Chin*, [w:] M. Banaś (red.), *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

- Yang W., *Differences in Gender-Role Attitudes between China and Taiwan*, „The Journal of Asian Women” 2016, t. 32, nr 4, s. 73–95.
- Yu W., *Gendered Trajectories: Women, Work, and Social Change in Japan and Taiwan (Studies in Social Inequality)*, Stanford University Press, Stanford 2009.
- Yuan Y., Zheng L., *The First Chinese Law Against Domestic Violence, Efforts and Challenges: A Qualitative Analysis of the First Chinese Anti-DV Law's Implementation in Its Central Cities*, Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work, Stockholm 2019.
- Zemanek B., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2009.
- Zhongguo, *Emancypacja chińskich kobiet*, <https://www.polska-azja.pl/emancypacja-chińskich-kobiet/> (dostęp: 01.12.2021).

Jakub Burski

 0000-0001-8963-0727

Analiza sytuacji mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej w XXI wieku na przykładzie programu *Merry Queer*

Abstrakt

Celem artykułu jest zbadanie zmieniających się postaw społecznych względem mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej w XXI wieku. Przyjęto hipotezę, iż wizerunek osób homoseksualnych oraz par jedнопłciowych w społeczeństwie południowokoreańskim uległ ociepleniu na przestrzeni ostatnich lat, a świadczyć może o tym wzrost zainteresowania problemami powszechnymi dla mniejszości oraz powstawanie programów oraz seriali dotyczących problematyki par jedнопłciowych. Artykuł ma na celu odpowiedzieć na pytania badawcze: Jakie postawy rodziców względem homoseksualnych dzieci są ukazywane w mediach? Jakie poglądy względem par jedнопłciowych dominują w południowokoreańskim społeczeństwie? Czy na przestrzeni ostatnich lat odnotowano w telewizji wzrost popularności lub liczby produkcji zawierających wątek homoseksualny? Czego dotyczą główne problemy, z którymi borykają się osoby homoseksualne w Republice Korei Południowej? W analizie przyjęto metodę jakościową, poprzez analizę zachowań uczestników i komentarzy w odniesieniu do programu oraz metodę ilościową, jako analizę statystyk. Podstawą analizy jest program *Merry Queer*, zwłaszcza pojawiające się w nim problemy dotyczące osób homoseksualnych w gronie rodziny, jak i w samym społeczeństwie koreańskim, a także jego odbiór społeczny oraz badania opinii publicznej dotyczące mniejszości homoseksualnej w Korei Południowej w latach 2001–2021, przy czym szczególne znaczenie mają tu ankiety Koreańskiego Instytutu Badawczego Gallupa oraz Koreańskiego Serwisu Informacji Statystycznych KOSIS. Badaniu poddany został również rozwój i zwiększenie liczby produkcji z wątkiem homoseksualnym. Ramy czasowe pracy obejmują okres od początku XXI wieku do roku 2022, ponieważ w czasie pisania artykułu były to najświeższe dostępne dane.

Społeczeństwo Korei Południowej stopniowo przechodzi transformację pod względem akceptacji mniejszości homoseksualnej, a programy takie jak *Merry Queer*, mimo zarówno pozytywnego, jak i negatywnego odbioru, wpływają na zwiększenie świadomości społecznej i polepszenie sytuacji mniejszości. Jest to proces długotrwały, jednakże zmiany są coraz bardziej dostrzegalne.

Słowa kluczowe: Korea Południowa, mniejszość homoseksualna, społeczeństwo, zmiany społeczne, *Merry Queer*, prawa mniejszości seksualnych

Wstęp

Tematyka powiązana z mniejszościami seksualnymi oraz ich problemami jest stosunkowo nowym zagadnieniem w odniesieniu do nauk społecznych w Polsce, zwłaszcza w kontekście krajów dalekowschodnich. Południowokoreańskie społeczeństwo uznawane było za silnie konserwatywne, głównie ze względu na silny kolektywizm, sceptycyzm wobec indywidualizmu i wpływy konfucjańskie. Sytuacja ta ulega jednak drobnym przekształceniom w przeciągu ostatnich lat.

Artykuł powstał w celu zbadania tego, jakim zmianom ulegają postawy społeczeństwa koreańskiego w XXI wieku w stosunku do par jedнопłciowych i osób homoseksualnych. Aby przeprowadzić badania postawiono następujące pytania badawcze: Jakie postawy rodziców względem homoseksualnych dzieci są ukazywane w mediach? Jakie poglądy względem par jedнопłciowych dominują w południowokoreańskim społeczeństwie? Czy na przestrzeni ostatnich lat odnotowano wzrost popularności lub liczby produkcji zawierających wątek homoseksualny? Czego dotyczą główne problemy, z którymi borykają się osoby homoseksualne w Republice Korei Południowej? Pozwoliło to na zweryfikowanie hipotezy zakładającej, że wizerunek osób homoseksualnych oraz par jedнопłciowych w społeczeństwie uległ ociepleniu na przestrzeni ostatnich lat, a świadczyć może o tym wzrost zainteresowania problemami powszechnymi dla mniejszości oraz powstawanie programów oraz seriali dotyczących problematyki par jedнопłciowych.

Zmianę postaw społecznych zawdzięczać można m.in. działaniom aktywistów oraz wpływowi liberalnych mediów zachodnich, co przekłada się także na powstawanie inicjatyw, programów i seriali, które zawierają wątki dotyczące mniejszości seksualnych lub poruszają problemy i trudności pojawiające się w życiu osób ze społeczności LGBT. Jednym z tego typu programów jest *Merry Queer*, będący produkcją serwisu Wavve, w reżyserii Yoo Hong-seoka i Shim Hyung-juna, którego emisja rozpoczęła się w sierpniu

2022 roku¹. Uznawany jest on za pierwszy koreański reality show skupiający się na przedstawieniu codziennego życia trzech par LGBT funkcjonujących w kraju, w którym małżeństwa jedнопłciowe nie są uznawane, a członkowie mniejszości seksualnych nie posiadają wystarczającej ochrony prawnej².

Popularność koreańskich produkcji Boys Love w kontekście rozwoju społeczeństwa koreańskiego

Producent programu Lim Chang-hyuk miał na celu przedstawienie warunków życia osób biorących udział w programie w jak najbardziej naturalny sposób, pozwalając widzom na wyrobienie własnych opinii w odniesieniu do mniejszości seksualnych. Ze względu na rosnącą ostatnimi czasy popularność gatunku BL (Boys Love), który często przejawia fakty, Chang-hyuk zdecydował, że pragnie ukazać realia życia członków społeczności LGBT wraz z negatywnymi stronami ich życia oraz przyciągnąć uwagę do trudności, jakie napotykają.

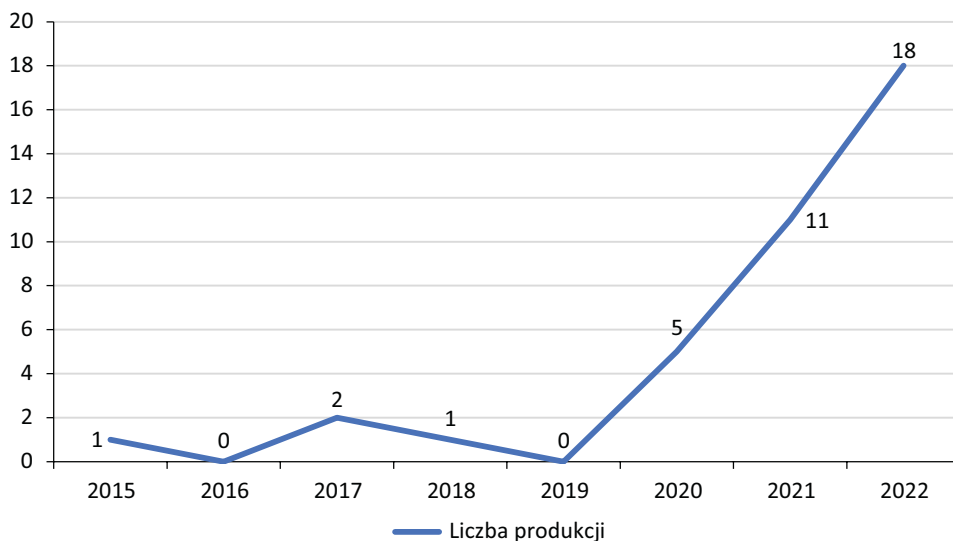
Dzięki tej produkcji platforma Wavve spotkała się ze zwiększoną ilością zakupów abonamentów w serwisie, które uzasadnić można popytem na produkcje skupione na wątku miłości nieheteronormatywnej, co obrazować może wykres 1. Przedstawia on liczbę produkcji z gatunku Boys Love, których data premiery przypada na konkretny rok w przedziale 2015–2022. Jak można zauważyć, w przeciągu ostatnich lat liczba produkcji zwiększyła się wielokrotnie. Przyczyn tego zjawiska szukać można zarówno w rosnącej popularności koreańskich produkcji na całym świecie, ale także w otwarciu się koreańskiego społeczeństwa na tematykę mniejszości seksualnych.

Świadczyć mogą o tym pozytywne opinie internautów koreańskich mówiące o tym, że społeczeństwo staje się bardziej progresywne i programy tego rodzaju są czymś świeżym w kategorii reality shows, zapełniającym zapotrzebowanie młodego pokolenia. Nie obyło się to również bez krytyki, zwłaszcza ze strony konserwatywnych wyznawców religijnych, twierdzących, że mogą mieć one zły wpływ na młodzież³.

¹ Serwis Wavve, *Merry Queer*, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

² A. Chen, *Behind the Scenes of South Korea's Barrier-Breaking LGBTQ Reality Shows*, „Time”, 31.08.2022, <https://time.com/6209895/korea-lgbtq-merry-queer-his-man-vid-eo/> (dostęp: 17.01.2023).

³ S. Ha, *How South Korea Is Reacting to the First Gay Couple/Dating Reality Shows 'Merry Queer' and 'Man's Romance'*, Allkpop, 01.08.2022, <https://www.allkpop.com/article/2022/08/how-south-korea-is-reacting-to-the-first-gay-couple-dating-reality-shows-marry-queer-and-mans-romance> (dostęp: 17.01.2023).

Wykres 1. Liczba produkcji z gatunku Boys Love przypadająca na dany rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie MyDramaList, <https://mydramalist.com/search?adv=titles&ty=68&co=3&th=15263&re=2001,2023&so=date> (dostęp: 07.01.2023).

Postawy społeczeństwa koreańskiego wobec mniejszości homoseksualnej na podstawie programu *Merry Queer*

W celu dalszej analizy problemu należy skupić się na postawach, jakie reprezentują osoby należące do różnych grup społecznych pojawiające się w serialu, a także na danych statystycznych związanych z tematyką mniejszości seksualnych.

Opinie przedstawione w programie są różnorodne i w dużym stopniu zależą od stopnia poznania osoby należącej do mniejszości seksualnej. Przykładem, na który warto zwrócić uwagę, jest matka jednego z uczestników – Bo-sunga. Po tym, jak syn wyznał jej, że jest gejem, przez niemal miesiąc dochodziło do kłótni dotyczących orientacji mężczyzny i jego związku z Kim Min-junem. Przez ciągłe sprzeczki para oddaliła się od kobiety, jednak w trzecim odcinku programu zorganizowane zostało spotkanie między mężczyznami a matką Bo-sunga. W mowie ciała Min-juna dostrzec można było lęk, stres i ciągłe podenerwowanie⁴. Matka przeprosiła jednak za krzywdzące słowa oraz wyjaśniła,

⁴ Ch. Lim (producent), Odcinek 3. *Merry Queer* (2022), 40:00 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

że zależy jej na szczęściu swojego dziecka i jego partnera, a jej głównym motywem działań był niepokój związany z przekonaniem o trudnościach, jakie na swojej drodze napotka para⁵.

Wizja matki dobrze oddaje sposób myślenia wielu rodziców martwiących się o swoje dzieci, nie będąc w stanie postawić się w ich sytuacji. Oczekują oni, że ich potomstwo postąpi zgodnie z heteroseksualnymi normami przyjętymi przez społeczeństwo, zawrze związek małżeński z osobą przeciwnej płci i będzie mieć dzieci, dlatego często „coming out” wywołuje silny bunt ze strony rodziców. Pragną jednak jak najlepiej dla swojej rodziny i z biegiem czasu są w stanie zaakceptować fakt innej orientacji dziecka oraz wspierać je niezależnie od podejmowanych przez nie wyborów. Nie jest to jednak regułą, zdarza się, że rodzice bezkompromisowo odrzucają możliwość, że ich syn lub córka należą do mniejszości seksualnej, udają, że o tym nie wiedzą i unikają rozmów na ten temat, żywiąc nadzieję, iż ulegnie to zmianie⁶.

Osoby niespokrewnione nie zawsze spoglądają na homoseksualistów równie przychylnie, co ich rodziny. Uczestniczka programu Lee Min-ju podzieliła się doświadczeniami ze swojego miejsca pracy, do którego uczęszczała przez dwa lata przed złożeniem wypowiedzenia. W momencie, w którym rozpowszechniły się plotki na temat jej orientacji, spotkała się z ogromną ilością obelg i negatywnych uwag kierowanych wprost do niej, związanych z jej orientacją i rodziną⁷. Podobnie para lesbijek – Im Ga-ram i Lee Seung-eun – starając się znaleźć firmę organizującą przyjęcia weselne, napotkały różnorodne reakcje. Pojawiły się jednostki, które otwarcie przyznawały, że nie zajmują się lub zrezygnowały z organizacji wesel par jedнопłciowych, lecz również na takie, które bez problemu przyjęły zlecenie organizacyjne⁸.

Oczywiście pojedyncze jednostki nie są w pełni miarodajną formą badania opinii publicznej, dlatego w dalszej części przybliżone zostały również badania społeczeństwa południowokoreańskiego przeprowadzone przez serwisy takie jak KOSIS czy Instytut Gallupa.

Według ankiety z roku 2021 udostępnionej przez Koreański Serwis Informacji Statystycznych KOSIS, wskaźnik akceptacji osób należących do środowiska LGBT jako sąsiadów wyniósł 26%, a jako współpracowników – 13,8%.

⁵ Ch. Lim (producent), Odcinek 4. *Merry Queer* (2022), 3:16 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004 (dostęp: 17.01.2023).

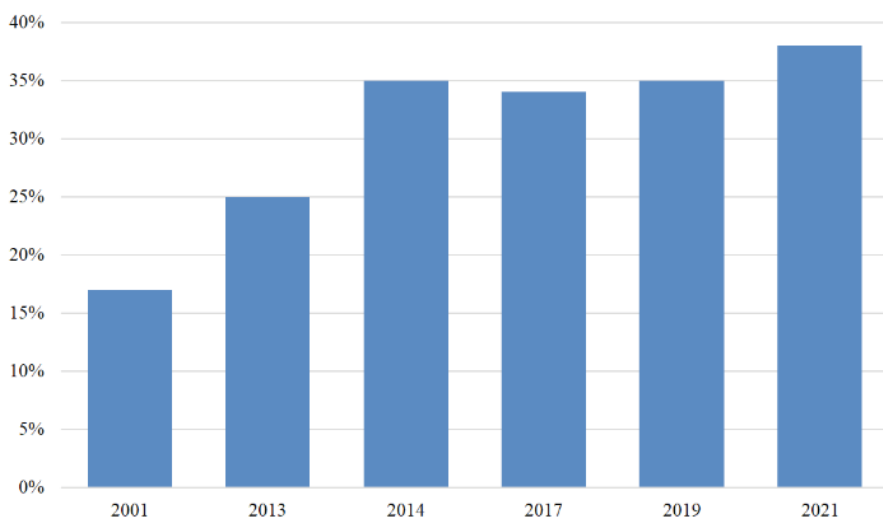
⁶ Ch. Lim (producent), Odcinek 3. *Merry Queer* (2022), 23:30 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

⁷ Ch. Lim (producent), Odcinek 5. *Merry Queer* (2022), 9:25 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

⁸ Ch. Lim (producent), Odcinek 1. *Merry Queer* (2022), 49:00 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

Im bliższa relacja z grupami mniejszości seksualnych, tym wskaźnik osiągał niższe wyniki, ponieważ jedynie 5,3% respondentów odpowiedziało, że zaakceptowałoby ich jako przyjaciół i tylko 0,4% jako partnera. Wskazuje to na nieuzasadnione zachowania homofobiczne i w dalszym ciągu obecną w społecznej świadomości stygmatyzację „inności” związanej z orientacją seksualną⁹.

Niechęć do osób homoseksualnych nie jest jednak równoznaczna z zawiścią i propagowaniem nierówności. W ankiecie przeprowadzonej w 2021 roku przez Koreański Instytut Badawczy Gallupa poruszona została kwestia zwalniania pracowników ze względu na orientację seksualną: 81% respondentów zdecydowanie uznało takie zachowanie za nierozsądne, w porównaniu z rokiem 2001, kiedy liczba ta wyniosła jedynie 64%¹⁰.

Wykres 2. Poziom poparcia dla legalizacji małżeństw jedнопłciowych przez Koreańczyków w latach 2001–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie Gallup Korea. Share of South Koreans supporting the legalization of same-sex marriages from 2001 to 2021, 20.05. 2021, Statista, <https://www-1statista-1com-10npp4e5u16f4.han3.lib.uni.lodz.pl/statistics/1131148/south-korea-approval-of-the-legalization-of-same-sex-marriages/> (dostęp: 18.01.2023).

⁹ KOSIS, *Acceptance of LGBT in Different Personal Relationships in South Korea in 2021*, Statista, 16.05.2022, <https://www-1statista-1com-10npp4e5u16f4.han3.lib.uni.lodz.pl/statistics/1131215/south-korea-acceptance-of-lgbt-in-different-relationships/> (dostęp: 18.01.2023).

¹⁰ Raport Gallupa, *Opinia Dzienna nr 448 (3.05.2021) – Ocena i uzasadnienie reakcji rządu na COVID-19, ustawodawstwo dotyczące małżeństw osób tej samej płci, świadomość homoseksualizmu*, Koreański Instytut Badawczy Gallupa, 20.05.2021, <https://www.gallup.co.kr/gallupdb/reportContent.asp?seqNo=1210> (dostęp: 18.01.2023).

Podobnie w latach 2001–2017 odsetek osób, które zgadzały się, iż osoby homoseksualne powinny mieć takie same możliwości zatrudnienia jak ogół społeczeństwa, wzrósł z 69% do 90%. Obie te statystyki wskazują na to, iż społeczeństwo koreańskie nie popiera traktowania osób homoseksualnych nierówno pod względem prawnym czy w środowisku pracy, stosując jako powód odmienną orientację seksualną¹¹.

Wykres 2 przedstawia procentowo liczbę osób w latach 2001–2021, które opowiedziały się za legalizacją małżeństw jedнопłciowych w Korei Południowej, a w badaniu wzięło udział 1001 osób powyżej 18 roku życia¹². Jak można zauważyć, w przeciągu ostatnich kilku lat odnotowano nieznaczny wzrost poparcia, jednakże w stosunku do sytuacji sprzed dwudziestu lat różnica wynosi aż 21 punktów procentowych. Co więcej, wynik wskazujący osoby przeciwnie legalizacji małżeństw homoseksualnych uległ zmniejszeniu, osiągając 52% (11% osób zarówno w roku 2001, jak i 2021 wstrzymało się od głosu), dzięki czemu po raz pierwszy różnica pomiędzy za i przeciw wynosiła mniej niż 20 punktów procentowych. Dodatkowo liczba zwolenników jest tym większa, im niższy jest wiek respondentów, co może wskazywać na możliwość zmiany podejścia społeczeństwa w przyszłości. Młodsze pokolenia reprezentują większy stopień otwartości, co generuje możliwość wprowadzenia realnej zmiany.

Sytuacja osób homoseksualnych w świetle prawa południowokoreańskiego

System prawny Korei Południowej, mimo przemian zachodzących w społeczeństwie, w dalszym ciągu nie posiada niezbędnych ogólnopanstwowych regulacji obejmujących mniejszości seksualne. Przykładem sposobu, w jaki południowokoreański system prawny traktuje osoby należące do mniejszości może być przypadek pary mężczyzn z programu *Merry Queer*, którzy postanowili podjąć próbę rejestracji związku małżeńskiego, jednak od samego początku napotykali trudności, takie jak formularze nastawione jedynie na możliwość uzupełnienia ich przez pary heteroseksualne. Po wypełnieniu formularza certyfikatu małżeńskiego, urzędniczka zajmująca się rejestracją otwarcie poinformowała mężczyzn, że jedyne, co jest w stanie zrobić, to wprowadzić dane do systemu, jednak prawdopodobnie nie zostaną one nigdy zaakceptowane¹³.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ch. Lim (producent), Odcinek 2. *Merry Queer* (2022), 34:30 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

Zgodnie z przewidywaniami kobiety, nie udało im się zarejestrować swojego związku, co zmusiło parę do wyjazdu w tym celu poza granice kraju¹⁴.

Rząd Republiki Korei nie uznaje małżeństw osób tej samej płci – nawet jeśli zostały one zawarte poza granicami kraju, nie są respektowane przez koreański system prawny¹⁵. Z drugiej strony nie jest on w pełni nastawiony na dyskryminację mniejszości seksualnych, ponieważ zarówno zachowania homoseksualne nie są traktowane jako nielegalne, jak i nie istnieje obowiązująca cenzura w stosunku do treści powiązanych ze społecznością LGBT. Jedynym wyjątkiem jest zakaz stosunku analnego oraz „czynów nieprzyzwoitych” między personelem wojskowym zawarty w art. 92 Wojskowego Kodeksu Karnego Korei Południowej. Zgodnie z nim żołnierze na czynnej służbie mogą zostać skazani na karę pozbawienia wolności do dwóch lat, jednakże w 2022 roku Sąd Najwyższy Korei Południowej orzekł, iż dobrowolna aktywność seksualna osób tej samej płci nie może być uznawana za karalną, jeśli ma ona miejsce poza obiektami wojskowymi. Co więcej, główny sędzia Kim Myeongsu oświadczył, że współcześnie poglądy dotyczące postrzegania aktów homoseksualnych jako czynów nieprzyzwoitych oraz źródła upokorzenia i wstydu nie są uniwersalnym oraz właściwym standardem moralnym¹⁶.

W dalszym ciągu brakuje jednak przepisów w ogólnokrajowym prawie, które miałyby na celu ochronę przed dyskryminacją ze względu na orientację seksualną czy tożsamość płciową. Powoduje to pojawianie się przypadków znęcania się nad takimi jednostkami i ostracyzmu społecznego, zwłaszcza w odniesieniu do młodzieży i dzieci uczęszczających do szkół, a także osób dorosłych w środowisku pracy. Co więcej, pary jedнопłciowe nie mają też możliwości adopcji dzieci, podczas gdy osoby samotne, zgodnie z art. 10 Ustawy o szczególnych przypadkach adopcji, mogą tego dokonać¹⁷.

¹⁴ Ch. Lim (producent), Odcinek 8. *Merry Queer* (2022), 34:00 min, Wavve 2022, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

¹⁵ U.S. Mission Korea, *Getting Married in Korea*, U.S. Embassy & Consulate in the Republic of Korea, 20.04.2022, <https://kr.usembassy.gov/services-getting-married-in-korea/> (dostęp: 18.01.2023).

¹⁶ *South Korea's Highest Court Overturns Military Convictions of Two Gay Soldiers*, „The Guardian”, 22.04.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/22/south-korea-s-highest-court-overturns-military-convictions-of-two-gay-soldiers> (dostęp: 29.03.2023).

¹⁷ Equaldex, *LGBT Rights in South Korea*, <https://www.equaldex.com/region/south-korea> (dostęp: 18.01.2023); M. Mitsanas, *South Korea's LGBTQ Community Confronts Crushing Headwinds in Fight for Equality*, NBC News, 28.11.2022, <https://www.nbcnews.com/nbc-out/out-news/south-korea-s-lgbtq-community-confronts-crushing-headwinds-fight-equali-rcna57777> (dostęp: 18.01.2023); Stonewall, *South Korea, Stonewall Global Workplace Briefings 2018*, https://www.stonewall.org.uk/system/files/south_korea_global_workplace_briefing_2018.pdf (dostęp: 18.01.2023).

Mimo względnie neutralnego stosunku koreańskiego prawa w odniesieniu do mniejszości seksualnych, obywatele należący do społeczności LGBT czują się wykluczeni w swoim własnym kraju. Przedstawione przykłady obrazują główne problemy prawne w odniesieniu m.in. do podstawowych wolności i praw człowieka oraz standardu życia. Wygoda i komfort życia w kraju w dużym stopniu uzależnione są od możliwości podejmowania decyzji związanych chociażby z chęcią zawarcia związku małżeńskiego z wybranym partnerem.

Zakończenie

Społeczeństwo Republiki Korei, podobnie jak znacznej część krajów Azji Wschodniej, reprezentuje sobą silnie kolektywne postawy, unikając indywidualizmu, skupiając się na dobru wspólnym i jednoczesnemu podleganiu jasno zarysowanym normom społecznym. Może to stanowić powód do ostracyzmu skierowanego w stronę jednostek uznawanych za „odbiegające od normy” mniejszości seksualnych. Jednakże z biegiem czasu sposób postrzegania osób nieheteronormatywnych ulega polepszeniu, a problemy je dręczące zaczynają być wyraźniej dostrzegane.

Dzięki produkcjom takim jak *Merry Queer* osoby niezaznajomione z tematem mogą uzyskać podstawowe informacje na temat osób należących do mniejszości seksualnych i dotrzeć do obrazu niezniekształconego przez pryzmat negatywnych stereotypów. Co więcej, z uwagi na rosnącą liczbę produkcji poruszających wątek romansu homoseksualnego można zakładać, iż wzrasta popyt na seriale i programy tego rodzaju, a co za tym idzie, rośnie świadomość istnienia zarówno problemów, jak i samych osób homoseksualnych, oraz pojawia się szansa na ocieplenie wizerunku tej grupy.

Opinie na temat mniejszości w społeczeństwie koreańskim są jednak silnie zróżnicowane, przez co trudne jest utworzenie jednej wspólnej charakterystyki. Można natomiast dostrzec trend pokazujący, iż młodsze pokolenia są dużo bardziej otwarte na zmiany, w tym większą akceptację osób ze środowiska LGBT w swoim otoczeniu. W wielu wypadkach starsza część społeczeństwa wołałaby nie mieć do czynienia z osobami o odmiennej orientacji seksualnej oraz uznaje je za problematyczne. Podobne odczucia mogą dotyczyć rodziców dzieci homoseksualnych. W dużym stopniu, ze względu na niepokój o przyszłość swojego potomstwa, reprezentują wstępnie negatywne nastawienie do odmienności, w tym odmiennej orientacji seksualnej, jednak z czasem są w stanie postawić dobro i szczęście dzieci ponad konwencje społeczne.

Oprócz nietolerancji ze strony społeczeństwa, głównymi problemami dotykającymi mniejszości seksualne w Korei Południowej są brak uwarunkowań prawnych w odniesieniu do ochrony przed dyskryminacją oraz praw takich jak możliwość zawarcia związku małżeńskiego i adopcji dzieci w swoim kraju. Jednakże, biorąc pod uwagę badania Instytutu Gallupa, w przyszłości może dojść do zmiany panującego prawa w taki sposób, aby zaczęło ono obejmować również osoby i związki nieheteronormatywne.

Ogół przedstawionych wniosków wskazuje na to, iż sytuacja mniejszości seksualnych, w tym mniejszości homoseksualnej w Republice Korei jest stabilna i, choć w niewielkim stopniu, poprawia się z roku na rok. Nowe pokolenia społeczeństwa koreańskiego są coraz bardziej przychylne członkom środowiska LGBT, a rosnące zainteresowanie produkcjami poruszającymi wątki osób nieheteronormatywnych dodatkowo wspomaga szerzenie informacji i pozytywny obraz mniejszości.

Bibliografia

- Chen A., *Behind the Scenes of South Korea's Barrier-Breaking LGBTQ Reality Shows*, „Time”, 31.08.2022, <https://time.com/6209895/korea-lgbtq-merry-queer-his-man-video/> (dostęp: 17.01.2023).
- Equaldex, *LGBT Rights in South Korea*, <https://www.equaldex.com/region/south-korea> (dostęp: 18.01.2023).
- Gallup Korea, *Share of South Koreans Supporting the Legalization of Same-Sex Marriages from 2001 to 2021*, Statista, 20.05.2021, <https://www-1statista-1com-10npp4e5u16f4.han3.lib.uni.lodz.pl/statistics/1131148/south-korea-approval-of-the-legalization-of-same-sex-marriages/> (dostęp: 18.01.2023).
- Ha S., *How South Korea Is Reacting to the First Gay Couple/Dating Reality Shows 'Marry Queer' and 'Man's Romance'*, Allkpop, 01.08.2022, <https://www.allkpop.com/article/2022/08/how-south-korea-is-reacting-to-the-first-gay-couple-dating-reality-shows-marry-queer-and-mans-romance> (dostęp: 17.01.2023).
- KOSIS, *Acceptance of LGBT in Different Personal Relationships in South Korea in 2021*, Statista, 16.05.2022, <https://www-1statista-1com-10npp4e5u16f4.han3.lib.uni.lodz.pl/statistics/1131215/south-korea-acceptance-of-lgbt-in-different-relationships/> (dostęp: 18.01.2023).
- Lim Ch. (producent), *Merry Queer* (2022), Wavve.
- Merry Queer*, Serwis Wavve, https://www.wavve.com/player/vod?contentid=C9901_C99000000090_01_0004.1 (dostęp: 17.01.2023).

- Mitsanas M., *South Korea's LGBTQ Community Confronts Crushing Headwinds in Fight for Equality*, NBC News, 28.11.2022, <https://www.nbcnews.com/nbc-out/out-news/south-koreas-lgbtq-community-confronts-crushing-headwinds-fight-equali-rcna57777> (dostęp: 18.01.2023).
- MyDramaList, <https://mydramalist.com/search?adv=titles&ty=68&co=3&th=15263&re=2001,2023&so=date> (dostęp: 17.01.2023).
- Raport Gallupa, *Opinia Dzienna nr 448 (3.05.2021) – Ocena i uzasadnienie reakcji rządu na COVID-19, ustawodawstwo dotyczące małżeństw osób tej samej płci, świadomość homoseksualizmu*, Koreański Instytut Badawczy Gallupa, 20.05.2021, <https://www.gallup.co.kr/gallupdb/reportContent.asp?seqNo=1210> (dostęp: 18.01.2023).
- South Korea's Highest Court Overturns Military Convictions of Two Gay Soldiers*, „The Guardian”, 22.04.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/22/south-koreas-highest-court-overturns-military-convictions-of-two-gay-soldiers> (dostęp: 29.03.2023).
- Stonewall, *South Korea, Stonewall Global Workplace Briefings 2018*, https://www.stonewall.org.uk/system/files/south_korea_global_workplace_briefing_2018.pdf (dostęp: 18.01.2023).
- U.S. Mission Korea, *Getting Married in Korea*, U.S. Embassy & Consulate in the Republic of Korea, 20.04.2022, <https://kr.usembassy.gov/services-getting-married-in-korea/> (dostęp: 18.01.2023).

Joanna Szpecińska

 0009-0002-5462-6896

Kryzys demokracji w Polsce w latach 2014–2022

Analiza przyczyn i omówienie skutków

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie zachodzących w Polsce, głównie na przełomie lat 2014–2022, zmian politycznych. Ukazany zostanie aspekt destabilizacji rządów w kraju, wpływ obecnej sytuacji na jakość życia oraz pozycję państwa na arenie międzynarodowej. Istotną rolę będą stanowić cechy prawidłowo funkcjonującej demokracji i zestawienie ich z obecnymi polskimi realiami. Bazą do rozważań będą liczne dokumenty, takie jak Democracy Index (DI), Fragile State Index, sondaże społeczne oraz publikacje naukowe i ich analiza. Podany przedział czasowy jest istotny ze względu na zmiany, jakie nastąpiły w tym okresie w Polsce. Odnosi się do raportów DI, które ukazują, że od 2014 roku notuje się wyraźny spadek jakości demokracji naszego państwa. Ten niekorzystny trend uwidacznia problemy, które już od paru lat zaczynają przybierać na sile i w bliskiej perspektywie mogą przyczynić się do istotnych zmian w reżimie władzy politycznej, jeśli Polska chce pozostać państwem demokratycznym. Przedstawione zostaną skutki zaistniałych wydarzeń oraz prognoza możliwych scenariuszy na najbliższe lata. Wnioski końcowe będą konkluzją całego procesu badawczego, a zawarte w nich treści będą potwierdzały, że Polska jest obecnie wadliwą demokracją. Na poparcie tezy przedstawione zostaną liczne przykłady łamania praw człowieka, wolności słowa i zasad praworządności.

Słowa kluczowe: demokracja, demokracja wadliwa, dysfunkcyjność, destabilizacja, kryzys, reżim polityczny, Trybunał Konstytucyjny, prawa człowieka, konstytucja, praworządność, wolności obywatelskie

Wstęp

W ostatnich latach można zaobserwować liczne zmiany dotyczące reżimu sprawowania władzy w Polsce. Zjawisko to szczególnie uaktywniło się na przełomie 2014/2015 roku i sukcesywnie przybiera na sile do dziś¹. Przedstawione wybrane ramy czasowe dotyczą działań rządu Platformy Obywatelskiej pod koniec jej kadencji oraz burzliwych początków Prawa i Sprawiedliwości po wygraniu wyborów w 2015 roku. Te zmiany są również powiązane z ogólnościowym trendem osłabienia demokracji. Ta sytuacja w Europie dotyczy głównie stosunkowo nowych demokracji, takich jak Polska, Węgry, Chorwacja czy Serbia².

W jednej z definicji słownikowych czytamy, że „demokracja to ustrój polityczny, w którym władzę sprawuje społeczeństwo poprzez swoich przedstawicieli”³. Co się zatem dzieje, kiedy wybrani przedstawiciele nie działają w interesie danego społeczeństwa? Zaczyna się kryzys, który może przebiegać na wielu płaszczyznach i oddziaływać na wszystkie dziedziny życia. Demokratyczne państwo powinno spełniać szereg kryteriów, z których główne to pluralizm polityczny, wolność słowa, równość wobec prawa, gwarancja bezpieczeństwa, co w przypadku Polski określa główny akt prawny, jakim jest Konstytucja⁴.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zmian, jakie zachodziły w Polsce w latach 2014–2022 oraz potwierdzenie tezy, że jest ona wadliwą demokracją. Stworzone zestawienie ma na celu zilustrowanie, z jakimi aspektami kryzysu i niestabilności ustroju demokratycznego mamy do czynienia. Pozwoli to na potwierdzenie postawionej tezy oraz określenie czynników, które na to wpływają, a także ich rangi w tym procesie. Analiza będzie opierała się głównie na raportach organizacji międzynarodowych i krajowych, indeksach, takich jak Democracy Index, Democracy Perception Index, Fragile State Index, Human Right Watch.

Analiza raportów będzie wiodącą metodą badawczą, dlatego przedstawię ich najważniejsze założenia i terminologię. Deficyt demokracji (DPI) to różnica pomiędzy tym, jak ważna jest dla ludności danego państwa demokracja a tym, jak demokratyczny jest kraj w ich ocenie. Democracy Index to raport opracowywany przez jednostkę badawczą Economist Intelligence Unit. Około

¹ Artykuł zawiera informacje aktualne do 31.12.2022.

² *Wobec chorych demokracji w Europie*, Human Right House, 2017, <https://amnesty.org.pl/kampanie/wolne-sady-wolni-ludzie/> (dostęp: 02.01.2023).

³ Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło *demokracja*, *Demokracja*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/demokracja;2554632.html> (dostęp: 02.01.2023).

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 16.12.2022).

170 państw jest badanych w kategoriach: proces wyborczy i pluralizm, swobody obywatelskie, funkcjonowanie rządu, udział polityczny oraz kultura polityczna. Łącznie opiera się na 60 wskaźnikach, ma na celu cykliczne pokazanie stanu demokracji w danych państwach. Punkty przyznawane są w pięciu kategoriach, od 1 (bardzo słaba jakość) do 10 (najwyższa jakość). Końcowa ocena to średnia wszystkich ocen. Pierwsze miejsce w rankingu to demokracja pełna, wysokiej jakości, a ostatnie 167. to demokracja najgorszej jakości.

Fragile State Index to raport badający stabilność państwa, wspierany przez amerykański think tank Fund for Peace. Punktacja przyznawana jest w 12 kategoriach oceniających wrażliwość państwa na różne czynniki, np. ekonomiczne, społeczne. W każdej kategorii przyznaje się od 1 (bardzo stabilne państwo) do 10 (niestabilne, wadliwe państwo) punktów. Zatem pierwsze miejsce w rankingu to najbardziej niestabilne państwo, a ostatnie 179. to najbardziej stabilne państwo.

Czym jednak jest demokracja wadliwa? W swojej pracy będę bazować na powszechnie przyjętej definicji, że dotyczy ona krajów, w których wybory przeprowadzane są w sposób uczciwy i wolny, a mimo problemów (np. naruszeń wolności mediów) podstawowe swobody obywatelskie są przestrzegane. Demokracje te mają jednak swoje istotne słabe strony – zauważalne są m.in. problemy z funkcjonowaniem rządu, słabo rozwinięta kultura polityczna oraz niski poziom uczestnictwa w życiu politycznym⁵. Jest mnóstwo wskaźników, które pozwalają zbadać stan demokracji – będę się do nich odnosić przy omawianiu konkretnych raportów, ponieważ każdy ma odrębną metodologię. Warto zwrócić uwagę, że nie jest to pojęcie statyczne, jego znaczenie ewoluuje ze względu na zmiany zachodzące na świecie (np. globalizacja, wojny, postęp) oraz w świadomości społeczeństwa. Różne systemy wartości oraz percepcja pewnych zjawisk przez pryzmat danych jednostek sprawia, że mogą powstawać zupełnie inne wnioski, wiele zależy od przyjętych kryteriów czy profilu głosujących, np. w przypadku badań ankietowych. Nie bez znaczenia pozostaje także położenie geograficzne, a w tym sąsiedztwo i interes państwa. Zazwyczaj inne działania podejmuje państwo, które w swoim otoczeniu ma kraje demokratyczne, niż takie, które ma wokół reżimy totalitarne czy autorytarne. Wielość czynników, w tym także interes państwa, sprawia, że nie można podejść do kwestii badania jakości demokracji bez zapoznania się z różnymi jej aspektami i powiązaniami. Istotne są także działania krótko- i długofalowe, które bezpośrednio wiążą się z funkcjonowaniem reżimów sprawowania władzy w kraju.

⁵ *Democracy Index 2015: Democracy in an Age of Anxiety*, The Economist Intelligence Unit, <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf> (dostęp: 02.01.2023).

(Nie)Praworządność jako pojęcie statutowe

W 2015 roku doszło w Polsce do wyborów parlamentarnych, które większością głosów wygrała partia Prawo i Sprawiedliwość. Proces pomniejszania praworządności zainicjowała od razu po rozpoczęciu swojej kadencji, wykorzystując chaos związany z wyborem sędziów do Trybunału Konstytucyjnego przez poprzedni rząd, który zatwierdził te zmiany na swoim ostatnim posiedzeniu. Prezydent Andrzej Duda odmówił zaprzysiężenia wskazanych sędziów, a sejm przygotował uchwałę unieważniającą ich wybór. Po zmianie regulaminu posłowie wybrali nowych sędziów na nocnym posiedzeniu, którzy zostali w natychmiastowym tempie zaprzysiężeni. Tak wyglądał początek reformy sądownictwa, która w teorii miała unowocześnić i usprawnić polski wymiar sprawiedliwości, a w praktyce wzmocnić władzę wykonawczą kosztem ustawodawczej⁶. To wydarzenie i jego następstwa wywołały falę protestów w całym kraju oraz zwróciły uwagę wielu organizacji pozarządowych i międzynarodowych, takich jak Amnesty International, Human Right Watch oraz Unii Europejskiej i ONZ. Głównymi zarzutami wobec zmian wprowadzanych w sądownictwie i Trybunale Konstytucyjnym były:

1. Upolitycznienie Trybunału Konstytucyjnego

Na wysokie stanowiska zostały powołane osoby, które nie pozostają bezstronne i pod wpływem poglądów, sympatii bądź nacisków mogą decydować, orzekać w ramach czyjegoś interesu, często nieobiektywnie i niesłusznie, co narusza prawo równego i sprawiedliwego traktowania.

2. Przepisy naruszające Konstytucję

Niekonstytucyjny tryb wyboru sędziów, a także przyspieszona, nieformalna procedura wprowadzania zmian stanowią zagrożenie dla stabilności ustroju demokratycznego. Zachwiana została również zasada trójpodziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Organy wykonawcze zyskały większą niezależność i zmarginalizowały znaczenie organów uchwałodawczych i kontrolnych⁷.

3. Chaos i dualizm w wydawaniu wyroków i orzeczeń

Odmowa publikacji orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego przez rząd lub umieszczanie ich nawet z kilkumiesięcznym opóźnieniem spowodowała

⁶ *Wobec chorych demokracji...*, s. 15–16.

⁷ *Kryzys konstytucyjny*, Liberties, 11.03.2016, <https://www.liberties.eu/pl/stories/nowy-rozdzial-w-kryzysie-konstytucyjnym-w-polsce/7657> (dostęp: 18.12.2022).

wybiórczość i niejednolitość w stosowaniu przepisów prawa. Niektóre sądy stosowały się do wcześniejszych ustaw, inne do tych jeszcze nieopublikowanych, ponieważ uchwała o momencie wejścia w życie danych przepisów nie była doprecyzowana. Wydłużył się również tryb rozpatrywania spraw poprzez ciągłe nowelizacje i zmiany poszczególnych przepisów. W latach 2015–2016 powstało 6 nowych ustaw dotyczących tych kwestii. Doprowadziło to również do luk prawnych, skutkując możliwością zastosowania nowych przepisów do już toczących się spraw, co kłóci się z zasadą nieretroaktywności prawa⁸.

Ilustracja 1. Zmiany personalne w sądach w Polsce w 2016 roku

Źródło: <https://amnesty.org.pl/kampanie/wolne-sady-wolni-ludzie/> (dostęp: 02.01.2023).

⁸ 2000 dni bezprawa, Wolne Sądy, 09.2021, <https://wolnesady.org/files/2000-dni-bezprawa-PL-stan-na-14.09.2021.pdf> (dostęp: 01.03.2023), s. 2–8; A. Pacholczyk, M. Ujma, *Pięć lat zmian w polskim sądownictwie z perspektywy bezpieczeństwa prawnego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate” 2020, t. 10, nr 1, s. 135–139.

W raporcie „Freedom in the World” z 2022 roku autorzy wskazują przykład działań politycznych rządu polskiego jako niezgodności prawem. Zaznaczają, że jest to napad na niezależność sądów, który będzie mieć negatywne skutki dla państwa⁹. Tymi następstwami można na pewno nazwać zmianę wizerunku Polski na arenie międzynarodowej, ograniczone zaufanie i kontrole praworządności. W latach 2015–2022 na sytuację w kraju reagowały takie instytucje jak Komisja Europejska, Rada Europy, Rada Praw Człowieka ONZ, Komitet Praw człowieka czy Amnesty International, Human Right Watch i wiele innych, dla których ważne są prawa człowieka, wolność wyboru. Polsce przedstawiano różne sankcje, zamrażano środki (co w 2022 roku nadal miało miejsce), a nawet pertraktowano o wystosowaniu wobec niej artykułu 7 Traktatu Unii Europejskiej¹⁰.

Przedstawiciele władz rządzących próbują się usprawiedliwiać i legitymizować swoje działania, np. argumentując je potrzebą zreformowania skostniałego i nieudolnego wymiaru sprawiedliwości. Starają się odpowiadać na potrzeby wyborców i mówią im to, co chcieliby usłyszeć. Dają gwarancje i zapewnienia o polepszeniu jakości wymiaru sprawiedliwości oraz czasu załatwiania spraw¹¹. Takie zabiegi sprawiają, że część społeczeństwa bagatelizuje niekonstytucyjne formy wprowadzania zmian czy naruszanie praw człowieka, argumentując to koniecznością poświęcenia czegoś, żeby ten mechanizm mógł zadziałać. Wiara w „naprawę” sądownictwa kosztem demokratycznych narzędzi sprawowania władzy i jej kontroli jest często silniejsza niż fakty. Silna propaganda ma również na celu nastawić społeczeństwo przeciwko sędziom, ukazując ich jako „kastę uprzywilejowanych”, której działania nie spełniają obecnych standardów i która nie działa dla dobra narodu i społeczeństwa. Wszystkie te działania mają usprawiedliwić zmiany kadrowe, tak aby nie doszło do protestów i spekulacji.

Duża część społeczeństwa jednak nie akceptowała tych działań i protestowała, bądź manifestowała swoje poglądy na różne sposoby. W całym kraju dochodziło do protestów, ludzie gromadzili się na ulicach, pod sądami i instytucjami państwowymi z transparentami, megafonami, demonstrując swoje przekonania. Działania, które uważano za niekonstytucyjne bądź niedemokratyczne zgłaszano do Trybunału Konstytucyjnego, a także do organizacji międzynarodowych, prosząc o wsparcie w zachowaniu praworządności w kraju.

⁹ *Freedom in the World 2022*, Freedom House, Washington 2022, s. 24.

¹⁰ Artykuł 7 Traktatu UE wobec Polski, Amnesty International, 18.06.2021, <https://www.amnesty.org.pl/rada-unii-europejskiej-ponownie-zajmie-sie-naruszeniami-praworzadnosci-w-polsce/> (dostęp: 30.03.2023).

¹¹ M. Mroczek, *Zmiany w sądownictwie*, Klub Jagielloński, 21.07.2017, <https://klubjagiellonski.pl/2017/07/21/czy-pis-w-wymiarze-sprawiedliwosci-realizuje-wole-suwerena-sprawdzamy-wyborcze-obietnice/> (dostęp: 30.03.2023).

Analizując dane zgromadzone przez Fragile States Index¹² i stworzone przez nie rankingi można zauważyć znaczne pogorszenie jakości praworządności państwa w kilku kategoriach. Największą różnicę widać w kwestii praw człowieka, gdzie w 2014 wskaźnik wynosił 2,8 pkt, a w 2022 już 4,1¹³. Znacznie na niekorzyść Polski ocenione zostały kwestie dyskryminacji, przemocy wobec konkretnych grup, mniejszości – wskaźnik ten wzrósł w odniesieniu do wskazanego wyżej okresu z 4,1 do 5,3. Legitymizacja państwa też nie wygląda korzystnie na przestrzeni lat: obserwując wzrost z 3,5 do 4,0 można stwierdzić, że wydarzenia związane z reformą sądownictwa miały na to niewątpliwie wpływ.

Wolności obywatelskie, kwestia prawna a stan faktyczny

Prawa człowieka są wrodzone i niezbywalne, niezależne od płci, rasy, języka, wyznania, poglądów politycznych, pochodzenia oraz statusu materialnego¹⁴. W tej szeroko pojętej kwestii możemy wyróżnić m.in. prawa obywatelskie i polityczne oraz prawa społeczne, i głównie do tych zagadnień się odniosę w tej części artykułu.

W Polsce władza coraz chętniej/śmielej ingeruje w przestrzeń tych praw, stojąc na granicy ich przestrzegania, bądź jawnie je łamiąc. Sądzę, że najpierw warto zwrócić uwagę na wolność słowa, ponieważ, większość poruszanych zagadnień jest z nią powiązana. Pierwszym krokiem podjętym z zamiarem ograniczenia niezależności mediów była ustawa medialna przyjęta w grudniu 2015 roku¹⁵. W dniu jej wejścia w życie miała zakończyć się kadencja wszystkich członków rad nadzorczych mediów publicznych. W praktyce oznaczało to falę zwolnień oraz wykorzystania mediów w celach szerzenia propagandy, treści odpowiadających narracji rządu. W 2016 roku została utworzona Rada Mediów Narodowych¹⁶, której zadaniem była kwestia powoływania i odwoływania dyrektorów Telewizji Polskiej, agencji prasowej i radia publicznego. Warto wspomnieć, że większość osób, które miały wpływ na podejmowanie tych decyzji to parlamentarzyści

¹² *Raporty Fragile States Index z lat 2014–2022*, <https://fragilestatesindex.org> (dostęp: 02.01.2023).

¹³ Skala przyznawania punktów w kategorii od 1–10, gdzie 1 to bardzo dobra sytuacja, a 10 to bardzo zła.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.html> (dostęp: 16.12.2022).

¹⁵ Ustawa z dnia 30 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000025> (dostęp: 18.12.2022).

¹⁶ Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o Radzie Mediów Narodowych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000929> (dostęp: 18.12.2022).

urzędującej partii. Próbowano również znacznie ograniczyć dziennikarzom możliwość poruszania się w parlamencie, jednak w odpowiedzi na protesty zrezygnowano z tego rozwiązania. Skurczyły się także możliwości mediów niezależnych, głównie ze względów ekonomicznych, ale również ze względu na konsekwencje, często związane z krytyką poszczególnych działań podejmowanych przez władzę. W 2020 roku główna grupa medialna Polska Press została wykupiona przez polski państwowy koncern paliwowy PKN Orlen, co dało jej dostęp do ponad 17 mln użytkowników¹⁷. Stworzyło to zagrożenie dla obiektywnego, niezależnego przedstawienia informacji. Raport sporządzony przez Towarzystwo Dziennikarskie w 2021 roku informował, że w latach 2015–2021 wszczęto minimum 187 spraw przeciw dziennikarzom w Polsce. Pozwy wpłynęły głównie od ugrupowań i osób powiązanych z obozem rządzącym¹⁸. Sytuację dość dobrze ilustruje fakt, że Polska znajduje się obecnie na miejscu 66 w rankingu wolności prasy, a w 2015 roku zajmowała 18 miejsce na 180 państw branych pod uwagę¹⁹.

Kolejną sprawą w naruszaniu wolności obywatelskich jest prawo wyboru, decydowania o sobie. W 2020 roku zostało wprowadzone restrykcyjne prawo antyaborcyjne, które w praktyce ogranicza dokonanie legalnej aborcji w Polsce. Największe kontrowersje budzą zapisy, które uznają, że „aborcja z powodu ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu” stoi w sprzeczności z Konstytucją²⁰. Według statystyk ponad 90% zabiegów odbywało się właśnie z tego powodu²¹. Rząd nie wziął pod uwagę opinii protestujących Polek, wspieranych przez organizacje

¹⁷ *Polish State-Run Oil Company Buys Leading Media Group*, DW, 12.08.2020, <https://www.dw.com/en/poland-state-run-oil-company-buys-leading-media-group/a-55859592> (dostęp: 19.12.2022).

¹⁸ *Monitoring represji wobec wolnych mediów 2015-2021*, Towarzystwo Dziennikarskie, 21.05.2021, <http://towarzystwodziennikarskie.pl/2021/05/21/monitoring-represji-wobec-wolnych-mediow-2015-2021/> (dostęp: 19.12.2022).

¹⁹ *Reporters Without Borders* z lat 2015–2022, <https://rsf.org/en/index?year> (dostęp: 20.12.2022). Ranking Indeksu opiera się na wyniku od 0 do 100, który jest przypisany do każdego kraju lub terytorium, gdzie 100 oznacza najlepszy możliwy wynik (najwyższy możliwy poziom wolności prasy), a 0 najgorszy. Wynik ten jest obliczany na podstawie dwóch składników:

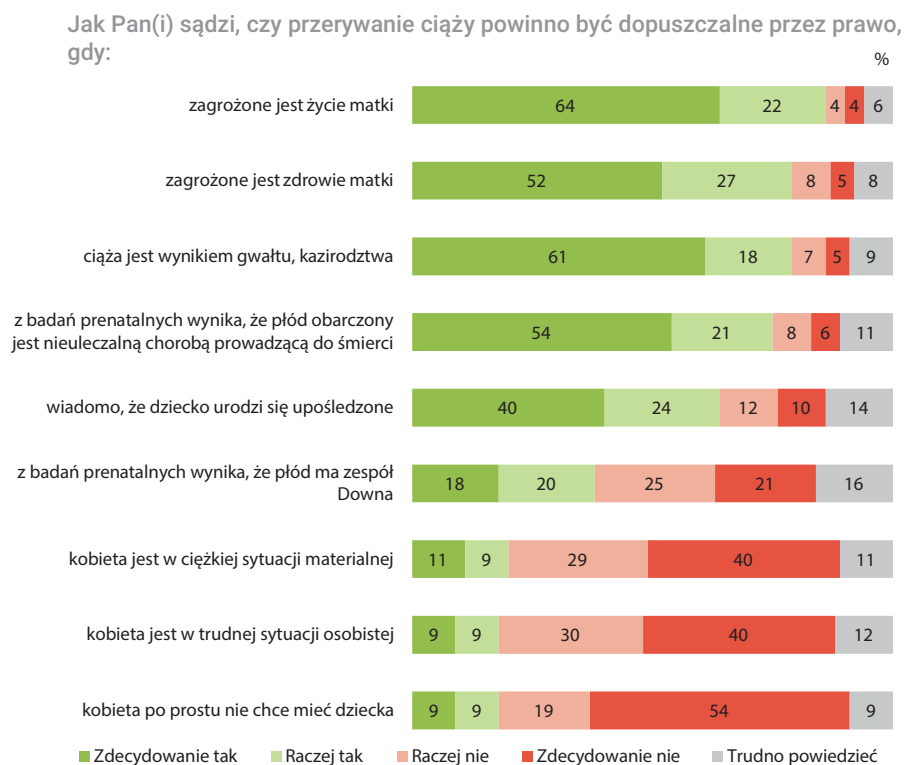
- ilościowy wykaz nadużyć wobec dziennikarzy w związku z ich pracą oraz wobec mediów;
- jakościowa analiza sytuacji w każdym kraju lub terytorium w oparciu o odpowiedzi specjalistów ds. wolności prasy (w tym dziennikarzy, badaczy, pracowników akademickich i obrońców praw człowieka) na kwestionariusz RSF dostępny w 23 językach.

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r., <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?dokument=20359&sprawa=22412&cid=1> (dostęp: 20.12.2022).

²¹ *Polska: Minął już rok – orzeczenie w sprawie aborcji krzywdzi kobiety*, HRW, 21.10.2021, <https://www.hrw.org/pl/news/2021/10/21/380183> (dostęp: 20.12.2022).

pozarządowe i Parlament Europejski. To ograniczenie i tak już restrykcyjnego prawa przyczyniło się do pogłębienia podziałów w społeczeństwie na zwolenników i przeciwników aborcji oraz zwiększenia napięcia między tymi grupami.

Wobec tego CBOS powtórzył przeprowadzane wcześniej badanie opinii Polaków odnośnie do prawa przerywania ciąży, urozmaicając je o pytania związane z wprowadzonymi przez rząd regulacjami. Wynika z niego, że 75% społeczeństwa uważa, że aborcja powinna być dozwolona, gdy płód jest śmiertelnie chory, a 64% kiedy można stwierdzić, że dziecko urodzi się upośledzone, co wyraźnie kłóci się z wprowadzoną nowelizacją w ustawie²². To przyczyniło się do protestów osób przeciwnych ustawie, które popierało aż 63% ankietowanych²³. Sytuacja kobiet stała się bardzo trudna. Zostały zmuszone do walki o swoją godność i niezależność.

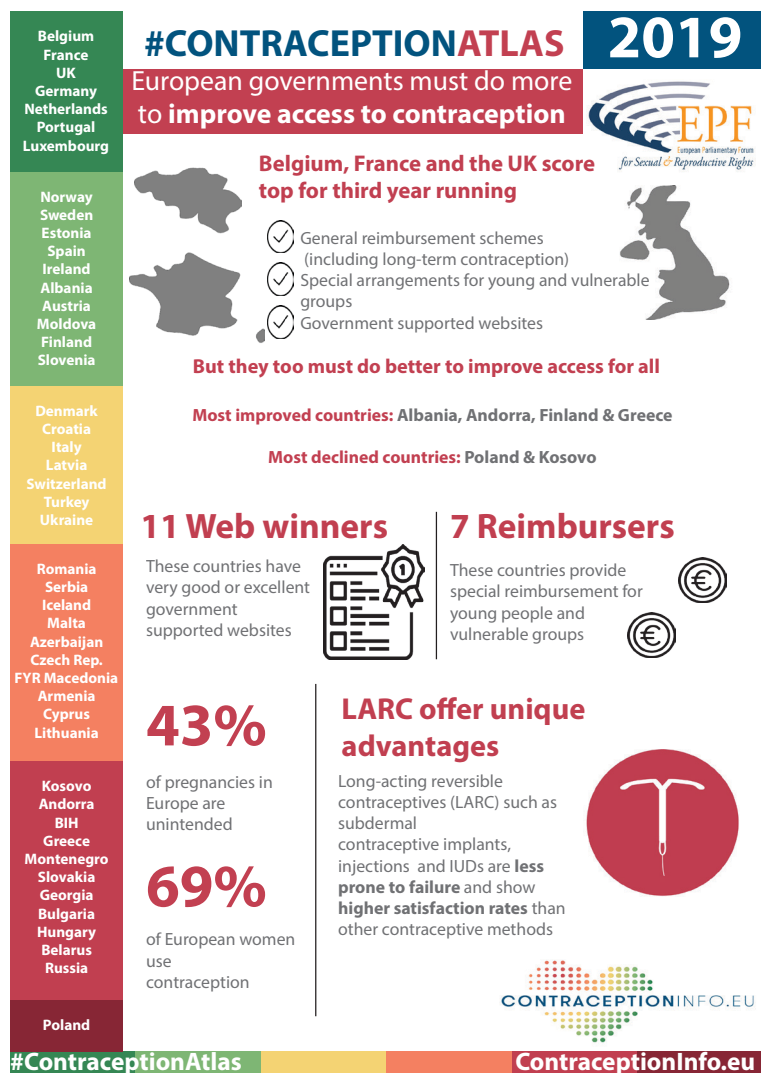

Ilustracja 2. Badanie CBOS o aborcji z 2020 roku

Źródło: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_153_20.PDF (dostęp: 07.03.2023).

²² *Badanie CBOS o aborcji z 2020 r.*, CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_153_20.PDF (dostęp: 07.03.2023).

²³ Ibidem.

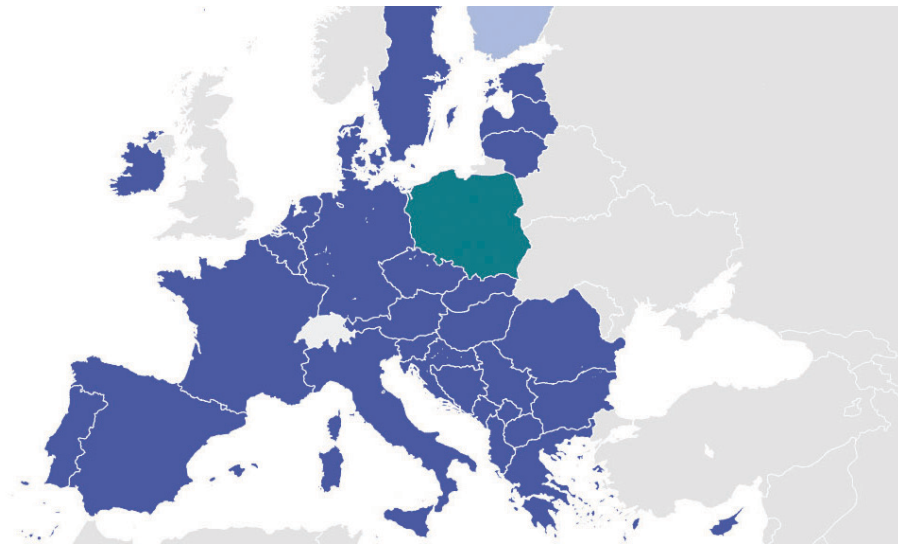

Ilustracja 3. Dostęp do antykoncepcji

Źródło: Raport Contraception Atlas 2019, <https://www.epfweb.org/node/542> (dostęp: 21.12.2022).

Jednocześnie nie powstały żadne regulacje dotyczące wsparcia kobiet i ich rodzin w takiej sytuacji. Dodatkowo utrudniony został dostęp do niektórych metod antykoncepcji. Przykładem nierównego traktowania kobiet jest także możliwość zabiegu ograniczenia płodności, jakim jest podwiązanie jajowodów, które jest nielegalne w kraju, o czym mówi art. 156 Kodeksu Karnego. Podjęte w 2022 roku zmiany sprawiły, że od marca 2023 za wykonanie zabiegu grozi

nawet od 3 do 20 lat pozbawienia wolności²⁴. Mężczyźni mogą zabieg wazektomii wykonać legalnie. W 2019 roku, według raportu Contraception Atlas, Polska zajęła ostatnie miejsce wśród 46 państw Europy, co oznacza, że ma najgorszy dostęp do nowoczesnej antykoncepcji²⁵. Warto również zwrócić uwagę, że Polska ma jedno z najbardziej restrykcyjnych praw aborcyjnych w Europie²⁶.

Ilustracja 4. Prawo aborcyjne w Europie 2021

Źródło: <https://reproductiverights.org/> (dostęp: 07.03.2023).

Niezgodne z demokratycznymi wartościami i prawami człowieka są również działania podejmowane w kierunku osób ze środowisk LGBT. Osoby te są ofiarami propagandy i mowy nienawiści, stosowanej przez rząd. Podsycanie wrogiej narracji wobec tych osób wpłynęło negatywnie na ich odbiór przez społeczeństwo oraz przyczyniło się do pogorszenia jakości życia. Wiele osób ukrywa się ze swoimi poglądami. Warto zauważyć, że proces ten rozpoczął się jeszcze przed 2014 rokiem, kiedy u władzy była obecna opozycja. Głównym

²⁴ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, art. 156, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002600> (dostęp: 06.01.2023).

²⁵ *Report Contraception Atlas 2019*, EPF, <https://www.epfweb.org/node/542> (dostęp: 21.12.2022).

²⁶ *European Abortion Laws A Comparative Overview*, Center for Reproductive Rights, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2022/10/15381_CRR_Europe_October_2022.pdf, s. 4 (dostęp: 07.03.2023).

oponentem równego traktowania wszystkich był Kościół katolicki, który de facto powinien stać na straży przestrzegania tych wartości. Jego narracja jest obecnie wspierana przez urzędujący rząd. W 2019 roku Polska zajmowała 39 miejsce na 49 państw w raporcie ILGA-Europe dotyczącym prawnej ochrony środowisk LGBT, a w 2020 i 2021 już 43. To sprawia, że Polska plasuje się na ostatnim miejscu krajów Unii Europejskiej, a w samej Europie gorszy wynik osiągnęły jedynie Białoruś, Rosja, Armenia, Turcja i Azerbejdżan²⁷. Żeby zilustrować tę sytuację przytoczę słowa z wprowadzenia raportu Rzecznika Praw Obywatelskich z 2019 roku dotyczącego sytuacji prawnej osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce²⁸:

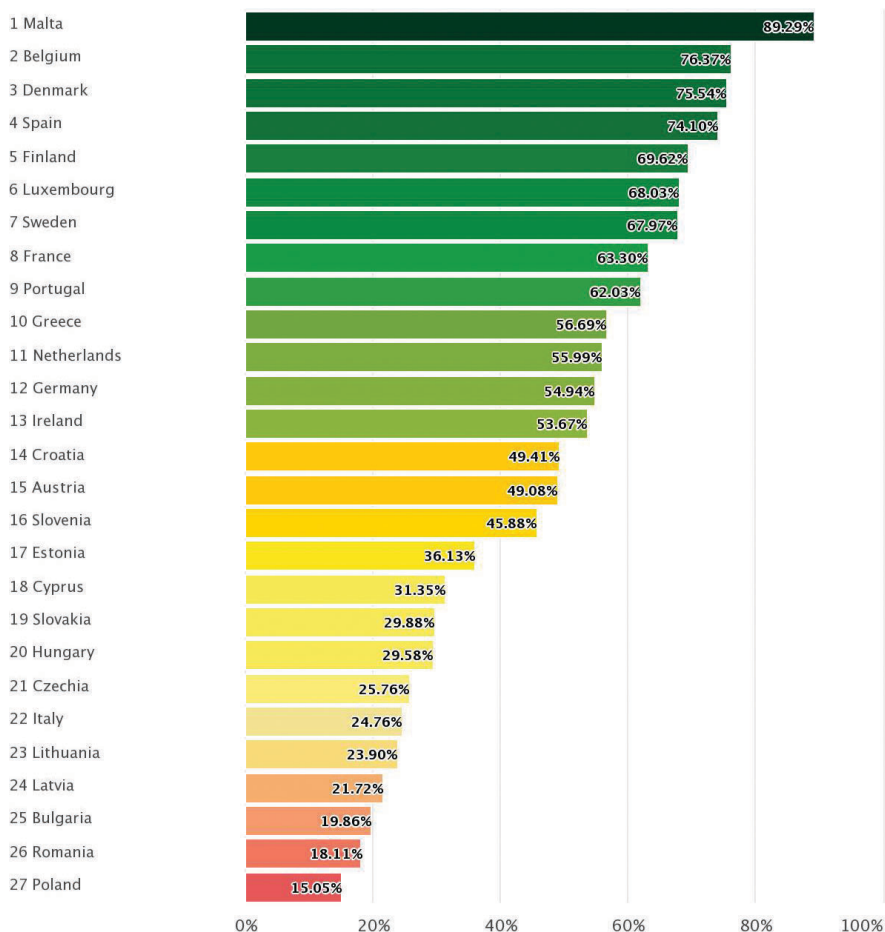
Jak wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS w lipcu 2019 r., akceptacja społeczna dla osób nieheteronormatywnych zmalała w stosunku do roku 2017, pomimo że wcześniej sukcesywnie rosła. Ma to niewątpliwie związek z opresją słowną, która spotyka w ostatnim czasie osoby LGBT w debacie publicznej, co podkreślono też w raporcie przedstawiającym ww. badanie. Stereotypy powielane i potęgowane przez niektórych polityków i przedstawicieli mediów, niejednokrotnie w formie wypowiedzi noszących znamiona mowy nienawiści ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową, znajdują odzwierciedlenie nie tylko w społecznych nastrojach, ale w realnym ograniczaniu i naruszaniu praw osób LGBT, w tym przez organy władzy publicznej²⁹.

Spadek tolerancji jest niewątpliwie niezdrowym zjawiskiem, szczególnie dla społeczeństwa. Obniża jakość życia oraz swobodę wyrażania swoich poglądów i preferencji publicznie, co przekłada się na dyskomfort psychiczny. Oddala też Polskę od wspólnot europejskich, co może przełożyć się m.in na zmniejszenie atrakcyjności kraju dla przyjezdnych i inwestorów.

²⁷ *Raport ILGA-Europe 2019*, <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2019/> (dostęp: 21.12.2022); *Polska homofobem UE – znamy wyniki rankingu ILGA-Europe*, KPH, 12.05.2022, <https://kph.org.pl/ilgaeurope2022/> (dostęp: 28.02.2023).

²⁸ Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich”, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/sytuacja-prawna-osob-nieheteroseksualnych-i-transpłciowych-w-polsce> (dostęp: 22.12.2022).

²⁹ Ibidem.

Ilustracja 5. Mapa przedstawiająca tolerancję osób LGBT w państwach wg raportu ILGA-Europe

Źródło: <https://www.ilga-europe.org/rainbow-europe/> (dostęp: 28.02.2023).

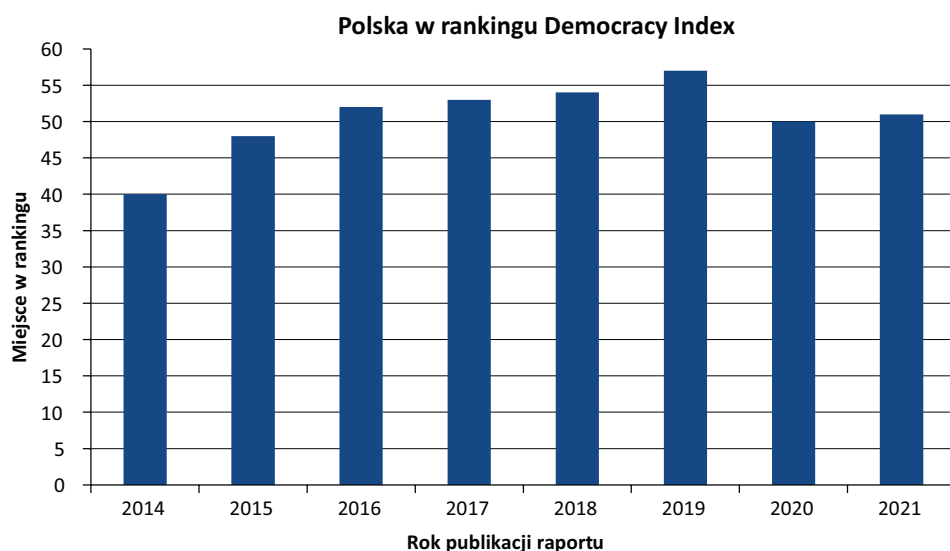
Wewnętrzna i zewnętrzna ocena demokracji w Polsce

Polacy są niezadowoleni z sytuacji w kraju, co potwierdzają dane zebrane m.in. w sondażach. Warto zwrócić uwagę na rankingi przedstawione przez Democracy Perception Index. Polska ma jeden z najwyższych wskaźników deficytu demokracji³⁰. Wynika to z postrzegania przez społeczeństwo

³⁰ Deficyt demokracji (DPI) – różnica pomiędzy tym, jak ważna jest dla ludności danego państwa demokracja a tym, jak ich zdaniem jest demokratyczny ich kraj.

ustroju demokratycznego jako kluczowego elementu funkcjonowania państwa, przy jednoczesnym poczuciu jego niesprawności, nieudolności w kraju. W 2019 roku Polska znajdowała się na 3 miejscu rankingu zaraz za Wenezuelą (2) i Algierią (1). W 2020 roku niechlubnie awansowała na 2 miejsce, aby w 2021 roku osiągnąć 1. pozycję, tuż przed Nigerią (2) i Węgrami (3). 2022 rok przyniósł 6 miejsce (przy utrzymaniu poprzednich tendencji), ze względu na wzrost niezadowolenia w Turcji, Grecji, Nigerii, Wenezueli czy na Węgrzech³¹.

Analizując raporty Democracy Index widać, że zmieniała się pozycja w rankingu z 40 miejsca w 2014 roku na 51 (na 167 państw biorących udział) w 2022 roku³².

Wykres 1. Pozycja Polski w rankingu DI

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów DI opublikowanych w latach 2014–2022.

Można to porównać z raportami Fragile State Index, według których Polska w tym okresie zajmowała miejsce od 153 do 148 w 2022 roku³³ (istotne jest zwrócenie uwagi na odwrotną metodologię obu indeksów, której główne zasady opisałam we wstępie artykułu).

³¹ *Ranking państw wg wskaźnika DPI*, <https://latana.com/democracy-perception-index/> (dostęp: 22.12.2022).

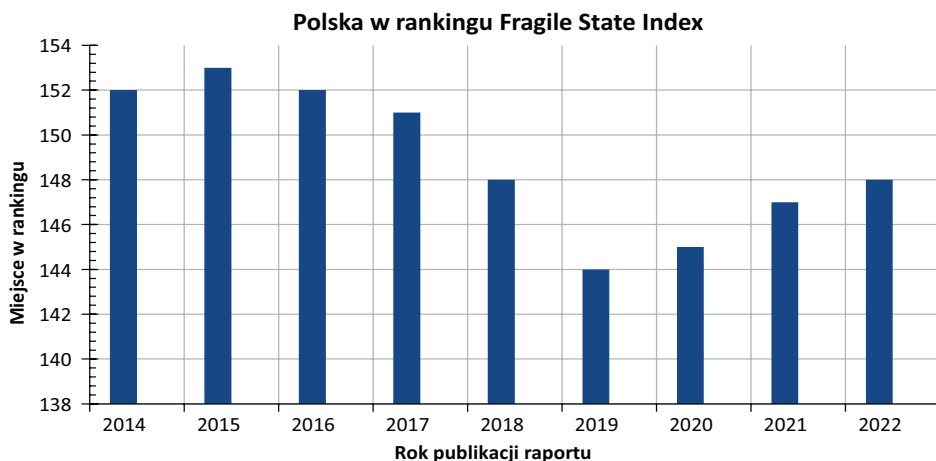
³² Democracy Index – zob. s. 206.

³³ Fragile State Index – zob. s. 207.

Wykres 2. Pozycja Polski w rankingu FSI

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów FSI opublikowanych w latach 2014–2022.

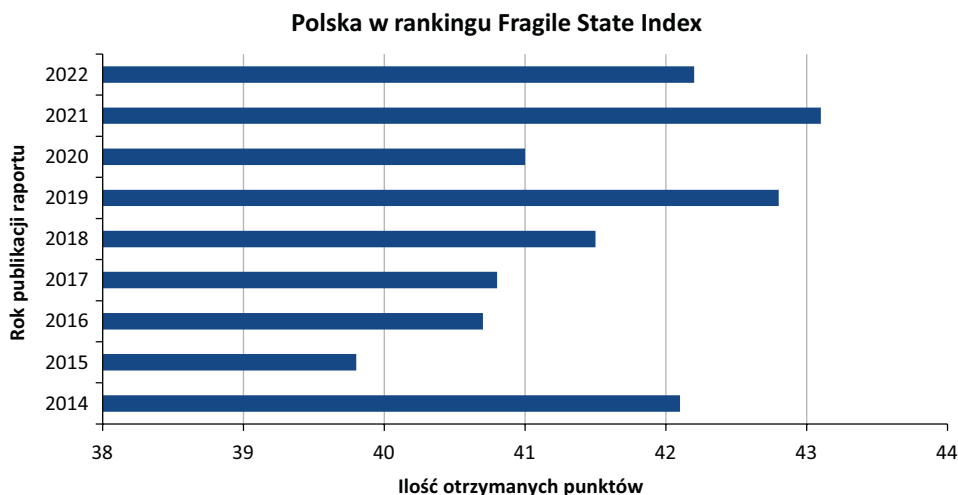

Wykres 3. Polska w rankingu DI z podziałem na kategorie

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów DI opublikowanych w latach 2014–2022.

Przyglądając się wykresowi 3, można zauważyć spadek wolności obywatelskich aż o 3 punkty. Przyznana przez Economist Intelligence Unit ocena odzwierciedla większość nastrojów społeczeństwa polskiego. Taka ocena wynika z wielu czynników. Są to przede wszystkim ograniczenie wolności słowa, cenzura treści w przekazach medialnych i prasowych, konsekwencje dla

dziennikarzy i działaczy, którzy głośno argumentują swoje zdanie, często odmienne od głównej narracji rządu. Istotną kwestią, która budzi kontrowersje, jest także niesprawiedliwe, nierówne traktowanie mniejszości społecznych, głównie ze względu na orientację czy płeć³⁴.

Wykres 4. Polska w rankingu FSI – średnia ocen

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów FSI opublikowanych w latach 2014–2022.

Niewielką różnicę między zadowolonymi a niezadowolonymi z demokracji Polakami można zaobserwować w badaniu CBOS z 2021 roku. Badanie tego typu jest przeprowadzane cyklicznie od prawie 30 lat. Dość duża grupa osób zadeklarowała, że trudno im odpowiedzieć na to pytanie. Ponadto w raporcie stwierdzono, że bardziej krytyczny stosunek do demokracji w Polsce mają osoby identyfikujące się z tym systemem, niż osoby, które się z nim nie utożsamiają, ale twierdzą, że jest dobry dla Polski³⁵.

³⁴ Democracy Index 2021: The China Challenge, <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/eiu-democracy-index-2021.pdf>, s. 43–46 (dostęp: 30.03.2023).

³⁵ *Zasady demokracji. Komunikat z badań*, COBOS, 2021, nr 66, https://cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2021/K_066_21.PDF (dostęp: 30.03.2023).

Zakończenie

Podsumowując przedstawione wnioski, można stwierdzić, że Polska jest wadliwą demokracją. Ma osłabione narzędzia demokratyczne, co przyczynia się do zmniejszenia możliwości partycypacji społeczeństwa w decydowaniu w życiu publicznym lub pomija, marginalizuje ich znaczenie, np. nie uznając opinii społecznej, nie organizując referendów. Ma to niewątpliwie negatywny wpływ na jakość życia. Warto zaznaczyć, że największe znaczenie mają czynniki społeczne, takie jak ograniczanie swobód i wolności obywatelskich (o których szerzej pisałam w rozdziale drugim) oraz podważanie wiarygodności sądownictwa.

W latach, w których dochodziło do największych, najbardziej rażących naruszeń praw i Konstytucji znacząco spadła jakość kultury politycznej. Przyczyniły się do tego niewątpliwie niejasne działania rządu, podejmowanie decyzji podczas nocnych obrad, a także słabsza jakość merytoryczna wypowiedzi wielu polityków, często obnażająca brak fachowości, dostatecznej wiedzy w obszarze podlegającym ich kompetencjom. Zjawisku temu często towarzyszył nepotyzm, w konsekwencji czego wiele osób, które powinny być ekspertami w danej dziedzinie, otrzymywało posady ze względu na koligacje, interesy bądź znajomości.

Wszystkie wskazane w dokumencie nieprawidłowości funkcjonowania demokratycznych narzędzi w Polsce przyczyniły się do obniżenia jakości życia obywateli, a także poczucia sprawiedliwości, równości i bezpieczeństwa. Jeżeli przepisy są niespójne i wyrok bądź decyzja zależy od indywidualnej interpretacji sędziego, to zwiększa się możliwość nadużyć. Prawo nie jest wtedy jednolite i sprawiedliwe dla wszystkich obywateli, co przeczy demokratycznym wartościom. Odgórne marginalizowanie potrzeb mniejszości, a także publiczne obrażanie i szykanowanie poszczególnych grup jawnie przeczy zasadom równości wszystkich w ramach państwa. Dodatkowo, wspomniane przykłady ilustrują nadal obecny model patriarchatu, który, promowany przez najwyższe organy, uniemożliwia sprawiedliwe traktowanie płci. Państwo, w którym mężczyzna ma ustawowo większe prawa od kobiety nie spełnia swojej podstawowej roli zapewniania bezpieczeństwa, dbając o interesy tylko jednej grupy. Szczególnie obrazuje to omawiana kwestia legalnej wazektomii i nielegalnego podwiązania jajowodów w ramach antykoncepcji. Znacznie osłabiła się również pozycja państwa na arenie międzynarodowej, ze względu na nieprzewidywalność podejmowanych decyzji, a także zwrot w kierunku tradycyjnych wartości kosztem liberalizmu. Polska jako „niepewny sojusznik” traci także w oczach organizacji międzynarodowych, które nieustannie monitorują działania rządu i nakłaniają władzę do zmiany narracji władzy na bardziej otwartą, legitymizującą potrzeby społeczne w oparciu o prawa konstytucyjne i prawa człowieka.

Bibliografia

- 2000 dni bezprawia*, Wolne Sądy, 09.2021, <https://wolnesady.org/files/2000-dni-bezprawia-PL-stan-na-14.09.2021.pdf> (dostęp: 01.03.2023).
- Artykuł 7 Traktatu UE wobec Polski*, Amnesty International, 18.06.2021, <https://www.amnesty.org.pl/rada-unii-europejskiej-ponownie-zajmie-sie-naruszeniami-praworadzności-w-polsce/> (dostęp: 30.03.2023).
- Badanie CBOS o aborcji z 2020 r.*, CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_153_20.PDF (dostęp: 07.03.2023).
- Democracy Index 2021: the China Challenge*, <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/eiu-democracy-index-2021.pdf> (dostęp: 30.03.2023).
- European Abortion Laws A Comparative Overview*, Center for Reproductive Rights, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2022/10/15381_CRR_Europe_October_2022.pdf (dostęp: 07.03.2023).
- Freedom in the World 2022*, Freedom House, Washington 2022.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 16.12.2022).
- Kryzys konstytucyjny*, Liberties, 11.03.2016, <https://www.liberties.eu/pl/stories/nowy-rozdzial-w-kryzysie-konstytucyjnym-w-polsce/7657> (dostęp: 18.12.2022).
- Monitoring represji wobec wolnych mediów 2015-2021*, Towarzystwo Dziennikarskie, 21.05.2021, <http://towarzystwodziennikarskie.pl/2021/05/21/monitoring-represji-wobec-wolnych-mediow-2015-2021/> (dostęp: 19.12.2022).
- Mroczek M., *Zmiany w sądownictwie*, Klub Jagielloński, 21.07.2017, <https://klubjagiellonski.pl/2017/07/21/czy-pis-w-wymiarze-sprawiedliwosci-realizuje-wole-suwerena-sprawdzamy-wyborcze-obietnice/> (dostęp: 30.03.2023).
- Pacholczyk A., Ujma M., *Pięć lat zmian w polskim sądownictwie z perspektywy bezpieczeństwa prawnego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate” 2020, t. 10, nr 1, s. 132–158.
- Polish State-Run Oil Company Buys Leading Media Group*, DW, 12.08.2020, <https://www.dw.com/en/poland-state-run-oil-company-buys-leading-media-group/a-55859592> (dostęp: 19.12.2022).
- Polska: Minął już rok – orzeczenie w sprawie aborcji krzywdzi kobiety*, HRW, 21.10.2021, <https://www.hrw.org/pl/news/2021/10/21/380183> (dostęp: 20.12.2022).
- Ranking państw wg wskaźnika DPI*, <https://latana.com/democracy-perception-index/> (dostęp: 22.12.2022).
- Raport ILGA-Europe 2019*, <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2019/> (dostęp: 21.12.2022).

- Raporty Fragile States Index z lat 2014–2022*, <https://fragilestatesindex.org> (dostęp: 02.01.2023).
- Report Contraception Atlas 2019*, EPF, <https://www.epfweb.org/node/542> (dostęp: 21.12.2022).
- Reporters Without Borders z lat 2015–2022*, <https://rsf.org/en/index?year> (dostęp: 20.12.2022).
- Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce*, „Biuletyn rzecznika Praw Obywatelskich”, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/sytuacja-prawna-osob-nieheteroseksualnych-i-transpłciowych-w-polsce> (dostęp: 22.12.2022).
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o Radzie Mediów Narodowych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000929> (dostęp: 18.12.2022).
- Ustawa z dnia 30 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000025> (dostęp: 18.12.2022).
- Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, art. 156, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002600> (dostęp: 06.01.2023).
- Wobec chorych demokracji w Europie, 2017. Zmiany personalne w sądach w Polsce w 2016 roku*, Human Right House, <https://amnesty.org.pl/kampanie/wolne-sady-wolni-ludzie/> (dostęp: 02.01.2023).
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r., <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?dokument=20359&sprawa=22412&cid=1> (dostęp: 20.12.2022).
- Zasady demokracji. Komunikat z badań*, COBOS, 2021, nr 66, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_066_21.PDF (dostęp: 30.03.2023).

Część 4

KULTURA I TURYSTYKA

Karolina Czapla

 0000-0001-6845-4066

Wpływ południowokoreańskiej sztuki filmowej na turystykę slumsową w Korei Południowej w XXI wieku

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest analiza wpływu południowokoreańskiej sztuki filmowej na turystykę slumsową w Korei Południowej w XXI wieku. W badaniu przyjęto hipotezę, iż rosnąca popularność kultury koreańskiej przyczynia się do wzrostu zainteresowania biednymi dzielnicami, które nie figurują na mapie typowych atrakcji turystycznych tego państwa. Podstawą analizy są dwie południowokoreańskie produkcje, które w ostatnim czasie zyskały ogromną popularność na całym świecie (*Squid Game*, *Parasite*) oraz publikacje naukowe dotyczące turystyki slumsowej. Co więcej, pod uwagę wzięte zostaną również recenzje produkcji, artykuły i wpisy internetowe oraz dane statystyczne. Przenalizowane zostaną również działania podejmowane przez koreański rząd na rzecz rozwoju turystyki. Artykuł odpowie na pytania badawcze: Czy analizowane produkcje mają wpływ na wzrost zainteresowania turystyką slumsową w Korei Południowej? Jakie skutki niesie ze sobą wzrost jej popularności oraz jakie stanowisko w tej sprawie zajmuje koreański rząd? Pierwsza część artykułu skupi się na wyjaśnieniu pojęcia turystyki slumsowej oraz przedstawieniu analizowanych produkcji. W drugiej części przeprowadzona zostanie analiza różnych źródeł, której celem jest zbadanie wpływu południowokoreańskiej sztuki filmowej na zjawisko turystyki slumsowej. W ostatniej części artykułu przedstawione zostaną wnioski.

Słowa kluczowe: Korea Południowa, turystyka slumsowa, kultura popularna, południowokoreańska sztuka filmowa, *Squid Game*, *Parasite*

Wstęp

Pojęcie turystyki slumsowej kojarzone jest przede wszystkim z regionem Globalnego Południa – krajami słabo rozwiniętymi, do których przyjeżdżają bogaci turyści z Zachodu, zaciekawieni niskim standardem życia mieszkańców. Organizowane są wycieczki, które często reklamują się takimi hasłami jak „autentyczne” czy też „zapewniające klimatyczne przeżycia”. Prowadzi to m.in. do akceptacji, a nawet romantyzowania biedy, nie poprawiając przy tym sytuacji życiowej zamieszkujących slumsy grup społecznych. Znaczny wpływ na rozwój tego odłamu turystyki ma również przemysł filmowy, który komercjalizuje dane zjawisko, umiejscawiając fabułę produkcji w slumsach. W odbiorze filmów często nie zwraca się uwagi na fatalne warunki mieszkaniowe, brak dostępu do wody pitnej czy odpowiedniej opieki lekarskiej, a zamiast tego zachwyca się romantycznym przedstawieniem bohaterów walczących z przeciwnościami losu. Coraz częściej mówi się również o komercjalizacji biedy w krajach rozwiniętych, które, mimo prężnie działającej gospodarki, wykazują małe zainteresowanie polepszeniem standardu życia mieszkańców biedniejszych dzielnic. Jednym z takich państw, którego przykład zostanie opisany w tym artykule, jest Korea Południowa, która mimo wysokiego poziomu rozwoju nadal zmaga się z dużym współczynnikiem ubóstwa. W przeciągu ostatniej dekady¹, głównie ze względu na rosnącą popularność koreańskiej kultury, zainteresowanie tym państwem znacznie wzrosło, co przyczyniło się również do wzrostu popularności turystyki slumsowej.

Głównym celem artykułu jest zbadanie wpływu południowokoreańskiej sztuki filmowej na turystykę slumową w Korei Południowej w XXI wieku, wykorzystując do tego dwie produkcje tego państwa, które natychmiastowo po swoich premierach w 2019 oraz 2021 roku osiągnęły międzynarodowy sukces – *Parasite* oraz *Squid Game*. W pracy przyjęto hipotezę, że rosnąca popularność kultury koreańskiej przyczynia się do wzrostu zainteresowania biednymi dzielnicami tego państwa. Autorka odpowie na pytania badawcze: Czy analizowane produkcje mają wpływ na wzrost zainteresowania turystyką slumową w Korei Południowej? Jakie skutki niesie ze sobą wzrost jej popularności oraz jakie stanowisko w tej sprawie zajmuje koreański rząd?

W pierwszej części artykułu autorka podejmie się próby zdefiniowania pojęcia turystyki slumsowej oraz ogólnie przedstawi analizowane dwie

¹ Za przełom dla koreańskiej kultury można uznać premierę piosenki *Gangnam Style* w wykonaniu PSY, która miała miejsce w 2012 roku. Często traktuje się ten rok jako początek pasm sukcesów odnoszonych przez południowokoreańską kulturę popularną na arenie międzynarodowej.

południowokoreańskie produkcje. W drugiej części opisane one będą bardziej szczegółowo oraz przeprowadzona zostanie analiza różnych źródeł internetowych w postaci ofert turystycznych oraz artykułów, której celem jest zbadanie wpływu południowokoreańskiej sztuki filmowej na zjawisko turystyki slumsowej. Autorka traktuje datę premiery pierwszej produkcji jako ramę czasową swoich badań. W ostatniej części artykułu przedstawione zostaną wnioski.

Autorka w celu zbadania postawionej hipotezy poddała analizie oferty turystyczne zamieszczane na platformie Klook Travel, Visit Seoul, czy też oficjalnych stronach należących do twórców *Squid Game*. Przytoczone zostały również artykuły internetowe dotyczące turystyki slumsowej w Korei Południowej. W pracy odwołano się również do anglojęzycznych publikacji takich jak np. *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London* Setha Koveny, czy też *Slum Tourism. Poverty, Power and Ethics* pod redakcją Maltena Steinbrinka, Fabiana Frenzela i Ko Koensa.

Turystyka slumsowa – próba zdefiniowania zjawiska

W celu dalszych rozważań należy przybliżyć również takie pojęcia jak turystyka kulturowa oraz *hallyu* (czyli „koreańska fala”), które mają znaczny wpływ na koreańską gospodarkę. Pojęciem *hallyu* często określa się gwałtowny wzrost zainteresowania kulturą popularną Korei Południowej, która za sprawą nowych kanałów komunikacyjnych dociera do szerokiego grona odbiorców z całego świata. Niektórzy badacze fenomenu koreańskiej fali określają ją jako „wynik poszukiwania przez społeczności azjatyckie własnej tożsamości i przeciwstawienia się amerykańskiej globalnej hegemonii kulturowej”².

Hallyu jest jednym z powodów, dzięki któremu Korea Południowa staje się atrakcyjnym miejscem na turystycznej mapie świata, czego skutkiem jest m.in. rozwój przemysłu turystycznego. Autorki tekstu *Rola hallyu wave w rozwoju turystyki kulturowej w Korei Południowej* wymieniły odmiany turystyki, które w ostatnich latach zyskały na popularności. Oprócz tradycyjnej turystyki krajoznawczej można przeczytać o coraz bardziej popularnej turystyce kulturowej, na której rozwój mają wpływ koreańskie seriale oraz muzyka, turystyce medycznej czy też kulinarnej³. Omawiana w tym tekście turystyka

² M. Bajgier-Kowalska, M. Tracz, K. Wałach, *Rola hallyu wave w rozwoju turystyki kulturowej w Korei Południowej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2017, t. 31, nr 3, s. 20, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c988ec23-d706-4018-844b-4e0ed3f55d40> (dostęp: 12.11.2023).

³ Ibidem, s. 22.

slumsowa dotyczy odwiedzania przez turystów miejsc, które nie pojawiają się w popularnych przewodnikach po Korei Południowej, jednak za jej rozwój odpowiedzialny jest wzrost zainteresowania elementami kultury popularnej, dlatego można ją uznać za odmianę turystyki kulturowej.

Jednakże sam koncept turystyki slumsowej nie jest nowym pojęciem, a jedno z pierwszych wzmianek o tym rodzaju aktywności sięgają aż do wiktoriańskiego Londynu, w którym członkowie wyższych klas wybierali się na wycieczki do biedniejszych dzielnic miasta, by ujrzeć na własne oczy, jak żyją ludzie w znacznie gorszej sytuacji materialnej od nich. W swojej książce Koven przybliżył pojęcie „slummingu”, które wtedy stosowano, i opisuje jak okolice, w których zabijał słynny Kuba Rozpruwacz stały się popularną destynacją dla ludzi kierowanych altruizmem czy też ciekawością⁴. Z czasem znudzeni londyńczycy starali się znaleźć nowe formy rozrywki i za cel swoich podróży obierali biedne dzielnice w innych państwach, do których udawali się, by porównywać panujące tam warunki życia i wymieniać się spostrzeżeniami na temat biedy, która ich nie dotyczy. Często takie zachowania traktowano jako rozrywkę oraz rodzaj spędzania wolnego czasu. Turystykę slumsową tamtych czasów charakteryzowała głównie ciekawość ludzi należących do bogatych elit, którzy pragnęli doświadczyć tak odbiegającego od prowadzonego przez nich stylu życia. Już wtedy podkreślano podział pomiędzy bardziej uprzywilejowanymi obywatelami a tymi „innymi”⁵.

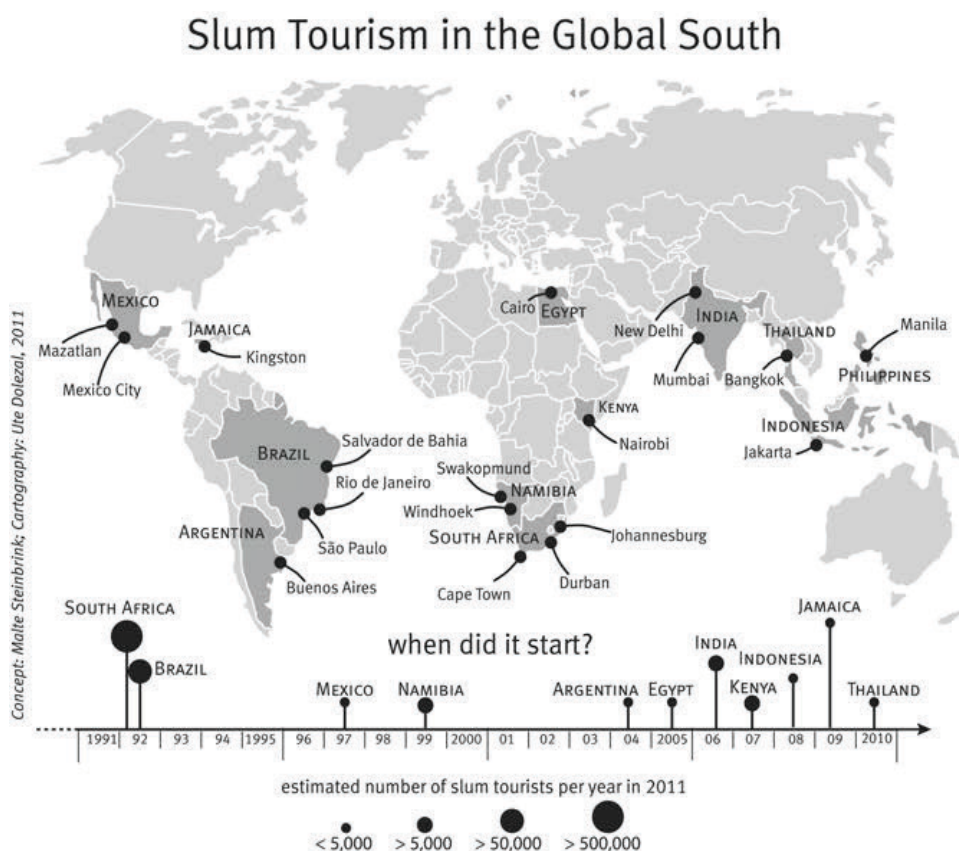
Wraz z rozwojem technologicznym i stworzeniem nowych możliwości podróżowania po świecie, turystyka slumsowa zyskała na popularności i zaczęła być kojarzona ze słabo rozwiniętymi państwami Globalnego Południa. Zmienił się kontekst takiego rodzaju podróżowania, jednak zainteresowanie „innymi” nadal było obecne wśród turystów. Według wielu autorów prac dotyczących turystyki slumsowej, współcześnie za kolebkę tego zjawiska uznaje się Afrykę Południową. Wycieczki organizowane były zarówno w celach propagandowych, jak i przez krytyczne organizacje pozarządowe, które chciały nagłośnić panujące w Afryce nierówności społeczne. Z czasem zainteresowano się również zwiedzaniem faweli w Brazylii, do czego przyczyniły się organizowane tam wydarzenia sportowe, które przyciągnęły setki tysięcy kibiców z całego świata⁶. Poniżej znajduje się opracowana przez autorów książki *Slum tourism. Poverty, Power and Ethics* mapa *Slum Tourism in the Global South*, która przedstawia rozwój turystyki slumsowej w krajach Globalnego Południa.

⁴ S. Koven, *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London*, Princeton University Press, Princeton 2004, s. 6.

⁵ M. Steinbrink, F. Frenzel, K. Koens, *Development and Globalization of a New Trend in Tourism*, [w:] M. Steinbrink, F. Frenzel, K. Koens (red.), *Slum Tourism. Poverty, Power and Ethics*, Routledge, London 2012, s. 2, <https://doi.org/10.4324/9780203136751>

⁶ Ibidem, s. 4–5.

Według przedstawionej poniżej mapy, na początku lat 90. można było zauważyć spore zainteresowanie zwiedzaniem biednych dzielnic na południu Afryki oraz w Brazylii. Przez następne lata turyści zainteresowani slumsami wybierali za cel swoich podróży afrykańskie państwa bądź Meksyk. Dopiero w połowie pierwszej dekady XXI wieku zauważyć można zmianę w kierunku obieranym przez turystów, których uwagę skupiły azjatyckie slumsy.

Ilustracja 1. Turystyka slumsowa krajach Globalnego Południa

Źródło: M. Steinbrink, F. Frenzel, K. Koens, *Development and Globalization of a New Trend in Tourism*, [w:] M. Steinbrink, F. Frenzel, K. Koens (red.), *Slum Tourism. Poverty, Power and Ethics*, Routledge, London 2012, s. 6, <https://doi.org/10.4324/9780203136751>

Współcześnie można zauważyć zmianę w kierunkach turystyki slumsowej, która dotyka nie tylko kraje Globalnego Południa, ale również państwa rozwinięte, w których poziom życia jest stosunkowo wysoki. Turyści udają się w miejsca, które mają do zaoferowania szereg zabytków czy historycznych

miejs. Jednakże, poza typowymi atrakcjami turystycznymi, odwiedzający nadal wykazują zainteresowanie obrzeżami miast, gdzie mogą przyjrzeć się życiu uboższej warstwy społeczeństwa żyjącej w slumsach. Podtrzymywane są wyżej wspomniane trendy sprzed lat, jednak biura podróży coraz częściej dodają nowe opcje do dobrze już znanych wycieczek. Turyści zainteresowani są zdobywaniem nowych doświadczeń, starając się urozmaicić swój pobyt, np. w dobrze im znanym Berlinie czy Los Angeles. Jednym z celów obieranych przez turystów z całego świata jest też Korea Południowa, która, głównie za sprawą *hallyu* i promowania koreańskiej kultury, z roku na rok przyciąga coraz więcej odwiedzających. Jak zostało wcześniej wspomniane, turystyka slumsowa jest odmianą turystyki kulturowej, co oznacza, że na jej rozwój mają wpływ elementy kultury, poruszające głównie tematykę nierówności społecznych i przedstawiające w swoich treściach problemy, z którymi mierzą się członkowie uboższych grup społecznych. Zabieg ten wzbudza zainteresowanie odbiorców i zachęca ich do odwiedzania nie tylko popularnych atrakcji turystycznych, ale również dzielnic, które odbiegają od wypromowanego idealnego wizerunku Korei Południowej.

Omówienie *Squid Game* oraz *Parasite* jako międzynarodowego fenomenu

W celu przeprowadzenia analizy wpływu kinematografii południowokoreańskiej na rozwój turystyki slumsowej należy przytoczyć i krótko opisać dwie produkcje, na których bazować będzie dalsza część pracy. Autorka tekstu postanowiła wybrać jedną produkcję filmową *Parasite* i jedną dramę⁷ – *Squid Game*, które w ostatnim czasie zyskały ogromny rozgłos, stały się znane na całym świecie oraz, zdaniem autorki, mogą posłużyć za dobre przykłady powodów zauważalnego wzrostu zainteresowania turystyką slumsową w Korei Południowej.

Pierwszą omawianą produkcją jest film *Parasite* w reżyserii Bong Joon Ho. Jego premiera odbyła się w 2019 roku, a film w ogromnym tempie zdobył popularność, skupiając uwagę całego świata na Korei Południowej i koreańskim społeczeństwie. Rok po premierze dzieła Bonga, jako pierwszy nieanglojęzyczny film na świecie, zdobyło m.in. Oscara w kategorii najlepszy film, najlepsza reżyseria, najlepszy scenariusz oraz najlepszy film nieanglojęzyczny. Co więcej, *Parasite* wygrał również Złotą Palmę na Festiwalu w Cannes, zapisując się na łamach historii jako pierwszy południowokoreański film nagrodzony

⁷ Określenie używane do nazywania koreańskich seriali.

najważniejszą nagrodą festiwalu. Ponad dwa lata po tych wydarzeniach Koreańczycy wciąż z dumą wspominają, jak wielkim osiągnięciem dla koreańskiej kinematografii oraz samego reżysera było zdobycie tych nagród⁸.

Produkcja opowiada o rodzinie Kimów, którzy nie cofną się przed niczym i wykorzystają każdą okazję, by zmienić swój status społeczny i wpłynąć na poprawę poziomu życia. Dla kontrastu wprowadzona zostaje również rodzina Parków, reprezentująca najbogatszą klasę społeczną, której perspektywa na życie w tym samym państwie różni się od reszty obywateli Korei Południowej. Z pozoru prosta fabuła pełna jest intryg, metafor i odniesień do koreańskiego społeczeństwa oraz wszechobecnych w Korei Południowej nierówności społecznych⁹.

Drugie omawiane w tekście dzieło to wyprodukowany dla Netflixu w 2021 roku dziewięcioodcinkowy serial *Squid Game*, którego reżyserem jest Hwang Dong-hyuk. Od razu po premierze drama zyskała ogromną popularność na całym świecie, zdobywając tytuł „najczęściej oglądanego serialu” na Netflixie w 94 państwach oraz przyciągając przed ekrany ponad 142 mln widzów¹⁰. Produkcję nominowano do wielu nagród, m.in. do Nagrody Emmy w kategorii najlepszy serial. Był to pierwszy przypadek w historii kinematografii, gdy nieanglojęzyczny serial uwzględniony został w tej kategorii. Co więcej, aktor Oh Yeong-su został nagrodzony Złotym Globem za najlepszego aktora drugoplanowego w serialu, mini serialu lub filmie telewizyjnym, a aktorzy Lee Jung-jae i Ho Yeon-jung wygrali w kategoriach przyznawanych przez Gildię Aktorów Ekranowych męskim oraz damskim aktorom za najlepszy występ w serialu, czego nigdy wcześniej nie dokonał żaden aktor pochodzący z Korei Południowej za nieangielską produkcję. Łącznie produkcja dostała 79 nominacji i zdobyła 46 nagród¹¹.

Squid Game opowiada historię ludzi pokrzywdzonych przez kapitalizm i zmagających się z nierównościami społecznymi w Korei Południowej, którzy z powodów finansowych zmuszeni są do wzięcia udziału w tajemniczej grze. Gracze ryzykują życie i mierzą się ze sobą podczas różnych konkurencji przypominających dziecięce gry, aby zdobyć 45,6 mld koreańskich wonów¹². Fabuła

⁸ *The 92nd Academy Awards 2020*, <https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/2020> (dostęp: 06.01.2023).

⁹ IMDB, *Parasite* (2019), <https://www.imdb.com/title/tt6751668/> (dostęp: 06.01.2023).

¹⁰ D. Rushe, *142m Households Watched Squid Game, Netflix Says As It Adds 4.4m Subscribers*, „The Guardian”, 19.10.2021, <https://www.theguardian.com/media/2021/oct/19/netflix-quarterly-results-subscribers-squid-game> (dostęp: 06.01.2023).

¹¹ IMDB, *Squid Game* (2021–), <https://www.imdb.com/title/tt10919420/> (dostęp: 06.01.2023).

¹² W przeliczeniu ok. 38,5 mln dolarów.

serialu zainspirowała zachodnich twórców do stworzenia reality show *Squid Game: The Challenge*, do którego mogli się zgłaszać kandydaci z całego świata. Spośród wszystkich chętnych wybrano 456 kandydatów, którzy wezmą udział w różnych konkurencjach i zawalczą o nagrodę pieniężną¹³.

Wpływ *Squid Game* oraz *Parasite* na turystykę slumsową Korei Południowej

Można zauważyć poruszenie, jakie wywołały obie produkcje oraz to, w jakim stopniu skupiły uwagę całego świata na problemach, z którymi mierzą się członkowie niższych grup społecznych w Korei Południowej. Sukces na arenie międzynarodowej opisywanych przez autorkę produkcji przeszedł do historii koreańskiej kinematografii oraz wpłynął na wzrost zainteresowania koreańską kulturą oraz jej elementami.

Jako jeden ze skutków popularności *Parasite* oraz *Squid Game* odnotowano wzrost akcji giełdowych niektórych produktów, które przez kilka sekund pojawiły się na ekranie. Rząd zaplanował również odbudowę studia filmowego, w którym kręcono *Parasite* oraz nowe inwestycje, mające na celu rozwój Goyang Film Culture Complex¹⁴. Były Minister Kultury, Sportu i Turystyki, Park Yang-woo, podkreślił wagę *hallyu*, która mimo stagnacji wywołanej przed pandemią COVID-19, przyczyniła się do wytworzenia nadwyżki budżetowej w sektorze kultury oraz praw autorskich¹⁵.

Zauważalne zyski i dobre wyniki w przeprowadzanych badaniach są znakiem dla rządu, by inwestować w promowanie kultury i zachęcanie turystów do odwiedzenia Korei Południowej poprzez różne inicjatywy dotyczące popularnych seriali, filmów czy muzyki. W tym przypadku koreańskie władze i przedsiębiorstwa również postanowiły wykorzystać fenomen obu produkcji i stworzyć nowe inicjatywy, które, nawiązując do obu tytułów, mają przyciągnąć fanów do Korei. Firma Medictel, która do tej pory zajmowała się organizacją wycieczek związanych z medycyną estetyczną w Korei, stworzyła nową ofertę, z której skorzystać mogą fani *Squid Game*. Dotyczy ona siedmiodniowego wyjazdu do Seulu, podczas którego 456 chętnych weźmie udział w grach, które miały miejsce

¹³ *Squid Game: The Challenge*, <https://www.squidgamecasting.com/> (dostęp: 06.01.2023).

¹⁴ S. T. Lee, *Film as Cultural Diplomacy: South Korea's Nation Branding through Parasite* (2019), „Place Branding and Public Diplomacy” 2022, t. 18, nr 4, s. 93–104, <https://doi.org/10.1057/s41254-020-00192-1>

¹⁵ Ministry of Culture, Sports and Tourism, *The Copyright Trade Balance in the First Half of 2020 Records the Highest Surplus Ever of Approx. KRW 1.2 Trillion*, 20.09.2020, <https://www.mcst.go.kr/english/policy/pressView.jsp?pSeq=7> (dostęp: 06.01.2023).

w produkcji. Wyjazd podzielono na dwie części – w pierwszej odbywają się gry, a w drugiej uczestnicy biorą udział w zwiedzaniu miasta oraz odwiedzają gabinety medycyny estetycznej współpracujące z firmą. Całość kosztuje 4 tys. dolarów, jednakże oferta nie pokrywa kosztów transportu do Korei. Rząd koreański upodobał sobie wykorzystywanie niebezpiecznych konkurencji ze *Squid Game*, czego kolejnym przykładem może być festiwal muzyczny K-pop Flex, którego pierwsza edycja odbyła się we Frankfurcie w 2022 roku. Jedną z atrakcji wydarzenia był turniej gier inspirowanych dramą, w którym mogły wziąć udział wylosowane osoby, a nagrodą były bilety lotnicze do Seulu, zasponsorowane przez Ministerstwo ds. Kultury, Sportu i Turystyki w Korei¹⁶.

Oprócz wycieczek organizowanych przez duże firmy powstają różnego rodzaju przewodniki, a miejsca, w których kręcono wyżej wspomniany film czy dramę umieszczane są na listach atrakcji turystycznych, które koniecznie trzeba odwiedzić, będąc w Korei. Materiały promujące turystykę kulturową publikowane są m.in. przez Korean Foundation for International Cultural Exchange (KOFICE), Korea Tourism Organization, czy też instytucje na poziomie lokalnym, takie jak Seoul czy Incheon Tourism Organization. Co więcej, na różnych portalach udostępniane są również artykuły czy też wpisy, w których autorzy polecają lokalizacje związane z produkcjami¹⁷.

Często na niektórych zestawieniach pojawiają się konkretne schody, prowadzące do tunelu Jahamun. W *Parasite*, przechodząc przez tunel, bohaterowie docierali do dzielnicy, w której znajdowała się ich suterena. Lokalizacja kojarzona jest ze scenami pełnymi rozpacz i żalu osób należących do biedniejszych grup społecznych, jednak zainteresowani turyści przyjeżdżają tam, by przekonać się, czy z tętniącego życiem centrum trafią do wyjętych prosto z produkcji slumsów, i czy uda im się zrobić dobre zdjęcia¹⁸. Zazwyczaj wśród wymienionych na listach

¹⁶ *Squid Game Tour*, <https://www.squidgametour.com/tourinfo> (dostęp: 06.01.2023).

¹⁷ – S. Smith, *4 Squid Game Locations Fans Can Experience for Themselves in South Korea*, Karryon, 19.11.2021, <https://karryon.com.au/lifestyle/4-squid-game-locations-fans-can-experience-in-south-korea/> (dostęp: 06.01.2023);

– A. Needels, *6 Places to Visit in Korea If You Love Squid Game*, Pinpoint Korea, 30.12.2021, <https://www.pinpointkorea.com/squid-game-tour/> (dostęp: 06.01.2023);

– S. Lee, *Local Governments Seek to Promote Tourism with 'Squid Game' Contents*, „The Korea Herald”, 20.10.2021, <https://m.koreaherald.com/view.php?ud=20211020000824> (dostęp: 06.01.2023);

– Visit Seoul, *'Squid Game' Locations in Seoul*, 26.10.2021, https://english.visitseoul.net/hallyu/%E2%80%98Squid-Game%E2%80%99-Locations-in-Seoul_/39411 (dostęp: 06.01.2023).

¹⁸ Visit Seoul, *Jahamun Tunnel*, 15.04.2021, https://english.visitseoul.net/attractions/Jahamun-Tunnel_/37213 (dostęp: 06.01.2023); Klook Travel, *Obsessed With 'Parasite'? Here Are Its Iconic Film Locations around Seoul*, 14.03.2020, <https://www.klook.com/en-PH/blog/parasite-movie-filming-locations/> (dostęp: 06.01.2023).

miejsz nie znajdują się biedniejsze dzielnice, jednak wielu odwiedzających niezależnie wyszukuje lokalizacje zamieszkiwane przez bohaterów produkcji w internecie i odwiedza je na wlasn rk. Można również zaobserwować inne rozwiązania, m.in. organizowane są wycieczki z „twoim koreańskim przyjacielem”, który zaprowadzi zainteresowanych w biedniejsze dzielnice i jako osoba „z wewnątrz” pokaże swoim klientom, jak wygląda życie w ubóstwie. Ceny takich wycieczek oscylują w granicach 80 dolarów, dlatego przez atrakcyjną cen są doc często wybieraną przez ciekawych turystów opcj¹⁹.

Nie są to jedyne przykdki promowania przez koreański rd czy organizacje turystyczne miejsc, które obywatelom Korei kojarz się z trudnościami, z jakimi musz mierzyć się na co dzień. Wikszo mieszkanw biedniejszych dzielnic wypowiada się jednak negatywnie o komercjalizacji biedy uskutecznianej przez wldze Korei Południowej. W rozmowach z dziennikarzami czy w internecie padają takie określenia jak „poverty porn”, a ludzie, którzy systematycznie mają do czynienia z zagldajcymi im przez okna turystami, nie są w stanie dostrzec korzyści, jakie przynosi rozwój tego rodzaju turystyki²⁰. Warty podkreślenia jest również fakt, że w poszukiwaniu kontentu na swoje media społecznościowe wielu internetowych twórców wybiera się do slumsów i publikuje związane z nimi treści, co spotyka się z mieszanym odbiorem. Za przykd mog posłuy trzej youtuberzy, którzy wybrali się do Guryeong Village, nielegalnego obozowiska, w którym mieszkają najbiedniejsi mieszkańcy Seulu. Mężczyzn zdziwiło to, że uboga dzielnica znajduje się w niedalekim sąsiedztwie nowoczesnych i drogich osiedli. Jedna częśc internautów w komentarzach pod filmem wyraziła zgorszenie i potępiła chc zarabiania na czyms niefortunnie, z kolei druga zachwalała podejście mężczyzn do sprawy i cieszyła się, że pokazują oni, jak wygląda sytuacja w Korei²¹.

Niezadowolenie Koreańczyków odnosi się również do zwiększenia cen czynszu, który musz paci mieszkańcy biedniejszych dzielnic. Ze względu na duże zainteresowanie wśród turystów, koreańskie wldze starają się zarobic

¹⁹ Klook Travel, *Seoul Private 4 Hour Tour with a Korean Buddy*, <https://www.klook.com/en-PH/activity/5899-seoul-private-4-hour-tour-with-korean-buddy-seoul/> (dostp: 06.01.2023).

²⁰ J. Bae, *Local Government Promotes 'Parasite' Shooting Locations as Tourist Attractions*, „Hankyoreh”, 23.02.2020, https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_national/929410.html (dostp: 06.01.2023).

²¹ Where is Dan, *Inside Korea's Largest Illegal Slum, Guryong Village KR*, YouTube, 08.05.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=e-YeXPedElk> (dostp: 06.01.2023); Koreaboo, *Rising Trend of YouTubers Touring Korean Slums Triggered Mixed Reactions Among Netizens*, 15.09.2022, <https://www.koreaboo.com/news/rising-trend-youtubers-touring-korean-slums-triggered-mixedreactions-among-netizens/> (dostęp: 06.01.2023).

kosztem tej warstwy społecznej, podwajając cenę do 340 dolarów za miesiąc. Ubożsi obywatele Korei obawiają się również, że plany odbudowy ich mieszkań, które zostały przedstawione przez rząd, mogą ulec zmianie, ponieważ naprawione i odnowione budynki przestaną wpasowywać się w klimat *Parasite*. Mieszkańcy często twierdzą, że oglądając film mieli wrażenie, jakby został nakręcony dokładnie o ich życiu i problemach, z którymi się mierzą, jednakże turystyka slumsowa promowana przez rząd jest odwrotną reakcją do tej, na którą można liczyć po obejrzeniu wyżej wspomnianych produkcji i wcale nie pomaga w polepszeniu jakości życia biedniejszych Koreańczyków²².

Podsumowanie

Dzięki nowym formom przepływu informacji oraz rozwojowi technologicznemu koreańska kultura od kilkunastu lat podbija światowy rynek i stopniowo poszerza grono swoich odbiorców. Przyczyną większego zainteresowania Koreą Południową w ostatnim czasie stały się nie tylko zyskujące coraz większy rozgłos i uznanie zespoły muzyczne, ale również produkcje filmowe. *Parasite* oraz *Squid Game* nie tylko w ogromnym tempie zyskały popularność na całym świecie, ale też zostały docenione przez krytyków.

Międzynarodowy sukces koreańskiej kinematografii doceniany jest nie tylko przez jej odbiorców, ale również przez władze Korei Południowej, które zdają sobie sprawę, że turystyka kulturowa zaczyna przynosić państwu duże zyski. Starają się więc opracowywać innowacyjne plany, mające na celu zachęcenie turystów z całego świata do odwiedzania Korei. Podczas gdy przed pandemią koronawirusa turystyka stanowiła ok. 5% wkładu w PKB państwa, w latach 2019–2020 procent ten zdecydowanie zmalał. Jednocześnie władze Korei Południowej zdają sobie sprawę z tego, że ich kultura jest jednym z powodów, dla których turyści decydują się na przyjazd, dlatego po ponownym otwarciu granic dla turystów rząd stara się uzyskać poprzednie wyniki i poświęca uwagę innowacjom turystycznym²³.

²² J. McCurry, N. Kim, *Parasite: How Oscar Triumph Has Exposed South Korea's Social Divide*, „The Guardian”, 16.02.2020, <https://www.theguardian.com/film/2020/feb/16/parasite-film-oscars-bong-joon-ho-seoul-rich-poor-south-korea> (dostęp: 06.01.2023); H. Yi, S. Cha, *Inequality Tour: The Real-Life Sights of South Korea's Oscar-Winning 'Parasite'*, Reuters, 13.02.2020, <https://www.reuters.com/article/us-awards-oscars-south-korea-inequality-idUSKBN2061OJ> (dostęp: 06.01.2023).

²³ OECD Library, *OECD Tourism Trends and Policies 2020: Korea*, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6e8b663c-en/index.html?itemId=/content/component/6e8b663c-en> (dostęp: 06.01.2023).

Według badań przeprowadzonych przez Korean Tourism Organization, w 2021 roku największa liczba turystów przybywających do Korei była w wieku od 21 do 30 lat. Jednocześnie można uznać, że zarówno *Parasite*, jak i *Squid Game* najpopularniejsze są wśród odbiorców o zbliżonym wieku²⁴. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo, że młodzi ludzie, odwiedzający Koreę ze względu na wyżej wymienione produkcje, będą zainteresowani doświadczeniem i obserwacją warunków życia w biedniejszych dzielnicach, które przedstawiono w filmie czy serialu. Ubóstwo wzbudza w nich ciekawość, a treści przedstawiane przez innych turystów w mediach społecznościowych stają się niewystarczające. Często ludzie nie zdają sobie również sprawy z powagi sytuacji, chcąc jedynie zyskać „filmowe” doświadczenie. Można zatem uznać, że turystyka slumsowa jest skutkiem ubocznym turystyki kulturowej, która promowana jest przez koreański rząd.

Skutki rozwoju tego rodzaju turystyki są zazwyczaj negatywne dla osób, których najbardziej ona dotyczy. Zaniebane dzielnice są niechętnie remontowane z obawy o utratę „uroku”, którego doświadczyć chcą przyjezdni. Można również stwierdzić, że rząd nie zwraca uwagi na rozdział turystyki slumsowej od kulturowej, ponieważ najważniejszym celem działań władzy jest powrót do wyników sprzed koronawirusa, budowanie pozycji państwa na arenie międzynarodowej z wykorzystaniem *hallyu* oraz gromadzeniem kapitału. Z jednej strony z pomocą koreańskiej kinematografii nagłośnione zostają obecne nierówności społeczne, z którymi mierzą się Koreańczycy, z drugiej jednak często nie uzyskują oni odpowiedniej pomocy, a z ich problemów robi się atrakcje turystyczne.

Bibliografia

- The 92nd Academy Awards 2020*, <https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/2020> (dostęp: 06.01.2023).
- Bae J., *Local Government Promotes 'Parasite' Shooting Locations as Tourist Attractions*, Hankyoreh, 23.02.2020, https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_national/929410.html (dostęp: 06.01.2023).
- Bajgier-Kowalska M., Tracz M., Wałach K., *Rola hallyu wave w rozwoju turystyki kulturowej w Korei Południowej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2017, t. 31, nr 3, s. 17–31, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c988ec23-d706-4018-844b-4e0ed3f55d40> (dostęp: 12.11.2023).

²⁴ Statista, *Number of Visitor Arrivals to South Korea in 2021, by Age Group (in 1,000s)*, KTO, <https://www.statista.com/statistics/968312/south-korea-number-visitor-arrivals-by-age-group/> (dostęp: 06.01.2023).

- IMDB, *Parasite* (2019), <https://www.imdb.com/title/tt6751668/> (dostęp: 06.01.2023).
- IMDB, *Squid Game* (2021–), <https://www.imdb.com/title/tt10919420/> (dostęp: 06.01.2023).
- Klook Travel, *Obsessed With 'Parasite'? Here Are Its Iconic Film Locations Around Seoul*, 14.03.2020, <https://www.klook.com/en-PH/blog/parasite-movie-filming-locations/> (dostęp: 06.01.2023).
- Klook Travel, *Seoul Private 4 Hour Tour with a Korean Buddy*, <https://www.klook.com/en-PH/activity/5899-seoul-private-4-hour-tour-with-korean-buddy-seoul/> (dostęp: 06.01.2023).
- Koreaboo, *Rising Trend of YouTubers Touring Korean Slums Triggered Mixed Reactions Among Netizens*, 15.09.2022, <https://www.koreaboo.com/news/rising-trend-youtubers-touring-korean-slums-triggered-mixedreactions-among-netizens/> (dostęp: 06.01.2023).
- Koven S., *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London*, Princeton University Press, Princeton 2004.
- Lee S., *Local Governments Seek to Promote Tourism with 'Squid Game' Contents*, „The Korea Herald”, 20.10.2021, <https://m.koreaherald.com/view.php?ud=20211020000824> (dostęp: 06.01.2023).
- Lee S. T., *Film as Cultural Diplomacy: South Korea's Nation Branding through Parasite* (2019), „Place Branding and Public Diplomacy” 2022, t. 18, nr 4, s. 93–104, <https://doi.org/10.1057/s41254-020-00192-1>
- McCurry J., Kim N., *Parasite: How Oscar Triumph Has Exposed South Korea's Social Divide*, „The Guardian”, 16.02.2020, <https://www.theguardian.com/film/2020/feb/16/parasite-film-oscars-bong-joon-ho-seoul-rich-poor-south-korea> (dostęp: 06.01.2023).
- Ministry of Culture, Sports and Tourism, *The Copyright Trade Balance in the First Half of 2020 Records the Highest Surplus Ever of Approx. KRW 1.2 Trillion*, 20.09.2020, <https://www.mcst.go.kr/english/policy/pressView.jsp?pSeq=7> (dostęp: 06.01.2023).
- Needels A., *6 Places to Visit in Korea If You Love Squid Game*, Pinpoint Korea, 30.12.2021, <https://www.pinpointkorea.com/squid-game-tour/> (dostęp: 06.01.2023).
- OECD Library, *OECD Tourism Trends and Policies 2020: Korea*, <https://www.oecdilibrary.org/sites/6e8b663c-en/index.html?itemId=/content/component/6e8b663c-en> (dostęp: 06.01.2023).
- Rushe D., *142m Households Watched Squid Game, Netflix Says As It Adds 4.4m Subscribers*, „The Guardian”, 19.10.2021, <https://www.theguardian.com/media/2021/oct/19/netflix-quarterly-results-subscribers-squid-game> (dostęp: 06.01.2023).

- Smith S., *4 Squid Game Locations Fans Can Experience for Themselves in South Korea*, Karryon, 19.11.2021, <https://karryon.com.au/lifestyle/4-squid-game-locations-fans-can-experience-in-south-korea/> (dostęp: 06.01.2023).
- Squid Game Tour*, <https://www.squidgametour.com/tourinfo> (dostęp: 06.01.2023).
- Squid Game: The Challenge*, <https://www.squidgamecasting.com/> (dostęp: 06.01.2023).
- Statista, *Number of Visitor Arrivals to South Korea in 2021, by Age Group (in 1,000s)*, KTO, <https://www.statista.com/statistics/968312/south-korea-number-visitor-arrivals-by-age-group/> (dostęp: 06.01.2023).
- Steinbrink M., Frenzel F., Koens K., *Development and Globalization of a New Trend in Tourism*, [w:] M. Steinbrink, F. Frenzel, K. Koens (red.), *Slum Tourism. Poverty, Power and Ethics*, Routledge, London 2012, <https://doi.org/10.4324/9780203136751>
- Visit Seoul, *Jahamun Tunnel*, 15.04.2021, https://english.visitseoul.net/attractions/Jahamun-Tunnel_/37213 (dostęp: 06.01.2023).
- Visit Seoul, *'Squid Game' Locations in Seoul*, 26.10.2021, https://english.visitseoul.net/hallyu/%E2%80%98Squid-Game%E2%80%99-Locations-in-Seoul_/39411 (dostęp: 06.01.2023).
- Where is Dan, *Inside Korea's Largest Illegal Slum, Guryong Village KR*, YouTube, 08.05.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=e-YeXPdElk> (dostęp: 06.01.2023).
- Yi H., Cha S., *Inequality Tour: The Real-Life Sights of South Korea's Oscar-Winning 'Parasite'*, Reuters, 13.02.2020, <https://www.reuters.com/article/us-awards-oscars-southkorea-inequality-idUSKBN2061OJ> (dostęp: 06.01.2023).

Oliwia Suszwalak

 0009-0006-9001-5223

Wpływ rozwoju turystyki na sytuację wewnątrz Korei Północnej

Abstrakt

Poniższy artykuł opisuje rozwój turystyki w Korei Północnej (KRLD), zwracając uwagę na specyficzny charakter tego kraju, spowodowany przyjęciem doktryn takich jak džucze i songun, które skutecznie odizolowały go od reszty społeczeństwa międzynarodowego. Celem pracy jest udowodnienie, że rozwój turystyki i zwiększająca się liczba turystów przybywających co roku do KRLD nie doprowadzą do zmian ustrojowych, gdyż to właśnie specyficzne warunki panujące w tym państwie przyciągają większość odwiedzających. W tym celu badane są motywacje turystów oraz ich wrażenia z pobytu w KRLD, a także to, jakie znaczenie ma sektor turystyczny dla rządu, jakie korzyści mu przynosi, i w jaki sposób jest on rozwijany, jednocześnie cały czas pozostając pod ścisłą kontrolą. Analizowane oraz porównywane są doświadczenia turystów z krajów Zachodu oraz z Chin, którzy stanowią zdecydowaną większość odwiedzających Koreę Północną.

Słowa kluczowe: Korea Północna, Chiny, turystyka, propaganda

Wstęp

Korea Północna jest państwem, któremu z pewnością można nadać miano najbardziej specyficznego na świecie. Ideologia samowystarczalności džucze¹ oraz doktryna songun², stanowiąca o priorytetowej roli armii, w niewiarygodny

¹ Dżucze to ideologia stworzona przez pierwszego przywódcę Korei Północnej, Kim Il-sunga. Zakłada ona niepodległość oraz samowystarczalność kraju pod względem politycznym, ekonomicznym i militarnym, a także kult wodza.

² Songun to doktryna stanowiąca o priorytetowej roli armii Korei Północnej w aspekcie politycznym, ekonomicznym oraz społecznym. Zakłada ona również centralną rolę armii w procesie decyzyjnym kraju.

sposób przekształciły sposób funkcjonowania tego kraju, a także skutecznie odizolowały go od reszty społeczeństwa międzynarodowego. Paradoksalnie, właśnie to sprawia, że Korea Północna zyskała zainteresowanie turystów z całego świata – poczucie tajemniczości, niebezpieczeństwa albo po prostu ciekawość tego, jak naprawdę wygląda życie w tym niezwykłym kraju co roku ściąga do Korei Północnej tysiące turystów. Mimo utrudnień w samym dostępie do tego państwa, braku nawet najbardziej podstawowych udogodnień w hotelach czy bycia kontrolowanym na każdym etapie zwiedzania, liczba odwiedzających wciąż rośnie, w związku z czym władze Korei posunęły się do wprowadzenia wielu rozwiązań, mających ułatwić turystom pobyt w kraju, a także zaczęły inwestować w sektor turystyczny.

Chociaż można byłoby uznać to za zapowiedź zmian mających na celu nawiązanie współpracy Korei Północnej z innymi państwami, można także wysunąć tezę, że rozwój turystyki w Korei Północnej nie doprowadzi do zmian ustrojowych lub otworzenia się kraju, gdyż to właśnie jego specyfika jest głównym walorem przyciągającym turystów, czego próba udowodnienia znajdzie się w tej pracy. Pytania badawcze, które w tym pomogą to m.in.: Co zachęca turystów do odwiedzenia Korei Północnej? Jakie wrażenia pozostawia wizyta w tym kraju? W jaki sposób władze Korei Północnej rozwijają infrastrukturę turystyczną? Jakie korzyści dla Korei Północnej wiążą się z rozwojem turystyki w tym kraju? Wykorzystana będzie głównie metoda analizy źródeł zastanych i krytyki piśmiennictwa oraz metoda porównawcza, za pomocą której porównana zostanie motywacja oraz satysfakcja z wyjazdu turystów z Chin oraz z krajów Zachodu. Przeanalizowany zostanie okres od początku rządów Kim Jong-ila, czyli 1994 roku, do 2020 roku, kiedy Korea Północna całkowicie odcięła dostęp turystów ze względu na wybuch pandemii COVID-19.

W pierwszej części przedstawiona zostanie ogólna sytuacja w Korei Północnej, a także podjęta zostanie próba wyjaśnienia panującej tam ideologii. W części drugiej opisana zostanie historia sektora turystycznego w KRLD oraz to, jak zmienił się on za czasów Kim Jong-una i jakie są tego powody. W ostatniej części scharakteryzowani zostaną turyści kolejno z krajów Zachodu (głównie Europy oraz Stanów Zjednoczonych) w porównaniu z turystami z Chin, którzy stanowią zdecydowaną większość odwiedzających Koreę Północną.

Specyfika Korei Północnej

Dzieje Półwyspu Koreańskiego, ze względu na jego położenie geopolityczne (w sąsiedztwie Chin, Japonii oraz Rosji), od zawsze były niespokojne. Od 1910 roku aż do końca II wojny światowej obszar ten był okupowany przez Japonię. Wtedy nastąpił, w założeniach tymczasowy, podział na 38 równoleżniku,

a teren północy zajęty został przez ZSRR. Trwająca w latach 1950–1953 wojna koreańska nie przyniosła jednak żadnych zmian, a Korea Północna coraz bardziej oddzielała się oraz izolowała nie tylko od południowej części półwyspu, ale także od całego świata³.

Korea Północna postrzegana jest zwykle przez pryzmat ideologii džucze, która najczęściej sprowadzana jest do doktryny samowystarczalności. Jest to jednak zbyt duże uproszczenie, a także niedopowiedzenie: mimo że zgodnie z założeniami socjalistycznymi KRLD skupia się na rolnictwie oraz przemyśle ciężkim, mającymi zapewnić im niezależność⁴, wciąż zmagają się z niedoborami żywności, które zaspokoić może jedynie wsparcie międzynarodowe. Jeszcze na początku 2019 roku rząd Korei Północnej prosił społeczność międzynarodową o pomoc w związku z niedoborami żywności mającymi dotyczyć aż 40% populacji⁵. Sama ideologia džucze powstała z mieszanki tak niekompatybilnych filozofii jak konfucjanizm, szamanizm czy marksizm, a pierwszy tekst mający ją opisywać powstał dopiero w 1972 roku i uznawany jest za niezrozumiały oraz niepraktyczny. Można to jednak uznać za celowe działania – przez uczynienie państwowej doktryny tak niejasną, wszystkie działania Kimów mogą zostać uzasadnione jako postępowanie zgodnie z ideologią⁶. Panujący dodatkowo w Korei Północnej kult wodza to element charakterystyczny dla krajów autorytarnych⁷.

Mimo powierzchni kraju zbliżonej do powierzchni Korei Południowej, KRLD zamieszkuje prawie o połowę mniej ludzi, co przekłada się na również na o połowę mniejszą gęstość zaludnienia⁸. Korea Północna wypada także dużo gorzej od południowej części półwyspu pod względem gospodarczym – w 2019 roku PKB Korei Południowej wynosiło 1919 bln południowokoreańskich wonów (1468 mld dolarów), a Korei Północnej jedynie ponad

³ Y. Shin, *Tourism Development in North Korea: Economical and Geopolitical Perspective*, „Anatolia” 2004, t. 15, nr 2, s. 151.

⁴ S. Kim, D. Timothy, H. Han, *Tourism and Political Ideologies: A Case of Tourism in North Korea*, „Tourism Management” 2007, t. 28, nr 4, s. 1033–1034.

⁵ B. K. Silberstein, *Between the Markets and the State: North Korea's Fragile Agriculture and Food Supply*, [w:] A. Buzo (red.), *Routledge Handbook of Contemporary North Korea*, Routledge, London 2023, s. 97.

⁶ B. Myers, *Ideology as Smokescreen: North Korea's Juche Thought*, „Acta Koreana” 2008, t. 11, nr 3, s. 161–162.

⁷ E. Howell, *The Juche H-bomb? North Korea, Nuclear Weapons and Regime-State Survival*, „International Affairs” 2020, t. 96, nr 4, s. 1054.

⁸ L. Yoon, *Population Density in South and North Korea 2010–2020*, statista.com, 23.08.2022, <https://www.statista.com/statistics/1035348/south-korea-population-density-comparison-with-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).

35 bln południowokoreańskich wonów (27 mld dolarów)⁹. Mimo pilnie strzeżonej granicy, niedobory żywności, energii elektrycznej oraz inne trudy życia codziennego co roku zmuszają tysiące osób do podjęcia próby ucieczki z kraju. W 2019 roku 1047 osób przedostało się w ten sposób do Korei Południowej¹⁰. Głównie dzięki ich świadectwom możliwe jest poznanie tego, co naprawdę dzieje się w tym najbardziej odizolowanym państwie na świecie.

Sektor turystyczny w Korei Północnej

Sektor turystyczny może być wykorzystywany na wiele sposobów zarówno przez kraje demokratyczne, jak i niedemokratyczne. Oprócz najbardziej oczywistych, jak kreowanie pozytywnego wizerunku kraju za granicą, wzbudzanie poczucia patriotyzmu wśród obywateli, jeśli chodzi o turystykę wewnątrz kraju, czy – w przypadku państw totalitarnych – szerzenie propagandy, usługi turystyczne mogą służyć nawet jako narzędzie w polityce międzynarodowej. Jeśli państwo zostanie uznane przez inne rządy za zbyt niebezpieczne, wydanie oficjalnych ostrzeżeń przed podróżą skutkuje zmniejszeniem się liczby turystów, a co za tym idzie upadkiem tego przemysłu i stratami gospodarczymi. Sektor turystyczny może również podlegać sankcjom¹¹. Korea Północna doświadczyła ich wielokrotnie ze strony Chin, które po przeprowadzanych przez KRLD w 2006, 2009, 2013 oraz 2016 roku testach nuklearnych, na kilka miesięcy nieoficjalnie zabroniły swoim obywatelom wyjazdu do tego kraju¹². Ograniczenia te nigdy nie trwały jednak długo i nie można ich określić jako poważne zagrożenie dla północnokoreańskiej turystyki. Dla państw socjalistycznych kluczową rolą tego sektora jest jednak propaganda – ta kierowana na zewnątrz, pokazująca kraj w jak najlepszym świetle – oraz wewnętrzna, mająca promować rozwój ekonomii oraz infrastruktury¹³.

Chociaż otworenie się Korei Północnej na turystykę najczęściej uzasadniane jest potrzebą uzyskania nowych wpływów do budżetu państwa (szczególnie

⁹ L. Yoon, *GDP Comparison between South and North Korea 2010–2021*, statista.com, 23.08.2022, <https://www.statista.com/statistics/1035390/south-korea-gdp-comparison-with-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).

¹⁰ L. Yoon, *Number of North Korean Defectors in South Korea 2005–2022*, statista.com, 23.08.2022, <https://www.statista.com/statistics/746142/south-korea-number-of-defectors-from-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).

¹¹ S. Kim, D. Timothy, H. Han, *Tourism and Political Ideologies...*, s. 1032.

¹² D. Oullette, *The Tourism of North Korea in the Kim Jong-un Era: Propaganda, Profitmaking, and Possibilities for Engagement*, „Pacific Focus” 2016, t. 31, nr 3, s. 439.

¹³ Ibidem, s. 424.

w walucie zagranicznej¹⁴), chęć zmiany wizerunku kraju może się okazać mocniejszą motywacją. Rozwój turystyki jest w tym państwie zupełnie nowym przedsięwzięciem. Kim Il-sung rozumiał potrzebę szerzenia propagandy i promowania doktryny dżucze wśród innych państw socjalistycznych, jednak nigdy nie brał pod uwagę usług turystycznych jako elementu wzrostu gospodarczego. Pierwsze działania podjął dopiero Kim Jong-il – za jego życia Korea Północna została otwarta dla Chińczyków, a od 2010 roku turyści ze Stanów Zjednoczonych mogli uzyskać wizę pozwalającą na zwiedzanie tego kraju¹⁵. Do 2008 roku dozwolone były również wycieczki na górę Keumgang dla Koreańczyków z Południa, które zostały zakazane po tym, jak w tym samym roku północnokoreański żołnierz postrzelił jedną z turystek¹⁶. Jednak to Kim Jong-un był twórcą największej liczby inicjatyw, mających na celu przemianę sektora turystycznego oraz ściągnięcie do kraju większej liczby odwiedzających. Oprócz wymienionych wcześniej celów, jak napływ zagranicznych walut oraz tworzenie pozytywnego wizerunku Korei Północnej, obecny przywódca chciał w ten sposób osiągnąć również legitymizację swoich rządów. Ekspansja usług turystycznych wiązała się z powoływaniem wielu nowych miejsc pracy, które dały młodym Koreańczykom niedostępne wcześniej szanse na polepszenie swojego poziomu życia oraz rozwój zawodowy (poprzez zapewnienie kursów, a nawet wyjazdów zagranicznych)¹⁷.

Przed wprowadzeniem planów Kim Jong-una w kwestii rozwoju turystyki, można te usługi podzielić na cztery kategorie. Pierwsza z nich, być może najważniejsza, zwraca uwagę na dziedzictwo kulturowe Korei Północnej. Druga kategoria skupia się na podziwianiu naturalnych krajobrazów, gór oraz jezior. Kategorię trzecią można określić turystyką militarną – oferuje ona wycieczki do miejsc związanych z wojną koreańską oraz do Panmundżomu, strefy zmilitaryzowanej na granicy z Koreą Południową. Czwarta kategoria dotyczy politycznej strony kraju, wraz z promocją ideologii dżucze, kultu wodza oraz Partii Pracy Korei¹⁸. Obecny przywódca przyczynił się do powstania również innego

¹⁴ P. Wassler, M. Schuckert, *The Lived Travel Experience to North Korea*, „Tourism Management” 2017, t. 63, s. 123.

¹⁵ D. Oullette, *The Tourism...*, s. 432.

¹⁶ W. Lee, S. Park, C. Jeong, *Repositioning Risk Perception as a Necessary Condition of Travel Decision: The Case of North Korea Tourism*, „Journal of Hospitality and Tourism Management” 2022, t. 52, s. 4.

¹⁷ D. Oullette, *Understanding the „Socialist Tourism” of North Korea Under Kim Jong Un: An Analysis of North Korean Discourse*, „North Korean Review” 2020, t. 16, nr 1, s. 74.

¹⁸ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea: How, Where and When Does Political Ideology Enter?*, „International Journal of Tourism Cities” 2017, t. 3, nr 3, s. 11.

rodzaju atrakcji turystycznych. Szczególnie ważnymi inwestycjami było stworzenie w mieście Wonsan plaży dla turystów oraz otwarcie ośrodka narciarskiego Masikryong¹⁹. Zorganizowano również wiele interesujących wydarzeń, takich jak Powietrzny Festiwal Wonsan lub Festiwal Piwa w Taedonggang w 2016 roku, a także odbywający się co roku od 2014 roku maraton w Pjongjangu, w którym udział biorą również zagraniczni biegacze²⁰. Pojawiła się też możliwość udziału w wycieczkach tematycznych skupionych na aktywnościach sportowych (obozowaniu, wspinaczce górskiej czy kolarstwie)²¹.

Wszystkie północnokoreańskie biura podróży są kontrolowane i zarządzane przez rząd, a więc to partia posiada decydujący głos w każdej kwestii. Zagraniczne firmy, które oferują wyjazdy do Korei Północnej, muszą zawrzeć umowę z tamtejszym partnerem. Takie porozumienie jest jednak trudno uzyskać, a jego zasady są często skomplikowane i niejasne²². Przewodnicy turystyczni w KRLD spełniają trzy funkcje, z których pierwsza jest najbardziej oczywista – jest to spełnianie wszelkich potrzeb turystów i oprowadzanie ich po zwiedzanych miejscach. Druga polega na pilnowaniu odwiedzających w taki sposób, aby nie złamali żadnych praw ani nie wpadli w żadnego rodzaju kłopoty²³. Chociaż sami turyści często odczuwają takie zachowanie jako formę ograniczającej kontroli, nie jest to działanie bezpodstawne. W zachodnich mediach wielokrotnie pojawiały się doniesienia o turystach, których nieodpowiednie postępowanie w Korei Północnej doprowadziło do aresztowania, a nawet śmierci. Za najbardziej znany można uznać przypadek Otto Warmbiera, studenta ze Stanów Zjednoczonych, który został skazany na 15 lat ciężkiej pracy za próbę kradzieży znaku propagandowego z hotelu. Prawdopodobnie z powodu brutalnego traktowania zapadł on w śpiączkę, a niedługo później zmarł²⁴. Takie historie rzadko kiedy zniechęcają jednak przyszłych turystów, chociaż należy zaznaczyć, że w związku z tym incydentem rząd Stanów Zjednoczonych ogłosił 1 września 2017 roku zakaz uniemożliwiający swoim obywatelom podróży do Korei Północnej bez specjalnego pozwolenia²⁵. Trzecia rola przewodników turystycznych pokrywa się z prawdopodobnie najważniejszą rolą tego sektora w państwie – mają oni na celu wyjaśnianie panującego

¹⁹ D. Oullette, *Understanding...*, s. 72.

²⁰ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 12.

²¹ D. Oullette, *The Tourism...*, s. 427.

²² Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 6–7.

²³ Ibidem, s. 8.

²⁴ *Otto Warmbier: US Student Sent Home from North Korea Dies*, BBC, 20.08.2017, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40335169> (dostęp: 19.01.2022).

²⁵ W. Lee, S. Park, C. Jeong, *Repositioning Risk Perception...*, s. 4.

w kraju reżimu, chwalenie krajowych osiągnięć, a także wciąganie odwiedzających w kult wodza²⁶.

Mimo wielu zmian, jakie przeszedł sektor turystyczny w Korei Północnej, a także faktu, że w ostatnim czasie liczba zagranicznych biur podróży oferujących wyjazdy do KRLD wzrosła do ponad 40, samo dostanie się do tego kraju nadal stwarza trudności²⁷. Wymagania wizowe pozwalają na kontrolowanie i powstrzymywanie niepożądanych osób przed przyjazdem do Korei Północnej (są to głównie mieszkańcy Korei Południowej, a także dziennikarze). Podróżujący są również przeszukiwani podczas wjazdu i wyjazdu z kraju, aby zapobiec możliwości wniesienia przez nich materiałów, które mogłyby „zanieczyścić” północnokoreańskie społeczeństwo. Również w trakcie pobytu zagraniczni turyści ograniczani są przez wiele zakazów. Zasada, która nie pozwala im przemieszczać się po kraju bez północnokoreańskiego opiekuna utrzymuje się już od 30 lat. Nie mają oni również dostępu do zwykłych sklepów, a pamiątki i inne produkty mogą zakupić tylko w specjalnie do tego przeznaczonych miejscach przy użyciu zagranicznej waluty. Dopiero od 2013 roku (wraz z pozwoleniem na przewóz do Korei Południowej urządzeń elektronicznych takich jak laptopy czy tablety) zniesiono zakaz robienia zdjęć, z wyłączeniem obiektów wojskowych²⁸.

Po zestawieniu tych faktów z powstającymi w ostatnich latach inwestycjami takimi jak plażowe kurorty oraz parki rozrywki, obraz północnokoreańskiej turystyki wydaje się dość abstrakcyjny. Chociaż Kim Jong-un dokłada starań, aby zmienić wizerunek kraju i w jakiś sposób dorównać standardom turystyki z innych krajów, konieczność zachowania izolacjonistycznej polityki oraz „ochrony” swoich obywateli przed wpływami z zewnątrz sprawiają, że plany te nie osiągają w pełni zamierzonego celu. Tak wyraźne zaznaczanie swojej tożsamości i odrębności, jakie tworzy się przy promocji turystyki, jeszcze bardziej podkreśla także różnice między Koreą Północną a Koreą Południową i oddala wizję unifikacji²⁹. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że pieniądze, które wpływają do budżetu państwa poprzez turystykę są wykorzystywane do finansowania reżimu, propagandy oraz zbrojeń, podczas gdy zwykli mieszkańcy kraju nadal głodują. Opinie uciekinierów z Korei Północnej są mieszane – niektórzy z nich przyznają, że odwiedziny zagranicznych turystów mogą być okazją dla zwykłych Koreańczyków na dostrzeżenie, jak dostatnio żyje się w innych krajach³⁰. Nawet jeśli uda się zmienić wizerunek Korei Północnej,

²⁶ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 8.

²⁷ D. Oullette, *The Tourism...*, s. 431.

²⁸ Ibidem, s. 8–10.

²⁹ D. Oullette, *Understanding...*, s. 75.

³⁰ D. Oullette, *The Tourism...*, s. 442–443.

nie musi to wcale oznaczać rzeczywistych przemian reżimu – jako przykład może posłużyć Tunezja, w której rządził dyktator, o czym nie było wiadomo na arenie międzynarodowej aż do protestów w czasie Arabskiej Wiosny³¹.

Doświadczenia turystów z Zachodu odwiedzających Koreę Północną

Turyści z zachodniej części świata najczęściej pochodzą z Europy Północnej, Ameryki Północnej (sami mieszkańcy Stanów Zjednoczonych stanowią jedną czwartą odwiedzających) lub Australii. 60% z nich to mężczyźni i aż 50% przyjezdnych już co najmniej raz odwiedziło Koreę Północną. Można też stwierdzić, że zazwyczaj są to ludzie wykształceni oraz w szerokim przedziale wiekowym³².

Tacy turyści stanowią jednak niewielką część odwiedzających Koreę Północną (szacuje się, że jest to maksymalnie 6–7 tys. osób rocznie³³), co z pewnością związane jest z trudnością dostania się do tego kraju. Zdecydowanie nie jest to też państwo, które spełnia wyobrażenie o idealnym miejscu na spędzenie wolnego czasu, a tych turystów, którzy jednak decydują się na taki wyjazd, pod względem motywacji można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej z nich będą należeć osoby, które zainteresowane są tzw. mroczną turystyką, a więc zwiedzaniem miejsc związanych z tragicznymi wydarzeniami, śmiercią lub po prostu niebezpiecznych (prawdopodobnie najpopularniejszą tego typu „atrakcją” jest las samobójców w Japonii), do których Korea Północna z pewnością się zalicza. Druga część turystów decyduje się na podróż do KRLD z nadzieją na poznanie „rzeczywistej” sytuacji w tym kraju, lepsze zrozumienie jej i doświadczenie, jak naprawdę wygląda tam codzienne życie³⁴. Niektórzy odwiedzający podejmują nawet próby wymknięcia się spod opieki północnokoreańskich przewodników, aby na własną rękę zapoznać się z otoczeniem, w którym przebywają³⁵. Oczywiście istnieją również turyści, których motywacje są zupełnie inne,

³¹ Ibidem, s. 431.

³² J. Connell, *Shining Light on the Darkness. Placing Tourists within North Korean Tourism. Comment on: Desiring the Dark: 'A Taste for the Unusual' in North Korean Tourism?*, „Current Issues in Tourism” 2017, t. 20, nr 4, s. 3.

³³ D. Oullette, *The Tourism...*, s. 435.

³⁴ F. Li, C. Ryan, *Western Guest Experiences of a Pyongyang International Hotel, North Korea: Satisfaction under Conditions of Constrained Choice*, „Tourism Management” 2020, t. 76, s. 1, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517719301372> (dostęp: 09.10.2023).

³⁵ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 9.

na przykład satysfakcjonuje ich „kolekcjonowanie” krajów, które udało im się odwiedzić, albo chcą móc się w pewien sposób przechwalać możliwością obejrzenia na własne oczy tak tajemniczego i niebezpiecznego państwa³⁶. W zachodnich mediach Korea Północna jest zazwyczaj przedstawiana niezwykle negatywnie, jako ekstremalnie biedny kraj, w którym ludzie gnębieni ideologią umierają z głodu³⁷, jednak można to uznać za kolejny czynnik, który tylko zachęca potencjalnych turystów do wyjazdu i osobistego skonfrontowania tych obrazów z rzeczywistością. Należy jednak podkreślić, że dla odwiedzającego z zagranicy niemożliwe jest dotarcie do „prawdziwej”, niekontrolowanej przez biura podróży części kraju.

Mimo to, zachodni turyści zazwyczaj wyrażają zadowolenie ze swojej podróży. Często towarzyszy temu zaskoczenie, gdyż warunki, z jakimi się spotykają są „lepsze, niż się spodziewali” – na przykład hotel Yanggakdo zbiera wiele pochlebnych opinii nie tylko ze względu na możliwość pozornie dowolnego poruszania się w jego okolicy (spowodowanej położeniem budynku na wyspie, która odseparowana jest od reszty miasta), ale również z powodu dostępu do ciepłej wody i prądu. Komplementowane są również północnokoreańska kuchnia oraz piwo³⁸. Również opinia turystów na temat całego kraju często ulega zmianie. W przeciwieństwie do przekazów medialnych, Korea Północna jest zwykle określana przez odwiedzających jako bezpieczna, czy też jako „normalne państwo z normalnymi ludźmi”³⁹. Osoby te wydają się być przekonane, że udało im się osiągnąć ich cel zobaczenia „prawdziwej” Korei Północnej, a także często mają pragnienie ponownego jej odwiedzenia, aby dowiedzieć się jeszcze więcej⁴⁰.

Chociaż wizyty zagranicznych turystów w celu odnalezienia „pęknięć” w sztucznej rzeczywistości, jaka tworzona jest przez północnokoreański rząd i organizacje turystyczne stają się coraz popularniejsze⁴¹, może to jedynie zaspokoić ciekawość turystów, jednocześnie nie mając żadnego wpływu na sytuację w kraju. Wręcz przeciwnie – wszyscy po stronie Korei Północnej wykorzystują to jako okazję do jak najlepszej promocji państwa oraz jego ideologii, a sądząc po liczbie turystów przyjeżdżających ponownie, można założyć, że często odnoszą w tym sukces.

³⁶ J. Connell, *Shining Light on the Darkness...*, s. 4.

³⁷ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 15.

³⁸ F. Li, C. Ryan, *Western...*, s. 5–6.

³⁹ Y. Wang, A. Van Broeck, D. Vanneste, *International Tourism in North Korea...*, s. 15.

⁴⁰ J. Connell, *Shining Light on the Darkness...*, s. 4.

⁴¹ Ibidem.

Doświadczenia turystów z Chin odwiedzających Koreę Północną

Można z całą pewnością stwierdzić, że północnokoreańska turystyka nie istniałaby, gdyby nie zainteresowanie chińskich turystów. Aż 95% odwiedzających Koreę Północną pochodzi z Państwa Środka⁴², a ich liczba wciąż wzrasta – w 2012 roku do KRLD przybyło ponad 230 tys. Chińczyków⁴³, a w 2019 roku odnotowano już ok. 350 tys. chińskich turystów⁴⁴. Są to głównie osoby w średnim wieku oraz starsze⁴⁵. Chiny oraz Koreę Północną łączy wiele aspektów historycznych oraz kulturowych, takich jak chociażby tradycje konfucjańskie, doświadczenie japońskiej okupacji czy też przyjęcie ideologii komunistycznej. Nie bez znaczenia jest również tak przyziemna kwestia, jak niewielka odległość między sobą tych dwóch państw⁴⁶. Obecnie częste bezpośrednie loty do KRLD funkcjonują w wielu chińskich miastach, takich jak Pekin, Szanghaj czy Chengdu⁴⁷. Chińczycy mogą również cieszyć się odrobinę większą wolnością niż turyści z innych części świata – posiadają np. pozwolenie na poruszanie się własnymi samochodami⁴⁸. Nic więc dziwnego, że właśnie z takiego kierunku przybywa większość turystów.

Chińscy turyści w dużej mierze dzielą motywacje do wyjazdu do Korei Północnej z odwiedzającymi z innych części świata, jednak warto wziąć pod uwagę także inne czynniki, które w tym przypadku wydają się być decydujące. Oprócz takich kwestii jak chęć zobaczenia tego nietypowego, tajemniczego kraju od środka oraz przekonania się, jak naprawdę wygląda jego sytuacja, Chińczycy często powołują się na poczucie nostalgii. Korea Północna jest dla nich miejscem, które pokazuje, jak mogłyby wyglądać Chiny, gdyby ich polityka nie uległa zmianie, a gospodarka pozostała zamknięta na świat zewnętrzny. Chociaż z punktu widzenia osób pochodzących z krajów demokratycznych rzeczywistość, jaką prezentuje KRLD nie jest szczególnie pozytywna, chińscy turyści odnajdują w niej wiele zalet w czasie swojego pobytu. Są to np. niskie

⁴² Z. Li, F. Li, C. Ryan, *Perceiving North Korea through Chinese tourists' Eyes*, „Tourism Review” 2021, t. 76, nr 1, s. 2.

⁴³ F. Li, C. Ryan, *Chinese Tourists' Motivations and Satisfaction of Visiting North Korea*, „Asia Pacific Journal of Tourism Research” 2015, t. 20, nr 12, s. 1314.

⁴⁴ W. Lee, S. Park, C. Jeong, *Repositioning Risk Perception...*, s. 4.

⁴⁵ Z. Li, F. Li, C. Ryan, *Perceiving North Korea...*, s. 11.

⁴⁶ Ibidem, s. 2.

⁴⁷ Y. Li, G. Jin, B. Sun, *Spatial and Temporal Differences of Chinese Tourists' Travel Demands to North Korea*, „PLOS One” 2022, nr 10, t. 17, s. 2, <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0272731> (dostęp: 12.11.2023).

⁴⁸ J. Connell, *Shining Light on the Darkness...*, s. 2.

ceny towarów oraz niezanieczyszczone środowisko naturalne⁴⁹. Wielu młodych ludzi przyznaje także, że dzięki wyjazdowi do Korei Północnej zaczęło rozumieć panujący tam kult wódza. Nie wszystkie spostrzeżenia chińskich turystów są jednak pozytywne – np. większość z nich dostrzega, że poziom życia Koreańczyków z północy jest dużo niższy, niż się spodziewali, i w konsekwencji odczuwają wobec nich współczucie⁵⁰.

Interesujące są też wyniki badania, które polegało na analizie łącznie 1155 komentarzy z najpopularniejszych chińskich stron internetowych dotyczących podróży do Korei Północnej od 2000 do 2019 roku⁵¹. Wynika z nich, że Chińczycy najczęściej poszukują w KRLD malowniczych miejsc, a do tego wyrażają duże zainteresowanie tematami związanymi z wojną koreańską (głównie ze względu na zaangażowanie w nią Chin) oraz codziennym życiem zwykłych obywateli⁵². Z drugiej strony, chińscy turyści rzadko wspominali w swoich komentarzach o północnokoreańskim przemyśle rozrywkowym, co może sugerować, że ten element nadal nie został wystarczająco rozwinięty⁵³.

Warto zwrócić większą uwagę na to, jak zmienia się postrzeganie północnokoreańskiego reżimu przez Chińczyków w wyniku podróży do tego państwa. Według badania z 2017 roku, polegającego na przeprowadzeniu wywiadu z 34 chińskimi turystami, Korea Północna jest z reguły uważana przez nich za „prawdziwy” socjalistyczny kraj, jednak po osobistym doświadczeniu jej rzeczywistości, reakcje Chińczyków bywają skrajnie różne. Mimo świadomości, że ukazywane są im jedynie najlepsze strony KRLD, część z odwiedzających przyznało, że zaczęło rozumieć północnokoreański rząd i jego decyzje, nawet takie jak przeprowadzanie testów nuklearnych. Inni jednak zauważyli, że są oszukiwani, kiedy fakty podawane przez przewodników z Korei Północnej różniły się od tych, jakie znali. W chińskich turystach irytację wzbudzało również to, że Koreańczycy z Północy zdawali się niedostatecznie doceniać wsparcie, jakiego udziela im ChRL⁵⁴.

Dla Chińczyków wyjątkowo ważne jest również zakupienie odpowiednich pamiątek, którymi obdarować powinni całą rodzinę. Szczególną popularnością cieszą się tradycyjne chińskie lekarstwa (tańsze niż w samych Chinach),

⁴⁹ F. Li, C. Ryan, *Chinese...*, s. 1321.

⁵⁰ F. Li, B. Wang, *Social Contact Theory and Attitude Change through Tourism: Researching Chinese Visitors to North Korea*, „Tourism Management Perspectives” 2020, t. 36, s. 5, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211973620301100> (dostęp: 09.10.2023).

⁵¹ R. Li, H. Wang, H. Zhang, *Chinese Tourists' Perception of the Tourism Image of North Korea Based on Text Data from Tourism Websites*, „Sustainability” 2021, nr 21, t. 13, s. 4.

⁵² Ibidem, s. 8–9.

⁵³ Ibidem, s. 11.

⁵⁴ F. Li, B. Wang, *Social Contact Theory...*, s. 3–6.

upominki bezpośrednio kojarzące się z Koreą Północną, a także papierosy. Wśród chińskich turystów panuje przekonanie, że produkty pochodzące z KRLD są zdrowsze i bardziej „prawdziwe” – ma to związek z fascynacją czystym środowiskiem naturalnym, jakiego Chińczycy mogą doświadczyć podczas swojego pobytu w tym kraju⁵⁵.

Gdy w badaniu przeprowadzonym między 25 marca a 27 kwietnia 2013 roku poproszono 23 Chińczyków, którzy mieli okazję wyjechać do KRLD, o ocenę swojej satysfakcji z tego pobytu w skali od 1 do 10, uzyskano średni wynik wynoszący zaledwie 6,3⁵⁶. Potwierdza się więc stwierdzenie, że Korea Północna nie jest miejscem, w którym można wypocząć lub spędzić czas na dobrej zabawie, tak jak zazwyczaj wyobraża się sobie destynacje turystyczne. Jednak jeszcze przed wyjazdem tylko 42,5% chińskich turystów posiada pozytywny obraz tego kraju i postrzega go jako „przyjazne, socjalistyczne państwo”⁵⁷. Można zatem wysunąć wniosek, że dla wielu chińskich turystów Korea Północna jest swojego rodzaju „skansenem”, który (szczególnie osobom starszym) w niezwykle nostalgiczny sposób przypomina Chiny sprzed kilkudziesięciu lat. Odwiedziny tego kraju mogą mieć również bardziej pragmatyczny wymiar, jak chęć zakupienia tańszych i lepszych jakościowo produktów. Oba te motywy są bezpośrednio powiązane ze specyficzną sytuacją, jaka panuje w Korei Północnej i można założyć, że gdyby nie ona, chińscy turyści nie mieliby wystarczających powodów, aby zdecydować się na podróż akurat w tym kierunku.

Mimo starań ze strony Korei Północnej, aby rozwinąć turystyczną infrastrukturę oraz atrakcje wypoczynkowe, a także by w taki sposób reklamować swój kraj za granicą, turyści z różnych części świata rzadko kiedy decydują się na wyjazd do KRLD z takich właśnie powodów. Chociaż osobiste motywacje mogą się różnić, częścią wspólną zawsze jest fascynacja tym trudno dostępnym, złowrogim, odizolowanym od „normalnego” świata krajem. Niektórzy poszukują przyplitwu emocji spowodowanego przebywaniem w niebezpiecznym miejscu, inni pragną poznać „prawdę”, a Chińczycy, jako mieszkańcy państwa po części połączonego z Koreą Północną przez ideologię, często odnajdują w podróży do tego kraju także wymiar nostalgiczny.

⁵⁵ F. Li, C. Ryan, *Souvenir Shopping Experiences: A Case Study of Chinese Tourists in North Korea*, „Tourism Management” 2018, t. 64, s. 150.

⁵⁶ F. Li, C. Ryan, *Chinese...*, s. 1324.

⁵⁷ G. Chen, H. Shi, Z. Li i in., *Examining Tourist Gaze in a Highly Controlled Destination: A Study of Chinese Tourists to North Korea*, „Journal of Hospitality and Tourism Management” 2021, t. 49, s. 291.

Zakończenie

Zgodnie z postawioną na początku pracy tezą, że rozwój turystyki w Korei Północnej nie doprowadzi do zmian ustrojowych lub otworzenia się kraju, gdyż to właśnie jego specyfika jest głównym walorem przyciągającym turystów, można podać wiele wniosków i przykładów, które to stwierdzenie potwierdzają.

Po pierwsze, należy zrozumieć, co chce osiągnąć Kim Jong-un poprzez inwestowanie w sektor turystyczny. Z pewnością nie jest to wstęp do współpracy międzynarodowej, a wręcz przeciwnie – uzyskanie korzyści, które umocnią jego pozycję wewnątrz kraju. Sukcesy tych usług i wzrastająca liczba turystów pomagają w propagowaniu rozwoju gospodarki Korei Północnej. Jest to także okazja, aby zmienić postrzeganie tego kraju przez osoby z całego świata. Do tego właśnie służą wszelkie inwestycje, takie jak budowa ośrodków wypoczynkowych i hoteli. Jednocześnie, władze wcale nie rezygnują z dokładnego kontrolowania turystów od momentu wjazdu do kraju, aż do jego opuszczenia, gdyż nie mogą sobie pozwolić na „zanieczyszczenie” społeczeństwa zachodnią mentalnością.

Tak jak było wcześniej podkreślane, motywacje odwiedzających ten kraj bywają bardzo różne, jednak za każdą z nich stoi fakt, że Korea Północna to nieznane, odizolowane, być może niebezpieczne miejsce. Gdyby nastąpiło jej otwarcie na współpracę międzynarodową, utraciłaby całą swoją tajemniczość i to, co wyróżnia ją od wszystkich innych destynacji turystycznych. Sami turyści wydają się wystarczająco usatysfakcjonowani z obecnego stanu rzeczy – nie tylko są świadomi tego, że podczas pobytu w Korei Północnej mogą zostać pozbawieni pewnych wygod, ale nawet uważają to za rodzaj atrakcji. Tworzona przez agencje turystyczne oraz przewodników iluzja tego, jak wygląda życie w tym kraju, wydaje się często skuteczna i sprawia, że odwiedzający zmieniają swoje nastawienie i przyznają, że obraz przedstawiany w zagranicznych mediach nie jest do końca prawdziwy.

Po porównaniu opinii turystów chińskich oraz z państw zachodnich można zauważyć, że mimo różnych motywacji, większość z nich jest ostatecznie usatysfakcjonowanych swoją podróżą. Chińczycy uznają Koreę Północną za nostalgiczne miejsce, a brak typowo turystycznej infrastruktury nie jest dla nich problemem, ponieważ w większym stopniu są oni zainteresowani naturalnym środowiskiem czy obszarami związanymi ze wspólną historią chińsko-koreańską. Z kolei u zachodnich turystów fascynację wzbudza raczej niedostępność i odmienność Korei Północnej od krajów reszty świata. Ponadto, zarówno niektórzy Chińczycy, jak i zachodni turyści padają ofiarą północnokoreańskiej propagandy, a ich postrzeganie sytuacji KRLD zmienia się na bardziej pozytywne.

Obecna sytuacja jest więc korzystna dla obu stron – zarówno dla północno-koreańskiego reżimu, który może szerzyć propagandę zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz kraju, jak i dla turystów, którzy mogą doświadczyć emocjonującej dla nich wyprawy. Należy jednak zwrócić uwagę, że w 2020 roku z powodu pandemii koronawirusa wszelkie usługi turystyczne w Korei Północnej zostały całkowicie wstrzymane. Korea Północna była pierwszym krajem na świecie, który z tego powodu zamknął granice, mimo że pierwsze przypadki zakażenia zostały oficjalnie ogłoszone dopiero w 2022 roku, a do ponownego otwarcia państwa dla obcokrajowców doszło rok później. W związku z tym, dalszy rozwój turystyki w Korei Północnej jest trudny do przewidzenia.

Bibliografia

- Chen G., Shi H., Li Z. i in., *Examining Tourist Gaze in a Highly Controlled Destination: A Study of Chinese Tourists to North Korea*, „Journal of Hospitality and Tourism Management” 2021, t. 49, s. 287–295.
- Connell J., *Shining Light on the Darkness. Placing Tourists within North Korean Tourism. Comment on: Desiring the Dark: ‘A Taste for the Unusual’ in North Korean Tourism?*, „Current Issues in Tourism” 2017, t. 20, nr 4, s. 356–362.
- Howell E., *The Juche H-bomb? North Korea, Nuclear Weapons and Regime-State Survival*, „International Affairs” 2020, t. 96, nr 4, s. 1051–1068.
- Kim S., Timothy D., Han H., *Tourism and Political Ideologies: A Case of Tourism in North Korea*, „Tourism Management” 2007, t. 28, nr 4, s. 1031–1043.
- Lee W., Park S., Jeong C., *Repositioning Risk Perception as a Necessary Condition of Travel Decision: The Case of North Korea Tourism*, „Journal of Hospitality and Tourism Management” 2022, t. 52.
- Li F., Ryan C., *Chinese Tourists’ Motivations and Satisfaction of Visiting North Korea*, „Asia Pacific Journal of Tourism Research” 2015, t. 20, s. 1313–1331.
- Li F., Ryan C., *Souvenir Shopping Experiences: A Case Study of Chinese Tourists in North Korea*, „Tourism Management” 2018, t. 64, s. 142–153.
- Li F., Ryan C., *Western Guest Experiences of a Pyongyang International Hotel, North Korea: Satisfaction under Conditions of Constrained Choice*, „Tourism Management” 2020, t. 76, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517719301372> (dostęp: 09.10.2023).
- Li F., Wang B., *Social Contact Theory and Attitude Change through Tourism: Researching Chinese Visitors to North Korea*, „Tourism Management Perspectives” 2020, t. 36, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211973620301100> (dostęp: 09.10.2023).

- Li R., Wang H., Zhang H., *Chinese Tourists' Perception of the Tourism Image of North Korea Based on Text Data from Tourism Websites*, „Sustainability” 2021, nr 21, t. 13, s. 1313–1331.
- Li Y., Jin G., Sun B., *Spatial and Temporal Differences of Chinese Tourists' Travel Demands to North Korea*, „PLoS One” 2022, nr 10, t. 17, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0272731>
- Li Z., Li F., Ryan C., *Perceiving North Korea through Chinese Tourists' Eyes*, „Tourism Review” 2021, t. 76, nr 1, s. 150–163.
- Myers B., *Ideology as Smokescreen: North Korea's Juche Thought*, „Acta Koreana” 2008, t. 11, nr 3, s. 161–182.
- Otto Warmbier: *US Student Sent Home from North Korea Dies*, 20.08.2017, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40335169> (dostęp: 19.01.2022).
- Oullette D., *The Tourism of North Korea in the Kim Jong-un Era: Propaganda, Profitmaking, and Possibilities for Engagement*, „Pacific Focus” 2016, t. 31, nr 3, s. 421–451.
- Oullette D., *Understanding the „Socialist Tourism” of North Korea under Kim Jong Un: An Analysis of North Korean Discourse*, „North Korean Review” 2020, t. 16, nr 1, s. 55–81.
- Shin Y., *Tourism Development in North Korea: Economical and Geopolitical Perspective*, „Anatolia” 2004, t. 15, nr 2, s. 150–163.
- Silberstein B. K., *Between the Markets and the State: North Korea's Fragile Agriculture and Food Supply*, [w:] A. Buzo (red.), *Routledge Handbook of Contemporary North Korea*, Routledge, London 2023.
- Wang Y., Van Broeck A., Vanneste D., *International Tourism in North Korea: How, Where and When Does Political Ideology Enter?*, „International Journal of Tourism Cities” 2017, t. 3, nr 3, s. 260–272.
- Wassler P., Schuckert M., *The Lived Travel Experience to North Korea*, „Tourism Management” 2017, t. 63, s. 123–134.
- Yoon L., *GDP Comparison between South and North Korea 2010–2021*, statista.com, <https://www.statista.com/statistics/1035390/south-korea-gdp-comparison-with-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).
- Yoon L., *Number of North Korean Defectors in South Korea 2005–2022*, statista.com, <https://www.statista.com/statistics/746142/south-korea-number-of-defectors-from-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).
- Yoon L., *Population Density in South and North Korea 2010–2020*, statista.com, <https://www.statista.com/statistics/1035348/south-korea-population-density-comparison-with-north-korea/> (dostęp: 21.09.2022).

Wiktoria Bednarska

 0009-0008-8183-8986

Rola wybranych elementów południowokoreańskiej kultury w rozpowszechnianiu nauki języka koreańskiego wśród Polek i Polaków po pierwszej dekadzie XXI wieku

Abstrakt

Od kilku dekad Republika Korei poświęca dużą uwagę potencjałowi miękkiej siły w stosunkach międzynarodowych. Tak zwana koreańska fala przynosi Korei Południowej liczne korzyści, w tym przyczynia się do zwiększenia zainteresowania nauką języka koreańskiego. Artykuł poświęcony jest rosnącej popularności południowokoreańskich filmów, seriali i muzyki oraz wpływowi tego zjawiska na zainteresowanie nauką języka koreańskiego wśród Polek i Polaków. Analiza obejmuje okres po pierwszej dekadzie XXI wieku, ponieważ to właśnie od tego momentu *hallyu* osiągnęło rozpoznawalność na skalę globalną. Za pomocą analizy literatury przedmiotu, przeprowadzonych ankiet oraz wyników rekrutacji na studia, autorka stara się odpowiedzieć na pytania dotyczące tego, w jaki sposób południowokoreańska kultura popularna wykorzystywana jest przez Republikę Korei do promocji swojego języka, oraz jakie efekty tych prób zaobserwować można w Polsce. Umiejętne wykorzystanie potencjału popkultury przez Koreańczyków z południa pozwala im obserwować rosnące zainteresowanie nauką języka koreańskiego na świecie, w tym także w Polsce.

Słowa kluczowe: Korea Południowa, *hallyu*, koreańska fala, soft power, nauka języka, Polska

Wstęp

Wzrost popularności południowokoreańskiej kultury określany pojęciem „koreańska fala”, choć rozpoczęła się już w latach 90. XX wieku, to jednak dopiero w XXI wieku nabrała wymiaru międzynarodowego. Zjawisko to przynosi Republice Korei ogromne korzyści na wielu płaszczyznach. Pozytywnie wpływa m.in. na gospodarkę kraju oraz jego wizerunek na arenie międzynarodowej. Coraz większy potencjał *hallyu* obserwuje się również w procesie rozpowszechniania nauki języka koreańskiego i to właśnie ten proces jest przedmiotem tej pracy.

Zagadnienie to szczególnie w ostatnich latach jest coraz częściej eksplorowane. W oparciu o dostępne materiały poruszające tę tematykę można postawić tezę, że coraz większa popularność południowokoreańskiej muzyki, seriali oraz filmów wpływa pozytywnie na zwiększenie chęci nauki języka koreańskiego wśród Polek i Polaków. Aby tezę tę potwierdzić, sformułowane zostały następujące pytania badawcze: Czy popkultura danego państwa może wpływać na zainteresowanie nauką jego języka? Czym charakteryzuje się zjawisko *hallyu* i jaki ma do niego stosunek rząd Republiki Korei? Czy w celu popularyzacji języka koreańskiego za pomocą *hallyu* są podejmowane jakieś działania? Jak przejawia się popularność popkultury Korei Południowej w Polsce? Jaka jest rola popkultury Korei Południowej we wzroście zainteresowania nauką języka koreańskiego w Polsce?

W pracy zastosowane zostaną metody: *desk research*, metoda ilościowa oraz metoda porównawcza. Za pomocą metody ilościowej przeanalizowane zostaną wyniki ankiety internetowej dotyczącej roli wybranych elementów południowokoreańskiej kultury w rozpowszechnianiu nauki języka koreańskiego, przeprowadzonej przez autorkę w grudniu 2021 roku. Zapytano w niej o: 1) rok rozpoczęcia nauki języka koreańskiego, 2) sposób, w jaki ankietowani się go uczą, 3) czy południowokoreańska muzyka, filmy lub seriale zachęciły w jakiś sposób ankietowanych do podjęcia nauki języka koreańskiego, 4) stopień, w jakim południowokoreańska muzyka, filmy oraz seriale wpłynęły na decyzję o rozpoczęciu nauki języka koreańskiego przez ankietowanych, oraz 5) czy w nauce języka koreańskiego wykorzystują któryś z elementów wymienionych w ankiecie. Formularz został udostępniony wśród studentów biorących udział w zajęciach z języka koreańskiego na uczelniach wyższych oraz na grupie w serwisie Facebook, skupiającej osoby uczące się języka koreańskiego. Odpowiedzi udzieliły w niej 173 osoby. Aż 92,1% ankietowanych stanowią kobiety. W przypadku wieku, ankietowani byli bardziej zróżnicowani. Najwięcej, bo aż 68,4% osób zadeklarowało, że należą do grupy wiekowej 18–25 lat. Drugą najliczniejszą grupą są osoby mieszczące się w przedziale 26–35 lat (15,3%).

Kolejnymi grupami są: osoby poniżej 18 roku życia (7,9%), osoby między 36 a 45 rokiem życia (7,3%) oraz stanowiąca zaledwie 1,1% grupa osób w wieku od 46 do 55 lat. Wśród ankietowanych nie ma osób, które zadeklarowały, że mają powyżej 55 lat. Za pomocą metody porównawczej wyniki te zostaną zestawione ze wzrostem zainteresowania koreańską kulturą wśród Polek i Polaków, co pozwoli stwierdzić, czy ma on wpływ na podejmowanie decyzji o rozpoczęciu nauki języka koreańskiego.

Przybliżone zostaną cechy koreańskiej popkultury oraz proces jej rozprzestrzeniania się na świecie. Wyjaśnione zostanie, jak kultura popularna wpływa na zwiększanie zainteresowania nauką języków obcych i w jaki sposób wykorzystuje to Republika Korei. Omówiony zostanie odbiór koreańskiej fali w Polsce oraz jej związek ze zwiększającym się zainteresowaniem nauką języka koreańskiego wśród Polek i Polaków. W efekcie możliwe będzie udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze i potwierdzenie słuszności postawionej wcześniej tezy.

Wpływ popkultury państwa na zainteresowanie nauką jego języka

Istotnym zagadnieniem związanym z tematem artykułu jest koncepcja soft power, zdefiniowana przez amerykańskiego politologa Josepha S. Nye'a jako zdolność państwa do wpływania i osiągania swoich celów poprzez atrakcyjność swojej kultury, wartości, polityki i instytucji, a nie tylko poprzez siłę militarną czy gospodarczą¹. Założenie, że kultura popularna może odgrywać znaczącą rolę w procesie popularyzowania nauki języków obcych oraz skutecznie do tego motywować wpisuje się w koncepcję Nye'a, ponieważ zwiększona liczba osób posługujących się językiem danego kraju łączy się dla niego z korzyściami, takimi jak m.in. ułatwianie zagranicznych relacji biznesowych.

Kultura popularna odgrywa również istotną rolę w samym procesie przyswajania wiedzy. Znaczenie potencjału popkultury w obszarze nauki języków obcych rośnie zwłaszcza w dobie globalizacji, kiedy dostęp do różnych jej form jest łatwiejszy niż kiedykolwiek. W związku z tym temat ten jest coraz chętniej analizowany i opisywany przez badaczy.

Autorzy istotnej w tym obszarze badań publikacji *Pop Culture in Language Education: Theory, Research, Practice* podkreślili, że główne argumenty przemawiające za wykorzystywaniem elementów popkultury w edukacji językowej

¹ Więcej na temat soft power w: J. S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.

to efektywne zwiększanie zaangażowania uczniów w naukę oraz stymulowanie emocji poprzez m.in. zmniejszanie poziomu stresu, który towarzyszy temu procesowi². Ustalenia te oparte są na założeniu, że kiedy uczniowie pracują z materiałami, które są dla nich ciekawe, atrakcyjne i autentyczne, uznają je za przyjemne, w związku z czym chętniej się uczą. Wykorzystanie kultury popularnej do przyswajania wiedzy na temat wybranego języka jest więc uzasadnione. Popkultura może także odegrać znaczącą rolę jeszcze przed rozpoczęciem nauki – może być impulsem, który do tego zainspiruje.

Polityka kulturalna w Republice Korei w dobie globalizacji – historia koreańskiej fali

Jednym z najważniejszych czynników, które pozwoliły kulturze Korei Południowej stać się atrakcyjną na całym świecie, jest rządowa polityka dotycząca przemysłu kulturowego³. Rządzący Republiki Korei już w latach 90. zwrócili uwagę na potencjał soft power i to, że w dobie globalizacji kultura może stać się doskonałym narzędziem oddziaływania na inne państwa. Wówczas w Korei Południowej nastąpiły radykalne zmiany w obszarze polityki kulturalnej. Z państwa skupionego na kontroli nad przemysłem kulturowym i cenzurze⁴, Republika Korei zmieniła się w kraj nastawiony na wsparcie oraz eksport tego przemysłu. Podczas prezydentury Kim Dae-junga w latach 1998–2002 budżet Ministerstwa Kultury wyniósł 102,1 mld wonów południowokoreańskich (ok. 78 mln dolarów) i po raz pierwszy przekroczył 1% całkowitego budżetu państwa⁵. Od tamtego czasu kwoty przekazywane na rozwój kultury w Korei Południowej konsekwentnie wzrastają. W roku 2022 budżet Ministerstwa Kultury wyniósł aż 7 bln wonów (ok. 5 mld dolarów). To o 4,2% więcej niż wyniósł w roku 2021⁶, co pokazuje, jak poważnie traktowane jest w Korei Południowej wsparcie przemysłu kreatywnego.

² V. Werner, F. Tegge, *Learning Languages through Pop Culture/Learning about Pop Culture through Language Education*, [w:] V. Werner, F. Tegge (red.), *Pop Culture in Language Education: Theory, Research, Practice*, Routledge, New York 2021, s. 7.

³ W. Lim, *Hallyu Power: Cultural Policies of the Korean Government*, [w:] T. Lim (red.), *Globalization, Consumption and Popular Culture in East Asia*, World Scientific Publishing, Singapore 2016, s. 167.

⁴ A. Diniejko, *Polityka kulturalna Korei Południowej w dobie globalizacji*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3, s. 127.

⁵ W. Lim, *Hallyu Power...*, s. 168.

⁶ *Culture Ministry sets W7tr budget for 2022*, „The Korea Herald”, 01.09.2021, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210901000819> (dostęp: 05.12.2021).

Taki charakter polityki kulturalnej Korei Południowej jest ściśle związany ze zjawiskiem *hallyu*, w języku polskim nazywanym „koreańską falą”. Początki tego zjawiska zaobserwować można było w latach 90. ubiegłego wieku. To m.in. wybuch azjatyckiego kryzysu gospodarczego w 1997 roku oraz zmieniające się wówczas środowisko globalne pchnęły rząd południowokoreański do zwrócenia uwagi na potencjał miękkiej siły⁷. Zauważenie i wykorzystanie tego potencjału doprowadziło do „rozlania się” koreańskiej kultury poza granice kraju. *Hallyu*, które na początku objęło państwa regionu Azji Wschodniej, było nie tylko szansą na rozwój gospodarki Korei Południowej, ale i na ocieplenie stosunków z sąsiadami.

Elementem szczególnie popularnym w początkowym etapie rozwoju koreańskiej fali, były „k-dramy”, czyli południowokoreańskie seriale. Emitowane pod koniec lat 90. XX wieku i na początku pierwszej dekady XXI wieku produkcje cieszyły się ogromną oglądalnością w krajach regionu. Produkcja pt. *What is Love?* biła w 1997 roku rekordy oglądalności dla produkcji zagranicznej w Chinach. Podobny sukces kilka lat później osiągnęła w Japonii k-drama *Winter Sonata*⁸. Dla Republiki Korei, oprócz oczywistych zysków materialnych, oznaczało to również polepszenie wizerunku kraju.

Koreańska fala nie pozostała jednak zjawiskiem regionalnym. Skupione na samym początku w obszarze Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej *hallyu* szybko zaczęło rozprzestrzeniać się na inne obszary. Dynamiczny rozwój zjawiska doprowadził do podziału na *hallyu 1.0*, *hallyu 2.0* oraz *hallyu 3.0*⁹. Podział stosowany jest, aby podkreślić to, czym poszczególne fale się od siebie różnią, czyli m.in.: zasięg, treści oraz grupy odbiorców, do których treści te są kierowane. Podczas gdy pierwsza fala składała się głównie z seriali skupiających swoją fabułę wokół azjatyckich wartości i tradycji, a jej docelową widownią były głównie kobiety w średnim wieku, w drugiej fali na tym gruncie zaszły znaczące zmiany. *Hallyu 2.0* to przede wszystkim nacisk na wykorzystywanie nowych technologii i social mediów oraz większe skupienie na przemyśle muzycznym niż na k-dramach. Choć pierwsi artyści tworzący muzykę popową pojawiali się w Korei Południowej już na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, to o eksplozji zainteresowania nimi poza granicami kraju na większą skalę mówić można od mniej więcej połowy pierwszej dekady XXI wieku. Znaczącą rolę odegrały w tym kontekście serwisy takie jak YouTube, które koreańskie wy-

⁷ A. Diniejko, *Polityka kulturalna...*, s. 124–125.

⁸ *Hallyu (Korean Wave)*, KOREA.net, <https://www.korea.net/AboutKorea/Culture-and-the-Arts/Hallyu> (dostęp: 07.12.2021).

⁹ B. Kim, *Past, Present and Future of Hallyu (Korean Wave)*, „American International Journal of Contemporary Research” 2015, t. 5, nr 5, s. 157–159.

twórnice muzyczne umiejętnie wykorzystały, tworząc teledyski na wysokim poziomie, co pomagało przyciągać uwagę odbiorców spoza regionu¹⁰. Najlepszym w tym kontekście przykładem jest międzynarodowy sukces rapera PSY, który w 2012 roku zwrócił uwagę milionów ludzi na Koreę Południową za sprawą utworu *Gangnam Style*. Ogromne zainteresowanie, jakie wówczas wywołał artysta, zaskoczyło nawet samych Koreańczyków.

Nie był to jednak szczyt możliwości *hallyu* 2.0. Prawdziwym przełomem okazał się zespół BTS, który od debiutu w 2013 roku stopniowo buduje swoją pozycję w przemyśle muzycznym. Niezwykle znaczącym momentem dla grupy i tym samym dla całej branży rozrywkowej Republiki Korei było wystąpienie w 2017 roku na gali American Music Awards. Wcześniej nie dokonała tego żadna grupa k-popowa. Moment ten można więc uznać za symboliczny początek wkroczenia muzyki k-pop na zachodni rynek muzyczny. Następnie w 2018 roku album zespołu znalazł się na szczycie listy Billboard 200¹¹, a kolejnym wyjątkowym osiągnięciem była nominacja grupy do nagrody Grammy w 2020 roku. Zespół zdobył uznanie na niespotykaną do tej pory dla koreańskich artystów skalę. Za osiągnięcia już w 2018 roku BTS, jako pierwszy i do tej pory jedyny zespół k-popowy, został uhonorowany przez Prezydenta Republiki Korei jednym z orderów zasług Korei Południowej, Order of Cultural Merit¹². Globalny sukces Koreańczyków uświadomił branżę rozrywkową, że dominujące do tej pory w tym obszarze Stany Zjednoczone i Wielka Brytania nie są bezkonkurencyjne. W 2020 roku pozycję Korei Południowej, jako państwa atrakcyjnego kulturowo, jeszcze bardziej umocnił wielki sukces filmu *Parasite*, wyreżyserowanego przez Bong Joon-ho. Tytuł zdobył wówczas aż cztery Nagrody Akademii Filmowej¹³.

Osiągnięcia te pozwoliły innym koreańskim twórcom zrozumieć, że bariery kulturowe i językowe są możliwe do pokonania. Tym samym artyści z Korei Południowej otworzyli się na międzynarodową współpracę. Charakterystyczna dla *hallyu* 3.0 kooperacja stała się rozpowszechniona nie tylko wśród muzyków, ale i twórców filmów i seriali, którzy coraz chętniej pracują np. z serwisem

¹⁰ J. Walsh, *Hallyu as a Government Construct: The Korean Wave in the Context of Economic and Social Development*, [w:] Y. Kuwahara (red.), *The Korean Wave: Korean Popular Culture in Global Context*, Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 25.

¹¹ K. Kim, *BTS and the World Music Industry*, [w:] Y. Kim (red.), *The Soft Power of The Korean Wave: Parasite, BTS And Drama*, Routledge, New York 2021, s. 111.

¹² A. Kang, *BTS Becomes the Youngest to Receive Order of Cultural Merit*, „The Korea Times”, 09.10.2018, www.koreantimes.co.kr/www/art/2021/07/732_256678.html (dostęp: 12.12.2021).

¹³ D. Kim, *Producers of Parasite and the Question of Film Authorship: Producing a Global Author; Authoring a Global Production*, [w:] Y. Kim (red.), *The Soft Power of The Korean Wave...*, s. 41.

Netflix¹⁴, co coraz częściej wskazywane jest jako przewaga platformy nad innymi tego typu stronami¹⁵. K-dramy stworzone we współpracy z Netflixem, które zwróciły na siebie szczególną uwagę na całym świecie, to pozycje takie jak *Sweet Home* z 2020 roku i *Squid Game* z 2021 roku. *Sweet Home* było pierwszą dramą koreańską, która znalazła się wśród dziesięciu najczęściej oglądanych pozycji w Stanach Zjednoczonych¹⁶. Z kolei wyreżyserowany przez Hwang Dong-hyuka serial *Squid Game* na tej samej liście zajął pierwsze miejsce aż w 94 krajach, w tym w Stanach Zjednoczonych i w Polsce¹⁷. Tytuł przyciągnął przed ekrany nawet osoby niezainteresowane wcześniej południowokoreańskimi propozycjami. Wielu widzów otworzyło się dzięki temu na inne produkcje z Korei Południowej.

Zrozumienie tego, co od lat motywuje rząd Korei Południowej do angażowania się w rozwój kultury popularnej kraju i korzystania z jej zasobów oraz tego, w jak dynamicznym tempie się ona rozwija, jest niezbędne do pojęcia rosnącego zainteresowania nauką języka koreańskiego. *Hallyu* wzmacnia tożsamość kulturową Koreańczyków, a także przynosi ogromne korzyści kulturalne, gospodarcze i dyplomatyczne¹⁸. Przybliżając Republikę Korei odbiorcom z całego świata, jako kraj demokratyczny, atrakcyjny turystycznie, bogaty w kulturę, z dobrze prosperującą gospodarką, popkultura bardzo pozytywnie wpłynęła na wizerunek kraju na arenie międzynarodowej. Nie zaskakuje więc fakt, że w efekcie zauważalny jest też wzrost zainteresowania nauką języka koreańskiego.

Hallyu jako popularyzator nauki języka koreańskiego

Kultura popularna może odgrywać znaczącą rolę w procesie popularyzowania nauki języków obcych oraz skutecznie do tego motywować. Istotną rolę odgrywa również w samym procesie przyswajania wiedzy. Temat potencjału

¹⁴ D. Jin, *Ten Myths about the Korean Wave in the Global Cultural Sphere*, „International Journal of Communication” 2021, t. 15, s. 10.

¹⁵ H. Ju, *K-dramas Meet Netflix: New Models of Collaboration With The Digital West*, [w:] Y. Kim (red.), *The Soft Power of The Korean Wave...*, s. 171.

¹⁶ J. Lim, [Herald Interview] ‘I Almost Became a Monster’, „The Korea Herald”, 22.12.2020, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20201222000704> (dostęp: 12.12.2021).

¹⁷ D. Rushe, *142m Households Watched Squid Game, Netflix Says As It Adds 4.4m subscribers*, „The Guardian”, 19.10.2021, [theguardian.com/media/2021/oct/19/netflix-quarterly-results-subscribers-squid-game](https://www.theguardian.com/media/2021/oct/19/netflix-quarterly-results-subscribers-squid-game) (dostęp: 12.12.2021).

¹⁸ D. Lien, P. Tang, E. Zuloaga, *Effects of Hallyu and the King Sejong Institute on International Trade and Services in Korea*, „The International Trade Journal” 2021, nr 1, s. 5.

popkultury w obszarze nauki języków obcych jest coraz częściej podejmowany przez badaczy. Jego znaczenie rośnie zwłaszcza w dobie globalizacji, kiedy dostęp do różnych jej form jest łatwiejszy niż kiedykolwiek. Współcześnie popkultura jest wszechobecna. Jej elementy takie jak filmy, seriale czy muzyka, wykorzystane w odpowiedni sposób, mogą stanowić źródło wiedzy niezbędnej do opanowania języka. Pozwalają osłuchać się z jego brzmieniem, co w nauce języków odgrywa niebagatelną rolę¹⁹. Ułatwiają też przyswajanie naturalnego sposobu akcentowania wyrazów czy poznawanie kontekstów, w których używane są konkretne zwroty. Szczególnie pomocne jest to podczas nauki języków, w których właśnie kontekst czy też hierarchia osób, z którymi się w nim porozumiewamy są bardzo ważne. Wskazuje to na to, że popkultura powinna być akceptowana jako wartościowy element edukacji językowej²⁰.

Korea Południowa od dekad chętnie promuje naukę języka koreańskiego. W procesie tym dostrzega ogromny potencjał kultury popularnej, którą uważa za istotną część swojej polityki zagranicznej. W marcu 2021 roku Koreańskie Ministerstwo Edukacji poinformowało, że z uwagi na rosnące zapotrzebowanie na naukę języka koreańskiego za granicą, dzięki globalnej popularności koreańskich treści kulturowych, planuje podwoić budżet na edukację języka koreańskiego za granicą²¹.

Trend ten bezpośrednio zaczęły wykorzystywać same wytwórnie muzyczne. W 2020 roku wytwórnia HYBE Labels, działająca wówczas jeszcze jako Big Hit Entertainment, utworzyła pakiet edukacyjny do nauki języka koreańskiego, wykorzystujący treści związane ze wspomnianym wcześniej zespołem BTS. Do wytwórni należy również specjalna korporacja edukacyjna, Big Hit Edu, która w tym samym roku razem z Korea Foundation i Hankuk University of Foreign Studies podpisała umowę o współpracy w promowaniu i ożywianiu studiów koreańskich za granicami kraju. Umowa ta umożliwiła wykorzystywanie wspomnianych wyżej pakietów na zajęciach w ramach KF Global e-School²², projektu, w ramach którego przez czołowe koreańskie i zagraniczne uniwersytety przeprowadzane są kursy na temat Korei Połu-

¹⁹ E. Tschirner, *Video Clips, Input Processing And Language Learning*, [w:] A. U. Chamot, W. Chan (red.), *Media in Foreign Language Teaching And Learning*, Walter de Gruyter, Boston 2011, s. 26–28.

²⁰ V. Werner, F. Tegge, *Learning Languages through...*, s. 3.

²¹ *Budget For Overseas Korean Language Education Sharply Raised*, Yonhap News Agency, 14.03.2021, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20210314000600315> (dostęp: 12.12.2021).

²² D. Chang, *(Yonhap Feature) Big Hit Edu Aims To Help Global ARMY Connect with BTS Via Korean Learning*, Yonhap News Agency, 07.09.2020, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20200907000200315> (dostęp: 12.12.2021).

dniowej i języka koreańskiego²³. Rola *hallyu* w tym obszarze jest więc bardzo ważna. Dzięki niej Korea Południowa stała się państwem, którego języka warto się uczyć. *Hallyu* polepszyło sytuację gospodarczą Republiki Korei i rozślawiło ją jako państwo atrakcyjne na arenie międzynarodowej. Dla wielu koreańska fala to pierwsza styczność z językiem koreańskim. Tym samym często stanowi początkową motywację do jego nauki²⁴.

Wzajemne uzupełnianie się inicjatyw rządu Republiki Korei z koreańską falą widać również na przykładzie utworzonej w 2007 roku Fundacji Instytutu Króla Sejonga. Chociaż Korea Południowa, w porównaniu z sąsiednimi Chinami i Japonią, wystartowała z takim projektem o wiele później, liczba instytutów kierowanych przez fundację rośnie w bardzo szybkim tempie²⁵. W roku powstania było ich zaledwie 13 w 3 krajach. W roku 2019 w 56 krajach istniały 172 Instytuty Króla Sejonga²⁶, natomiast w czerwcu 2021 na całym świecie takich instytutów było już 234 w 82 różnych krajach²⁷. Z edukacji oferowanej przez ośrodki korzysta wielu entuzjastów elementów *hallyu*, a związek ten jest na tyle znaczący, że podkreślony został nawet na oficjalnej stronie King Sejong Institute Foundation²⁸.

Na rosnące zainteresowanie językiem koreańskim jednoznacznie wskazuje też partycypacja w egzaminie organizowanym przez koreański Narodowy Instytut Edukacji Międzynarodowej, TOPIK, który przeprowadzany jest od 1997 roku. Testy sprawdzające zdolności posługiwania się koreańskim przez osoby, dla których koreański nie jest pierwszym językiem, pozwalają na uzyskanie przedmiotowego certyfikatu. W roku powstania przystąpiły do niego 2692 osoby²⁹. Porównując ten wynik z liczbą uczestników, jaka podeszła do niego w ostatnich latach, można zauważyć, że nastąpił w tym obszarze ogromny postęp. W 2012 roku przystąpiło do niego 128 146 osób³⁰, natomiast w roku 2018 aż 329 224 osób³¹.

²³ KF Global e-School Program, Seoul National University Asia Center, <https://snuac.snu.ac.kr/eng/index.php/network/global-e-school/> (dostęp: 12.12.2021).

²⁴ W. Chan, S. Chi, *Popular Media as a Motivational Factor for Foreign Language Learning: The Example of The Korean Wave*, [w:] A. U. Chamot, W. Chan (red.), *Media in Foreign Language Teaching And Learning*..., s. 179–181.

²⁵ D. Lien, P. Tang, E. Zuloaga, *Effects of Hallyu*..., s. 5.

²⁶ *Korean Language Learning Booming on Back of Hallyu: Report*, „The Korea Herald”, 08.02.2021, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210207000090> (dostęp: 12.12.2021).

²⁷ D. Lien, P. Tang, E. Zuloaga, *Effects of Hallyu*..., s. 5.

²⁸ Oficjalna strona internetowa King Sejong Institute Foundation, <https://www.ksif.or.kr/com/cmm/EgovContentView.do?menuNo=11101100> (dostęp: 12.12.2021).

²⁹ S. Yun, *Korean Language Test-Takers Pass 1mil*, „The Korea Times”, 20.01.2013, https://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2013/01/113_129158.html (dostęp: 07.12.2021).

³⁰ L. Yoon, *Number of TOPIK Test Takers 1997–2020*, Statista, 05.03.2021, www.statista.com/statistics/1124522/south-korea-topik-annual-test-takers/ (dostęp: 07.12.2021).

³¹ J. Park, *TOPIK to Include Speaking Test From 2023*, „The Korea Herald”, 20.01.2019, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20190120000128> (dostęp: 07.12.2021).

Wzrost zainteresowania językiem koreańskim doskonale obrazuje również popularność, jaką cieszy się wśród użytkowników aplikacji do nauki języków obcych. Najczęściej pobieraną aplikacją edukacyjną na świecie jest Duolingo³². Biorąc pod uwagę, że używa jej ok. 500 milionów osób z 194 krajów, trendy użytkowania aplikacji mogą służyć jako przybliżenie ogólnych trendów w nauce języków na świecie³³. Kurs języka koreańskiego jest w niej dostępny od września 2017 roku. W tym samym roku udostępniono również kursy języka japońskiego i chińskiego, a była to odpowiedź na ogólne zainteresowanie użytkowników językami azjatyckimi³⁴. Według raportów z 2020³⁵ i 2021³⁶ roku kurs języka koreańskiego jest siódmym najczęściej wybieranym przez użytkowników aplikacji.

Na korelację między zainteresowaniem nauką języka koreańskiego a *hallyu* uwagę zwrócił sam zespół Duolingo, kiedy we wrześniu we wrześniu 2021 roku w ciągu dwóch tygodni po premierze wspomnianego wcześniej serialu *Squid Game* w aplikacji zanotowano 40-procentowy wzrost liczby nowych uczniów rozpoczynających naukę koreańskiego³⁷.

Elementy *hallyu* mogą być jednocześnie popularyzatorem, jak i motywatorem do nauki. Coraz częściej wykorzystywane są również jako materiały dydaktyczne, źródło wiedzy na temat społeczeństwa koreańskiego czy jego obyczajów. Rosnące z roku na rok globalne zainteresowanie nauką tego azjatyckiego języka jest jednym z najistotniejszych dla Republiki Korei zjawisk, jakie pociągnęła za sobą koreańska fala.

³² C. Blanco, *2020 Duolingo Language Report: Global Overview*, Duolingo Blog, 15.12.2020, <https://blog.duolingo.com/global-language-report-2020/> (dostęp: 07.12.2021).

³³ *Korean Language Learning Booming on Back of Hallyu: Report*, „The Korea Herald”, 08.02.2021, m.koreaherald.com/view.php?ud=20210207000090 (dostęp: 07.12.2021).

³⁴ F. Lardinois, *Duolingo Launches Support for Korean*, TechCrunch, 07.09.2017, <https://tiny.pl/cj3tq> (dostęp: 07.12.2021).

³⁵ Ibidem.

³⁶ C. Blanco, *2021 Duolingo Language Report*, Duolingo Blog, 06.12.2021, <https://blog.duolingo.com/2021-duolingo-language-report/> (dostęp: 07.12.2021).

³⁷ S. Zabell, *„Squid Game” Could Inspire a New Wave of Korean Language Learners*, Duolingo Blog, 04.10.2021, <https://blog.duolingo.com/squid-game-could-inspire-a-new-wave-of-korean-language-learners> (dostęp: 13.12.2021).

Koreańska fala w Polsce – wpływ południowokoreańskiej muzyki, filmów i seriali na rosnące zainteresowanie nauką języka koreańskiego wśród Polek i Polaków

Polska nie jest wyjątkiem, jeśli chodzi o globalny sukces *hallyu*. Chociaż koreańska kultura popularna cieszyła się zainteresowaniem Polek i Polaków także wcześniej, to dopiero w połowie drugiej dekady XXI wieku zyskała widocznie więcej fanów. Powiększanie się grona entuzjastów kultury koreańskiej w Polsce ma swoje odbicie w różnych wydarzeniach, jakie miały miejsce w ostatnich latach.

Jedną z pierwszych inicjatyw, które były odpowiedzią na rosnące zainteresowanie „k-popem” w Polsce, było stworzenie w 2015 roku audycji radiowej *Teraz K-pop!* Było to dla polskich fanów gatunku bardzo ekscytującym wydarzeniem. Audycja do tej pory nadawana jest w publicznej polskiej stacji radiowej Polskie Radio Czwórka³⁸. W kolejnym roku Polska dołączyła do grona państw, w których można podchodzić do wspomnianego wcześniej egzaminu TOPIK, sprawdzającego zdolność posługiwania się językiem koreańskim. Innym wydarzeniem świadczącym o rosnącym zainteresowaniu *hallyu* w Polsce jest wprowadzenie albumów koreańskich muzyków do ofert przez sklepy takie jak Empik. Polska sieć pierwsze fizyczne albumy k-popowe zaczęła sprzedawać dopiero w 2018 roku. Uwagę należy zwrócić również na to, że w Polsce widocznie wzrosła częstotliwość koncertów wykonawców k-popowych w ostatnich latach. Przed 2016 rokiem wydarzenia takie były raczej rzadkością, natomiast w 2019 roku w naszym kraju odbyło się ich ok. dziesięć. Zainteresowanie popkulturą Korei Południowej wśród Polek i Polaków dostrzega również Netflix, oferując coraz więcej południowokoreańskich tytułów z napisami w języku polskim lub z polskim lektorem.

Przejawiającemu się w ten sposób wzrostowi zainteresowania koreańską popkulturą towarzyszy też wzrost zainteresowania nauką o Korei Południowej, w tym również języka koreańskiego. Polki i Polacy w ostatnich latach wykazują coraz większe zainteresowanie studiowaniem kierunków związanych z tą tematyką. Analizując informacje o wynikach rekrutacji na studia z kilku ostatnich lat, które przygotowane zostały przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego na podstawie dostarczanych przez uczelnie nadzorowane przez Ministra Edukacji i Nauki danych, od 2016 roku można obserwować rosnącą

³⁸ „*Teraz Kpop!*”. Nowa audycja w Czwórce!, Polskie Radio Czwórka, 22.10.2015, <https://www.polskieradio.pl/10/4930/artykul/1534151,teraz-kpop-nowa-audycja-w-czworce> (dostęp: 12.12.2021).

pozycję kierunków związanych z Republiką Korei. Według tych danych, w roku akademickim 2016/2017 na jedno miejsce na filologii koreańskiej przypadało 4,7 kandydata³⁹. W latach 2017/2018⁴⁰ oraz 2018/2019⁴¹ na ten sam kierunek na jedno miejsce przypadało ich już 6,5. W roku akademickim 2019/2020 wśród kierunków, na które na jedno miejsce przypadało czterech lub więcej kandydatów, znalazły się aż trzy związane z Koreą Południową; koreanistyka (11,6), filologia koreańska (10,9) i studia nad Koreą (9,1)⁴². W kolejnym roku na liście tej ponownie znalazły się trzy kierunki związane z Republiką Korei, tym razem była to orientalistyka-koreanistyka (24,2), studia nad Koreą (12,4) i koreanistyka (10,3)⁴³. W raporcie z roku akademickiego, tj. 2021/2022, na liście tej ponownie znalazły się trzy powiązane z Koreą Południową kierunki, a mianowicie koreanistyka, która drugi rok z rzędu zajęła na niej drugie miejsce z 26,6 kandydatami na jedno miejsce, studia nad Koreą (11,9) oraz filologia koreańska (11,2)⁴⁴. Liczby te jednoznacznie wskazują, że kierunki związane z Republiką Korei przyciągają wielu polskich studentów i studentek. Koreańską falę wymienia się jako ważny czynnik sprzyjający temu zjawisku.

³⁹ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2016/2017 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-20162017>, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

⁴⁰ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2017/2018 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/znamy-wyniki-rekrutacji-na-studia-w-roku-201718>, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

⁴¹ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2018/2019 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/20181109_WYNIKI_rekrutacji_2018-2019.pdf, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

⁴² Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2019/2020 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2020/12/20191120-WYNIKI-rekrutacji-2019-2020.pdf>, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

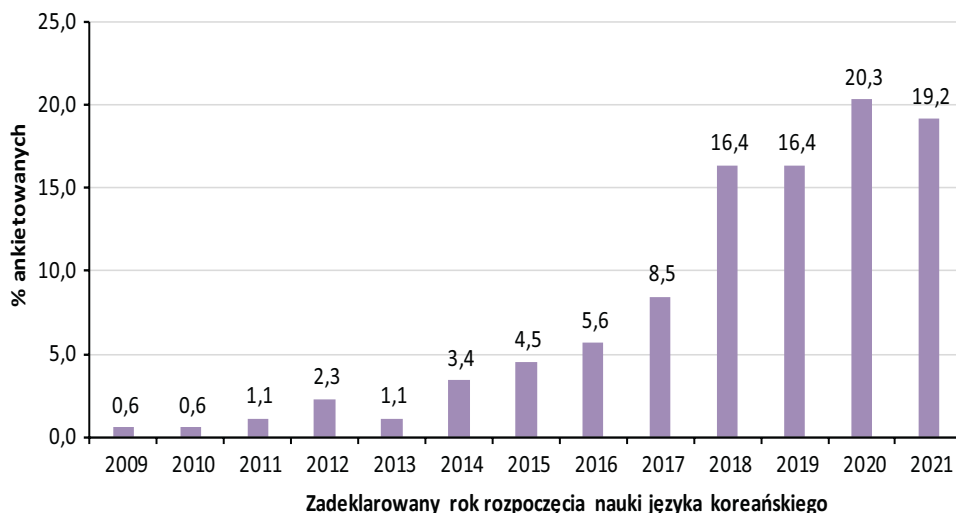
⁴³ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2020/2021 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2020/12/20201214-WYNIKI-rekrutacji-2020-2021.pdf>, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

⁴⁴ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2021/2022 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-20212022-w-uczelniach-nadzorowa>, s. 2 (dostęp: 12.12.2021).

W celu zbadania bezpośredniego wpływu wybranych elementów kultury popularnej Korei Południowej na rosnące zainteresowanie nauką języka koreańskiego wśród Polek i Polaków po pierwszej dekadzie XXI wieku, w grudniu 2021 roku została przeprowadzona internetowa ankieta. Zapytano w niej o: 1) rok rozpoczęcia nauki języka koreańskiego, 2) sposób, w jaki ankietowani się go uczą, 3) czy południowokoreańska muzyka, filmy lub seriale zachęciły w jakiś sposób ankietowanych do podjęcia nauki języka koreańskiego, 4) stopień, w jakim południowokoreańska muzyka, filmy oraz seriale wpłynęły na decyzję o rozpoczęciu nauki języka koreańskiego przez ankietowanych, oraz 5) czy w nauce języka koreańskiego wykorzystują któreś z elementów wymienionych w ankiecie. Formularz został udostępniony wśród studentów biorących udział w zajęciach z języka koreańskiego na uczelniach wyższych oraz na grupie w serwisie Facebook, skupiającej osoby uczące się języka koreańskiego. Odpowiedzi udzieliły w niej 173 osoby. Aż 92,1% ankietowanych stanowią kobiety. W przypadku wieku ankietowani byli bardziej zróżnicowani. Najwięcej, bo aż 68,4% osób zadeklarowało, że należą do grupy wiekowej 18–25 lat. Drugą najliczniejszą grupą są osoby mieszczone się w przedziale 26–35 lat (15,3%). Kolejnymi grupami są: osoby poniżej 18 roku życia (7,9%), osoby między 36 a 45 rokiem życia (7,3%) oraz stanowiąca zaledwie 1,1% grupa osób w wieku od 46 do 55 lat. Wśród ankietowanych nie ma osób, które zadeklarowały, że mają powyżej 55 lat.

Odpowiedzi udzielone na pytanie o rok rozpoczęcia nauki języka koreańskiego potwierdzają tendencję wzrostową zjawiska. W sumie aż 86,4% ankietowanych rozpoczęło naukę w 2016 roku lub później, czyli wtedy, kiedy koreanistyka zaczęła być szczególnie popularna na polskich uniwersytetach. Największy skok nastąpił jednak w roku 2018. Wówczas naukę rozpoczęło o 7,9% ankietowanych więcej niż w roku 2017. Porównując te wyniki z tym, jak w tych latach wzrosła popularność *hallyu*, można zauważyć, że im popkultura południowokoreańska jest modniejsza, tym więcej osób chce uczyć się języka koreańskiego (wykres 1).

Z analizy odpowiedzi na kolejne pytanie, dotyczące sposobów, w jakich ankietowani uczą się języka koreańskiego wynika, że aż 76,3% uczy się go na własną rękę, korzystając ze zgromadzonych przez siebie materiałów dydaktycznych. Na to pytanie można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź. Jedną ich kombinacją szczególnie wyróżniła się jednak na tle innych. Był to zestaw odpowiedzi: „Na własną rękę, korzystając ze zgromadzonych przez siebie materiałów”; „Za pomocą aplikacji do nauki języków” oraz „Za pomocą materiałów dydaktycznych dostępnych w internecie”. Wybrało go aż 26,5% ankietowanych. Żadna inna możliwa kombinacja odpowiedzi nie została wybrana przez więcej niż 7,3%. Sugeruje to, że wśród Polek i Polaków powszechne jest uczenie się języka koreańskiego samodzielnie.

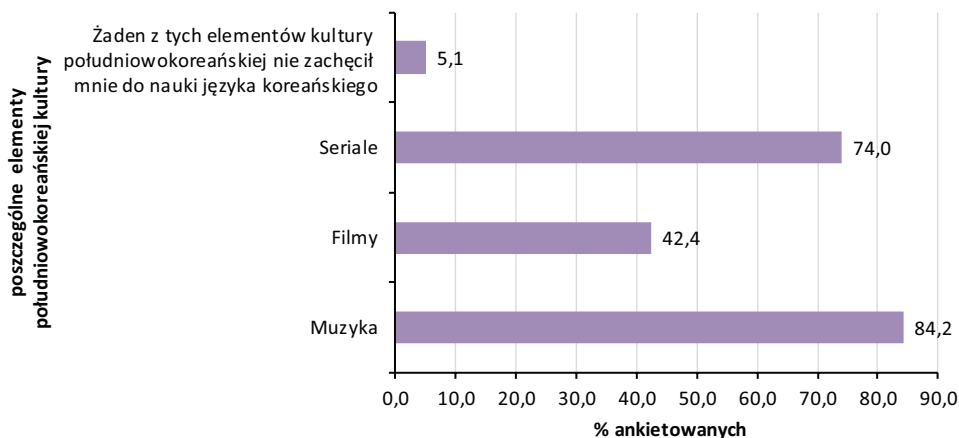

Wykres 1. Odsetek ankietowanych deklarujących rozpoczęcie nauki języka koreańskiego w danym roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej przez autora ankiety.

W kolejnym pytaniu ankietowani zostali poproszeni o określenie, czy któryś z podanych elementów kultury Korei Południowej (tj. muzyka, filmy lub seriale) zachęcił ich do rozpoczęcia nauki języka koreańskiego. Respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź lub zaznaczyć opcję, według której żaden z wymienionych elementów południowokoreańskiej kultury ich do tego nie zachęcił. Wyniki ankiety pokazują, że najbardziej zachęcającym do nauki języka elementem kultury Korei Południowej jest muzyka, którą wybrało aż 84,2% respondentów. Seriale, wybrane przez 74% osób, również okazały się do tego częstą inspiracją. Filmy południowokoreańskie (42,4%) okazały się być mniejszą zachętą rozpoczęcia nauki języka koreańskiego. Tylko 5,1% ankietowanych zadeklarowało, że żaden z wymienionych elementów kultury południowokoreańskiej nie wpłynął na ich decyzję o rozpoczęciu nauki (wykres 2).

Trzy kolejne pytania wymagały od respondentów określenia, w jakim stopniu na decyzję o podjęciu nauki języka koreańskiego wpłynęła muzyka, seriale i filmy z Korei Południowej. Szczególnie muzyka, będąca kluczowym elementem *hallyu 2.0*, okazała się w tym kontekście dla wielu ankietowanych bardzo ważnym czynnikiem, szczególnie dla respondentów poniżej 35 roku życia. Łącznie aż 66,1% osób odpowiedziało, że muzyka południowokoreańska zachęciła ich do nauki języka w bardzo dużym (41,2%) lub dużym (24,9%) stopniu. Jedynie ok. 10% stwierdziło, że muzyka koreańska nie miała na tę decyzję żadnego wpływu.

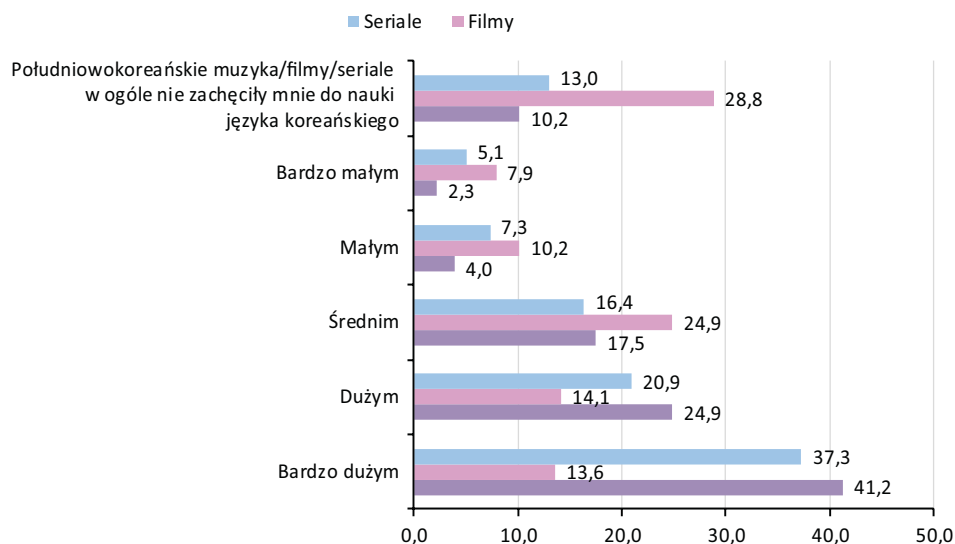
Wykres 2. Odsetek ankietowanych, którzy wskazali poszczególne elementy południowokoreańskiej kultury jako inspirację do nauki języka koreańskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej przez autorkę ankiety.

Chociaż seriale nie wydają się w tym procesie odgrywać tak dużej roli jak muzyka, tę formę popkultury również wybrało wielu respondentów. Odpowiednio 37,3% i 20,9% osób uznało, że seriale odegrały w tej kwestii bardzo dużą lub dużą rolę. Forma ta była najczęściej wskazywana przez osoby między 35 a 45 rokiem życia. Dla 13% ankietowanych k-dramy nie miały znaczenia.

Najmniejszą inspiracją okazało się dla Polek i Polaków południowokoreańskie kino. W przypadku 28,8% respondentów filmy nie miały żadnego wpływu na podjęcie decyzji o rozpoczęciu nauki języka koreańskiego. Wywarły jednak średni wpływ na niewiele mniej, bo 25,4% ankietowanych. W bardzo dużym już tylko na 13,6%. Patrząc na różnice między oddziaływaniem koreańskiej muzyki i k-dram a filmów, można przyjąć tezę, iż do tej pory południowokoreańskie kino nie umocniło jeszcze swojej pozycji globalnej tak, jak pozostałe omawiane elementy kultury koreańskiej (wykres 3).

W przedostatnim pytaniu ankietowani zostali poproszeni o wskazanie elementów kultury popularnej Korei Południowej, które są przez nich wykorzystywane w nauce języka koreańskiego. Odpowiedzi potwierdzają podkreślany coraz częściej potencjał popkultury w procesie uczenia się języków. Tylko 15,8% respondentów odpowiedziało, że nie wykorzystuje do nauki żadnego z wymienionych. Najczęściej używaną w tym celu formą popkultury okazały się k-dramy (66,7%), następnie muzyka (63,3%), a na końcu filmy (30,5%). Według wyników wszystkie trzy elementy *hallyu* jednocześnie wykorzystuje do nauki 21,5% ankietowanych.

Wykres 3. Stopień, w jakim południowokoreańska muzyka/filmy/seriale zachęciły ankietowanych do nauki języka koreańskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej przez autora ankiety.

W ostatnim, opcjonalnym pytaniu otwartym, respondenci mieli możliwość wymienienia innych inspiracji i motywacji do podjęcia nauki koreańskiego. Wielu z nich podnosiło w swoich odpowiedziach kwestie takie jak możliwość dalszego zagłębienia się w kulturę Korei Południowej, do czego umiejętności językowe są niezwykle przydatne. Ankietowani wyrażali chęć poszerzania umiejętności językowych, by móc konsumować elementy popkultury bez korzystania z tłumaczeń. Wśród odpowiedzi często pojawiał się również temat rosnącej pozycji Korei Południowej na arenie międzynarodowej. Republika Korei wydaje się ankietowanym atrakcyjna kulturowo, turystycznie i gospodarczo. Są oni świadomi, że znajomość języka koreańskiego w takich okolicznościach jest cenną umiejętnością. W argumentacji wymienione zostały m.in. takie aspekty jak dynamiczny rozwój koreańskich firm, w których szansa na uzyskanie pracy wzrasta wraz ze znajomością języka. Jak zauważają specjaliści od Korei Południowej, rynek w Polsce nie wypełnił się jeszcze koreanistami, toteż perspektywy zawodowe słusznie są atrakcyjne.

Wyniki przeprowadzonej ankiety potwierdzają, że południowokoreańska muzyka, seriale i filmy są dla Polek i Polaków istotnym elementem zachęcającym do rozpoczęcia nauki języka koreańskiego. Pełnią również funkcję motywacyjną i są chętnie wykorzystywane do nauki. Swoimi odpowiedziami respondenci potwierdzili też, że popkultura Korei Południowej jest pewnego

rodzaju łącznikiem, który sprawia, że nawet odległa kultura Kraju Porannej Świeżości może być bardzo chętnie konsumowana przez Polki i Polaków. Wynioskować można też, że kultura popularna Korei Południowej umacnia pozytywny wizerunek kraju w oczach respondentów.

Zakończenie

Zmiany, jakie zachodzą na świecie od kilku dekad, pozwalają aktorom stosunków międzynarodowych na coraz częstsze manewrowanie miękką siłą. Korea Południowa to przykład państwa, który jest bardzo zaangażowany w rozwój narzędzia soft power, jakim jest jego kultura. Poważnie traktując jej potencjał i chętnie inwestując w jej rozwój, Republika Korei czerpie z niej niemałe korzyści. Jednym z pozytywnych skutków tych działań jest rosnąca na skalę globalną popularność języka koreańskiego.

W pracy udało się odpowiedzieć na postawione we wstępie pytania badawcze. W pierwszej części opisany został charakter zjawiska koreańskiej fali i to, jaki stosunek ma do niej rząd Republiki Korei. Druga część wyjaśnia, że popkultura jest coraz częściej doceniana jako narzędzie do promowania języka oraz jakie działania są podejmowane w Korei Południowej w celu popularyzacji języka koreańskiego. W ostatniej części przybliżono to, w jaki sposób przejawia się popularność popkultury Korei Południowej w Polsce. Na podstawie zebranych danych ukazano również, jaka jest rola *hallyu* we wzroście zainteresowania nauką języka koreańskiego w Polsce.

W efekcie możliwe było potwierdzenie tezy pracy, która zakłada, że coraz większa popularność południowokoreańskiej muzyki, seriali oraz filmów wpływa pozytywnie na zwiększenie chęci nauki języka koreańskiego wśród Polek i Polaków. Po zbadaniu zależności pomiędzy wydarzeniami przełomowymi dla rozwoju koreańskiej fali na świecie i w Polsce a poziomem zainteresowania nauką tego azjatyckiego języka można zauważyć, że *hallyu* rzeczywiście pozytywnie wpływa na to zjawisko.

Po przeanalizowaniu poruszonych w referacie kwestii możliwe staje się zrozumienie ścisłego związku pomiędzy południowokoreańską kulturą popularną a rozpowszechnianiem nauki języka koreańskiego. Racjonalne wykorzystywanie koreańskiej fali przez władze przynosi Republice Korei ogromne korzyści. Wyrasta z niej konkurent dla zachodnich potęg, których muzyka czy kino były dotychczas dominujące na świecie. Koreańczycy, z dumą promując swoją kulturę na arenie międzynarodowej, udowodnili, że nie trzeba tworzyć w języku angielskim i starać się wpasowywać w zachodnie standardy, aby zostać zrozumianym i zwrócić na siebie uwagę społeczności globalnej. Dynamiczny

rozwój *hallyu* oraz skutki, jakie się z tym wiążą, są niezwykle intrygujące i warte badania. Konsekwentnie promując swoją kulturę i język w zglobalizowanym świecie, i to w dodatku bardzo skutecznie, Republika Korei może stać się dla środowiska międzynarodowego przykładem tego, jak się integrować, celebrować przy tym własną tożsamość, zamiast starać się dopasować do większości.

Bibliografia

- Blanco C., 2020 *Duolingo Language Report: Global Overview*, Duolingo Blog, 15.12.2020, <https://blog.duolingo.com/global-language-report-2020/> (dostęp: 07.12.2021).
- Blanco C., 2021 *Duolingo Language Report*, Duolingo Blog, 06.12.2021, <https://blog.duolingo.com/2021-duolingo-language-report/> (dostęp: 07.12.2021).
- Budget For Overseas Korean Language Education Sharply Raised*, Yonhap News Agency, 14.03.2021, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20210314000600315> (dostęp: 12.12.2021).
- Chan W., Chi S., *Popular Media as a Motivational Factor for Foreign Language Learning: The Example of The Korean Wave*, [w:] A. U. Chamot, W. Chan (red.), *Media in Foreign Language Teaching And Learning*, Walter de Gruyter, Boston 2011.
- Chang D., (Yonhap Feature) *Big Hit Edu Aims To Help Global ARMY Connect With BTS Via Korean Learning*, Yonhap News Agency, 07.09.2020, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20200907000200315> (dostęp: 12.12.2021).
- Culture Ministry sets W7tr budget for 2022*, „The Korea Herald”, 01.09.2021, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210901000819> (dostęp: 05.12.2021).
- Diniejko A., *Polityka kulturalna Korei Południowej w dobie globalizacji*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3, s. 123–139.
- Hallyu (Korean Wave)*, KOREA.net, <https://www.korea.net/AboutKorea/Culture-and-the-Arts/Hallyu> (dostęp: 07.12.2021).
- Jin D., *Ten Myths About the Korean Wave in the Global Cultural Sphere*, „International Journal of Communication” 2021, t. 15, s. 4147–4164.
- Kang A., *BTS Becomes the Youngest to Receive Order of Cultural Merit*, „The Korea Times”, 9.10.2018, www.koreantimes.co.kr/www/art/2021/07/732_256678.html (dostęp: 12.12.2021).
- KF Global e-School Program*, Seoul National University Asia Center, <https://snu-ac.snu.ac.kr/eng/index.php/network/global-e-school/> (dostęp: 12.12.2021).
- Kim B., *Past, Present and Future of Hallyu (Korean Wave)*, „American International Journal of Contemporary Research” 2015, t. 5, nr 5, s. 155–160.
- Kim Y. (red.), *The Soft Power of The Korean Wave: Parasite, BTS And Drama*, Routledge, New York 2021.

- Korea Herald, *Korean Language Learning Booming on Back of Hallyu: Report*, „The Korea Herald”, 08.02.2021, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210207000090> (dostęp: 12.12.2021).
- Kuwahara Y. (red.), *The Korean Wave: Korean Popular Culture in Global Context*, Palgrave Macmillan, New York 2014.
- Lardinois F., *Duolingo Launches Support for Korean*, TechCrunch, 07.09.2017, <https://tiny.pl/cj3tq7> (dostęp: 07.12.2021).
- Lien D., Tang P., Zuloaga E., *Effects of Hallyu and the King Sejong Institute on International Trade and Services in Korea*, „The International Trade Journal” 2021, nr 1, s. 6–23.
- Lim J., [Herald Interview] ‘I Almost Became A Monster’, „The Korea Herald”, 22.12.2020, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20201222000704> (dostęp: 12.12.2021).
- Lim T. (red.), *Globalization, Consumption and Popular Culture in East Asia*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., Singapore 2016.
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2016/2017 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-20162017> (dostęp: 12.12.2021).
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2017/2018 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/znamy-wyniki-rekrutacji-na-studia-w-roku-201718> (dostęp: 12.12.2021).
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2018/2019 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/20181109_WYNIKI_rekrutacji_2018-2019.pdf (dostęp: 12.12.2021).
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2019/2020 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2020/12/20191120-WYNIKI-rekrutacji-2019-2020.pdf> (dostęp: 12.12.2021).
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2020/2021 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://studia.gov.pl/wp-content/uploads/2020/12/20201214-WYNIKI-rekrutacji-2020-2021.pdf> (dostęp: 12.12.2021).

- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Informacja o wynikach rekrutacji na studia na rok akademicki 2021/2022 w uczelniach nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-20212022-w-uczelniach-nadzorowa> (dostęp: 12.12.2021).
- Oficjalna strona internetowa King Sejong Institute Foundation, <https://www.ksif.or.kr/com/cmm/EgovContentView.do?menuNo=11101100> (dostęp: 12.12.2021).
- Park J., *TOPIK to Include Speaking Test From 2023*, „The Korea Herald”, 20.01.2019, <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20190120000128> (dostęp: 07.12.2021).
- Rushe D., *142m Households Watched Squid Game, Netflix Says As It Adds 4.4m Subscribers*, „The Guardian”, 19.10.2021, <https://www.theguardian.com/media/2021/oct/19/netflix-quarterly-results-subscribers-squid-game> (dostęp: 12.12.2021).
- „Teraz Kpop!”. Nowa audycja w Czwórcę!, Polskie Radio Czwórka, 22.10.2015, <https://www.polskieradio.pl/10/4930/artykul/1534151,teraz-kpop-nowa-audycja-w-czworke> (dostęp: 12.12.2021).
- Tschirner E., *Video Clips, Input Processing And Language Learning*, [w:] A. U. Chamoto, W. Chan (red.), *Media in Foreign Language Teaching And Learning*, Walter de Gruyter, Boston 2011.
- Werner V., Tegge F., *Pop Culture in Language Education: Theory, Research, Practice*, Routledge, New York 2021.
- Yoon L., *Number of TOPIK test takers 1997–2020*, Statista, 05.03.2021, www.statista.com/statistics/1124522/south-korea-topik-annual-test-takers/ (dostęp: 07.12.2021).
- Yun S., *Korean Language Test-Takers Pass 1mil*, „The Korea Times”, 20.01.2013, https://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2013/01/113_129158.html (dostęp: 07.12.2021).
- Zabell S., „Squid Game” Could Inspire A New Wave of Korean Language Learners, Duolingo Blog, 04.10.2021, <https://blog.duolingo.com/squid-game-could-inspire-a-new-wave-of-korean-language-learners/> (dostęp: 13.12.2021).

We współczesnym świecie zdominowanym przez rozwój technologiczny granice pomiędzy obszarami geograficznymi, państwami i kulturami zdają się zacierać oraz przybierać umowny charakter. Jednocześnie przywiązanie do określonej przestrzeni zmusza nas do odpowiedzi na pytanie o jej zakres, ramy czy zmiany. W publikacji *Granice i obszary wpływów w polityce wewnętrznej i relacjach międzynarodowych* młodzi badacze i badaczki analizują rezultaty oddziaływania politycznego i społecznego, bazując na przykładach pochodzących z różnych kręgów kulturowych. Badane wpływy dotyczą najważniejszych zjawisk zachodzących obecnie w polityce międzynarodowej, problemu terroryzmu, dezinformacji czy walki o prawa człowieka.

Redaktorki

 **WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

Książka dostępna
jako e-book

ISBN 978-83-8331-316-0

9 788383 313160